

A.E. 1824.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ,
ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΠΕΜΠΤΟΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ
1943-1944

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ
Δεφ. δο. 1824.-

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ
THE AKADHMIAΣ AΘHNΩN

Ἔνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς μακροῦς κατοχῆς τῆς Πατρίδος ἡ ἔκδοσις τῆς ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διεκόπη ἐν ἔτει 1943.

Βελτιωθείσης ὅπως οὖν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς χώρας, κατέστη ἤδη δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἐκδόσεως καὶ τῆς ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ταύτης, ἥτις διὰ τὰ διαρρέυσαντα ἔκτοτε ἔτη θὰ ἐκδοθῇ εἰς διπλοῦς τόμους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26ῃ Ἰουλίου 1948

Ὁ Διευθυντὴς

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΕΓΑΣ

ΜΑΓΙΚΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΕΣ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΠΡΟΣ ΑΠΟΤΡΟΠΗΝ ΕΠΙΔΗΜΙΚΩΝ ΝΟΣΩΝ

(ΤΡΥΠΟΠΕΡΑΣΜΑ. ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΦΩΤΙΑ - ΔΙΑΒΟΛΟΦΩΤΙΑ. ΣΙΔΕΡΟ)

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας παρέχω κατωτέρω, ἀναφέρονται εἰς τὰ τελούμενα ἐν Θράκῃ πρὸς θεραπείαν ἢ ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων ἰδίᾳ τῶν ζώων, προέρχονται δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν περιοχῶν Σουφλίου καὶ Διδυμοτείχου, τὰς ὁποίας περιῆλθον διὰ λαογραφικοὺς σκοποὺς κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1922 (ἀριθ. 1—18)¹⁾. Εἰς ταύτας προστίθενται σαφεῖς πληροφορίες, συλλεχθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1912 παρὰ χωρικῶν, καταγομένων ἐκ τῶν περὶ τὴν Μεσημβρίαν, Ἀγαθούπολιν καὶ τὸ Καβακλί τῆς βορείου Θράκης ἑλληνικῶν χωριῶν (ἀριθ. 19—30), ὡς καὶ παλαιότεραί τινες περιγραφαὶ τῶν τελουμένων εἰς δύο ἄλλα θρακικὰ χωρία, τὰς Φερὰς καὶ τὸ Τσορέκκιοϊ, ὀφειλόμεναι εἰς τὸν ἱερέα Συμεὼν Μανασσείδην (ἀριθ. 31—32).

Ἐν τέλει παρατίθενται τὰ ἐν Σκοπέλῳ, Πέτρῳ καὶ Σκοπῷ, χωρίοις τῆς Ἀνατ. Θράκης, τελούμενα κατὰ περιγραφὴν τοῦ Δ. Πετροπούλου (ἀριθ. 33), ὡς καὶ συνήθειαι τιγες τῶν ποιμένων τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Αἰτωλίας, καταγραφεῖσαι τὸ μὲν ὑπ' ἐμοῦ, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ μακ. Δ. Λουκοπούλου (ἀριθ. 34—35).

Εἰς τὰς εἰδήσεις ἀκολουθοῦν σημειώσεις περὶ τῶν τελουμένων.

¹⁾ Περὶ τῶν χωριῶν τῶν περιοχῶν τούτων βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Ζ' 1923 σ. 465 σημ. 1 καὶ ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου Α' 1939 σ. 6 κ. ε. ὅπου καὶ σχετικὸς τοπογραφικὸς χάρτης.

Αἱ ἀφηγήσεις τῶν χωρικῶν εἶναι πιστῶς καταγεγραμμέναι, ἀλλ' ὅλα τὰ κείμενα ρὲν ἀποδίδουν ἀκριβῶς καὶ τὴν φωνητικὴν τοῦ τοπικοῦ ἰδιώματος.

Τὰ κείμενα (1—18) παρετέθησαν κατὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῶν χωριῶν, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται.

1.

Τριφύλλι (Πασμακτσι). Παρά Ἀθ. Μαργαζιόγλου, ἐτῶν 76.

Γιανὶ καρὰ¹⁾ πιάν' τ' ἀγιλάδια. Τό πιασι αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια τ' ἀγιλάδ'; φουσκών' ἀμέσους, οἱ μισὴ ὥρα μέσα φουφάει πέφτ' καταῆ, πὸν τὸν κώλου τ' γαῖμα τρέχ'. Κείνου τοῦ πρᾶμα νὲ²⁾ τοῦ γδέρουν, νὲ τὰ σκυλιά τοῦ τρῶν' τοῦ παραχώνουν.

«Μέγας εἶσαι, Κύριε...! Πῶς μᾶς ἀκόλλ'σι αὐτὸ τοῦ κακό!» χωρατεύουμι ἕνας τοῦν ἄλλον μας. Καλημέρα δὲ λέγ'μισυ καὶ αὐτὸν τοῦ λόγον λέμι. Οὐλ' οἱ χουριανοί, καὶ γέροι καὶ νέοι, ἔχουμ' ἕναν λόγον, τί νὰ κάνουμι...

Ἄξαφνα ἔριτι³⁾ τοῦ κακό. Ἄπο θρουκόλακα μᾶς φαίνιτι αὐτὸς οὐ πάθους ἀνθρουπους πιθαίν', δὲ προφταίνου νὰ τοῦν κοῖνονήσουν, νὰ τοῦν ξιμουλουήσουν, γένιτι βρουκόλακας. Κι ἅμα εἶνι πιδι ἀβάφτιστον, δὲν τοῦ κοινοῦνάει παπᾶς κι αὐτὸ γένιτι βρουκόλακας κι πααίν' στὰ πράματα κι τὰ φουφάει.

Ἄρρώστεια ἄξαφνη πέκ'⁴⁾ γένιτι, λέν παπποῦδης. Ὑσιρα, τς φαίνιτι, ἀκουλνάει κι τς ἀνθρῶπ' ἀρρώστεια, ἀλλὰ ἔισ', τὰ μυαλά τς πειραζόνταν' ἔχαναν τῆ: σειρά τς, ἅμα ἔρουνταν⁵⁾ αὐτὸ τοῦ κακό...

«Τί νὰ κάνουμι, πιδιά;» ἔλιγαν συνατοί τς οἱ γειτόν', ἕνας τοῦν ἄλλον. «Νὰ μάσουμι ἀπὸν τρία χουριά παπάδης, νὰ διαβάσουν τοῦ Μόδεστου τῆ φυλλάδα κι κατόπ' νὰ βγάλουμι κι κινούργια φουτιά». Ἐισ' τῆν ἤλιγαν παπποῦδης.

Πάιαναν στῆς ἰκκλησιᾶς τοῦ χαγιάτ'⁶⁾ κ' ἔθγαναν κινούργια φουτιά μὲ ἀρντίτσια⁷⁾... Ὅποιους τύχ', ὅποιους θέλ' ἄς εἶνι κουνμάτ' νὰ ξέρ' ἀπ' τεκείν' τῆ δουλειὰ κι νὰ εἶνι ζερβός, νὰ εἶνι καὶ στῆς θάλασσας τὰ καράδια ἀνεβαστός, νὰ εἶνι πιρασμένους πὸν τῆ θάλασσα: τότῃ γένιτι καλλιγώιρα. Ἄμα ξέρ' τῆς θάλασσας τὰ πράματα, θὰ τοῦν πάρουν τέτοιου ἀνθρουπου. Καὶ νὰ μὴν ἔχ' ἄλλου ὄνουμα τέτοιου μέσα σιου χουριό: νὰ τοῦν λέν' Ἀδρία, μοναδ⁸⁾ κείνους νὰ εἶνι μέσα σιου χουριό. Κ' ἕνα πιδι νὰ εἶνι, νὰ μὴν γινηθ' ἄλλου ἢ μάννα τ', μουνογενής. Τότῃ θαραπεύιτι αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια. Ἐισ' εἶν' τοῦ συνήθειου τάχα.

Παίρουν ἀρντίτσια ξύλα, κέδρα, κι τὰ ζεύτουν⁹⁾ ἔισ': μπήγουν ἕνα παλούκ' ἰδῶ κ' ἕνα ἰδῶ, τὰ τρυπᾶν πὸν μιὰ τρυπα, κι φκιάνουν ἕνα ξύλου, ἴσια-ἴσια νὰ χουράει στέκεινες τῆς τρυπες, νὰ ἔριτι³⁾ σφιχτὸ-σφιχτὸ στέκεινα τὰ ντιρέκια¹⁰⁾ πὸν λέν. Τρυπᾶν κι μιὰ τρυπούδα μὲ μιὰ μικρὴ ἀρίδα¹¹⁾ κι τῆ βγάνουν στέκειν' τῆν τρυπα

¹⁾ Λέξις τουρκ. σημαίνουσα *μαυροκαμένος* καὶ συνεκδοχικῶς τὴν λοιμώδη νόσον τῶν ζώων, τὸν ἀνθρακα. ²⁾ οὔτε—οὔτε ³⁾ ἔρχεται ⁴⁾ ἀπὸ ἐκεῖ, ἐκ τούτου ⁵⁾ ἔρχονταν, ⁶⁾ ὑπόστεγον, σιου ἀνοικτῆ, ἐδῶ νάρθηξ ἐκκλησίας ⁷⁾ λ. τουρκ. κέδρα ⁸⁾ μοναχά ⁹⁾ ζευγνύουν' βλ. κατωτέρω τὴν εἰκ. 2 ¹⁰⁾ στύλους ¹¹⁾ τρυπάνη.

πὸν σέροντι τοὺν ξύλον. Στέκειν τὴν τρυπούδα χύνουν καμπόσου μαροτό¹⁾, χώνουν κὶ καμπόσ²⁾ γίσκνα ἱκεῖ, τὴν τσιακίζουν³⁾ καὶ στὰ δυὸ τὰ ντιρέκια, κλώνουν κὶ μιὰ τριχιά⁴⁾ στοὺν ξύλον, πὸν εἶνι ἀνάμισα στὰ παλούκια, κ' ἕνας ἄνθρουπος κάθιτι ποδῶ κ' ἕνας ποδῶ κὶ τραυᾶν τὴν τριχιά. Γύργα-γύργα, τοὺν ξύλου ζισταινιτι, ἀνάφτ⁵⁾ τοὺν μαροτό, ἀνάφτ⁶⁾ κ' ἡ γίσκνα ποὺ τοὺν μαροτό· πὰκ κάμν⁷⁾, φουρλαντίζ⁸⁾ κείν⁹⁾ ἡ γίσκνα ἔχουν κ' εἰοιμες πέτσες πὸ κέδρα φτινὰ φτινὰ¹⁰⁾, τίς βάζουν ἱκεῖ μέσα κὶ ἀνάφτουν κείνες οἱ πέτσες... ἔβγαλαν τὴν κινούργια τὴ φουτιά!

Θὰ τὴν πάρουν ὕσιρα νὰ τὴν πάνουν ὄξ' ἀπ' τοὺν χουριό. Θὰ εἶνι στράτις σταυρουτές, μιὰ στράτα θὰ πασίν¹⁾ ἔισ²⁾, μιὰ ἔισ³⁾, μέσα στοὺν μιρᾶ⁴⁾, (σ' ἄλλου χουριό δὲ σὲ βάνουν, δὲ σὲ θέλουν). Τέτοιου ἕνα μέρους θὰ βροῦν, θ' ἀνάφουν δυὸ φουτιές ἀπ' τέκειν⁵⁾ τὴ φουτιὰ κὶ θὰ πιράσουν τ' ἀγιλάδια πανάμισα ποὺ τίς φουτιές.

Κεῖ στοὺν σταυρουδρόμ⁶⁾ ἀνοίγουν κὶ μιὰ τ ρ ὕ π α στοὺν μπαίρ⁷⁾, ὅσον νὰ χουρέσ⁸⁾ ἕνα βόδ⁹⁾ μὶ τοὺν ζόρ¹⁰⁾ νὰ πιράσ¹¹⁾. Μπρουσιὰ θὰ πιράσ¹²⁾ νὰ τὴν τρῦπα πᾶπ'κάτ¹³⁾ κ' ὕσιρα ποὺ τίς φουτιές.

Μὰ θὰ τὰ κάμουν ἀγιασμό μπρουσιτύρα μὲ τοὺν παπᾶ. Θὰ διαβάσ¹⁾ τοῦ Μόδεστου τὴ φυλλάδα παπᾶς ἱκεῖ ὄξ' ἀπ' τοὺν χουριό, στοὺν σταυρουδρόμ²⁾. Φέρ³⁾ν κὶ τοὺν κόνισμά τ⁴⁾.

Θὰ εἶνι οὐλους οὐ κόσμους ἱκεῖ μαξιμένους, ἄνθρουπος δὲ θὰ μείν¹⁾ μέσ²⁾ στοὺν χουριό, ζουντανὴ ψυχὴ μέσ³⁾ στοὺν χουριό δὲ θὰ εἶνι—κὶ γάτις κὶ σκυλιά, θὰ τὰ πάρουν μαζί. Θὰ τὴν βάλ⁴⁾ς μέσ⁵⁾ σ' ἕνα σακκὶ τὴ γάτα σ', θὰ τὴν πάρ⁶⁾ς κὶ τὴ γάτα σ', γιὰ νὰ μὴν εἶνι ζουντανὴ ψυχὴ μέσ⁷⁾ στοὺν χουριό καὶ μείν⁸⁾ βρουκόλακας στὴ ζουντανὴ τὴν ψυχὴ ἱκεῖ. Τὰ πουντίκια θὰ μείνουν, δὲν πιάν⁹⁾νται καί!

Φουτιὰ παλιὰ δὲ θ' ἀπουμείν¹⁾ μέσ²⁾ στοὺν χουριό. Οὐ λόγους πὸ μπρουσιὰ ἀκόμα. Ἄμα χιρήσουν νὰ λέν³⁾, θὰ βγάλουμι κινούργια φουτιὰ, διαταὴ τοῦ χουριοῦ, νὰ σβήσουν οἱ φουτιές οὔλες.

Ἐχουν κ' ἕνα σίδερον, πάππο μ' πρὸς πάππο μ' τό¹⁾ χουν, δὲν τοὺν θ' μοῦντι ποιδ²⁾ς τό³⁾ καμ, τοὺν παίρνουν κὶ αὐτὸ ἱκεῖ στοὺν σταυρουδρόμ⁴⁾.

Κείνου τοῦ σίδερον κλιμμένον εἶνι. Κείνους μαστουρας ποὺ τό¹⁾ καμ κλιμμένον τό²⁾ χ': θὰ πάρ³⁾ σίδερα πὸ δώδικα χουριὰ κὶ ὅταν τοὺν δουλεύ⁴⁾, δὲ θὰ χουρατεύ⁵⁾ χίτς⁶⁾ κὶ θὰ εἶνι τοὺν μαγαζὶ κλεισμένον, θὰ θέλ⁷⁾ ἕνα μέρα, θὰ θέλ⁸⁾ νύχτα, σιοῦν⁹⁾ ἄνθρουπος νὰ μὴν εἶνι ἄλλους ποὺν τς καλφάδης τρεῖς ἄνθρουπ¹⁰⁾ θὰ εἶνι χουρις ἄλλον, μὰ δὲ θὰ χουρατεύουν¹¹⁾ μὶ φαίνιτι γιὰ νὰ εἶνι ἕνας γκουλιόμπαρους¹²⁾, κὶ θὰ

1) πυρίτις 2) πιέζουν 3) περιτυλίσσουν καὶ ἕνα σχοιῖ 4) κάμνει κρότον
5) παίρνει φωτιὰ 6) λεπτά 7) περιοχὴ χωρίου 8) διόλου 9) σὰν θέλη 10) φθάνει
ἀρκεῖ 11) γυμνός.

φκιάξουν μιὰ βέργα, στήν ἄκρα θὰ γέν' σταυρός. "Υστια, ὅποι κανουν αὐτὴν τὴν πράξ' κείνου τοῦ σίδερου τοῦ καῖν' ἰκεῖ σὴ φουτιὰ μέσα.

Εἴταμι πὼς οὐλα τὰ πράματα, πρῶτα τ' ἀγιλάδια, τὰ πινῶν 'πανάμισα 'πὸ τις φουτιές' δυὸ φουτιές καῖν' μεγάλες, δεκαπέντι—εἴκουσ' ἀμάξια οὐλο κέδρα, κὶ κείνους πὸν εἶνι ζέρβας, κείνους θὰν' ἔχ' κείνου τοῦ σίδερου μι τοῦ σταυρὸ κὶ πινῶντα (εἶνι καμένου κεῖ σὴ φουτιά), οὐλα τ' ἀγιλάδια θὰ τὰ βάν' νταμκᾶ¹⁾, κὶ ἄλλ' δυὸ ἀνθρώπ' στέκουντι σὶς φουτιές, ἕνας 'πεδῶ ξνας 'πεκεῖ, παῖρον' ν κέδρα καμένα κὶ τὰ κουνιᾶν²⁾ τ' ἀγιλάδια, τὰ καφαλίζουν' θὰ κάφουν τὴν τρίχα τς καμπόσου.

Θὰ³⁾ τελειώσουν τ' ἀγιλάδια, ὅστια θὰ φέρον τ' ἄλουγα, τὰ γκατζόλια⁴⁾ κὶ κεῖνα ἔισ' θὰ τὰ κάμουν τοῦ σταυρὸ κὶ θὰ τὰ καφαλίσουν μι τὰ κέδρα. "Αμα σω-θοῦν αὐτά, θὰ πιδάσουν τὰ πρόβατα κὶ τὰ κατοίκια.

Τὰ κατοίκια μι τοῦ σταυρὸ δὲν τὰ καίει πινῶν ἀγλήγουρα μι τοῦ σίδερου μαναὰ ἔισ' τὰ βλουγάει τὰ κάμ' ἔισ' στοὺν ἀέρα θὰ⁵⁾ σταυρὸ κὶ τὰ καφαλίζουν μαναὰ μι τὰ κέδρα. Κὶ τὰ πρόβατα ἔισ' τὰ κάμουν.

Τόσους κόσμους μαζουμένους, ἄντρο⁶⁾, γ'ναῖκς, κουρίτσια κὶ πιδιά, τὰ τ' λήγουν τ' ἀγιλάδια κὶ τὰ κατοίκια, στέκουντι μι τὰ ξύλα στοῦ χέρ', δὲν τ' ἀφίν' νὰ κασιον-τίσουν⁶⁾ 'πέκ' δὲ γέν'ται γιατρικό.

Τὰ πράματα μαζουμένα εἶνι κατὰ βασίλεμα ἥλιου κὶ πιδασμένα κατὰ δίν'τα ἥλιους⁷⁾ θὰ τὰ χαῖνιᾶν⁸⁾ 'σιακεῖ, καθὼς βγαίν' ἥλιους καρσί⁹⁾, πουλὺ προῦτ, νύχτα, σκουτ' νὰ ἀκόμα θὰ πᾶν' ἔισ' εἶν' διαταῖμέν' ὄρα. "Αμα πιδάσουν τὰ πράματα, τότε νὰ βγῆ οὐ ἥλιους. Κὶ τό 'χουν λόγο, π' ἀριστερῆ μεριὰ νὰ πααίν'τι. Θὰ πιδάσουν πρῶτα 'πὸ τὴν τρῦπα ποκάτ' κ' ὅστια κατὰ δίν'τα ἥλιους εἶν' οἱ φουτιές' θὰ πιδά-σουν κὶ ἀπὸν τις φουτιές. Καὶ νὰ φουσῆ βορρῶς, εἶνι καλλιγιώτερα, νὰ πάη 'σιακάτ' τοῦ κακό, νὰ μὴν ἀκλουθῆσ' ξανά.

"Αμα τελειώσ' αὐτό, ὅστια χιρονάει¹⁰⁾ οὐ κόσμους νὰ πινῶν, 'πανάμεσ' ἀπ' τεκείνες τις φουτιές, γ'ναῖκς, κουρίτσια, ἄντρο, ἀνακατομέν' σβαρνίζ'¹¹⁾ κὶ τοῦ σκνλί τ' κὶ τὴ γάτα τ' στοῦ νώμου μι τοῦ σακκί' κάμουν χάχανα¹²⁾ ἰκεῖ. Αὐτὸς πάλι κάμ' ἔισ' μι τοῦ σταυρὸ στοὺν ἀέρα κ' οἱ ἄλλ' τς καφαλίζουν μι τὰ κέδρα κατὰ τὰ που-δάγια τς, κατὰ τὸ κεφάλ' τς, ὅπ' τύχ'. "Ε, μπέ, μ' ἔκαρις! Πινῶν οὐ κόσμους, τελειών' αὐτό.

"Υστια ἕνα γ'ρουνάκ' τ' ἀλείφουν κατράν' κὶ τοῦ δίνουν φουτιά. Κείνου κου'σεύ'¹³⁾ μέσ' στοὺν κόσμου, στ' ἀγιλάδια γιλάει οὐ κόσμους, τὰ πιδιά, ὥσπου νὰ καῖ κείνου τοῦ γ'ρουνάκ'. "Αμα πέσ', τοῦ παῖρονουν κόσμους κὶ τοῦ παραχάωνουν, νὰ μὴν

¹⁾ σημάδι, σφραγίδα

²⁾ κεντοῦν, κτυποῦν ἀκροθιγῶς

³⁾ σάν ⁴⁾ γαϊδούρια

⁵⁾ ἄντροι, ἄνδρες

⁶⁾ ξεφύγουν

⁷⁾ κατὰ δίνοντα ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου

⁸⁾ παρορμουῦν, ὀδηγοῦν μὲ φωνές

⁹⁾ ἀντικρῦ

¹⁰⁾ ἀρχίζει

¹¹⁾ σέρνει

¹²⁾ γέλια

¹³⁾ τρέχει.

τοὺ φᾶν' τὰ σκυλιά· λυσσάζουν ὕσιρα τὰ σκυλιά. Ἐπ' ταυτὸ λυσσάζουν τὰ σκυλιά, ἔλιγαν παπποῦδης, κι ἀποὺ τὰ σκυλιά ἀκουλνάει κι τς ἀνθρῶπ'. Κι τοὺ γκουτζιούν' 1) μὲ τὴν κινούργια τὴ φουτιά τ' ἀναφταν.

"Ὑσιρα παίρουν ἀπ' τ'εκείν'να τὴ φουτιά οἱ γ'ναίικς σ' ἕνα τσουκάλ' μέσα ἢ σ' ἕνα θυμνιατὸ λόγου χάρ' κι πᾶν' σπὶτ'.

Τὴ σιάχιτ' τὴν παλιά θὰ τὴ μάσουν, θὰ τὴ ρίξουν. Κ' ὕσιρα ὅποια ἀμπέλια καίγουντι κι ὅποια δέντρα ἀνοίγουν κι τὰ ρίχνουν τὰ λουλούδια, τὰ τ'νάζουν, ἔλιγαν παπποῦδης, ἔπὸν τ'εκείν'να τὴν κινούργια τὴ σιάχιτ' νὰ βάλουν στὴ ρίζα τὰ δέντρα, τ' ἀμπέλια.

Σαράντα μέρη τὴν ἔχουν χρῆσιμα κείν'να τὴ σιάχιτ' τὴν ἔχουν μαζεμένα νὰ νῆ βάλουν στὰ δέντρα. Διαταῖμέν' μέρη Τεσσαράκοντα μαρτύρων, τὶς ἐννια τοῦ Μάρτ'. Μιά χαρούμεν' μέρη τὴν ἔχουν, θὰν 2) παναγύρ' τὴν ἔχουν κείν'να τὴ μέρη. Ἄμα τελειώσουν, ὕσιρα μαζεῦουντι κι κάθουντι σ' ἕνα φαροδὸν μέρους· κάμουν χουροῦδης ὕσιρα, πιάνουντι χορό: θὰ μᾶς δώσ' Θεὸς καρπὸ γι' αὐτὸ πὸν ἔρρ'ξαμ.. Θὰ παλαίφουν πελεθανέοι 3)...

Τὰ πράματα πηγαίζον νὰ βοσκῆσουν κ' ὕσιρα δὲν τὰ φέρνουν στοὺ χουριόδου νὰ κοπῆ κείν' ἢ ἀρρώστεια, τ' ἀγιάδια δὲν τὰ ζεύτουν, στὰ μπαίρια θὰ κοιμουντι, ὅσον ν' ἀρώσ' 4) αὐτὸ τοῦ κακοῦ. Κι ὅσα πράματα ψουφήσουν, τὰ παραχώνουν, νὰ μὴν τὰ φᾶν' τὰ σκυλιά· μολεύουντι τὰ σκυλιά, μολεύουντι ὅδ κόσμους. Μεγάλ' προφύλαξ' τοῦχαν λύσσα προέρχτι, πανούκλα ἔπὸ ταυτὸ προέρχονταν...

Μὲ ταυτὰ τὰ καμώματα πιρνάει αὐτὸ τοῦ βρουκόλακα τὸ πάθ'. Αὐτὸ εἶν' τοῦ γιαιτρικό τ'.

"Ἄν εἶν' χ'μώνας κι τύχ' νιρό, τὰ πιρνᾶν κι ἔπὸν νιρό. Κι κείνου καλὸ εἶνι Τυχαίν' τοῦ καλονκαῖρ' κι δὲν ἔχουν τὰ ρέματα νιρό, τριχσθμίνα νιρά. Ποῦθι νὰ τὰ πιράσουν; Ἄλλὰ τοῦ καλύτιρου εἶνι νὰ πιράσουν κι ἀπ' τοῦ νιρό κι ἀνθρῶπ' κι οὔλα τὰ πράματα. Ἐτσο εἶν' ἢ τάξ'. Ὅπου τρέχ' τοῦ ποντάμ', τοῦ νιρό, ἔτσο κι αὐτὸ τοῦ κακοῦ νὰ τρέξ' ἀπ' τὰ πράματα, ἀπ' τς ἀνθρῶπ'.

Κ' ὕσιρα θὰ νὰ καθαρίσ' καθένας, νὰ κάψ' τὰ κέρατα, νὰ θυμνιατίσ' τ' ἀχούρια.

Σάββατου μέρη τὰ κάμουν αὐτά. Σήμερα Σάββατον, νὰ ποῦμι, τὰ πέρασαν ἔπὸν τὴ φουτιά, τ' ἄλλου Σάββατου θὰ τὰ πιράσουν πάλι ἔπὸν τοῦ νιρό.

2.

Κιουπλί. Παρὰ Γ. Παπάζογλου, ἐτῶν 86.

Πόταν ἔρουνταν 5) καμνιά ἀστένια στὰ ζῶα, ἔλιγαν: ἀγλήγουρα, νὰ προυλάδ'τι, νὰ τὰ θγάλ'ι ἀπ' τοῦ χουριόδου, μακριά, σὶ μέρους πὸν νὰ μὴν ἀκούγιτι δριθθα.

1) γουρουνάκι

2) σάν

3) παλαισταί

4) ἀραιώση

5) ἔρχονταν.

Κεῖ ἔσκαβαν τῆ γῆς κ' ἔκαναν ἓνα πέραμα. Ὑστισα δυὸ ἄντρ', νὰ εἶνι ζέρθ', ζερθόχιρ', ἔπιαναν ξύλου ἀπὸν κέδρον, τό 'κουθαν κὶ τοὺ πιρνοῦσαν σὰν ἀδράχι' ἀπουμέσ' ἀπὸν δυὸ ἄλλα ξύλα· τὰ ξύλα τὰ ἔμπηγαν στῆ γῆς σὰ στυλο, κὶ μὶ τοὺ σκοινὶ ἓνας ἀπουδῶ κὶ ἄλλους ἀπουκεί τρανοῦσαν. Γυρνοῦσι τ' ἀδράχι', τό στριβαν κ' ἔπιανι φουτιά· ἀναθιν αὐτὸ κὶ τοῦχαν, ὅτι «οὐρανόθεν» ἀνάβ', ἀναθιν ἀπὸ τὸ «ἀνεσπέρου φωτός».

Ὅμοιους φουτιὰ δὲ θὰ ἦταν ἀναμμέν' στοὺ χουριό. Ἄγρουφυλάκ' γύρ' ζαν στὰ σπίτια κὶ τηροῦσαν. Ἄν θὰ ἦταν φουτιὰ ἀναμμέν' στοὺ χουριό, δὲ θὰ ἔνεργοῦσι.

Κεῖ στὸ στυλο ἔπιανι φουτιά, μὲ τὴν ἴσκα τῆ βαστοῦσαν. Ὑστισα ἄλειφαν πίσσα ἓνα γ' ρουνοῦδ', τ' ἀναθιν μὲ κείν' τῆ φουτιὰ καὶ καίγοντιαν τοὺ γ' ρουνοῦδ'. Ἄμα καίγοντιαν τοὺ γ' ρουνοῦδ', ἔβαναν δυὸ ξύλα δυὸ ζερθόχιρ' ἀνθρῶπ', πάλε ἀναφτιαν τὰ δαυλιὰ κεῖ στὴν πίσσα ποὺ καίγοντιαν τοὺ γ' ρουνοῦδ' καὶ περνωῶντιαν τὰ ζωα ἓνα πρὸς ἓνα ἀπ' τὸ πέραμα μὲ κείνα τὰ δαυλιὰ τὰ χριοῦσαν, ὥστε τὰ μύρωναν' ὡς μύρον τοῦχαν, νὰ προφυλαχτοῦν ἀπ' τὴν ἀστένεια κείν' να, ὡς ἱερὸ ἓνα πρᾶγμα τοῦχαν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξάλειφαν τὴν ἀστένεια. Τοὺ παραδέχοντιαν κόσμους σὰν θαματουργό. Ἐσθηναν ὅλες τίς φουτιές κ' ὕστισα ἔπιρναν ποκεῖ φουτιὰ κὶ ἀναθιν στὰ σπίτια. Λιτανεία καὶ ἀγρυνία τὰ παραιτοῦσαν. Θὰ νὰ κάμουν αὐτό.

Γιὰ τὰ βουβάλια τὴν ἀστένεια, τὸν χιρλαμᾶ¹⁾, πήγαιναν νὰ κλέβουν τρεῖς ζέρθ' ἀνθρῶπ' ἔπο ἓνα ἐργαλεῖο ἀπ' τὸ χωράφ' τοῦ γεωργοῦ (τὰ 'κουθαν τότε στὸ χωράφ' τὰ ἐργαλεῖα), θὰ νὰ θροῦν καὶ ζέρθο σιδηρουργὸ νὰ κόψ' κὶ ἀπ' τὰ τρία τὰ ἐργαλεῖα ἓνα κουμμάτ', νὰ κάμ' ἓνα σίδερο μακρὸν ὅσο δυὸ π'θαμές, νὰ τὸ χάσ' σ' ἓνα ξύλου, νὰ τὸ κάμ' σὰ λόγγ'. Ὑστισα ἓνας τὸ βαστοῦσε σὰν ἱερὸ στὸ σπὶτ' καὶ τὸν μνηνοῦσαν νὰ ἔριτ' νὰ κάψ' τὸ χιρλαμᾶ. Πήγαινε αὐτὸς στὰ σπίτια, ζέστιανε τὸ σίδερο στῆ φουτιὰ καὶ τσιτοῦσε²⁾ τὰ βουβάλια· ἔτισ' ἓνας χρῆσιμος ἦταν.

3.

Δ α δ ι ά. Παρὰ Θανάση Ἄλεξιου, ἑτῶν 80.

Εἶναι μὲ ἀστένεια, γιανὶ καρὰ τῆ λέν': τὸ δέν'ς ἔποβραδὺς τὸ ζωο, καλό· τὸ πρῶτ' τὸ βρισκ'ς πρόφιο, κὶ ὅταν θὰ πάρ'ς τὸ πετσί τ', θὰ ἔχ' ἓνα κομμάτ' μαῦρο κρέας ἀπάν' στὰ πσινά, στῆ νουρά, σὰ νὰ εἶναι χτυπημένο.

Ἄμα τὰ πιάσ' αὐτῆ ἢ ἀστένεια, μαζεῦουν ὅλα τὰ γελάδια τοῦ χωριοῦ, μικρὰ μεγάλα, (ψυχῆ νὰ μὴν ἀπομείν'), καὶ τὰ πᾶν' σ' ἓναν ποταμὸ καὶ τὰ περνοῦν στῆν ἄλλ' μεριά· π' τὸν ποταμὸ ψυχῆ ἔπο δῶθε δὲν ἀφίνουν.

¹⁾ Χιρλαμᾶς, ὁ πονόλαιμος βουβάλων καὶ χοίρων, βλ. κατ. ἀρ. 6 ²⁾ κεντοῦσε.

‘Ο ποταμός θά ἔχ’ γιὰρ, νόχτο. Ἀπ’ τοῦ νεροῦ τὸ μέρος φκιάν’ν μιὰ τρυῖπα, πὸν νὰ περνοῦν τρία—τέσσερα γελάδια μαζί· τὸ ἕνα στόμα νὰ γλέπ’ στὸ νερό, τὸ ἄλλο στόμα νὰ γλέπ’ στὰ χωράφια.

Ἄφοῦ θὰ γέν’ ἡ τρυῖπα αὐτή, θὰ σβήσουν πρώτα τὶς φωτιές ἀπ’ τὰ σπίτια οὐλες, ὕστερα θὰ συναχτοῦν τρεῖς—τέσσεροι ἄντροι, ζέρβοι, καὶ θὰ βγάλουν καινούργια φωτιά.

Νύχτα τὴ βγάνουν: μπήγουν δυὸ παλούκια στὴ γῆς ἀπὸ κέδρο κι ἀνάμεσα περνοῦν ἕνα ἄλλο ξύλο, κεδρήσιο, καὶ μ’ ἕνα σκοινὶ τὸ γυρνοῦν γλήγορα γλήγορα, χωρὶς νὰ χωρατεύουν. Γυρνοῦντα γυρνοῦντα τὰ ξύλα ἐκεῖνα μέσα στὶς τρυῖπες ἀπ’ τὰ παλούκια ἀνάβουν καὶ μὲ μιὰ ἴσκα πιάνουν φωτιά.

Ὑστερα ἀπ’ αὐτὴν τὴ φωτιά κάνουν δυὸ φωτιές κοντὰ στὴν τρυῖπα πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ, μιὰ ἀπὸ δῶ καὶ μιὰ ἀπὸ κεῖ. Τὸ πρῶτ’ ὕστερα πααίνουν καὶ περνοῦν τὰ πράματα ‘πομέσ’ ἀπὸ τὴν τρυῖπα. Ἐκεῖ στὴ φωτιά στέκουν δυὸ ἀνθρῶπ’ ζέρβ’, παίρουν ‘πὸ ἕνα δαυλί, γκλοκ’νιά¹⁾, καὶ περνοῦντα τὸ τοιτάει²⁾ τὸ πρῶμα ρίχεται μέσ’ στὸ νερό τὸ πρῶμα, ὕστερα, αἶντε, σὲ τούτ’ τὴ μεριά. Κι ἀνθρῶπ’ πού ναι στὰ πράματα κοντὰ κι αὐτοὶ περνοῦν πὸ κεῖ πὸ μέσα, θὰ ριχτοῦν κι αὐτοὶ μέσ’ στὸ νερό· τυχαίν’ καὶ βαθὺν καμιά φορὰ, ἕνα ζ’νάρ’ νερό, τέσσερ’ς—πέντε π’θαμὲς νερό· θὰ ριχτῆς μέσα καὶ νὰ μὴ ριχτῆς, θὰ σὲ καχτίσουν³⁾ οἱ ἄλλ’, γιὰτὶ τὰ ζῶα περνοῦν πανωτά.

Μόνε γιὰ τὰ πράματα⁴⁾ εἶναι αὐτό, γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν εἶναι. Ὑστερα παίρνοντας ἀποκεῖ φωτιά καὶ ἀνάβουν στὰ σπίτια.

Γιὰνὶ καρὰ ἀπὸ Τοῦρκο γένεται, κι ἀπὸ σκυλὶ γένεται. Ἀπὸ κεφάλ’ ἕνας μυαλὸς γκουτλάει⁵⁾ μέσ’ στὸ νερό, σὲ κάνα μπατάκ⁶⁾, ζουντανεύει, φωτιά γένεται. Γιὰνὶ καρὰ κείνο λέμε.

Μιὰ γάτα ἄμα νὴ ρίξ’ς μέσα στὸ νερό, κεφάλ’ εἶναι, ὁ μυαλὸς φουσκών’. Τὶ γένεται; γένεται ἕνα θερίο, πετάει στὸν ἀέρα· γένεται ἀέρας ὕστερα. Εἶναι μερικοὶ πὸν τὴ γλέπουν τὴ φωτιά· ἀνάβ’, σβάει. Κεῖνος ἀπού’ ναι σαββατιανός, κείνος τὰ γλέπ’ αὐτά.

Τὸ πρῶμα πὸν θὰ τὸ μπογκουλντίσ’, πὸν θὰ τὸ βυζάζ’ ἀπ’ τὴ ζερβιά τὴ μεριά, τὸ μανρίζ’ τὸ γιόμα τ’, τὸ σαπίζ’. Σὲ εἰκοσ’τέσσερ’ς ὄρες δὲ βαστάει. Τὸ γιόμα τ’ τὸ πίν’ κι ἀπ’ τὸ κεῖνο τὸ μέρος ἀπ’ τὸ βυζάν’, σαπίζ’. Δὲν ἔχ’ πλιά γιόμα, γένεται νερό.

¹⁾ εἶδος τι δένδρου, ἀγνωστὸ ποῖον

²⁾ κεντῆ

³⁾ θὰ σὲ σπρώξουν

⁴⁾ τὰ ζῶα

⁵⁾ κυλάει

⁶⁾ ἔλος, τέλεσμα.

4.

Φυλαχτὸ (Σιμενλί¹). Παρὰ Στεργίου Χριστοδούλου, ἀγροφύλακος ἐκ Λευκίμης, ἐτῶν 42.

Θὰ εἶχ' ἰώρα ἀπάν' κάτ' δυὸ μῆνες πὸ τὸ κánaμε²).

Τὰ ζῶα φοφοῦσαν κάθε μέρα ἔπο' ἕνα, ἔπο' δύο.

Ἀποβραδὺς εἶπαν, ὅτι θὰ βγάλουμε γενιὶ ἀτέες, καινούργια φωτιά, γιὰ νὰ περάσ' αὐτὴ ἡ ἀστένια. Τὸ πρῶτ' σ'κώθ'καν καὶ μαζεύ'καν ὄλ' στὸ καφενεῖο ἀπόξω, Τοῦρκ' καὶ Βουργάρ'. Δυὸ τρεῖς νομάτ' ἔβαλαν ἕναν μακαρῶ³) μὲ τριχές⁴), πῆραν καὶ κάτ' πέτσες ἀπὸ κέδρο καὶ τραύα τραύα αὐτὸ τὸ σκοινί, μὲ ἀριστερὸ χέρ', ἔπιασαν φωτιά. Ἀλλὰ ὁμως τὰ φῶτα, τὰ τσιγάρα σθησμένα' φωτιά στὰ σπίτια δὲ θὰ εἶχ', ὅλα τὰ σβένουν κι ἀνάθουν ἀπ' αὐτὴ τὴν καινούργια τὴ φωτιά μὰ φωτιά ὄξω στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Ὑστερα μάζεψαν τὰ ζῶα ὅλα, μικρὰ μεγάλα, (βόδια, ἄλογα, γομάρια), δὲν ἀφήκαν τίποτα.

Ἦταν ν' ἀνοίξουν τρυῖπα, μὰ δὲν ἀνοίξαν. Ἦταν ἕνα μέρος σιενὸ κι ἀπὸ ἕνα ἕνα ζῶο τὰ περοῦσαν.

Εἶχαν ἕνα καζάν' νερό, (νερὸ ἀπὸ πηγᾶδ'), τὰ ἔρριχναν ἀπὸ μιὰ χούφτα νερό, τὰ βρεχαν καὶ κατόπ' μ' ἕνα δαυλι ἀπ' τὴ φωτιά τὰ τσίταγαν⁵ καὶ πάγαναν ὅλα στὴ δ'λειά τς. Ὑστερα ἀπ' αὐτὴν τὴ φωτιά ἀναψαν καὶ στὰ σπίτια.

Ἀλλὰ ὁμως εἰθύς, κάμοντας τὴ φωτιά, κόπ'κεν ἡ ἀστένια κανένα δὲν ψόφ'σε πλιά.

5.

Λευκίμη (Καβατζίκι). Παρὰ Γεώργη Καφετζῆ, 65 ἐτῶν.

... Ἄλλοι πιάνουν τὴ φωτιά κι ἄλλοι φκιάνουν τὴ γούρνα. Μαζεύονται τρεῖς ζέροβοι ἀνθρώπ' καὶ γυροῦν τὸ τσικρίκι' κι ἀνάφτ'. Ἀποκεῖ βγάνουν καινούργια φωτιά καὶ παίρνουν κι ἀνάφτουν ἐκεῖ στὴ γούρνα. Τίς ἄλλες τίς φωτιές τίς σβοῦν.

Ἐνας στέκ' δέξια, ἄλλος ζέροβα καὶ μ' ἕνα δαυλι ἔπο' κείν' τὴ φωτιά τὰ καφαλίζουν. Ὑστερα ἕνα τ'φέκ' πατλαντίζουν⁶), γιὰ νὰ πάψ' τὸ κακό.

Αὐτὸ κάθε λίγο τὸ κán'νε. Γιὰ τὰ χαϊβάνια μαναχά' γιὰ τς ἀνθρώπ' φωτιά δὲ θ'μάμαστι.

¹) Συνοικισμὸς Τούρκων καὶ Βουλγάρων, προσφυγόντων ἐκ Πανόρμου καὶ Μπαλοῦκ κεσερ ²) δηλ. τέλος Δεκεμβρίου 1922 ³) τροχαλία ⁴) σχοινιά ⁵) κεντούσαν ⁶) ἐκπυρσοκροτοῦν.

Καμπόσες φορές γέν'ται καλό, καμπόσες δὲ γέν'ται. Καμπόσες φορές φέρ'ν χοιζάδες, τὰ γράφουσι, γιὰ νὰ πάψ' ἡ ἀρροουσιεία.

Φωτιά βγάντας δὲν πααίν'ν ἄλλ' ἀνθρῶπ' ἐκεῖ. Κόσμος λογιούν τοῦ λογιού' παίρν' μάτ' λέν' καὶ δὲν ἀνάφτ'.

6.

Δογαντζί. Παρὰ Πολυχρόνη Μόσχου, ἐτῶν 60.

Τὸ σίδερο μόνο γιὰ τὰ βουβάλια εἶναι, γιὰ τὸ χιρλαμᾶ. Τὰ πιάν' χιρλαμᾶς, μπογαζλαμᾶς ᾗ τὸ λαιμὸ κι ἀρχινοῦν χίρ, χίρ...

Ἔνας μάστορας θὰ νὰ τὸ κάμ' τὸ σίδερο αὐτὸ γκόλιαβος¹⁾, ὅπως γεννιέται. Θὰ νὰ καθίσ' μέσα στ' ἀργαστήρ' νὰ τὸ κάμ' μαναχός τ'.—Ἀνάφτ' τὸ σίδερο, ἄμα εἶναι κ' ἡ κυρά τ' μαζί.—Κ' ἔπρεπε τὸ σίδερο νὰ εἶναι ᾗ ἐννιά καζάδες κλεμμένο. Ἔχω, νὰ ποῦμε, πεταῖμένα σιδεράκια ἐγώ, αὐτὸς τὸ παίρ' νὰ μὴν τὸ ξέρω ἐγώ, πὸν θὰ τὸ πάρ'ς.

Ἄμα τό'καμνε τὸ σίδερο κεῖνο, τό'παίρνε μάστορας κ' ἤβγαίξε νύχτα γκόλιαβος καὶ γύριξε τὸ χωριὸ οὐλο τρεῖς φορές, ξημερῶντα Σάββατο. Ἔστερα φώναζε: νὰ φέρ'τε τὰ πράματα αὔριο νὰ τὰ κάψουμε.

Πρῶτ' πρῶτ', πρὶν νὰ δῶσ' ἥλιος, τὸ Σάββατο, πάαιναν τὰ πράματα κι αὐτὸς τό'καίγε τὸ σίδερο σιτὴ φωτιά καὶ τὰ τρανοῦσε μιὰ σιτὸν λαιμὸ, μιὰ σιτὸν κῶλο πίσω καὶ σταματοῦσε ἡ ἀστένεια αὐτή.

Τὸ Σάββατο πρῶτ' τὰ'καίγε, ἄλλ' μέρα δὲν ἔκαμνε. Τὰ μεσάνυχτα κ' ἔστερα τὰ πααίναμε. Τὴ νύχτα ὄλο τὰ καίγαμε.

Καὶ τὰ βόδια τὰ περοῦσαν ἀπ' τὴ θέργα αὐτήνα: Νὰ μὴ μολέψουν καὶ τὰ βόδια δὲ φέρ'ν κακὸ τὸ σίδερο κεῖνο. Ηῦραν τὰ χωριά καλό, ὄφελο μὲ τὸ σίδερο.

7.

Λάβαρα (Σαλτικί). Παρὰ Γιάννη Σιδερά, ἐτῶν 58.

Κάναν κιορὸ παππούς μ' τὸ ᾗφκιανι τοῦ σίδιρου.

Τοῦ φκιάσ'μου δέ'ναι τίπουτας. Τοῦ δύσκουλου εἶνι τοῦ σίδιρου νὰ τοῦ μάσ'ς¹⁾. Πὸν ἐννιά καζάδης²⁾ θὰ παίρ'ς πὸν ἕνα κουμματάκ' σίδιρου: ᾗ πὸν ἕνα κάρρου θὰ πάρ'ς τοῦν ταινέ τ' (δηλαδὴ τοῦ καρφι πὸν βάν'ν, γιὰ νὰ μὴ βγαίν' ἡ ρόδα), ᾗ πὸν κἀνα ἄλουγου τοῦ πέταλό τ' ἢ νὰ τοῦν βρῆς ἢ νὰ τοῦν κλέψ'ς τοῦδρις, τοῦν πῆρις, τοῦν τ'μάρεψις³⁾.

Ἔνας μάστουρας μὲ τὴ γυναικα τ', ἀνιρόγενα, τὸ φκιάν'ν γκόλιαβ⁴⁾.

1) νὰ τὸ μαζέψης

2) περιφέρειες

3) τὸ ἐξησφάλισες

4) γυμνοί.

Τῆ νύχτα τοῦ φκιάν'ν θὰ σφαλίσ'ν τὶς πόρτις, ἀλλὰ μαζῶντι κὶ διαβόλ' ἰκεῖ. Μὲ νόημα θὰ τοῦ φκιάν'ν, δὲ μιλοῦν. Ἡ γυναικα τρανάει τὸ μονχάν' 1). Θὰ τὰ μάσ' αὐτός, τοῦ κάμ' τόσου γιά 2), θὰ τοῦ πιράσ' και σλιάρ' 3), μανίκ' 4).

Θὰ πάρ'ν ὕσιρα τοῦ σίδιρου κὶ οἱ δυὸ τς θὰ γυρίσ'ν μιὰ βόλτα ἀπόξ' ἀπόξου τοῦ χουριό' ἀντρας θὰ παγαίξ' μπρουστά, ἀντρας θὰ τὸ 'χ' φ'λάγεται νὰ μὴν τοὺς δγῆ κανένας.

Κάθε ἕνας δὲ μπορεῖ νὰ τοῦ φκιάσ'. Πρέπ' νὰ μὴ φουβ'θῆς, νὰ κοιτᾶς ὄλου ν ἐργασία σ'. Βγαίν'ν διαβόλ' νὰ σὶ μιλήσ'ν γιά νὰ χάσ'ς, γιά νὰ μὴ γέν' γιατρικό, γιά νὰ σὶ γυρίσουν κατ' ἐκείνους. Ἄμα καταπιαστοῦν σὲ τέτοια, τ' ἀντρόγενα νησιεῦ' οὐλα τὰ πράματα διαβολιὰ δὲ χωράει.—Γὼ ἄμα δῶ ντῆ γριά μ' γκόλιαβ', δὲ μπορῶ, θὰ μπῶ στῆν ἁμαρτία. Θὰ 'χ' και ζουντανὸ διάβολο ἐκεῖ. Διαβόλ' θὰ γλέπ'ς ἐκεῖ γύρω.

Σίδιρον εἶνι γιά τὰ β'θάλια, γιά τὸ χιρλαμᾶ. Νύχτα θὰ περπατήξ' σπὶτ' σὲ σπὶτ'. Καινούργια φουτιὰ δὲ χρειάζιτι. Στῆ γοντιὰ θὰ τὸ κάψ'ς, νὰ γέν' κόκκ'νου' ὄσου νὰ σβῆσ' θὰ καῖς τὰ πράματα πάν' στοῦ γκιουρντάν' 5) κὶ πιρνάει χιρλαμᾶς. Καίοντις καίοντις, νά, τόσου γιά πόμ' νε.

8.

Ἄμύριοιον (Καρὰ Μπεηλί). Παρὰ Βαγγέλη Παπαζογλου, γέροντος.

Καρὰ γιανίκ δὲν ἔχ' θεραπεία: ὄπ' θὰ τοῦ χιυπήσ' τοῦ πρᾶμα, ἄλλου μαυρίζ', ἄλλου κιτρινίζ'. τοῦ αἷμα τ' νιρὸ γένιτι. Κεῖ π' θὰ τοῦ βαρέσ' σαπίξ'.

Ἐναν κιορὸ ἔπιαναν κινούργια φουτιὰ. Πρώτου γιατρικό αὐτὸ ἦταν. Πήαιζαν, ἀνοιγαν μινὰ τρυῖπα σ' ἄλλουν μιρᾶ 6), κεῖ ποὺ συνουρεύουνταν δυὸ χουριὰ. Ὑσιρα σβοῦσαν τὶς φουτιὲς στοῦ χουριό, νὰ μὴν εἶνι φουτιὰ ἴς 7), διόλ', στὰ σπίτια. Ὑσιρα ἔβαζαν δυὸ ξύλα ἔτσ' (ὄρθια) κὶ στῆ μέσ' ἕνα ἄλλου, σὰ μηχανή τὸ 'καναν κὶ τραουῦσαν μὶ τοῦ σκοινὶ κ' ἔβγαίζαν κινούργια φουτιὰ 'πὸ κείνου τοῦ ξύλου, τοῦ κέδρου. Κὶ ὄσου νὰ βγῆ ἡ φουτιὰ, ἕνας ἀπ' αὐτοὺς θὰ νά 'ταν γκόλιατους 8), ξεγυμνουμένους κὶ αὐτὸς πιρνοῦσι γκόλιατους πρώτους 'πὸ τὴν τρυῖπα κ' ὕσιρα τὰ πράματα.

Εἶχαν κ' ἕνα σίδιρου, τὸ 'καιγαν στῆ φουτιὰ και μὲ κείνου τοῦ σίδιρου τὰ καιγαν τὰ πράματα ποὺ πιρνοῦσαν 'πὸ κείνη τὴν τρυῖπα τὰ βαρνοῦσαν μὲ τοῦ σίδιρου γιά καλό.

Τώρα ἀπαγορεύ'καν κείνα τώρα φέρ'ν τὴν Παναγία 'πὸ τοῦ μαναστιῆρ'. ἄλλ' φέρ'ν τὸ χότζα και τὰ διαβάξ'.

1) φουσερὸ 2) τόσο δὰ 3) στυλιάρι 4) λαβή 5) στῆ λαιμαργιά, λουρὶ γύρω στὸ λαιμὸ 6) περιοχὴ 7) χίτς, λ. τουρκ.—καθόλου 8) γυμνός.

9.

Πετροάδες. Παρὰ Λουλούδη Βασιλείου, 74 ἐτῶν.

Ἄρρώστεια πὸν θὰ ἔχουν τὰ χαϊβάνια¹⁾, φανάζουν οἱ κιχαγιάδεις²⁾: Ἀῦριου θὰ βγάνουμι κινούργια φουτιά. . .

Θὰ βάλουν τέσσερ³⁾—πέντε ἀνθρῶπ⁴⁾· αὐτοὶ θὰ κάμουν τσικριά⁵⁾ μὲ χωρὶς λάδ⁶⁾ καὶ γυρνῶντα γυρνῶντα ἀνάφτ⁷⁾, κορών⁸⁾, θὰ βγάν⁹⁾ φουτιά: δυὸ ξύλα θὰ τὰ κάν¹⁰⁾ νὰ γυροῦν χωρὶς λάδ¹¹⁾· πῶς εἶνι τοῦ τσάρκ¹²⁾, μύλους νὰ ποῦμι γυρνῶντα γυρνῶντα θ¹³⁾ ἀνάψ¹⁴⁾. Ὁ,τ¹⁵⁾ ξύλου καὶ νὰ ναι, καῖν¹⁶⁾ παραπάν¹⁷⁾, ὄλου θὰ τοῦ γυροῦν, ὄσον ν¹⁸⁾ ἀνάψ¹⁹⁾, χιτς νὰ μὴ σταθῆ. Κι αὐτὸ ὄξου στοῦ μπαῖρ²⁰⁾, στοῦ σύνουρου ἀπάν²¹⁾, μωρᾶς πὸν χωρὶς²²⁾, ἐκεῖ.

Στὸ Κούλελι, ἄμα φανῆ ἄρρώστεια στὰ πράματα, κάμουν μινιὰ τρυπα σ²³⁾ ἔνα σύνουρου ἀπάν²⁴⁾ κι μαζώνουν τὰ πράματα τρία—τέσσερα χουριά, ὄσα εἶνι γύρου κι τὰ πιροῦν κι τὰ καῖν²⁵⁾ μὲ κείν²⁶⁾ τῆ φουτιά. Κεῖνα τὰ χουριά πὸν θὰ πᾶν²⁷⁾ νὰ τὰ πιάσουν, σβοῦν τίς φουτιές οὔλις, νὰ μὴν ἔχ²⁸⁾ κανένας φουτιά.

10.

Κωστί (Διδυμοτείχου). Παρὰ Παράσχου Ἄπ. Μπαρμπάκη, 66 ἐτῶν.

Ἐχ²⁹⁾μι κάτ³⁰⁾ σίδιρα κι τὰ σταυρών³¹⁾μι τὰ πράματα, τὰ καῖμι. Πὸ ἐννιὰ καζάδεις³²⁾ εἶνι κείνου τοῦ σίδιρου, κλεφτικό: πῆγεις στοῦ Διμότχου, πῆγεις ἔνα κουμμάτ³³⁾ σίδιρου, πιταλουκάρφ³⁴⁾, ὄ,τ³⁵⁾ εἶνι, πῆγεις στοῦ Σουφλί, καζᾶς εἶνι, πῆγεις κι ἀπουκεῖ ἔνα κουμμάτ³⁶⁾, πῆγεις στοῦ Κιουπρί³⁷⁾, σιὴν Ἐντιρνέ³⁸⁾, πὸ ἐννιὰ καζάδεις σίδιρου. Ὑστιρας τὰ δένουν³⁹⁾ στοῦ ντεμερτζῆ⁴⁰⁾, μιὰ βέργα τὰ κάμουν. Σιδιρᾶς γκόλιους⁴¹⁾ τοῦ δέρον⁴²⁾, ἄντρας κι γυναῖκα γκόλιοι τοῦ κάμουν νύχτα, νὰ μὴν τίς δῆ κανένας.

Ἐρθ⁴³⁾ ἔνα ζουλούμ⁴⁴⁾, ἀνηπουριά, μέσ⁴⁵⁾ στοῦ χουριό. Τοῦ Σαββάτου, προμὴ βγῆ νήλιους, πααῖν⁴⁶⁾ νὰ στοῦ ντεμερτζῆ οὐλ⁴⁷⁾ μὲ τὰ πράματα. Τοῦ κοκκ⁴⁸⁾ νιζ⁴⁹⁾ ντεμερτζῆς τοῦ σίδιρου, τοῦ βγάν⁵⁰⁾ ὄστιρα, τοῦ τρανάει ἔτο⁵¹⁾ σὶ ἀστήθ⁵²⁾, σιὴ μέσ⁵³⁾ ἀπάν⁵⁴⁾ κι ἀνάμεσα στὰ μπούτια τ⁵⁵⁾, τοῦ σταυρών⁵⁶⁾ τρεῖς μεριές.

Κινούργια φουτιά βγάν⁵⁷⁾ νὰ οἱ ξένουν μιρᾶ μὲ τοῦ ξύλου. Ξῶντα, ξῶντα, ξῶντα τῆ βγάν⁵⁸⁾ νὰ κιζδίζ⁵⁹⁾ τοῦ ἀρντίτς⁶⁰⁾, βάν⁶¹⁾ νὰ ἴσκνα καὶ πιάν⁶²⁾ νὰ φουτιά. Ἀκ⁶³⁾ γῆ⁶⁴⁾ τό ἔχω μεῖς δὲν τὸ κάν⁶⁵⁾ με. Στὸ Καράμζα τὸ κάμαν.

1) ζῶα, κτήνη 2) κοινοτικοὶ κλητῆρες 3) ροδάνη 4) πυρακτοῦται 5) ῥόδα, τροχός 6) πεῦκο 7) ράχης βουνοῦ 8) ἐπαρχίες 9) Μακρὰ Γέφυρα 10) Ἀδριανούπολις 11) ἀνταμώνουν, σφουρηλατοῦν 12) σιδηρουργός 13) γυμνός 14) ἀνάβει τὸ κέδρο 15) ἀκοή.

11.

Καρωτή (Κορουτζί). Παρά Παν. Πάλα, ἐτῶν 76.

“Αμα εἶνι καμνιά ἀστένεια στὰ ζῶγα, μεις γυρίζουμι στὰ σπίτια, νὰ μὴ βροῦμι φουτιὰ ἀναμμέν’, νὰ βγάλουμι κινούργια. Χουρίς κάφ¹⁾. χουρίς σπέρτου, ἀπ’ τοῦ ξύλου βγάν’μι φουτιὰ. Τὰ πιρνοῦμι κι ἀπ’ τὴ γῆς, γιὰ νὰ βροῦμι θεραπεία.

Δυὸ ἀνθρῶπ’ ζέρεβ’ μονουνόματ’ (μονάχα ἓνα ὄνουμα θὰ νά ’ναι μέσα στοῦ χουριό’ ἓνας Ἡλίας, νὰ ποῦμι, ἄλλον Ἡλία στοῦ χουριό μας νὰ μὴν ἔχ’), αὐτοῖν’ οἱ ἀνθρῶπ’ θὰ πᾶν’ στοῦ μπαῖρ, θὰ πάρ’ν δυὸ κουμμάτια κέδρου ξερό, (π’ ἄλλον ξύλου δὲ βγαίξ’), θὰ τὰ τρυπήσ’ν ἀπάν’ ἀπάν’, θὰ τὰ χτυπήσ’ν στὴ γῆς θὰν²⁾ παλούκια κι θὰ πιράσ’ν στὶς τρῦπες ἓνα ἄλλου κέδρου. Ὑσυρα θὰ πάρ’ν μυιὰν ἀλ’σίδα κι θὰ τὴν τ’λίξουν στοῦ κέδρου κεῖ κι θὰ καθίς’ ἓνας ἀπουδῶ κι ἓνας ἀπουκει, ἀντίκρα κι ἀντίκρα’ κι τῶρα ἓνας θὰ τρανάη καταδῶ κι ἄλλους κατακεῖ σὺ θὰ τραυᾶς, γὼ θ’ ἀπουλνῶ, θὰν²⁾ τοῦ πριγιόν’ κι ἓνας ἄλλους θὰ ἔχ’ τοῦ κάφ’ (=γίσκνα). Ἀπ’ τὸν πολὺ τὸν τραῦο κυζιντζ’³⁾, χ’νάει⁴⁾ νὰ βγάλ’ καπνὸ βάσκ’⁵⁾ αὐτὸς τότε τοῦ κάφ’ κι χ’νάει κι ἀνάφτ’ τοῦ κάφ’ κι πιάν’ φουτιὰ. Κι ἄμα δὲ βγαίξ’, τότε ξιντύνουντι αὐτοῖν’ οἱ δυὸ, γκόλιαβ’, χωρίς ροῦχα, τίπουτι, καθὼς γεννιέτι ’πὸ τὴ μάννα τ’, κι τραουῖν τὴν ἀλ’σίδα.

Ἀνοίγ’μι κι μυιὰ τρῦπα ἱκεῖ στοῦ μπαῖρ, ἀπὸν ξένου σύνουρου, κι πιρνοῦμι τὰ ζῶγα. ἱκεῖ βρίσκουμι μυιὰ ψηλάλα κι κάνουμι μυιὰ τρῦπα πουκάτ’, θὰ²⁾ γιουφύρ’, κ’ ἱκεῖ ἀπάν’ φκιάνουμι κινούργια φουτιὰ. Τότε φανάζουμι τοὺν κόσμου κι κάθι ἓνας πιρναίε’ ποκει τὰ ζῶγα τ’ κ’ ἐκεῖν’ οἱ ἀνθρῶπ’ οἱ ζέρεβ’ κάθουντι ’κεῖ ἀπάν’ κι τὰ κάν’ν ἓνα σταυρὸ μὲ τοῦ δαυλὶ στὴ ράχ’ μὲ τεκεῖνο τοῦ δαυλὶ πὸν θὰ πάρουν φουτιὰ μὲ τεκεῖνο τὰ σταυρών’ν τὰ ζῶγα οὔλα κι λέν’: οὐ Θεὸς γιατρος!

Πρῶτα πρῶτα πιρναῖ γιλαδάρας καὶ δῆθεν γκόλιος (χουρίς ροῦχα, τίποτις) κ’ ὕσυρα οὔλα τὰ πράματα μὲ τὴ σειρά. “Αμα τελειώσουν τὰ πράματα, σφαλνοῦμι τὴν τρῦπα, κόφτουμι τσαλιά⁶⁾, ξύλα, δι,τι δήποτι κι τὴν στουπώνουμι, νὰ μὴ μὲν’ ἀνοιχτή, νὰ μὴν πιράσ’ ἄλλον προᾶμα. Σὶ λίγουν κιορὸ ξεγέρ’⁷⁾ καὶ μόνο του, γιὰτ’ εἶνι μικρὸ.

Ἀπουκει θὰ πάρουμι ὕσυρα φουτιὰ νὰ φέρουμι στοῦ χουριό κι ἀνάβ’ κάθι σπὶτ’ ’πὸ κείν’ τὴν κινούργια τὴ φουτιὰ.

Τ’ χαίν’ μερικὲς φουρὲς καὶ παναμερνάει⁸⁾ ἡ ἀρρώστεια, φεῦγ’ καὶ γένηται θεραπεία στὰ ζῶγα.

1) προσάναμμα 2) σάν 3) ἀνάβει 4) ἀρχινάει 5) βάζει 6) θάμνους ἀπανθώδεις 7) κρημνίζεται 8) παραμερίζει.

12.

Ἄμπελάκια (Κούλακλι). Παρὰ Στέργιου Ἀσημάκη, ἑτῶν 65.

Σάββατον, σώνουντας ἢ βδουμάδα, τότε γένονταν αὐτό, ἀλλ' ἄλλα ἄλλα ἄλλα. Ἐκαμναν ἀπουκάτ' ἀπ' τῆ γῆς τρυπες, ὕστισα μάζευαν ὅλα τὰ πράματα, τὰ πάαιναν ἀπ' τέκει καὶ τὰ περνοῦσαν.

Πρῶτα σοβοῦσαν τίς φουτιές μέσα στοὺν χουριό, ὕστισα δυὸ ἀνθρώπ' ζερβοί, μονονόματ', ἔβαναν δυὸ πόδια κεδρήσια κ' ἓνα κέδρο ἀδράχτ' σιτὴ μέσ', περνοῦσαν μιὰν ἀλ'σίδα στ' ἀδράχτ' κὶ τρανοῦσαν ἓνας ἔπο δῶ, ἓνας ἔπο κεί κόρωνε ἀπὸ μονάχο, ἔπιανε φουτιά κὶ τὴν ἤλιγαν κινούργια φουτιά κ' ἤπαιρναν ἀποκεί κὶ ἀναφταν. Ὑστισα πάαιναν σιτὴν τρυπα, κόρωναν ἓνα ξυλάκ' καὶ περνοῦντα τὰ ζῶα, σολάκ'ς¹⁾ ὅποιος ἦταν, ἓνας ποδῶ, ἓνας ποκεῖ, καρσί—καρσί²⁾, τὰ σημάδευαν μὲ τοὺν δαυλι κ' ἤλιγαν: ντεφ ὀλοσὺν (=νὰ λείπ' ἢ ἀρρώστεια). Τὸ γιαιρικό ἦταν αὐτό.

Ἀπὸ κείν' τῆ φουτιά ἔπαιρναν σ' ἓνα τσουκαλάκ', σ' ἓναν τενεκὲ καὶ πάαιναν στὰ σπίτια τς κὶ ἀναφταν φουτιά.

Γιὰ τὰ β' θάλια πάλι, εἶχαν ἓνα σίδερο τὸ εἶχαν μαζεμένο ἀπὸ ἐννιά καζάδης: ἓνα κομμάτ' ἀποδῶ, ἓνα κομμάτ' ἀποκεί, κλεμμένο: ἓνα πέταλο, ἓνα καρφί, ὅ, κὶ νὰ ἔναι ὕστερα ἓνας ντεμεριτζῆς τὸ ἔδρανε καὶ τὸ ἔφκιανε βέργα. Ὑστισα κείνου τοὺν βράδ', Σάββατον, κείνους ποῦχι τοὺν σολάκ'κου³⁾ τοὺν χέρ', πάαινε στὰ σπίτια καὶ τὰ καίγει τὰ β' θάλια μὲ τὴ βέργα.

13.

Βρυσικό (Καρὰ Μπουνάρο). Παρὰ Κωνστ. Γκρόντογλου, 72 ἑτῶν.

Ἄντα ἔρετ' κἀνα χασταλί⁴⁾ στὰ πράματα⁵⁾, ἀνάφτ'ν φουτιά κὶ τὰ περνοῦμι ἔπο ντὴ γῆς. Νά! προχτὲ τὰ πέρασάμι.

Γυρίζουν μουχιάρ⁶⁾ κὶ ἀλλ' χουριανοὶ στοὺν χουριό κὶ σοβοῦν τίς σιές ὅτι, σὰν εἶνε σιὰ κὶ καίγ' ἔδῶ, δὲν ἀνάβ' κολάϊ⁷⁾... Ποβραδὸν φανάζ' κηχαγιῶς⁸⁾ στοὺν χουριό νὰ μὴ πάγ' κανένας σιτὴν πλύσ', νὰ μὴ ζ'μῶσ' τὸ φουμί ἔ! θὰν⁹⁾ πάρον ποκεῖ φουτιά, ὡς τοὺν θράδ' ἔς ζ'μῶσ'.

Βάν'ν δυὸ παλούκια ἔτσιαιγιά, κεδρήσια ὕστισα κόφ'ν κὶ ἓνα ἄλλου ξύλου, κεδρήσιου κὶ κείνου, κὶ τοὺν βάν'ν ἔτσ' ἀνάμσα. Ὑστισα κάθουντι δυνοὶ καρσί—καρσί, ἀπέδου κὶ ἀπέκ' κ' ἔχ'ν μιὰν ἀλ'σίδα τὴν ἔλγ'ν γύρου στοὺν ξύλου αὐτὸ κὶ τρανοῦν ν ἀλ'σίδα ἑσιαδῶ—ἑσιακεῖ. Καὶ κείν' ποὺ θὰ τρανοῦν, μόν' κεινοὶ νὰ εἶν' τὰ νόματά τς στοὺν χουριό. Μερικὰ χουριὰ πιάν'ν γκολιόμπαρ¹⁰⁾. Πὸ τοὺν τραῦθ τοὺν πουλι

1) ζερβός

2) ἀντικρουστά

3) ἀριστερό

4) τουρκ. λ. ἀσθένεια

5) ζῶα

6) πρόεδρος κοινότητος

7) εὐκολα

8) κοινοτικός κλητήρ

9) σὰν

10) γυμνοί.

κιζνιτζ¹⁾ τὸν κέδρον, χ'νάει²⁾ νὰ καπνίζῃ· κὶ οὐ κείνα τὰ παλούκια ἔχ'ν κὶ τῆ γί'σκα κείν' πὸν τσιακίτζ³⁾ κὶ ἀνάβ' τὸν κάφ'.

Ἄμα θ' ἀνάψ' ἱκείνου, ἄρον ἄρον φκιάχνουν μὰ σιὰ οὐδεκεῖ. Θὰ βροῦν κ' ἓνα μέρους κεί π' ἔχουμι τὸν σύνουρου, οὐ ξένου μοῦᾶ, κὶ θ' ἀνοίξουν μὰ τρῦπα. Ὑστια φέρ'ν τὰ πράματα κὶ τὰ περοῦν πὸ ντῆ γῆς κὶ κείν' πὸν τραουῶν κὶ πιάν'ν τῆ φουτιά, κείν' τὰ σ'μαδεύουν τὰ χαϊβάνια· στέκουν κεί ἅπᾶν κὶ μ' ἓνα δαυλὶ τὰ μαυρίζουν. Κὶ ὄλα μὶ τὸν ζέροβου τὰ κάμουν αὐτοί. Γίλαδάρ'ς τὸν κατόπ' θὰ πιράσ'.

Τῆν τρῦπα ὕστια ὕστια τῆ στουπών'ν· βάν'ν τσαλιὰ⁴⁾ κ' ὕστια βρέχοντας πέφτ'. Γιὰ τὰ χαϊβάνια⁵⁾ γένεται αὐτό, ντῆφ ὄλοσὸν⁶⁾ καὶ γένεται σεμπέπ'⁷⁾, γιαιρικό.

Ἄμα εἶνι ἀρρώστεια σὺς ἀνθρῶπ', γένεται καὶ γιὰ τς ἀνθρῶπ'.

Τώρα, μὰ γ'ναῖκα ἔχ' ἓνα μ'κρό, θιρμα'σιὰ τὸν πιάν'. Θὰ πάη σιὸν σύνουρου μὶ τὸν ἄντρα τς, θὰ κάμ' μὰ τρουπούδα τέτοια κὶ θὰ πιράσ' τὸν γκζάν'⁸⁾ τς ποκεῖ κὶ τότε κεί ἄφίν' ἓνα ποκαμσουδ'. Σιέμας αὐτὸ εἶνι. Πὸ ντ' γῆς θὰ τὸν πιράσ' θὰ τὸν ξιντύσ', γκολιόμπαρο θὰ τὸν πιράσ' κὶ θ' ἀφήκ' ἓνα ποκαμσουδ', ἓνα βρακουδ'.

14.

Παλιουρι. Παρὰ Δημ. Μαγγίρα, 51 ἐτῶν.

Εἶνι μὰ ἀστένεια, καρὰ γιανὶκ τὸν λέν'.. Κείνου νὰ μὴν τὸν δώσ' Θεός! Ἄμα τὸν πιάσ' τὸν ζῶου, τὸν κόφτ' κακὸ πρᾶμα, τὸν πνίγ' τὸν γαῖμα κὶ ψουφάει. Μέσα γαίματα, ὄλου μαύρου γένει. Ἀνθρουπους κὶ κείνους πεθαίν', μὰ δὲν τὸν σκίζουμι νὰ ἰδοῦμι τί ἔχ' μέσα. Τὸν ζῶου τὸν σκίζουμι...

Τὰ περοῦμι πὸ τῆ σιὰ καὶ βλέπουμι γιαιρικό. Ἀνοίγ'μι καὶ τρῦπα καὶ τὰ περοῦμι, Σαββάτου μαναχά, ὄχ' ἄλλ' μέρα.

Ποβραδὸν θὰ φανάζ' κιχαγιᾶς: Ἀκοῦτι χουριανοί! Ταχειὰ θὰ κάμ'μι καρὰ γιανί. Νὰ ἔρι νὰ πιράσ'μι τὰ πράματα...

Κεῖ σιὴ σιὰ μὸν γκιουρέκ'κοι⁹⁾ ἀνθρῶπ' πααίν'ν. Σιὰ θέλ' δύναμ'· δὲν πᾶν' πρόστυχ'... Πααίν'ν σ' ἓνα παράμρου μέρους, νὰ μὴ βλέπ' κανένας, κροῦ'ν δυὸ παλούκια, βάν'ν κ' ἓνα τσιβι¹⁰⁾ πὸ κέδρον καὶ χιροῦν, χάρτα — χάρτα μὲ ν ἄλ'σίδα, γκουλιόμπαρ'. Ξερὸ κέδρον, ἓνα — δυὸ χρονώς θὰ εἶναι, χλωρὸ δὲν πιάν'. Ἀπ' τὸν χουριό, ἄπ' τς πλοκοί¹¹⁾ τὸν παίρνονμι. Μεῖς ἤμασταν τέσσερ', γιαιτὶ ἀποσταίνουσι οὐ δυὸ νομάτ' ὕστια πιάν'ν οὐ ἄλλ' δυὸ.

¹⁾ ἀνάπτει, παίρνει φωτιά ²⁾ ἀρχινάει ³⁾ βγάζει σπινθήρας ⁴⁾ θάμνους ἀκανθωτοὺς ⁵⁾ ζῶα ⁶⁾ νὰ ἐξαλειφθῆ ⁷⁾ ἔλεος ⁸⁾ βυζανιάρικο, βρέφος ⁹⁾ ἄξιοι, δυνατοὶ ¹⁰⁾ ξύλινο καρφί, ἐνδιάμεσον ξύλον ¹¹⁾ φράχτες.

Κεῖ στή φουτιὰ ὅποιον ὄνουμα νὰ ἔναι κάμ'. Μαναχὰ νὰ ἔχ'ς δύναμ' νὰ τραυᾶς μὲ δυὸ χέρια. Μ' ἓνα χέρ' δὲ μπορεῖ νὰ δώσ' δύναμ'.. Κι ἂ δέ'ναι οησημέ-
ρες οἱ σιπὲς μέσα στοὺν χουριό, δὲν πιάν' φουτιὰ. Κι ν ὦρα πὸν θὰ πᾶν' νὰ βγάν'ν
σιὰ κινούργια, τὰ πιδιά γυροῦν μέσα στοὺν χουριό κι οβοῦν τὶς σιπὲς.

"Αμα ἰδοῦν πὸν δὲν ἀνάθ' τοῦ ξύλου μαναχό τ', βάσκουν γί'σκα, μαζώνουν κι
χουριάτρια ξιρὰ κι πιάν'ν φουτιὰ. Πᾶν' ὕσιρα πᾶν' στήν τρῦπα κι φκιάνουν σιὰ ἱκεῖ.
Ποκεῖ παίρν'ν ὕσιρα κινούργια σιὰ και φέρν'ν στοὺν χουριό.

"Οσον νὰ κάν'ν τρῦπα, νὰ βγῆ ἡ φουτιὰ, βαῖζ' ¹⁾ ἡ μέρα. Οὐ πλήθους ὄλους,
ὄλου τοῦ χουριό, μαζεῦναι τότις ἱκεῖ μὲ τὰ πράματα, κι τὰ περοῦν στήν τρῦπα.
Πρῶτα κάν'μι ἁγιασμό, φουτιζ' οὐ παπᾶς τὰ πράματα μὰ βουλά κ' ὕσιρα
τὰ περοῦμι.

Κεῖ στήν τρῦπα, π' θὰ περοῦν τὰ πράματα, εἶνι δυὸ νομάτ', δυὸ ἰνόματα
μαναχὰ — ἓνας Καραφύλλ'ς, ἓνας Λογαρνὲς μέσ' στοὺν χουριό — κεῖν' σταυρῶν' ν
πράματα, τὰ καῖν' λίγου μὲ τοῦ δαυλί.

Μὲ τὰ ζῶα μαζὶ κ' οἱ ἀνθρώπ' περοῦν' και τς ἀνθρώπ' τς ἔκρουγε λίγου
Καραφύλλ'ς μὲ τοῦ δαυλί πᾶν σιὰ φορέματά τς. Κεῖνους πὸν στέκ' ζέροβα λέει: Νὲ
γιακάρισν; (=τί καῖς;) Κεῖνους πὸν στέκ' δέξα λέει: Καρὰ γιανίε γιακάριμ (ν' ἀρω-
στεια καίγω, λέει). "Υσιρα κι τὰ μ'κρὰ τὰ πιδιά τὰ περοῦν, γυναῖκες περοῦν,
ἄρωστ', μὲ τ' ἀμάξ' τὶς πααίν' ν.

"Εχουμι και σίδερα παλιά, ἀρχαῖα σίδερα. Παπποῦ Λογαρνὲς τὰ ἔχι τῶρα
τὰ ἔχ' τοῦ πιδί τ', οὐ Γιοβάν'ς. Βουργάφ', Τοῦρκ' ποδῶ παίρν' ν τὰ σίδερα, σ' ἄλλου
χουριό δέ ἔνι Δέ ἔνι τωερὰ πράματα, εἶνι ζεμαν'κά ²⁾, παμπάλια πράματα. Τὰ καίει
τὰ σίδερα στή γουνιά, κοκκ'νίζουν και κάμ' σιάμπα τὰ πράματα. Πῶς βουτιᾶς τὴν
πέννα στοὺν μελάν' κι γράφ', ἔτσ' μὲ τοῦ σίδερου τοῦ σταυρῶν' λίγου κι φεύγ' τοῦ
ζῶου. "Οποὶ τὰ κάμ'μι, βρίσκουμι γιαιτρικό ἀτὴ γῆ ἀρωστικια π' αὐτοῦ περναίει,
μὲ τὴ σιὰ κι τοῦ χῶμα πὸν περοῦμι πὸ τὴ γῆς. "Ετσ' τοῦβραμι.

15.

"Αφήγησις Γιάννη Λογαρνέ, 65 ἐτῶν, ἀπὸ Παλιούρι.

Δυὸ σίδερα εἶνι, π' ἀνάμ'σ' πιθαμή, δέξου και ζέροβου. Εἶνι σιὰ ξύλα περα-
σμένα ἀλλιῶς δὲ πιάνουντι, καίγιτι ἀνθρώπους. Τὸ ἓνα εἶχι νταμκά ³⁾, τοῦ ζέροβου
τοῦ ἔφτασα, εἶχι χαλκᾶ τὰ μ'σὰ τὰ γκαγκάτσια ⁴⁾ τοῦ χαλκᾶ τὰ ἔφτασα καίουντας
καίουντας χάθ'καν, ἀνέλ'σαν τῶρα μόν' τὸ κορμὶ πόμκε δὲν ἔνιτι ⁵⁾ τῶρα νὰ τοῦ
κάμ'ς νταμκά. Τῶρα, ὡς νὰ σωθῆ καλούτσκα, ἔτσ' θὰ εἶνι δὲν ἔνιτι μέτα' κείνου

¹⁾ κλίνει

²⁾ παλαιῶν χρόνων

³⁾ σῆμα, σφραγίδα

⁴⁾ σκέλη

⁵⁾ γένεται

μιὰ βολὰ ἔνιτι. Ἄμα τοῦ ζ' μώσου τὴν τὴν ἄρα μετὰ, θὰ χαλάσ' τοῦ χειρ'κό τ', τοῦ τελεσίμ' τ'¹⁾. Πόρες φορὲς μ' εἶπαν νὰ τοῦ ζ' μώσου, νὰ τοῦ ματίσου! Γὼ πὸ τὸ μπαμπᾶ μ' τέτοιον ἔχω λόγο, κείνους πὸ τὸ μπαμπᾶ τ': καθὼς εἶν' τα, νὰ μὴν τὰ ξαναφιάσι θὰν τοῦ πιδι πὸν θὰ γέν' μιὰ βολὰ καὶ θὰ βαφτιστῆ, μιὰ βολὰ κι αὐτὸ ἔνιτι.

Ἄπ' τὸν πάππο μ' τὰ ἔχμι, τριακόσια χρόνια τὰ ἔχμι. Πάππος μ' ὀγδόνητα χρονῶ, πατέρας μ' ὡς ἑβδομήνητα χρόνια καὶ παραπάν' μελελί²⁾, ἔγὼ ξηνιαπέντε χρονῶ γέν'κα, τρεῖς σκάλες τὰ ἔχμι. Πὸ τὸν πάππο μ' σιὸ μπαμπᾶ μ', πὸ τὸ μπαμπᾶ μ' σι' ἐμένα πὸ τὸ Σταυράκ' σιὸ Λογαρνέ, πὸ τὸ Λογαρνέ σιὸ Γιοβάν, τρεῖς σκάλες. Στὴν Ἑλλάδα πήγαμε στὴν Αἴγινα, σιὴ Φήβα ἐκεῖ ἔβραμι ψουμάκ', ὡς τὴν Τρίπολ' πήγα, μαζί μ' τὰ ἔχα τὰ σίδερα, τὰ φύλαγα, τὰ ἔφερα μέσ' στοὺ ταγάρ'.

Αὐτὰ τὰ σίδερα εἶν' ἀπὸν ἐφτὰ καζάδες, μιὰ εἶναι κλεμμένα ἀπ' τὴν Γιουμουριτζίνα ἕνα κουμμάτ', ἀπ' τὸ Οὐζρὸν κιουπροῦ ἕνα κουμμάτ', οὐλα κρυφὰ εἶναι παρμένα ἀπ' τὸ Διμότ'χο εἶναι, ἀπ' τὴν Ἀντρινόπολ' εἶναι, ἀπ' τὴν Πόλ' εἶναι, ἀπ' τὴν Σαλονίκ' εἶναι, ἀπὸ ἰφτὰ καζάδες. Κεῖνος γιοῦφτος ἀπὸν τὰ ἔκαμε μιὰ τούρκισσα λίρα πῆρε ἔτο' μου ἔπε μπαμπᾶς μ' τὰ ἔκαμε μὲ τὴ γυναικα τ', μὲ τὴ γριά τ' νίπ νίπ τοῖτοῖδ', νὲ μαντήλ', νὲ μανταλόν', νὲ π'κάμ'σο, χίτς. Τὰ ζύμουσαν τὰ κουμμάτια κείνα, τὰ κάμαν βέργις 50 — 60 πόντ', χὼρ'ς νὰ μ'λοῦν, ἄντα κ' μᾶται νύχτα νὲ ἀρνιθ' ἀκούγεται τότε, νὲ σ'κλί, νὲ ἄνθρωπος σὲ μιὰ ὥρα μέσα τὰ κάμαν μπρουσιὰ π' τ' ἀρνίθια τί ἤσυχους καιρὸς εἶναι! Χίτς δὲν ἀκούγεται τίπουνα κείν' ν ὥρα, καιμένε, καὶ τὸ νερὸ κοιμᾶται! Τὰ τέλειουσαν μὲ τὸν πέτρου, τὰ βάφτισαν: Σαββάτο καὶ ν Τρίτ' νὰ καῖς, Τρίτ' καὶ Σαββάτο δ'λειά σας αὐτὴ νὰ εἶναι.

Εἰκοστέσσερ'ς ὥρες εἶναι ἡ δ'λειά τς. Ξημερῶντα Σαββάτο γίν'καν, Σαββάτο πάλε καὶν τὰ πράματα — χιτὲ Σαββάτο νὰ ἔρχουσαν θὰ νὰ τὸ δγῆς γὼ πράματα χιτὲ ἔκαιγα — ἕνα Σαββάτο δὲ προφταίν', καίγ' καὶ τὴν Τρίτ'. Τὰ νομάτ'σαν τότε, ὅταν τὰ βγαζαν πὸ τὴ σιὰ — δὲν ξέρω μὲ τί τὰ σθησαν μὲ τὸ λάδ' βαφτισμένα εἶναι — τὰ ἔπαν: τὸ Σαββάτο καὶ τὴν Τρίτ' νὰ εἶν' ἡ δ'λειά σας, τὴ βδομάδα δνὸ μέρες. Τὴν Παρασκευὴ τὴ νύχτα, ξημερῶντα Σαββάτο, τὰ κάμαν ἅμα λαλήσ' ν τ' ἀρνίθια τὸ Σαββάτο ἀρχ'νίς'ς νὰ καῖς προῶμα, δ,τ' ψὴ εἶναι, γιολάδια, γκατζόλια, γίδια, π'ρόβατα, ἄλογα, γ'ρούνια, ἀνθρωπ' ἀνημπόργ', ἅμα ἀπ'κασ' ν κ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρρώστια. Καίω ὅλ' μέρα Σαββάτο ὡς τὴν Κεργιακὴ νὰ λαλήσ' ν τ' ἀρνίθια λάλ'σαν τ' ἀρνίθια, θὰ σκολάσ'ν. Νίπ, χίτς δὲ μιλοῦν μὸν ὄντα τὰ βάφτισαν μίλλ'σαν: Σαββάτο καὶ Τρίτ' θὰ τὰ κάψ'ς αὐτὰ, θὰ εἶναι δ'λειά τς.

Στιὰ φκιάν' ν, ἔτοιμ' ν ἔχ'ν τὰ βάνω, ζεσταινουνται, ἄντε, καίω τὰ ζά: τὸ ζέρβου σιὸν πλάτ', τὸ δέξου σι' ἀσιθ'θ', ὕστωρα τὸ δέξου σιὰ πόδια, τὸ ζέρβου σιὸ δέξου τὸ γόφου.

¹⁾ Τὸ στοιχείο, ἐδῶ ἡ δύναμις του. Περί τῆς λ. βλ. Πολίτου, Παραδόσεις Β' 1102. ²⁾ ἴσως.

Αὐτὴ ἡ ἀρρώστεια, τὸ καράγιανικ', ἅμα τὰ πιάσ', τ' ἀσιθήθ' τ' μανρίζ'. Σὲ οὐλα τὰ ζά, δ,τ' ψή εἶναι, σὲ οὐλα πιάν'. Ἔπεσε κάνα πρῶμα, β'βάλ', γελάδ' κ' εἶναι μαῦρο; ἀπ'κάζ'ν, ἀλλ' γιαιτρειά γιόκ¹⁾. Ξέρω ποῦ τί εἶναι; ποῦ τίς ζέσις εἶναι; ποῦ τὸν ἀέρα εἶναι; ποῦ τίς βροχῆς εἶναι; Παραπάν' ποῦ τίς ζέσις εἶναι. Βρικολάκας δέ ναι.

Ἄμα κάψουμε μὲ τὰ σίδερα καὶ δὲν πάψ' τὸ κακό, θὰ πᾶμε τ' ἄλλο τὸ Σαβ-βάτο νὰ κάμουμε τρυῖπα, νὰ περάσουμε τὰ πράματα, ἀνθρῶπ', δ,τ' ψή, δ,τ' ζά εἶναι. Ἄλλ' θὰ φκιάν'ν τὸ καράγιανικ, τὴν τρυῖπα, κι ἀλλ' θὰ βγάλ'ν τὴν καινούργια τὴ φουτιά. Αὐτὴ ἡ φουτιά μὲ τὰ ψέματα δὲ θγαίν'. Θὰ σβήσ' στὸ χωριὸ οὐλ' ἡ φου-τιά, καντιῆλ' χιούτις, καὶ θὰ βγοῦν δυὸ-τέσσερα παιδιὰ, θὰ συναλλαχτοῦν... Χουντροῦ κέδρο, χάριτα-χάριτα, κιζδίζδας-κιζδίζδας ποῦ μανάχα θ' ἀνάψ'ν. Θὰ πάη μιὰ ὥρα, δυό, πρέπ' νὰ βάλ'ν καὶ οὐλ' πίσι' οὐλ' νὰ ποῦν: μὲ τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα νὰ τὸ κάμ'με αὐτό μὲ τὰ κοροιδέματα δὲ γέν'ται αὐτό. Μὲ πίσι' πολεμοῦν, ὄχ' μὲ διαουλιά, νὰ τρανήξ'ν σπύριου! Κεῖν' ἀπὸν βγάξ'ν σιὰ, ὅποιους καὶ νὰ ναι κάμ'. Μοῦνε γὰ μὲ τὰ σίδερα ποῦ καίω, ἄλλο ὄνομα δέ ναι, Γιobάν'ς, μέσ' στὸ χωριό. Καὶ κεῖν' ποῦ κάθονται πιάν' στὴν τρυῖπα καὶ τὰ καῖν' μὲ τὰ δαυλιά, καὶ κεῖν' ἓνα ὄνομα εἶναι, ἓνας Γιουbάνους κ' ἓνας Πέτικους μέσ' στὸ χωριό ἄλλο τέτοιο ὄνομα νὰ μὴν εἶναι.

Στὴ Φήβα χίρσαν νὰ πέφτουν τὰ πρόβατα. Λέω ἓναν ἰζομπάνο: αὐτὸ καρά-γιανικ εἶναι. Δὲν ἤξερε καμιὰ γιαιτρειά. Μεῖς Θρακιῶτες τὰ ξέρομε...

16.

Μεταξάδες (Τοκμάκκιου). Παρὰ Ἄναστ. Ντιρυντούδη, 60 ἐτῶν.

Μεῖς ἔκαμανάμε τρυῖπα καὶ περνούσαμε δλ'. Ἀρρώστεια ἅμα ἦταν σὲ ἀνθρῶπ' μόνε, μόν' ἀνθρῶπ' περνοῦσαν ἅμα ἦταν καὶ στὰ χαϊbάνια²⁾, καὶ τὰ χαϊbάνια τὰ περνοῦσαν τὰ σταύρωναν καὶ τὰ χαϊbάνια καὶ τς ἀνθρῶπ'.

Κιχαγιᾶς φώναζε ποθαδύς: «Ταχειὰ θὰ τὰ περάσ'με ποῦ τὸ καράγιανικ. Νὰ σβῆστε ὅλες τίς σιές³⁾. Νὰ μὴ λέτε δὲν ἤξεράμε. Ἄ, α, α!» Διαταῆ! Ψωμί νὰ ἔχ' θὰ τ' ἀφήκ'.

Τὸ ταχειὰ δλ' τρέχουν μαναχοῖ τς καένας ἅμα δὲν πάη, φοβᾶται, θὰ πεθάν'.

Πααίζουν δυὸ νουμάτ' μέσα στὸ ρουμάν'⁴⁾ σὲ ξένο τοπράκ⁵⁾ κι ὅπου βροῦν δυὸ κέδρα νὰ εἶναι κοντὰ κοντὰ, τὰ τρυποῦν μὲ τὴν ἀρίδα καὶ περνοῦν σὲ τρυῖπες ἓνα ἄλλο κομματ' κέδρο, χλωρὸ πάλε. Τότε τὸ κόφτουν, ἀποκεῖ τὸ παίρουν, ἀπ' τὸν ξένο τὸ μερᾶ δὲν κάμ' νὰ εἶναι ἀπ' τὸ χωριό. Καὶ μὲ μιὰν ἀλ'σίδα, τὴν τ'λίζουν ἔτσι γιὰ, τρανοῦν γκολιόμπαρ⁶⁾ ν ἀλ'σίδα ἓνας πέκ' κ' ἓνας πέκ' καὶ κιζδίζ' τὸ κέδρο.

1) δὲν ὑπάρχει

2) ζῶα

3) φωτιά

4) δάσος

5) χῶμα.

6) γυμνοί.

“Υστερα ένας ἔχ’ ντὴ γίσκνα, τοιμάζ’ πὸ μπροστά τὰ ξερὰ τὰ ξύλα, τὶς φλοῦδες τὰ κέδρα καὶ πιάν’ φωτιά.

“Αμα βγάλ’ν τὴ φωτιά, ἀρχινοῦν, φανάζουν, χαίρουνται οἱ γι ἄλλ’ ὄξον χαίρουνται, σὰν πὸν βγαίν’ Καλὸς Λόγος στὴν Ἐκκλησία. Φανάζ’ν «βῆκε σιὰ», χαίρουνται.

“Ολο τὸ χωριό, μικροὶ μεγάλ’ καὶ κόμα ἀστενεῖς νὰ εἶναι — γιὰ τὸ ἄρρωστ’ τὸ κάμ’ν γιὰ! — τοὺς πᾶν’ ἐκεῖ. Περιμέν’ν νὰ περάσ’ν πέκ’. “Ολ’ περνοῦν, θὰν τὰ πρόβατα, πὸ ένας, πὸ δυό, συμπρώχουνται.

Σιὰ καίει πᾶν’. Περνοῦντας τὸν σταυρῶν’ν σιὴ ράχ’ μὲ τὴ φωτιά καὶ μὲ τὸ ξερὸ τὸ χέρ’, ὄχ’ μὲ τὸ δεξιό. Κι ὁ ένας λέει: τί καῖς; “Ο ἄλλος: Καράγιανίκ. Θὰ καπνίσ’ λιγούτσ’κο, θὰ τὸν ἀκκούμπῆσ’ μὲ τὸ δαυλὶ σιὴ ράχ’ ἔτσ’ σὰ σταυρό. Κι ἡ ἀρρώστεια ἔπαφτεν ὕστερα.

17.

Ἄλεποχωρι. Παρὰ Βαίτση Σταμπολῆ, ἐτῶν 65.

Πααίζουμι, τρυποῦμι τὴ γῆς ἀπὸ ξένο τοπράκ¹⁾, καῖμε καὶ φωτιά πᾶν στὴν τρυπα. Θὰ περάσ’ κατὰ κεῖ τὸ βόδ’ στέκεται ένας ἰσιαδῶ, ένας ἰσιακεῖ — θὰ ναι τὸνομά τὸ ἓνα στὸ χωριό, ἄλλος δὲ θὰ θρίσκειται — καὶ τὸ σταυρῶν’ν. Κεῖν’ π’ θὰ τὴν ἀνάψ’ν τὴ φωτιά κεῖν’ θὰ τὰ σταυρῶν’ν, ἄλλος δὲ χωράει.

Παίρουν κέδρα πὸ τὶς φράχτες καὶ χτυποῦν δυὸ καζίκια²⁾, βάν’ν μπαρότ’ στὴν τρυπα καὶ γυρίζ’ντας ἀπᾶν’ κατ’ σὰν τὸ τοικρὶκ’ κορῶν’³⁾ τὸ μπαρότ’ κι ἀνάθ’.

“Ἀνθρωπος πὸν θὰ περνᾶη ποκάτ’ μὲ τὰ χαϊβάνια θὰ ρωτιάη: «τί καῖτε;» «Καρὰ γιανίξ καῖμε» λὲν’ κεῖν’ πού’ναι ἀποπᾶν’. Πρόβατα, γελᾶδια, γαϊδούρια, δλα τὰ πράγματα θὰ περάσ’ν. Μὲ τὸ πέρασμα μαζὶ κόβεται ψόφος.

18.

Τσαούσκιοῖ (ἐπαρχ. Ὀρτιάκιοῖ), Παρὰ Δημ. Τσουγιάννη, στρατιώτου.

Στὸ Τσαούσκιοῖ, ἕξ ὥρες ἀπ’ τὸ Διμότχο, τέλια Φεβρουαρίου (1922) ἔκαναν φωτιά γιὰ τὸ καράγιανάκ’.

Μόλις εἶδαν τὴν ἀστένεια αὐτὴ, εἰδοποιήθ’καν ὄλ’ γιὰ τὴν ἄλλ’ μέρα τὸ πρῶτ’ νὰ εἶναι ἔτοιμοι. Πρὶν νὰ μαζωχτῆ ὄλος ὁ κόσμος, δυὸ νομάτ’ μονονόματ’ — ὁ ένας λέγονταν Βενιώτης, ὁ ἄλλος δὲ μπορῶ νὰ θυμ’θῶ — πῆγαν νὰ ετοιμάσουν τὸ μέρος. Βρῆκαν ἓναν λάκκο καὶ τρύπ’σαν κατ’ ἀπᾶν’, ὥστε νὰ περνᾶη ἄνθρωπος, ὕστερα γδύθησαν κι ἄναψαν τὴ φωτιάν αὐτῆνα μὲ τὰ ξύλα τρίβοντας τρίβοντας ἄναψαν.

¹⁾ χῶμα, τόπος

²⁾ πάσσαλοι

³⁾ ζεσταίνεται

Ἄμα βγήκεν ἡ φωτιά, ἔβαναν κι ἄλλα ξύλα καὶ τὴν πῆγαν στὴν ἄκρη τῆς τρύπας πού 'ταν νὰ περάσουν. Οἱ δυὸ αὐτοὶ στέκαν ἐκεῖ, ὁ ἕνας ἀπ' τὴ μὴν ἄκρη κι ὁ ἄλλος ἀπ' τὴν ἄλλη καὶ κρατοῦσαν ἀπὸ ἕνα ξύλο στὸ χέρ' ἀναμμένο καὶ τὸν καιρὸ πὸν περνοῦσεν κάποιος ἔλεγαν μιὰ λέξ' «μακριὰ τὸ καραγιανάκ'», μιὰ τέτοια λέξ' καὶ μὲ τὸ ξύλο, λιγάκ' κάρβουνο νὰ χ', τὸν ἀκκουμποῦσαν λίγο ἀποπίσω. Ἔτσι πέρασεν ὅλος ὁ κόσμος· εἶναι ὑποχρεωμέν' ὅλ' νὰ περάσουν. Μὲ ζήτησαν καὶ μένα. Ὅλο τὸ χωριὸ ἔπεσεν ἀπάνω μου, γιὰ νὰ περάσω· «ἔλα νὰ περάσ'ς, μοῦ ἔλεγαν, γιὰτι θὰ σὲ βρῆ τὸ καράγιανάκ'», ἀλλὰ δὲν πέρασα. Ἄλλοι ὅμως σιραιωῖτες, κἀτι χωριάτες, πέρασαν. Ἀποκεῖ πῆραν ὕστερα φωτιά ὅλα τὰ σπίτια κι ἀναψαν, γιὰτι εἶχαν σθημένες τις φωτιές ὄλες.

Γίνεται χωριστὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ χωριστὰ γιὰ τὰ ζῶα. Ἄν παρουσιαστῆ ἀσθένεια στὰ ζῶα, νὰ μελάνιάζον καὶ νὰ ψοφοῦν, γίνεται καὶ γιὰ τὰ ζῶα. Ἐγὼ εἶδα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

19.

Μεγάλο Μπογιαλίκι (περιφ. Καβακλί). Παρὸ Ἀργύρη Στανκούδη, ἔτων 76.

Ὅταν τὰ 'πιαν' ἀρρώστεια τὰ ζῶα, τὰ πηροῦσαμ' ἀπ' τὴ φωτιά. Θὰ νὰ χουριάξ' ¹⁾ κι χαγιᾶς νὰ σβήσ'ν τις φωτιές ἀπ' τὴν παρασιτιά. Γύστιρα δυὸ νουματοί, πὸν ἄλλα νόματα δέ 'ναι τοῦ χοιριό, θὰ ξιγυμνουθοῦν κι θὰ πολεμήσουν οὐλ' νύχτα, γιὰ νὰ βγάλουν κινούργια φωτιά.

Πάαιναν σ' ἕνα σπίτι παστροκί, νὰ μὴ χωρατεῦτι γυναῖκα γῆ ἄντρας κεῖ μέσα, νὰ μὴν ἔχ'ν κακὸ ὄνουμα, κ' ἔπιρναν δυὸ ξύλα ἀπὸν χλαμπούρια ²⁾ κι τὰ κάρφουσαν στὰ παρασιτόματα ³⁾ στὸ μέσα τὸ χτήμα, (στὴ μέσα τῆ θύρα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸ ἀμπάρ). Λίγον τὰ κάρφουσαν, γιὰ νὰ μὴ φεύγουν τὰ ξύλα, κ' ἕνα ἄλλου ξύλου τὸ χώνευαν καλὰ σις τρυῖπες, γιὰ νὰ γυρίζ'. Ἐπειτα ἕνας θὰ κάτ'σ' πομέσ' ἀπ' τὴν πόρτα νιάνταλος, γυμνός, κι ἄλλους ἕνας ἀπέξου, νιάνταλος κι αὐτός, κ' οἱ δυὸ ἀρχινοῦν νὰ τρανοῦν ἕνας πομέσα κι ἄλλος ἀπέξου τὴν τριχιά βάζουν καὶ στὴν ἄκρη λίγο ἴσκα. Τρανωῶντας τὸ ξύλο χωνεύει, ἀνάβ' ἡ ἴσκα κι ἀποκεῖ πιάνουν φωτιά. Ἀλλὰ ὅσο νὰ τὴ βγάλουν τὴ φωτιά, φωνὴ δὲν ἀκούηταν, λουφαχτιά. Ἄμα μιλήσ'να, δὲ βγαίν' φωτιά.

Ἐπειτα πὸ κείν'να τὴ φωτιά θὰ πᾶν ν' ἀνάψουν, ὄξου τοῦ σταυρουδρομ' μιὰ τρανὴ φωτιά, νὰ περάσουν τὰ ζῶα οὐλα.

Πάαιναν τοῦν σύνουρου πὸν σταυρώνουντι οἱ δρομ'. Ἰκεῖ, ἂν δὲν ἔχ' οὐτόπους κλαριά, θὰ φέρουν ἀπ' ἀλλοῦθι ξύλα, τρία — τέσσερα ἀμάξια βοδινά, νὰ

1) φωνάζη

2) φλαμοῦρι

3) παραστάδες θύρας

κάμουν φουτιὰ κ' ἔπειτα ἀελάρ'ς ἀπὸν τὰ φύλαγι, ξιγυμνώνουνταν οὔλουςδιόλου — ἀκόμα δὲ χώνευιν ἡ φουτιὰ — μπδοῦσι ἀπουπάνον κ' ὕσιρα οὔλα τ' ἀελάδια ἀπιροῦσαν ἀπουπάν' ἀπ' τῆ φουτιὰ. Τὰ φουβιρίζαν, τὰ δέριαν, τὰ σιρουμῶναν. Ποῦ θὰ πᾶν'; Θὰ πιράσουν, θὰ 'πουμείν' ἡ ἀρρώστεια μέσ' στῆ φουτιὰ.

Κόμα γήλιους δὲ θὰ γενν'θῆ, θὰ πιράσουν τ' ἀελάδια. Ἐπειτα θὰ πᾶν' οἱ κόσμ' οὔλ' νὰ πᾶρ'ν ἀπὸν κείν'να τὴν κινούργια τῆ φουτιὰ ν' ἀνάφουν στὴν παρᾶσιὰ. Ἔτσ' μᾶς φαίν'ταν, ἀπαρατοῦσιν ἡ ἀρρώστεια ἤβλεπάμι ὀφέλεια.

Εἶχαμε κ' ἓνα σίδερο, ἀπὸ ἐννιά καζάδες μαζεμένο. Κεῖνο ἦταν γιὰ τὰ βουβάλια καὶ τὰ γουρούνια. Ἀμα τὰ 'πιανε αὐτὴ ἡ γκίρλιτσα, τὰ βαρούσαμι ἓνα νιαμκᾶ μ' αὐτὸ τὸ σίδερο...

20.

Κα βα κλί. Παρὰ Πασχάλη Μπουχώρη, ἐτῶν 67.

Τό καμα καὶ τὸ ξέρω... Ἀρρώστεια πλάκωνε στὰ χαϊβάνια, στὰ γελάδια, στὰ βουβάλια, σὲ κείνα.

Δυὸ - τρεῖς ἀνθρῶπ' γυμνοί, ὅπως τοὺς γέν'σεν ἡ μάνα τς, παίρουν ἓνα ξύλο φιλιουριά (φλαμούρ') καὶ τυλίγουν ἓνα σκοινὶ γιδομαλλήσιο στὸ ξύλο αὐτὸ καὶ τὸ πιάνουν δυὸ ἀνθρῶπ', ἓνας πὸ κείθε κ' ἓνας πὸ κείθε, καὶ τραοῦν ἀπάνου - κάτου ὅσο ν' ἀνάψ' ἐκεῖνο τὸ ξύλο. Βάνουν μιὰ ἴσκνα κι ἀνάφι'. Ἔτσ' πιάνουν φωτιὰ καὶ τὴ λέν' καινούργια φωτιὰ.

Πᾶνε ὕσιρα στὸν κασλᾶ, κεῖ ποὺ μνείσκουν τὰ γελάδια κι κᾶν'ν ἐδῶ μιὰ φωτιὰ κ' ἐκεῖ μιὰ φωτιὰ κι ἀπ' τὴ μέσ' περνοῦν τὰ γελάδια, γιὰ νὰ γερέφουν.

Οἱ φωτιᾶς σ' ὄλο τὸ χωριὸ εἶναι σθησμένες. Ὑστερα πιάνουν φωτιὰ σ' ὄλα τὰ σπίτια ἀπὸ κείν' τὴν καινούργια τὴ φωτιὰ.

Οἱ ἀνθρῶπ' καὶ νὰ μὴν περάσουν, τόσο κᾶν'.

21.

Κα βα κλί. Παρὰ Ἴλιά Σαρούδη.

* Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλήνα, πρέπει ν' ἀνάφουν γύρω στὸ γρέκι φωτιᾶς ἀπὸ πυξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιατρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτὴ.

Νὰ μὴ ρωτιᾶς γιατρὸν, νὰ ρωτιᾶς παθόν.

22.

Ἀηβλάσης (χωριὸν τοῦ Αἴμου παρὰ τὴν Μεσημβριάν).

Παρὰ Κυριάκου Βαλασάκη, 1912.

Ὅντας ἀρρωστήσ'νε τὰ ζᾶ μας — δὲ ξέρ'με πῶς ντὴ λένε ντὴν ἀρρώστεια, ὀτιδήποτε ἀρρώστεια — διαλέγ'με δυὸ ἀνθρῶποι μέσ' ἀπ' τὸ χωριὸ μας ποὺ ἔχ'νε

ἓνα ὄνομα, μονονόματ' ντεμέκ¹⁾, καὶ παγαίν'νε μέσ' σ' ἓνα σταυροδρόμ' καὶ ἀνάφ'νε φωτιά. Παίρν'νε δυὸ ξύλα ξερά, γιὰ φλαμουριά γιὰ²⁾ λεφτοκαρνά, γιατί μόν' κείνα τὰ ξύλα κολλοῦν ἔτσ' καί τὰ δύο τὰ κομμάτια τὰ ξύλα τὰ βάν'νε πάν' πανωτὰ καὶ βασιῶντας τὰ τὰ σέρουν καὶ τραυῶντας μὲ δύναμ' ἀνάθ'νε.

"Αμα ἀνάφ'νε τὰ ξύλα, βάν'νε πάν' τσαλιὰ καὶ ἄλλα ψιλὰ ξύλα καὶ γέν'ται μεγάλ' φωτιά. Δά³⁾ γέν' ἡ φωτιά, χ' γιά ζνε (φωνάζουν) νὰ μᾶσ'νε τὰ πράματα οὐλα μὲ τὴ σειρὰ καὶ τὰ περνοῦν πάν' πὲ ντὴ φωτιά. Ἐτσ' ἔχ'νε τεμπίχ⁴⁾, νὰ μὴ γκολλήσ'νε κάγκανεις φωτιά στὸ χωριό, ὅσο' δὲ γέν' ἡ διαβολοφωτιά καὶ περάσ'νε τὰ πράματα, δεξιὰ ντεμέκ νὰ περάσ'νε τὰ ζά μας, νὰ σβήσ' ἡ φωτιά, νὰ σβήση κ' ἡ ἀστένεια ντους.

"Ἐλεγαν οἱ παλιοὶ ἀνθρῶπ', ἀπὸ τότε, πὸν δὲν εἶχε παπάδες στὸ χωριό μας, ἅμα τελεύτιζε κανένας καὶ δὲν ντὸ διάβαζε παπᾶς, καὶ ἅμα γεννιοῦνταν κανένα παιδι καὶ πέθνησκεν ἀβάφτιστο, τέτοιες ἀστένειες ἄκουγαμ' πὸν φαίν'τας, μὰ ἀφόντας ἔχ'με παπᾶ, τέτοια πράματα δὲ μπιστεῦνε γειτόν' μας οὔτε γέν'ται.

23.

Ἄη βλάσης (ἐπαρχ. Μεσημβρίας).

Ζαμπουνλίκ⁵⁾ ἅμα φανῆ στὰ χαϊβάνια, θὰ πᾶν' σ' ἓνα τσατριλίκ', σὲ κἀνα σταυροδρόμ' δυὸ ὄρες πιρμη⁶⁾ νὰ φέξ', καὶ κἀν'νε ντὴ φωτιά ἐκεῖ.

Κάθε ἄθρωπος δὲ ντὴ κἀν' ἐκεῖν' ντὴ φωτιά θὰ εἶναι μονονόματ'. ἄλλο ὄνομα νὰ μὴν ἔχ' τέτοιο μέσ' στὸ χωριό. Σεβαστὸς ντεμέκ⁷⁾ γιὰ χοντ⁸⁾ Ὁρθόδοξος κείν' οἱ δυὸ μονάχα θὰ νὰ ἔναι. Τοίτσιδοι⁹⁾ πάαιναν καὶ ἀναφταν ντὴ φωτιά.

Τὴν ἀναφταν μὲ δυὸ φιλιουργές¹⁰⁾ τὶς τρίβανε, τὶς τρίβανε καὶ ἀναφταν μονάχες. Ὅσο δὲ γέν' ἡ φωτιά, νὰ χιρήσουν τὰ χαϊβάνια νὰ περνοῦν, δὲ μιλοῦσαν. Τότιες κόφτιονταν ἡ ἀρρώστεια.

Θὰ νὰ φωνάξ' ποβραδὸν κεχαγιᾶς νὰ μὴ κολλήσ'νε φωτιές τὸ πρωτὶ. Μοῦν' περάσ'νε τ' ἀγελάδια, ἀνάφτουν τὴ φωτιά στὰ σπῖτια.

24.

Μπάνα (χωρίον Αἴμου). Παρὰ Δράκου Μιχ. Τερζῆ.

Ἐνα γκαϊρὸ, πιρμη νὰ βρεθοῦν αὐτοὶ οἱ γιατροί, τὸ γιατρικὸ αὐτὸ ἦταν. Θὰ νὰ σκάφουν ντὴ γῆς νὰ κάμουν τρυπᾶ χρειάζντανε νὰ ἔχ' τούμπα, ἓνα μπαίρ' (νὰ

1) δηλαδὴ 2) ἡ — ἡ 3) σάν 4) διαταγὴ 5) ἀδιαθεσία, ἀσθένεια 6) πριὺν
7) δηλαδὴ 8) ἡ 9) γυμνοὶ 10) φιλύρα, τιλία, φλαμουριά

ἔχ' ῥέμμα πὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ ῥέμμα πὸ τὸ ἄλλο μέρος, νὰ γέν' μιὰ τρυπα σὰν τοῦνελ), γιὰ νὰ περάσουν ὁ κόσμος καὶ τὰ χαϊβάνια πὸ τὰκείν' τῆ ντρυπα.

Ἔστερας δυὸ ἀθρῶπ' τοίτσιδοι καὶ ζερβοὶ θὰ νὰ πάρ'ν δυὸ κονταρίδια καὶ μὲ χωρὶς χωρατὰ, πωρὴ νὰ πάρ' χαραή¹⁾, ἀναβαν φωτιά μπροστὰ στὴ ντρυπα μὲ κείνα τὰ κονταρίδια, τὶς φιλιουργές. Χρειάζντανε ν' ἀνάφουν μονάχα τότες γέννιαν γιαιτρικό, ὄχ' νὰ βάλουν κάρβουνο. Ὅσο δὲ γέν' ἡ φωτιά, δὲ μιλοῦσαν.

Ἄμα ἀναρτε ἡ φωτιά, θὰ νὰ φύγ'ν πεκεῖ αὐτοί, οἱ τοίτσιδ' οἱ ἀθρῶπ', κ' ἔπειτα θὰ νὰ πᾶν τὰ βωκά²⁾, τὰ χαϊβάνια οὔλα, νὰ τὰ περάσ'ν πὸ τὰκείν' τῆ ντρυπα. Ἄραδιάζουντας οὔλ' οἱ ἀθρῶπ' πεδῶ καὶ κεῖ, γιὰ νὰ πᾶν τὰ πράματα οὔλα νὰ περάσ'ν πεκεῖ. Κι οὔλ', μικροὶ-μεγάλ', μὲ τὰ παιδιά τς, ὡς καὶ τὰ σαλά³⁾ τς μὲ τὸ βυζί, πεκεῖ τὰ περνοῦσαν.

Ἄμα περνοῦσαν κι οἱ ἀθρῶπ' οὔλ', θὰ νὰ κόψουν τὴν τούμπα κείνη τῆ βούλιαζαν, γιὰ νὰ μὴ περάσ' τίποτα μήτε πουλλί μήτε ἄθρωπος μήτε διάβολος.

Κι αὐτὸ ὄχ' νὰ πῆς ψέματα! Νά, δῶ, σοῦ Γιαννακοῦ τὸ σπὶτ' κόσμος πέρασαν. Θυμήθ' κα ἕνα σιὸ μῦλο, ἕνα σιὸ κουρί⁴⁾, σιὸν κουροῦ τσεσμέ... πέντε διαβολοφωτιές. Ἦταν γιαιτρικό αὐτὸ γιὰ οὔλα τὰ πράματα. Τὰ βωκά δὲ ψοφοῦσαν, οἱ ἀθρῶπ' δὲ πέθνησαν.

25.

Μπάνα. Παρὰ Βασίλη Ἀλεξίου, (1912).

Αὐτοὶ ποὺ θὰ βγάλουν ντὴ φωτιά πρέπ' νὰ εἶναι ὁ ἕνας ὁ πρῶτος ἀπ' τ' ἀδέρφια κι ὁ ἄλλος νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος ἀπ' τὰδέρφια τ', καὶ νὰ εἶναι ζερβοὶ καὶ οἱ δυὸ. Ἀφοῦ ξεγυμνωθοῦν, δλόγγυμοι ἀνάφουν τὰ ξύλα μὲ ὅποιον τρόπο τ' ἀνάφουν καὶ σιὸν Ἀηβλάση. Τὸ μέρος ὅμως ὅπου θὰ γίνῃ ἡ φωτιά, πρέπει νὰ εἶναι στενὸ καὶ ἂν δὲν ὑπάρχη κατάλληλο, τότε σκάβουν ἕνα μέρος κ' ἐκεῖ μπροστὰ κάμουν τὴ φωτιά καὶ θὰ περάσουν καὶ τὰ ζῶα.

26.

Ναίμονας, χωρ. Αἴμου παρὰ τὴν Μεσημβρίαν.

Παρὰ Εὐγένη Δ. Πραματευτῆ, ἐτῶν 65.

Ἄμα τύχ' ἀστένια στὰ ζῶα, κάμουν τὴ διαβολοφωτιά. Σβήνουν τὶς φωτιές καὶ κάμουν νέα φωτιά. Ἔστερα θὰ πάρον τρία ξύλα ἀπ' τὴ φωτιά κείνηνα καὶ θὰ τὰ ρήξουν ἀναμμένα σὲ τρία σταυροδρομία. Ἐκεῖ πέρα ποὺ τὰ ρήχνουν τὰ ξύλα

1) χαραγγή

2) βόδια

3) μωρὰ

4) δάσος

λένε: ὅπως ἄναψε ὁ διαβολάνεμος αὐτός, νὰ κάψη τὴν ἀρρώστεια πομέσ' ἀπ' τὸ χωριό μας, νὰ φύγ'.

Εἶναι μόν' γιὰ τὰ ζῶα.

27.

Ραβδᾶς (παρὰ τὴν Μεσημβρίαν). Παρὰ Μιλτ. Πανταζῆ.

Πρεμὴ νὰ πᾶς στὸ Ραβδᾶ, σι' ἀγιάρ', ἀντίκτρα σιοῦ Ζαχάρ τὸ πηγιάδ', ἄν' ξανε μιὰ τρωπα, ἔκαμαν ἓνα οὐλούκ' (=ὑπόνομον) κι ἀπὸ τὸ ἤλιοκάθιομα ἄναψαν φωτιά μὲ φλαμουριά: πὲ τὸ τρίψιμο-τρίψιμο ἤριτε καὶ κίτσιε τὸ ξύλο κι ἄναψε φωτιά καὶ ντὴ λέν' καινούργια φωτιά καὶ πέρασαν τὰ ζῶγα τς ποκάτου, γιὰ νὰ γιάνουνε. Ὅποτε τὰ ἔβρη τὰ ζῶγα ἀσιένεια, τότες τὸ κάνε.

28.

Μπουρουντζοῦκι (τουρκ. χωριὸν Ἀγχιάλου). Παρὰ Μόσχου Κρομμύδα.

Γενί ἀτιέξ (=καινούργια φωτιά).—Στὸ Μπουρουντζοῦκι, διαν ὑπάρχη ἀσιένεια στὰ ζῶα, βγάζουν νέα φωτιά. Διατάζουν στὸ χωριὸ νὰ σβήσουν τὶς φωτιές ὅλες, νὰ μὴν ὑπάρχη φωτιά ἀναμμέν'. Ὅσοιρα παίρνουν δυὸ ἀδρέφια δίδυμα δυὸ ξυλαράκια ἀπὸ φουντουκιά καὶ τὰ ντυλίζον π' ἓνα σκοινι εἶτε πὲ λουρί: τὰ φέρν' ν βόλτα πὲ τὸ σκοινι καὶ κραταίει ὁ ἓνας μὲ τὸ ἓνα μέρος κι ὁ ἄλλος μὲ τὸ ἄλλο μέρος τὸ σκοινι καὶ τὰ τρίβουνε. Τρίβοντας ἀνάθουνε κ' ἔπειτα παίρν' ν ὄλ' οἱ ἀθρῶποι καὶ ἀνάθουν τὴ φωτιά τους. Στὸ μέρος ποῦ θ' ἀνάθουν τὴ φωτιά σκάθουν σὲ μιὰ τούμπα μιὰ τρωπα πὲ τὸ ἓνα μέρος καὶ περνάει πὲ τὸ ἄλλο, σὰν τοῦνελ. Πεκεῖ περνοῦν τὰ ζῶα τους καὶ τὸ χονν σὰν φάρμακό αὐτό.

29.

Μπροντίβο (ἐπαρχ. Ἀγαθουπόλεως). Παρὰ Ἀλ. Π. Μποντομτσίδη, ἐτῶν 52, παντοπόλου ἐκ Βασιλικού.

Ὅταν ὑπάρχη ἀρρώστεια στὰ χαϊβάνια—καράγιανικ'—ὀνομάζεται καὶ εἶναι ἀπὸ γούστρελο τὸ βράδν τὸ ζῶο εἶναι καλά, τὸ πρωτὶ βρίζεται ψόφιο—τότες θὰ νὰ γέν' συνεδρίαση, νὰ κάμουνε τὴ φωτιά κείνη, τὴ διαβολοφωτιά.

Ἦθελ' ἀ σηκωθοῦν δυὸ ἀθρῶποι νὰ ξεγυμνωθοῦνε γυμνοί, θὰ νὰ βγοῦνε ἔξω πὲ τὸ χωριό, θὰ νὰ πάρ'νε δυὸ ξύλα ξερά καὶ νὰ τὰ τρίβουνε τὸ ἓνα πὰν' σι' ἄλλο: τὰ τρίβαν ὥρα πολλὴ ὡς ποῦ ἄναθαν κείνα τὰ ξύλα καὶ πὲ κείνη τὴ φωτιά ἄναθαν μεγάλη φωτιά.

Τὸ πρῶτὸ θὰ περνοῦσαν ὅλα τὰ ζῶα ποπὰν³ πὲ ντῆ φωτιά καὶ θὰ νὰ τὰ πααί-
νονν σ' ἄλλο μέρος νὰ κοιμηθοῦν, ν' ἀλλάξουν μέρος. Ἔτσι θεραπεύουντας τὰ ζῶα,
δὲ φοφοῦσαν πιά. Ἦμαν ἐκεῖ πὸν τὸ κάμασι πρὶν εἴκοσι χρόνια.

Τὰ παλιά χρόνια ντῆ γκάμναμε καὶ στὸ Βασιλικὸ αὐτῆ ντῆ διαβολοφωτιά.
Ἐπειδὴς ἔβγαине μονάχη ντῆς, διχῶς σπῆριτο γῆ τσακμάκι, γι' αὐτὸ ντῆ λέγαμε
διαβολοφωτιά.

Καὶ στὸ Βούραρι (βουραγῆρικο χωριό, δυὸ ὄρες ἀπὸ τὸ Κωσιτὶ) εἶδα δια-
βολοφωτιά. Ἀνάφαν μιὰ φωτιά μεγάλη στὸ στόμιο τῆς μάντρας κι' ὕστερα χτυποῦ-
σαν τὰ ζῶα καὶ πηδοῦσαν ποπὰν πὲ ντῆ φωτιά γιὰ τὴν ἀρρώστεια. Καὶ θάμαζα,
τὶ πρᾶμα ἦταν αὐτό. Θὰ τὰ κάψ'τε, βρὲ, τοὺς εἶπα.

Τῆ διαβολοφωτιά τὴν εἶχαμε σὰ παιχνίδι. Ἐμεῖς, ὅταν ἤμαστε μικρά, παίζαμε
καὶ κάναμε διαβολοφωτιά. Παίρναμε δυὸ ξύλα, ὀτιδήποτε, στεγνὰ νὰ εἶναι καὶ
παλιά, τὰ τρίβαμε πολλὴ ὥρα κι ἀνάβανε. Πάγαιναν τὰ παιδιὰ στὸ βουνὸ καὶ φύλαγαν
τὰ βουβάλια. Πολλὲς φορὲς, πὸν δὲ βρισκόταν σὲ κανένανε φωτιά, οὔτε τσακμάκι
οὔτε σπῆριτο, τί νὰ κάνουνε; ἀναγκάζουντας νὰ κάνουνε διαβολοφωτιά. Πολὸν
δύσκολο εἶναι. Θέλ' μιὰ ὥρα νὰ τὰ τρίβῃς τὰ ξύλα...

30.

Μπροντίβο. Παρὰ Ἄντ. Π. Μποντομτσίδα.

Ἄμα ἐρχοῦνταν καμιὰ ἀρρώστεια, θὰ νὰ πάρουνε τὰ εἰκονίσματα οἱ ἀνεστε-
νάηδες καὶ οἱ χωριανοὶ μαζὶ καὶ θὰ νὰ πᾶνε γύρω τὸ χωριό, νὰ φράξουν τὸ χωριό,
ὅπως λέγανε. Ἐπειτα θὰ νὰ πάρουνε δρόμο ν' ἀκολουθήσουνε τὴν ἀρρώστεια, νὰ
ντῆ βγάλουνε πὲ τὸ χωριό, νὰ ντῆ διώξουν στὰ βουνά, καμιὰ μισὴ ὥρα δρόμο.

Πρβλ. Ἄ. Χουρμουζιάδου, Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων
ἐθιμῶν. Κων/πολις, 1873, σελ 16 καὶ 26, Ἰ. Μαγκριώτου, Ἐθιμα Εὐκαρού, Ἐθνακικὰ Η' 385-
386, καὶ Ζ. Ἐθιμα Σαμακοβίου, Ἐθνακ. ΙΓ' 390 - 1.

31.

Αἶνος. Παρὰ Συμ. Μανασσείδου, Ἐθιμα Φερρῶν Αἶνου,
Φιλ. Σύλλ. Κων. Η' (1873 - 4) σ. 550.

«Ὅταν ὑπάρχη ἐπιζοφτία, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ χωριίου ἀνάπτουσι πυρᾶς τινας
ἐκ νέου πυρὸς καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἀναγκάζουσι τὰ κτήνη νὰ διέλθωσι. Τοῦτο δὲ
εἶδον ἰδίους ὄμμασι ἐν Φέρρα περι τὰ τέλη Ὀκτωβρίου μηνός. Ἐνίοτε ἀλείφουσι
πίσσαν ἓνα χοῖρον καὶ ἀφ' οὗ ἀνάψωσιν αὐτὸν ἀπὸ νέου πυρὸς ἀφίνουσιν αὐτὸν
μεταξὺ τῆς ἀγέλης τῶν κτηνῶν ὃ δὲ χοῖρος τρέχει ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔνθεν κακεῖθεν
γρυλλίζων ἐν ὄλαις δυνάμεσιν, ἕως ὅτου γένηται παρανάλωμα μὲν τοῦ πυρὸς, θῦμα

δ' οἰκτρὸν τῆς ἀνθρωπίνης δεισιδαιμονίας. Λέγεται δ' ὅτι δι' αὐτῶν ἡ ἐπιζωοτία ἐκλείπει. Τὸ δὲ νέον πῦρ ἀνάπτουσι διὰ τῆς τρίψεως δύο ξηρῶν ξύλων, βάλλοντες πυρίτιδα καὶ ἔνασμα εἰς τὸ μέρος, ὅπερ ἐλπίζεται ὅτι θ' ἀναφθῆ.

32.

Τσορέκ-κιοϊ. Παρὰ Συμ. Μανασσείδου (Λαογρ. Ἀρχεῖον ἀρ. χειρ. 34 σελ. 126)

«Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους διὰν ἐπιδημική τις νόσος ἐπεσκεπτετο τὸ χωρίον. Τσορέκ-κιοϊ, συνήθιζον, διὰ ν' ἀπομακρύνωσιν αὐτὴν νὰ πράττωσι τὸ ἐξῆς: ἐξελέγοντο δύο χωρικοί, ὧν ἑκάτερος ἔφερεν ὄνομα μὴ εὗρισκόμενον παρ' ἄλλω, οἰτινες, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐγυμνοῦντο ἔξω τοῦ χωρίου ὀλοτελῶς, ἔσκαπτον μέγαν λάκκον εἰς τι ἀπόκεντρον μέρος τοῦ χωρίου καὶ ἤραπτον πῦρ ἐν αὐτῷ ἐκ ξύλων κέδρων καὶ πεύκης· ἀκολούθως ἄλλοι τινὲς ὠδήγουν τὰ ζῶα τοῦ χωρίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ τὰ ἠγάγκαζον νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ λάκκου ἐκείνου καὶ νὰ πλησιάσωσι πρὸς τὸ πῦρ. Τότε εἰς τῶν δύο γυμνῶν ἠγγίξε τὰ ζῶα δι' ἀνημμένου δαυλοῦ, ἐν ᾧ ὁ ἕτερος ἀπέτεινε διαφόρους ἰκεσίας πρὸς τὸ φάσμα τῆς ἀσθενείας, παρακαλῶν αὐτὸ νὰ παρέλθῃ, χωρὶς νὰ κακοποιήσῃ τὰ κτήνη, ὑπὲρ ὧν ἐγίνετο καὶ ἡ λατρεία αὕτη. Ἡ συνηθεσιτέρα πρὸς τὸ φάσμα παράκλησις ἦτο αὕτη: «μαῦρ' ἀρρώστεια ἀπούκουντα πέρνα, μὴν τὰ πειράειξ'ς».

33.

Πέτρα καὶ Σκόπελος Ἀνατολ. Θράκης. Παρὰ Δ. Πετροπούλου (Ἀρχεῖον θρακ. λαογραφ. καὶ γλώσσ. θησαυροῦ, τόμ. Η' (1941-42) σ. 164-6)

«Καράγιανι. Μιὰ ἀπὸ τις πιδ γνωστὲς καὶ φοβερὲς ἀρρώστιες ποὺ προσβάλλει τὰ ζῶα εἶναι τὸ λεγόμενον Καράγιανι. Οἱ σάρκες τῶν ζώων καὶ κυρίως τῶν βοδιῶν μαυρίζουν μετὰ τὴν προσβολή καὶ ἂν δὲν ληφθῆ φροντίδα γιὰ τὴν θεραπεία, γρήγορα τὸ ζῶο νοσᾷ. Γιὰ νὰ θεραπεύσων τὴν ἀρρώστια αὐτή, οἱ Πειρινοί, Σκοπελινοὶ καὶ ἄλλοι κοντοχωριανοὶ τοὺς κάνουν τὸ ἐξῆς: Τρεῖς ἄνδρες ἀπὸ τὸ χωριὸ ποὺ ἔχουν ὀνόματα ποὺ δὲν τὰ ἔχουν ἄλλοι ἐκεῖ, κάνουν τὴν λεγόμενὴ «διαβολόστια» (διαβολοφωτιά). Πρῶτὸ πρῶτὸ (πὲ τὰ πουργοῦ) μᾶς ἡμέρας, προτοῦ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ σ' ἓνα σταυροδρόμι. Ἐκεῖ ἐξεγυμνώνονται ὀλότελα (τσιτσιδοί), παίρνουν τρία μικρὰ ξύλα ἀπὸ φουντουκιά, στερεώνουν τὰ δύο κάθετα καὶ παράλληλα στὸ ἔδαφος καὶ τὸ τρίτο στὴ μέση ὀριζόντια τὸ περνοῦν σὲ δύο τροῦπες ποὺ φκειάνωνν στὸ μέσο σχεδὸν στὰ δύο κάθετα ξύλα, ἔτσι ποὺ νὰ σχηματίζεται τὸ σχῆμα Η. Στὴ μέση στὸ ὀριζόντιο ξύλο εἶναι δεμένα δύο μικρὰ σκοινάκια. Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς γυμνοὺς μένει ἐφεδρεία, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι πιάνουν τὰ σκοι-

νιά, κι ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος κι ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο τρανοῦν ἔτσι πὸν ν' ἀλέθη μὲ συχνή ταχύτητα τ' ὀριζόντιο ξύλο μέσα σὲ τρῦλες, γιὰ νὰ παραχθοῦν σπινθη- ρες καὶ ν' ἀρχίσουν νὰ καίγονται τὰ ξύλα. Ἄμα πάρουν φωτιά, ρίχνουν κατόπιν καὶ ἄλλα ξύλα κι ἔτσι σχηματίζεται μιὰ μεγάλη πυρὰ (σιτιά, διαβολόστια). Ντύνονται ὕστερα καὶ περιμένουν. Οἱ χωρικοὶ πὸν ἔχουν ζῶα ἀρρωστημένα ἀπὸ τὸ Καρά- γιανι, τὰ ὀδηγοῦν ἐκεῖ, τὰ περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴ διαβολόστια καί, καθὼς λένε, θεραπεύονται (γειανίσκνα).

Ὅταν ἡ ἴδια ἀρρώστια ξαπλώνεται καὶ προσβάλλη καὶ τὰ βουβάλια, ἔχουν καὶ ἄλλο τρόπο θεραπείας: Στέλνουν ἕνα χωριανὸ καὶ μαζεύει ἀπὸ ἑπτὰ περιφέρειες (καζάδες) ἑπτὰ κομμάτια σίδερο (γεδὶ καζὰ δεμίρ). Τὰ κομμάτια αὐτὰ τὰ δίνουν σ' ἕνα σιδερά πὸν ξεγυμνώνεται καὶ τὰ λειώνει ἀπάνω στὴ φωτιά. Ἀπὸ τὸ μείγμα αὐτὸ φκειάνει ὁ σιδεράς βέργα, πὸν εἶναι ἡ μαγικὴ βέργα καὶ τὴ μεταχειρίζονται γιὰ τὴ θεραπεία τῆς ἀρρώστιας ὡς ἐξῆς: Τὴ βάζουν στὴ φώτιά, μέχρις ὅτου κοκ- κινίση κι' ἔτσι ὅπως εἶναι πυρακτωμένη τὴν ἐπιθέτουν κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ τοῦ ἀρρωστοῦ βουβαλιοῦ στὰ πσινα. πόδια ἢ ἐπάνω στὴ ράχη του καὶ ἀπὸ τὸ κάπνιμο ἀφίνει μιὰ γραμμὴ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ, λένε, τὸ ζῶο θεραπεύεται. Τὴ θεραπευτικὴ αὐτὴ σιδερένια βέργα τὴν κρατοῦν σ' ἕνα χωριὸ καὶ στέλνουν καὶ τὴν παίρνουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ τ' ἄλλα τὰ γειτονικὰ χωριά, ἅμα τοὺς τύχη ἢ ἀρρώστια.

Λύσση. Ἄμα δαγκάση λυσσασμένος σκύλος ἕνα ἄλλο ζῶο καὶ λυσσάξη, μαζεύουν ὅλα τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, τὰ περνοῦν ἀπὸ ἕνα ποτάμι καὶ τὰ πηγαίνουν σ' ἕνα μέρος ἀνοιχτό. Ἐκεῖ ἕνας πὸν θεωρεῖται εἰδικὸς γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτή, μπαί- νει στὴ μέση τῶν ζώων ὀλόγυμνος. Παίρνει δυὸ ξυλαράκια ἀπὸ φουντουκιά, τὰ τρίβει τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο καὶ βγάζουν φωτιά (διαβολοφωτιά). Ἀπὸ αὐτὸ τὸ σπιν- θῆρα ἀνάβουν μεγαλύτερη φωτιά καὶ περνοῦν ἀπὸ πάνω ὅλα τὰ ζῶα. Ἐπειτα καίνε ἐπάνω στὴ φωτιά τὸ λυσσασμένο σκύλο, καθὼς καὶ τὸ ζῶο πὸν ἐδάγκασε».

34.

Βελίστι (περιφ. Κοζάνης). Παρὰ Σερέφα, κτηνοτρόφου ἐκ Σιατίστης.

Μιὰ βολὰ μᾶς ψοφοῦσαν τὰ πρόβατα, εἶχαν σπλήνα, καὶ μᾶς εἶπαν νὰ τὴν κάνουμε αὐτὴ τὴ φωτιά. Ἄλλὰ αὐτὰ τὰ ξύλα νὰ εἶναι ἀπὸ ἀγριοκερασιά καὶ τὸ μέρος, ὅπου μεγάλωσε τὸ ξύλο αὐτό, ἢ ἀγριοκερασιά, πρέπει νὰ μὴν ἀκούγεται πε- τεινός· τόσο ἀλάργα νὰ ἴναι καὶ ἀνώμαλο τὸ μέρος· δηλ. τσακιστός τόπος, νὰ μὴ πατιέται. Καὶ τὴν ἡμέρα πὸν θὰ κόψουν αὐτὸ τὸ ξύλο εἶναι ὀρισμένη μέρα, τὴ Μεγάλῃ Πέφτη. Καὶ κείνος πὸν θὰ παγαίν' νὰ τὸ κόψη, πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸς κι ἀπὸ ροῦχα καὶ νὰ μὴ συμχτῆ μὲ γυναῖκα· ὅπως ὄντας πηγαίν' νὰ μεταλάβ' καὶ δεῦτερο νὰ εἶναι ἀριστερός· καὶ ἂν θὰ τὸ κόψη, νὰ τὸ πηγαῖν στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸ

λειτουργίῃ καὶ νὰ τ' ἀφήσῃ καὶ σαράντα μέρες στὴν ἐκκλησίᾳ νὰ ἐγκαινιάσῃ. Κι ὄντας θὰ συμβαίῃ τίποτα, νὰ παγαίνουν στὴν ἐκκλησίᾳ νὰ τὰ παίρνουν ἄντρες καθαροί. Βάν'ν σκοινὶ ἀπὸ γιδόμαλλο καὶ τὴν κάνουν αὐτὴν τὴ φωτιὰ ἀπ' τὰ ξύλα.

Ὅντας θέλουν νὰ κάνουν αὐτὴν τὴ δουλειά, θὰ παγαίνουν νὰ διαλέξουν μέρος κατάλληλο, γιὰ νὰ τὰ περάσουν τὰ ζῶα αὐτὰ τὰ ἐνόχλούμενα. Πρῶτα θὰ κάνουν μιὰ τρυπα. Ἡ ἄκρα τοῦ βουνοῦ θὰ εἶναι καὶ ἀπὸ μιὰ χαράδρα τρυποῦν τὴ μύτ'κα ὅσο νὰ χωράῃ τὸ ζῶο ποὺ θὰ περάσῃ. Ἄν εἶναι γελάδι, θὰ γέν' ἡ τρυπα τρανύτερη, ἂν πρόβατο, μικρότερη καὶ στὴν ἔξοδο θὰ ὑπάρχουν οἱ φωτιές, μιὰ ἀριστερά, μιὰ δεξιὰ καὶ ἀποκεῖ θὰ διαβαίνουν καὶ στο τέλος θὰ τὰ μᾶσ' ὁ ἰζομπᾶνος βιαστικῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ νὰ μὴ γυρίσ' νὰ κοιτάξῃ πίσω ὁ ἰζομπᾶνος πλέο τῶν δύο χιλιάδων μέτρων. Καὶ κείνοι ποὺ ἔχουν τὰ ξύλα θὰ τὰ πάρουν πάλι νὰ τὰ πᾶν στο μέρος τους, στὴν ἐκκλησίᾳ.

Πρακτικῶς δὲν τό κανα. Μὲ τοῦπε ἕνας γέρος ἀπὸ τὸ Βελλίστι, εἶναι τώρα ἕξ χρόνια.

35.

Μικρὰ Παλούκοβα Ναυπακτίας. Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα αἰτωλικὰ λαογραφικὰ ἐν Λαογραφ. τ. Δ (1912-13) σ. 414 κέ.

«Κουλουπάν'ς εἶνι ξουτκό¹⁾· ἦτανε νὰ βουλὰ καὶ πᾶνι καὶ μαρκάλαϊ τὰ πράματα καὶ φόφαγαν. Κ' ἔβγινι 'ς τὴ κακὴ σάρα²⁾ τς Οὐξνοῦλις. Ὁμοιαζι σὰ σκ'λί, σὰμ πρόβατου... καὶ βέλαζι σὰ βόιδ, σὰ γιλὰδ... ἔβγινι τ νύχτα παρὰ δέ... Θεραπεία: Ἄμα τῇ ἐμφανίσει του πρέπει νὰ σχηματισθῇ πλησίον τῆς στρουγγας ἐντὸς τῆς γῆς ὁπὴ μὲ δύο στόμα. Διὰ τῆς ὁπῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ διέλθωσι τὰ ὑπὸ τοῦ ξωτικοῦ προσβληθέντα πρόβατα. Ὁσαύτως συντελεστικὸν εἶναι νὰ ἀναφθῇ ξυλοφωτιὰ, ἄνωθεν τῆς ὁποίας νὰ διέλθωσι τὰ ζῶα. Ξυλοφωτιὰ δὲ εἶναι τὸ διὰ τῆς τριβῆς ξηρῶν ξύλων ἀναπτόμενον πῦρ, ὅπερ βεβαίως χρησιμεύει ὡς καθαρτήριο».

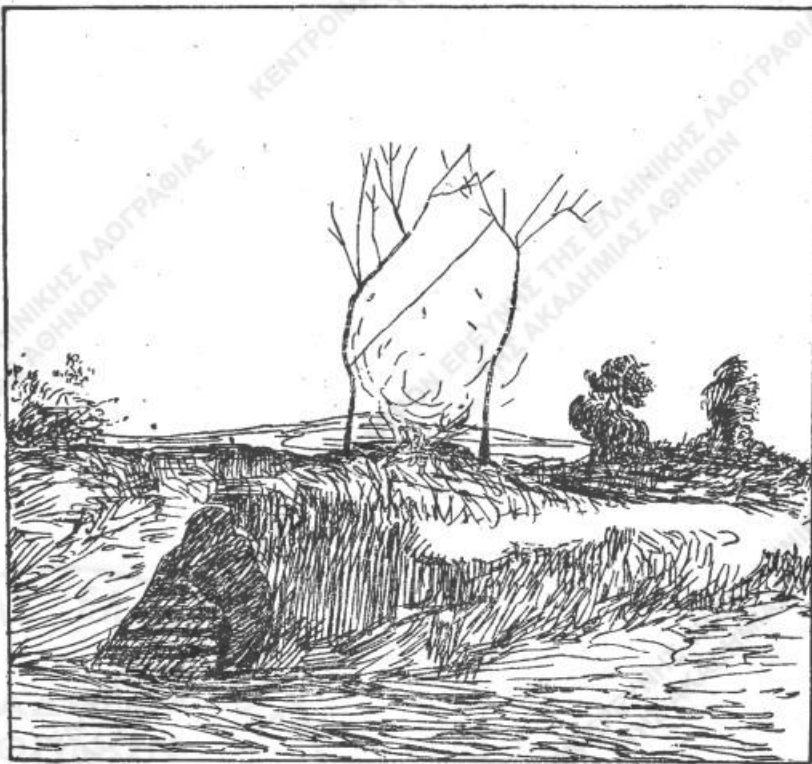
¹⁾ ἔξωτικό, δαιμόνιον

²⁾ ἄδενδρος ἀνωφέρεια ἐπικλινής

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Συχνὰ ὁ περιοδεύων ἀνὰ τὴν Θράκην συναντᾷ εἰς μέρη, ὅπου συνορεύουν δύο χωρία «*τρῦπες ὁποῦ τὲς κατασκευάζουν*», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ νομοκάνονος τῶν Ἰβήρων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, «*εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς*» ἀπὸ τὰς ὁποίας «*περοῦσι τοὺς ἀνθρώπους*»¹⁾.

Τοιαύτη «*τρῦπα*» εἶναι ἡ δεικνυομένη εἰς τὸ παρατιθέμενον σχεδιάσμα, τῆς

ὁποίας φωτογραφίαν ἐδημοσίευσα εἰς προγενεστέραν μελέτην μου²⁾. Αὕτη διωρύχθη τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1922 εἰς τὸ σύνορον Ἑλληνοχωρίου καὶ Καρωτῆς, χωρίων, κειμένων παρὰ τὸ Διδυμότειχον, ἐπειδὴ γρίπτη ἐμάστιξε τοὺς Ἑλληνοχωρίτας.

¹⁾ Ν. Γ. Πολίτου, "Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος, Λαογραφία, τ. Γ' σ. 385,17.

²⁾ Γ. Α. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογραφ. Ζ' 500 - 501.

Ἄνωθεν τῆς ὀπῆς φαίνονται τὰ λείψανα τῆς καινούργιας φωτιᾶς, τὴν ὁποίαν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων κέδρου ἤγαψαν τὴν νύκτα δύο ἄνδρες μονονόματοι, γυμνοί, ὀλίγον δὲ περαιτέρω, πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου οἱ σφῆνες, δύο συγκλίνοντες κλάδοι ἰτέας. Τὴν πρωΐαν συνήχθησαν ἐκεῖ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ κάτοικοι τοῦ Ἑλληνοχωρίου καὶ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν ὀπῆν. Καθὼς δ' ἐξήρχοντο οὗτοι σκυφτοὶ ἀναβαίνοντες τὰς βαθμίδας τῆς κλίμακος, ἣ ὁποία ἦτο ἐσκαμμένη ἐν τῇ διόδῳ, οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες, κρατοῦντες διὰ τῆς ἀριστεραῶς δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά, τοὺς ἠγγίζον εἰς τὰ ἐνδύματά των· εὐθύς δὲ κατόπιν περνοῦσαν καὶ ἀπὸ τῆς σφῆνες, ὡς ὑπὸ ἀψίδα. Εἶχον δὲ μεταφερθῆ ἐκεῖ καὶ οἱ ἄρρωστοι ὅλοι, διερχόμενοι δ' οὗτοι διὰ τῆς ὀπῆς, ἄφινον κατὰ γῆς ἀπὸ τὸ φόρεμά των ῥάκος τι ἢ κλωστήν. Οὕτως ἐτελέσθη γενικῶς καθαρμὸς τῶν κατοίκων πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀσθενείας.

Συνηθέστεραι ὅμως εἶναι ἄλλαι, μεγαλύτεραι ὀπαί, διορυσσόμεναι ἐπίσης εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς, διὰ τῶν ὁποίων οἱ χωρικοὶ περνοῦν τὰ ζῶα των, ὅταν ἐπιζωοτία ἐνσκήψῃ εἰς τὸ χωρίον. Τοιαύτας μεγάλας ὀπὰς παρετήρησα κατὰ τὴν αὐτὴν περιοδείαν μου παρὰ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Παλιοῦρι, μίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης πρὸς τὸ Χεκιμί, καὶ ἑτέραν πρὸς τοὺς Μεταξάδες. Αὗται μετὰ τὴν χρησιμοποίησίν των ἐφράχθησαν δι' ἀκανθωδῶν θάμνων, διὰ νὰ μὴ περάσῃ κατόπιν δι' αὐτῶν ἄλλο ὑγιὲς ζῶον.

Ὅθεν τὸ «τρυποπέρασμα», τὸ ὁποῖον, προκειμένου ἰδίᾳ περὶ ἀσθενειῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐνεργεῖται καὶ ὑπὸ ἄλλας μορφὰς (ὡς πέρασμα ἀπὸ ὀπῆν φυσικὴν ἢ τεχνικὴν βράχων ἢ ἀπὸ σχισμάδα δένδρων ἢ ὑπὸ ζῶων ἢ ἀπὸ σφῆνες ἢ ἀπὸ μονομερίτικο πονκάμισο κλ.) ἀποσκοπεῖ τὴν μεταβίβασιν τῆς ἀσθενείας ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῶν ζῶων εἰς τὴν γῆν, τὸν βράχον, τὸ δένδρον ἢ εἰς ἀντικείμενόν τι καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπιηρείας¹⁾. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς τόπος ἀποθέσεως τοῦ κακοῦ ἐκλέγεται ξένος μερᾶς, ἦτοι τόπος ἄλλου, γειτονικοῦ χωρίου ἢ μέρος μακρινόν, πὸν νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα (ἀριθ. 2), ἢ ἓνα σταυροδρόμι ἢ τὸ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων, τὸ ὁποῖον ὑπολαμβάνεται ὡς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατο ἦτοι ὡς τόπος ὅπου φοιτοῦν τὴν νύκτα τὰ πονηρὰ πνεύματα²⁾, διότι ἡ μαγγανεία τελεῖται οὐχὶ ἐρήμην, ἀλλὰ παρουσίᾳ τοῦ δαίμονος, τοῦ ὁποίου ἀκριβῶς ἐπιζητεῖται ἢ ἐξολόθρευσις. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς χρόνος τελέσεως τῆς πράξεως προτι-

¹⁾ Βλ. Γ. Α. Μέγαν, ἐνθ' ἄν. σ. 497 καὶ 499-503, Κ. Ρωμαίων, Ἡπειρ. Χρ. 6 (1931) 287 κέ.

²⁾ «Σταυρώνονται οἱ δρόμοι ἐκεῖ. Οἱ διαβόλοι πάν' κ' ἔχουντι· σιὸν σταυροδρόμι κάμουν σιάσ' κι αὐτοὶ κι ἅμα τυχ' ἄθροιστους ἐκεῖ τὸν περᾶζον» (Τριαντάφυλλος Χατζόπουλος ἐκ Μάνδρας Σουφλίου, ἐτῶν 57). «Στὸ τρίστρατο δὲν κάθονται, διότι εἶναι πόζηλο. Ἐκεῖ σιτρώνει ὁ διάλογος τὸ τραπέζι του καὶ τρώγει» (ΛΑ ἀρ. 62, σ. 208 Αλεξανδρῆς, Κύμη).

μάται ἢ νύκτα καὶ μάλιστα τοῦ Σαββάτου, ὅτε κατὰ τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ οἱ βρικόλακες καὶ ἐν γένει τὰ πονηρὰ πνεύματα εἶναι ἐξησθενημένα ¹⁾ καὶ τελεσοφοροῦν αἱ μαγικαὶ πράξεις.

Ἐκ τούτου ἡ ὑπόγειος δίοδος, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς εἰκάζεται, ἐναπετέθη τὸ μίasma, ἐκπεσὸν ἀπὸ τῶν ζώων ἢ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἴπομεν, φράσσεται ἢ κατακρημνίζεται, διὰ τὸ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς κατόπιν ζώσα ψυχὴ καὶ σηκώση τὴν κατακειμένην ἐκεῖ ἀσθένειαν. Ὡς ὁμως ἐμφαίνεται ἐξ ἄλλων περιπτώσεων, τῶν ὁποίων τινὰς ἐσημείωσα εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν μελέτην μου ²⁾, ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς δεισιδαίμονος ταύτης συνηθείας οὔτε μία μόνη ἦτο οὔτε εὐκόλως ἀναγνωρίζεται, « κυριωτάτη ὁμως καὶ ἐπικρατοῦσα φαίνεται ἡ σημασία τοῦ καθαροῦ » ³⁾.

Τὸν καθαρτήριον σκοπὸν ἐμφαίνει σαφέστερον ἢ πράξις, πὺν ἀκολουθεῖ εἰς τὸ τρυποπέρασμα, τὸ πέρασμα ἀνθρώπου καὶ ζώου ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιὰ ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δύο φωτιές, πὺν ἀνάπτονται εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου, καὶ τὸ καφάλισμα ἢ τὸ κάψιμο μὲ ἀναμμένον δαυλόν. Ἐνίοτε εἰς ταῦτα ἐπακολουθεῖ καὶ πέρασμα ἀπὸ *τρεχούμενο νερό* ἢ καὶ ἀπλῶς ραντισμὸς μὲ νερό.

Ὡς γνωστόν, *φωτιὰ* καὶ *νερό* εἶναι τὰ δύο κατ' ἐξοχὴν ἀποτροπιαστικά καὶ καθαρτήρια μέσα ⁴⁾, ὁ δ' ἀνθρώπος πὺν ἀγωνιᾷ, ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν του καὶ τὴν ζωὴν τῶν ζώων του ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν κακοποιῶν δαιμόνων, δὲν ἀρκεῖται εἰς ἐν μέσον ἀποσοβήσεως αὐτῶν, ἀλλὰ μετέρχεται τὰ πάντα, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπ' αὐτῶν.

Διὰ τόσον ἀγωνιώδη προσπάθειαν, ἔναντι τόσον πονηροῦ καὶ σκοτίου ἐχθροῦ, τὰ κοινὰ καὶ συνήθη μέσα δὲν φαίνονται εἰς αὐτὸν ἐπαρκῆ. Τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ ὁ συνήθης καὶ εὐκόλος τρόπος τῆς παραγωγῆς του, τὰ πυρεῖα καὶ αὐτὰ τὰ πρὸ τῆς εὐρέσεώς των συνηθιζόμενα μέσα, ὁ χάλυψ καὶ ὁ πυρίτης λίθος, πὺν εἶναι καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χωρικοῖς, δὲν κρίνονται πρόσφορα διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς φωτιᾶς, πὺν μέλλει νὰ καύσῃ τὸ μίasma, νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν δαίμονα, τὸν κακοποιοῦντα ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Ὡς διὰ τὴν τέλεσιν ἀγιασμοῦ πρέπει ν' ἀντληθῇ νερόν ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς ⁵⁾, ἔτσι καὶ διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ πονη-

¹⁾ Ὁ βρικόλακας τὸ Σάββατο χάνεται... μπαίνει στὸ μνήμα (Λαογρ. Δ' 472. 474).

²⁾ Γ. Α. Μέγας, ἐνθ' ἀν. σ. 502.

³⁾ Βλ. Ν. Γ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 311—Λαογρ. Σύμμ. Β' 292.

⁴⁾ « Τὸ πῦρ καθαίρει καὶ τὸ ὕδωρ ἀγνίζει » Πλουτάρχ. Ζητ. Ρωμ. 1.

⁵⁾ Πρβλ. τὴν συνήθειαν τῶν γυναικῶν τῆς Σκύρου « νὰ χύνουν ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς Πρωτοχρονιᾶς ὅλο τὸ νερὸ ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρῶτὸ νὰ φέρουν τὸ νερὸ εὐχόμενοι, γιὰ νὰ δροσίουν τὰ σπύρια τους » (Ν. Πέριδικα, Σκύρος I σ. 129). Ὁμοίως γίνεται ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος τῶν ὑδριῶν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος, Αἰτωλῖα, Σινώπῃ κ.ά.

ρου πνεύματος πρέπει τὸ πῦρ νὰ εἶναι νέον, ν' ἀναφθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν καὶ ἀκήρατον φλόγα, τὴν πηγὴν τοῦ καθαροῦ καὶ ἀειζώου πυρός, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ μὲ ὄλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς φύσεώς του¹⁾. Διότι καὶ τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα ἐχρησίμευσεν εἰς τὰς χρεῖας τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτὸ «παλιώνει» καὶ ἐξασθενεῖ²⁾. Ἰσως καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν νὰ ἔχη μανθῆ ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν, ἡ ὁποία εἶτε ἀπροσώπως λαμβανομένη ὡς μίανσις τοῦ ἀέρος³⁾ εἶτε προσωπικῶς ὡς ἐνέργεια κακοποιοῦ δαίμονος⁴⁾ εἰσεχώρησεν εἰς τὸ χωρίον καὶ πιθανῶς ἔφθασε καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς ἐστίας τῶν οἰκιῶν.

Δι' αὐτὸ καὶ κάθε παλαιὸν πῦρ πρέπει νὰ σβεσθῆ εἰς ὅλας τὰς ἐστίας⁵⁾ τοῦ

¹⁾ [Κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐνάρεξως τῆς ἸΔ Ὀλυμπιάδος ἐν Ὀλυμπίᾳ (17 Ἰουλίου 1948) « ἡ ἀφή τῆς ἱερᾶς Ὀλυμπιακῆς φλογὸς ἐγένετο εἰς τὸ ἀρχαῖον στάδιον... Ἡ νεάνις Μ. Α. ἐν-δεδυμένη ὡς ἱέρεια μὲ λευκὴν ἐσθῆτα ἤναψε δῶδα ἐλαίας διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτινῶν τῆ βοήθεια κοίλου κατόπτρου ». Ἐφ. Καθημερινῆ 18 Ἰουλίου 1948].

²⁾ H. Freudenthal, Das Feuer im deutschen Glauben und Brauch, Berlin 1931 σ. 2 κέ.

³⁾ Γ. Α. Μέγας, ἔνθ' ἀν. σελ. 482.

⁴⁾ Αὐτ. σελ. 483 κέ. 519.

⁵⁾ Πρβλ. τὴν σβέσιν τῶν πυρῶν, ὡς μανθέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων, κατὰ τὴν χώραν τῶν Πλαταιέων μετὰ τὴν μάχην καὶ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ καθαρῦ πυρός τῆς ἐν Δελφοῖς κοινῆς ἐστίας πρὸ τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ θυσίας (Πλουτ. Ἀριστ. 20). Ὡς δεικνύουν δελφικαὶ ἐπιγραφαί, συχνὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόμιζον πῦρ ἐκ τοῦ βωμοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος (M. Nilsson, Griech. Feste 1906, 173 κ.έ.) Ἐν Ἀργεὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ἣ συνέβη θάνατος, ἔσβηνον τὸ πῦρ, πρὸς παρασκευήν δὲ τοῦ νεκρικοῦ δείπνου ἐλάμβανον πῦρ ἐκ γειτονικῆς οἰκίας (Paul Stenzel, Griech. Kultusaltertümer, 1920, σελ. 97 κ.έ.) Σβέσιν τοῦ πυρός ὡς μανθέντος ἐκ θανάτου παρ' ἀφρικαν. λαοῖς βλ. ἐν Folk - Lore τ. 26 (1916) 366 κ.έ.

Πρβλ. τὸ ἔθιμον τῶν ἀρχαίων Λημνίων νὰ σβήνουν κατ' ἔτος ἐπὶ ἑννέα ἡμέρας τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ νὰ τὸ ἀνανεώσουν ἐκ τοῦ ἱεροῦ πυρός, τὸ ὁποῖον διὰ πλοῖον ἐκομίζετο ἐκ τῆς νήσου Δήλου. Μὲ τὸ νέον αὐτὸ πῦρ οἱ Λήμνιοι ἐπανήρχιζον μίαν νέαν ζωὴν (Φιλοστράτου Ἡρωϊκά XX, 24). (M. Nilsson Griech. Feste 1906 σελ. 470). Ὁμοίως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ρώμην ἐκάστην πρώτην Μαρτίου, ἣτις ἐλογίζετο ὡς ἀρχὴ τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ ἔτους, τὸ πῦρ τοῦ ναοῦ τῆς Ἐστίας ἀνενοῦτο κατὰ πανάρχαιον τρόπον διὰ προστριβῆς ἐνὸς τεμαχίου ξύλου ἐπὶ σανίδος ἐκ τοῦ ξύλου τοῦ δένδρου τῆς τύχης (arbor felix) (G. Wissowa Religion und Kultus der Römer² München 1912 σ. 159 κέ.). Καὶ ἡ τελετὴ τοῦ νέου ἡ ἀγίου φωτός τῆς Ἀναστάσεως ἐν τε τῇ Ὁρθοδόξῳ καὶ τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι πιθανῶς κατάλοιπον παλαιωτάτου ἔθιμου ἀνανεώσεως τοῦ πυρός κατὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν, ὅτε ἐτίθετο παρὰ πολλοῖς μεσογειακοῖς λαοῖς ἡ ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους (J. Fraser, The golden Bough³ X 120 κέ. 128 κ.έ. 139 κέ.). Σβέσιν τῶν πυρῶν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἡ ἄλλην ὠρισμένην ἡμέραν καὶ ἀνανέωσιν αὐτῶν ἐκ μιᾶς νέας καὶ ἡγιασμένης φλογός παρὰ λαοῖς τῆς Ἀμερικῆς, Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας, ὡς καὶ παρὰ ἀρχαίους Ἰρλανδοῖς καὶ Ρώσοις βλ. παρὰ Fraser, ἔνθ' ἀν. X 132 - 138. Σβέσιν τοῦ πυρός τῆς κοινῆς ἐστίας, ὡς φθαρέντος καὶ ἀποβαλόντος τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἀνανέωσιν αὐτοῦ παρὰ διαφόροις λαοῖς βλ. ἐν M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, τ. 3 (1925) σ. 276 καὶ Folk - Lore τ. 26 σ. 369 - 372. Πρβλ. W. Liungman, Traditionswanderungen Euphrat - Rhein, Teil II (FfC Nr. 119) Helsinki 1938 σελ. 473 κέ.

χωρίου και κάθε κάτοικος οφείλει να συμμορφωθῆι πρὸς τὴν διαταγὴν, ἣ ὁποία ἀπὸ τῆς προτεραιᾶς ἐξαγγέλλεται ὑπὸ τοῦ δημοσίου κήρυκος. Ἄλλως τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ἐποπτεύουν ὄργανα τῆς κοινότητος, οἱ ἀγροφύλακες, ἢ ἄλλα πρόσωπα, περιερχόμενα τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου (ἀρ. 2.11.13.14). Διότι ἡ ἀπόφασις διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιᾶς δὲν εἶναι ὑπόθεσις ἀτομικῆ ἢ μονομερῆς, ἀλλὰ λαμβάνεται ἀπὸ τὴν κοινοτικὴν ἀρχήν, ἐπειδὴ ἡ ἰδία ἀπειλὴ ἐπικρέμαται ἐξ ἴσου ἐπὶ τῶν κτηνῶν ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου. Ἐνίοτε μάλιστα εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν προέρχονται τρία καὶ τέσσαρα χωρία ἀπὸ κοινοῦ (ἀρ. 9). Μόνον δ' ἀφοῦ βεβαιωθῆι ἡ σβέσις ὄλων τῶν πυρῶν, εἶναι δυνατόν νὰ τελεσφορήσουν αἱ προσπάθειαι διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρός. Δι' αὐτό, ὅταν αἱ προσπάθειαι τῶν ἀποτυγχάνουν, συμπεραίνουσι ὅτι κάπου εἰς τὰ πέριξ ὑπάρχει φωτιὰ ἀναμμένη καὶ προβαίνουσι εὐθὺς εἰς ἐρεύνας ἀνὰ τὸ χωρίον¹⁾. Ἀφοῦ τέλος ἡ φωτιὰ ἀναφθῆι καὶ συντελεσθῆι ἡ καθαρτήριος τελετὴ, τότε θὰ λάβουν ὄλοι ἀπὸ τὸ νέον, τὸ καθαρὸν πῦρ, καὶ θ' ἀνανεώσουν τὸ πῦρ εἰς τὰς ἐστίας τῶν. Εἶναι λοιπὸν ἡ χρῆσις νέου πυρός ἐν τῶν κυριῶν, ἂν μὴ τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς ὄλης τελετῆς καὶ διὰ τοῦτο αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς καινούργιας φωτιᾶς²⁾. Ὅπως δὲ ἡ φωτιὰ αὕτη, ἔτσι καὶ ἡ καινούργια στάχτη ἔχει ἐξαιρετικὰς ἰδιότητας· δι' αὐτὸ φυλάσσεται ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ χρησιμεύει εἰς προφύλαξιν τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, τῶν ἀμπέλων καὶ ἄλλων φυτῶν ἀπὸ φθοροποιῶν σκωλήκων καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν³⁾.

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τοῦ νέου πυρός ἀνήκει εἰς τὰς μεθόδους τῶν πρωτογόνων, συνιστάμενος εἰς τὴν προστριβὴν ξυλῶν ξύλων, καὶ προφανῶς εἶναι καθιερωμένος ἐκ παλαιότητος χρήσεως⁴⁾. Ἡ προστριβὴ τῶν ξύλων γίνεται ὡς ἑξῆς:

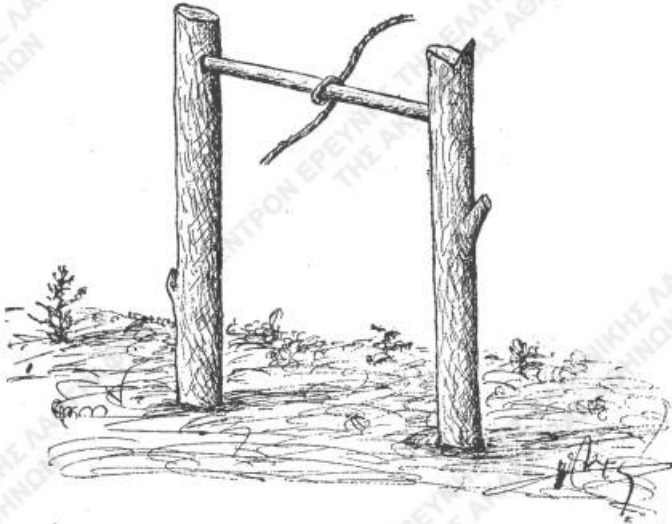
¹⁾ Κατὰ τὸν Fraser G. B.³. X 298 ἡ περιεργος ἀντίληψις, ὅτι ἡ καινούργια φωτιὰ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀνάψῃ, ἂν ὑπάρχῃ εἰς τὰ πέριξ ἄλλη φωτιὰ ἀναμμένη, δηλοῖ ὅτι τὸ πῦρ ὑπολαμβάνεται ὡς μία ἐνότης, ἡ ὁποία διασπᾶται εἰς τμήματα καὶ συνεπῶς ἐξασθενεῖ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐστιῶν, εἰς τὰς ὁποίας καίει. Ὅθεν, διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὸ πῦρ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀκμήν, πρέπει νὰ ἀνάψωμεν τὴν φωτιὰ εἰς ἓν μόνον σημεῖον· διότι ἔτσι ἡ φλόξ θ' ἀναρριπισθῆι μὲ μίαν συγκεντρωμένην δύναμιν, προερχομένην ἀπὸ τὰ πυρὰ, τὰ καίοντα ἐφ' ὄλων τῶν σβεσθειῶν ἐστιῶν τῆς χώρας.

²⁾ Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο δηλοῦται ἡ συνθήκη αὕτη καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις (*γενί ἀτές* = καινούργια φωτιὰ, ἀρ. 4.28). Περὶ τῶν ὀνομάτων *διαβολοφωτιὰ* καὶ *ξυλοφωτιὰ* γίνεται λόγος κατωτέρω (σελ. 44 καὶ 46). Τοῦναντίον ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρός, ὅστις ἀπαιτεῖ μεγάλας προσπαθείας καὶ κόπους, οἱ Γερμανοὶ ἐκάλεσαν τὴν ὄλην συνθήκη *Notfeuer* τ.ἔ. ἀναγκαστικὴ φωτιὰ ἢ φωτιὰ ἐξ ἀνάγκης· λέγεται ὁμως αὕτη καὶ *wildes Feuer*, ἀνήμερη φωτιὰ, κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τὴν ἡμερη φωτιὰ τῆς οἰκιακῆς ἐστίας.

³⁾ Ὅμοιαν χρῆσιν τῆς στάχτης αὐτῆς βλ. παρὰ Fraser, G. B.³. X 273 καὶ H. Freudenthal, *Das Feuer im deutschen Glauben u. Brauch* 1931 σ. 299.

⁴⁾ Περὶ τῶν πρωτογενῶν τρόπων τῆς παραγωγῆς τοῦ πυρός βλ. J. A. Pauschmann, *Das Feuer und die Menschheit. I. Feuererfindung u. Feuererzeugung*, Erlangen 1908,

Δύο πάσσαλοι, κατεσκευασμένοι ἐκ ξηροῦ ξύλου κέδρου (ἢ φιλύρας ἢ λεπτοκαρύας ¹⁾, ἐμπηγνύονται εἰς τὸ ἔδαφος εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἔχοντες ἑκάτερος πρὸς τὸ ἄνω ἄκρον αὐτοῦ καὶ ἀπέναντι ἀλλήλων μίαν ὀπήν. Μεταξὺ τῶν πασσάλων τίθεται κυλινδρική ράβδος ἐκ τοῦ αὐτοῦ ξύλου, ἀπολήγουσα εἰς ὀξεία ἄκρα ἐν εἴδει ἄτρακτου οὕτως, ὥστε τὰ ἄκρα αὐτῆς νὰ δύνανται νὰ περιστρέφονται κατὰ τελείαν ἐφαρμογὴν ἐντὸς τῶν ὀπῶν τῶν πασσάλων. (Δύο πόδια

κεδρήσια κ' ἕνα κέδρο ἀδράχ' στή μέσ', ἀρ. 12). Ἡ περιστροφή γίνεται διὰ σχοινίου (ἢ ἀλύσεως), τὸ ὁποῖον περικλίσσεται περὶ τὴν ἄτρακτον ἤτοι τὸ δοριζόντιον ξύλον καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα κρατοῦν δύο ἄνδρες, ἱσταμένοι ἑκατέρωθεν τοῦ ξύλου καὶ ἀπέναντι ἀλλήλων. Οὗτοι σύρουν μὲ ὀρμὴν τὸ σχοινίον, καθεὶς πρὸς τὴν διεύθυνσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἴσταται. «οὐ θὰ τραυᾶς, γὰρ θ' ἀπουλῶ, θὰν τοῦ προγιόν'» (ἀρ. 11). Οὕτω θέτουν εἰς ταχεῖαν περιστροφικὴν κίνησιν τὴν ἄτρακτον. Ἐνίοτε μεταχειρίζονται καὶ τροχαλίαν (μακαρὰ) (ἀρ. 4), ἡ ὅλη δὲ συσκευή ὁμοιάζει μὲ ροδάνην (ταικρικί') ²⁾ (ἀρ. 5. 9. 17).

H. Schurtz, Urgeschichte der Kultur 1900, 309 κέ. K. Weule, Die Kultur der Kulturlosen, Stuttg. 1910 σ. 60-94. Ebert, Reallex. d. Vorgesch. 3, 278 κέ. Περὶ τῶν ἐν χρήσει καὶ σήμερον ἀρχαίων τρόπων παραγωγῆς τοῦ πυρός βλ. Folk-Lore τ. 26 (1916) 355 κέ. G. Buschan, Ill. Völkerkunde Stuttg. 1922, I 24, 571, 578 κ. ἀ.

¹⁾ Ὡς κατ' ἐξοχὴν πυρφόρα ξύλα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἡ δάφνη, ἡ φιλύρα, ἡ κυπάρισσος, ὁ κισσός, ἡ συκῆ, ὡς ἐγκλείοντα δ' ἐν ἑαυτοῖς τὸν δαίμονα τοῦ πυρός εἶναι ἀποτρεπτικά τοῦ κεραυνοῦ, ὅστις, ὡς οὐράνιον πῦρ, δέν ἐνοχλεῖ τὸν συγγενῆ δαίμονα. (Ἄντ. Κεραμοπούλλου Φυσιολατρεία ἐν Ἡμερολ. τοῦ Ὀδοιπ. Συνδέσμου ἔτ. Β' 1926, ἐν Ἀθ. σ. 50).

²⁾ Ὁ τρόπος τῆς διὰ περιστροφικοῦ κυλίνδρου παραγωγῆς τοῦ νέου πυρός, ἀπαντῶν ἀπαράλλακτα παρὰ Βουλγάρους καὶ Σέρβους καὶ Μαυροβουνίους (M. Arnaudoff, Die bulgar,

Ἐξαιρέσωμεν τὴν περιοχὴν Καβακλί, ὅπου ξύλα φιλύρας προσαρμόζονται εἰς τὰς παρασιτάδας τῆς ἐσωτερικῆς θύρας ἑνὸς σπιτιοῦ «*παστρικοῦ*», «*ποὺ νὰ μὴ χωρατεύεται γυναικὰ γῆ ἄντρας κεῖ μέσα*» (ἀρ. 19), καὶ τὸ *χωρίον* Τριφυλλί, ὅπου αἱ ἐργασίαι διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς γίνονται εἰς τὸ *χαγιατί* ἦτοι τὸ προστόνον τῆς ἐκκλησίας (ἀρ. 1), τόπος προσδιορισμένος διὰ τὰς ἐργασίας αὐτὰς εἶναι τὸ ὑπαιθρον καὶ μάλιστα μέρος τι ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ, χρόνος δὲ κατάλληλος δι' αὐτὰς ἢ νύκτα. Κατὰ τὴν ἐκ Μεταξάδων μάλιστα ἀνακοίνωσιν (ἀρ. 16) ἐκλέγονται εἰς τὸ δάσος δύο πλησίον ἀλλήλων φυόμεναι κέδροι. τῶν ὁποίων οἱ κορμοὶ διατρυπῶνται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος καὶ χρησιμεύουν ἀντὶ πασσάλων καὶ τὸ κυλινδρικὸν δὲ ξύλον, τὸ παρεντιθέμενον μεταξὺ αὐτῶν, κόπτεται ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐκ γλωροῦ δένδρου κέδρου. Καὶ δὲν συμφωνεῖ μὲν ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη πρὸς τὰς ἐξ ἄλλων θροακικῶν χωρίων μαρτυρίας, καθ' ἃς εἰς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς χρησιμοποιοῦνται ξηρὰ ξύλα κέδρου¹⁾, λαμβανόμενα συνήθως ἀπὸ τοὺς φράκτας τῶν οἰκιῶν, ἀλλ' ἢ χρῆσις τῶν κορμῶν ζώντων δένδρων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν μαρτυρεῖται καὶ ἐκ ξένης χώρας, τῆς Γερμανίας²⁾.

Πλὴν τούτου καὶ ἄλλος, ἀπλούστερος αὐτὸς καὶ μᾶλλον πρωτογενῆς, τρόπος παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν παρὰ τὴν Μεσημβρίαν καὶ Ἁγαθούπολιν ἑλληνικῶν χωρίων, ὃ διὰ τῆς προστριβῆς δύο ξηρῶν ξύλων. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας τὰ δύο προστριβόμενα ξύλα εἶναι τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἦτοι δένδρου φιλύρας ἢ λεπτοκαρύας, καὶ τὰ δύο ἐξ ἴσου σκληρὰ (*γερά*) «*καὶ τὰ δύο τὰ κομμάτια τὰ ξύλα τὰ βάν'νε πὰμ πανωτὰ καὶ βαστῶντας τα τὰ σέρνονν καὶ τραυῶντας μὲ δύναμ' ἀνάβ'νε*» (ἀρ. 22). Αἱ ἄλλαι ἀνακοινώσεις περιορίζονται εἰς γενικὰς ἐκφράσεις: «*Τὶς τρίβανε, τὶς τρίβανε (τὶς φιλιουργιές) κι ἀναφταν μονάχες*» (ἀρ. 23) «*δυνὸ*

Festbräuche 1917 σ. 74, *Schrader*, Reallexikon I 309, *Fraser*, The golden Bough³ X 281-6). εἶναι καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ὁ ἐπικρατέστερος, διατηρηθεὶς ὡς παιδιὰ τῶν ποιμενοπαίδων μέχρι τῆς σήμερον (πρβλ. ὁμοίαν συνήθειαν τῶν παίδων τοῦ Βασιλικοῦ τῆς Θράκης, ἀρ. 29) τοῦναντίον παρὰ τοῖς κατὰ φύσιν ζῶσι λαοῖς ἢ μορφή αὕτη τοῦ ὄργανου δὲν ἀπαντᾷται (βλ. *Frendenthal*, Das Feuer σ. 195 κέ.).

¹⁾ Ὅτι καὶ κατὰ παλαιὰν δοξασίαν ὁ δαίμων τοῦ πυρὸς ἐνοικεῖ ἐν τῷ ξηρῷ κυρίως ξύλῳ βλ. Ἁν. Κεραμόπουλλον, ἔνθ' ἄν.

²⁾ *H. Freudenthal*, Das Feuer 197: «Ἐν τῷ βενδικῷ χωρίῳ Schleife (περ. Rothenburg) οἱ νέοι διεσκέδαζον καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ποιμενοπαῖδες τοῦ Ugi ἤνοιγον δηλ. διὰ μαχαίρας εἰς τὰς ἑναντι ἀλλήλων ἐστραμμένας πλευρὰς δύο πλησίον ἀλλήλων φυόμενων κορμῶν πεύκης ἀνά μίαν κοιλότητα, ἐνέβαλλον μεταξὺ τῶν ἑνα ἐγκάρσιον ρητινοῦχον πάσσαλον, πάχους δακτύλου, καὶ τὸν περιστρέφον δι' ἐνὸς λωρίου, κατεσκευασμένου ἐκ δύο συνεστραμμένων δερματίνων ἱμάντων, τὸ ὅποιον περιετύλισσον περὶ αὐτόν, ἕως ὅτου ἀνεδίδοτο πῦρ. Δύο ἄνδρες ζῶντες ἀκόμη τὸ 1882 ἐν Schleife, ἐβεβαίωνον, ὅτι κατὰ τὴν νεότητά των εἶχον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκτρίψει «ζωντανὸν πῦρ», ἄν καὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχον κοπῆ πολλοὶ δερματίνου ἱμάντες».

ξύλα ξερὰ τὰ τρίβουνε τὸ ἓνα πᾶν' στ' ἄλλο» (ἀρ. 29). «πέ τὸ τρίψιμο - τρίψιμο ἦρτε καὶ κίτσε τὸ ξύλο κι ἄναψε φωτιά» (ἀρ. 27)¹⁾.

Καὶ οἱ ἄνδρες ποῦ θ' ἀναλάβουν «νὰ βγάλουν φωτιά» ἐκλέγονται ἐπιμελῶς: «σιὰ θέλ' δύναμ', δὲν πᾶν πρόστυχ'» (ἀρ. 14). Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι οὗτοι μόνον ἄξιοι, ἰσχυροὶ καὶ ἐπιτήδριοι, διὰ νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὸ δύσκολον καὶ ἐπίπονον ἔργον τῶν πρέπει καὶ νὰ πληροῦν ὠρισμένους ὄρους, ἀπαραιτήτους πρὸς ἐπιτυχίαν μιᾶς μαγγανείας. Πρέπει δηλ. νὰ εἶναι α) *μονονόματοι* ἦτοι νὰ ἔχουν ὄνομα, τὸ ὁποῖον κανεὶς ἄλλος ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου δὲν ἔχει²⁾, β) ἀριστερόχειρες καὶ μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι νὰ σύρουν τὸ σχοινίον³⁾, γ) γυμνοὶ, ἀλλὰ δ) καὶ καθαροὶ ἀπὸ

¹⁾ Καὶ ὁ τρόπος οὗτος ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ Notfeuer, ἀλλ' ἡ συνήθεια παρ' αὐτοῖς ἦτο νὰ προστριβεται σκληρὸν ξύλον (δρυς, ὄξυα) ἐπὶ μιλακοῦ (λευκής, ἰτέας, πεύκης). (*Freudenthal, Das Feuer* 197-8). Ὡς γνωστόν, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ ἀρετὴ τῶν ξύλων διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ πυρὸς ἐκρίνετο κατὰ τῆς μαλακότητος ἢ σκληρότητος αὐτῶν ἐπειδὴ τὸ πῦρ παρήγετο διὰ τριβῆς ἐνὸς ξύλου σκληροῦ (τρύπανον, φαλλὸς) καὶ ἐνὸς 'μαλακοῦ (ἐσχάρα, στορεὺς (*Θεοφράστου*, Φυτ. Ἰστ. 5, 9, 7: Δεῖ δὲ τὴν ἐσχάραν ἐκ τούτων (κιττοῦ, ἀθραγένης) ποιεῖν, τὸ δὲ τρύπανον ἐκ δάφνης· οὐ γὰρ ἐκ ταύτου τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον, ἀλλ' ἕτερον εὐθὺ δεῖ κατὰ φύσιν καὶ τὸ μὲν δεῖ παθητικὸν εἶναι, τὸ δὲ ποιητικόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γίνεται καὶ ὡς γέ τινες ὑπολαμβάνουσιν οὐδὲν διαφέρει. Γίνεται γὰρ ἐκ ράμνου καὶ πρίνου καὶ φιλύρας καὶ σχεδὸν ἐκ τῶν πλείστων πλὴν ἐλάας...) Ὅτι ἡ ἔκτριψις τοῦ πυρὸς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ ἄλλων λαῶν παρωμοιώθη πρὸς τὴν γενετήσιον πρᾶξιν βλ. *Ebert, Reallex. d. Vorgesch.* 3, 277 § 7 (Hopî-Indianer) *M. Plank, Die Feuerzeuge der Griechen und Römer und ihre Verwendung zu profanen und sacralen Zwecken*, Stuttg. 1884, σ. 8 κέ. 16 κέ. καὶ *Αντ. Κεραμόπουλλον*, ἐνθ' ἀν. σ. 50.

²⁾ Ἐξηγήσιν τοῦ ὄρου τούτου δὲν ἤκουσα παρὰ τῶν χωρικῶν. Πιθανῶς ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν συνήθειαν ν' ἀποφεύγουν νὰ καλέσουν τινὰ ἐξ ὀνόματος ἐπὶ παρουσίᾳ πνεύματος ποιηροῦ, ἵνα μὴ τὸν παραδώσουν εἰς αὐτό· διότι ἡ γνώσις τοῦ ὀνόματος καθιστᾷ τὸν φέροντα αὐτὸ ὑποχείριον εἰς τὸν γινώσκοντα (Λαογραφ. Ζ 485). Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ συνήθεια τῶν Βουλγάρων νὰ μὴ ἐκφωνοῦν τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἀνδρῶν, ποῦ ἐπιφορτίζονται μὲ τὸ ἄναμμα τῆς καινούργιας φωτιάς, ἐφ' ὅσον ἡ προσπάθειά των διαρκεῖ. (*A. Strauss, Die Bulgaren* 1898 σ. 198, *Frazer, G. B.* X 285). Ὅθεν ἡ ἔλλειψις προσώπων συνωνύμων πρὸς αὐτοὺς μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου αἶρει τὴν περίπτωσιν ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος των καὶ οὕτως ἀσφαλίζει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπιρροίας. Ἄλλως τε καὶ ἡ σπανιότης τοῦ ὀνόματος ἀπαντᾷται εἰς τὰς μαγγανείας. Πρβλ. *Γουσίου*, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, Λειψία 1894 σ. 76: ὁ σπάνιον ἔχων ὄνομα γανγίζει τὴν κριθαρίσσα. Περὶ τῆς δυνάμεως, ἣν ἀποκτᾷ τις διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τοῦ φέροντος τοῦτο βλ. *Bächtold - Stäubli, Handwörterbuch des d. Aberglaubens* VI, 956 κ.έ. λ. Name.

³⁾ Διὰ τῆς ἀριστεροῦς χειρὸς γεμίζονται τὰ ὄπλα καὶ καταπυροβολεῖται τὸ στοιχεῖο ἢ τὸ ζουῆδιο (*Πολίτου*, Παραδόσεις Α' ἀρ. 496.500 Β' σ. 1115 - 1120, Λαογραφ. Γ' 671). Ὅμοίως μὲ τὸ *ζερβὶ μάτι* σημαδεύεται (Λαογρ. Β' 697).

σαρκικῆς μεϊξεως ¹⁾, ε) νὰ ἐνεργοῦν χωρὶς νὰ ὀμιλοῦν (λουφαχιά, ἀρ. 19, με χωρίς χωρατά, ἀρ. 24). Κατὰ τινες οὔτοι πρέπει νὰ εἶναι ἀδελφοὶ καὶ δὴ ὁ πρῶτος ²⁾ καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἀδελφῶν (ἀρ. 25) ἢ δίδυμοι (ἀρ. 28), κατ' ἄλλους νὰ εἶναι μονογενεῖς (ἀρ. 1). Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν συμβάλλει καὶ τὸ νὰ εἶναι «καὶ στῆς θάλασσας τὰ καράβια ἀνεβαστοὶ... νὰ εἶνι περασμένους πὸν τῆ θάλασσα... Ἔμα ξέρ' τῆς θάλασσας τὰ πράματα, θὰ τὸν πάρουν τέτοιουν ἄνθρωπου». Πολλάκις εἰς τούτους προστίθεται καὶ τρίτον πρόσωπον, ὡς βοηθός.

Μὲ τὴν ταχεῖαν καὶ συνεχῆ περιστροφικὴν κίνησιν τὰ ξύλα περὶ τὰ χεῖλη τῶν ὀπῶν τῶν πασσάλων θερμαίνονται πολὺ. Ἡ ἀναπτυσσομένη θερμοτῆς μετὰ παρέλευσίν μιᾶς ἢ δύο ὥρῶν κατὰ τὸ σημεῖον τῆς τριβῆς ὑπολογίζεται εἰς 232° K ³⁾, ὅταν δὲ φθάσῃ τὸ σημεῖον τῆς πυρακτώσεως, ἀρχίζουσιν τὰ ξύλα νὰ καπνίζουσιν καὶ τότε εἶναι εὐκόλον νὰ μεταδοθῆ πῦρ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εὐφλεκτον ὕλην (ἴσκαν), τὴν ὁποῖαν κρατοῦν. πλησίον τῆς ὀπῆς. Ἄπ' τὸν πολὺν τὸν τραῦο κυζνιζ' τὸ ξύλο, χ'νάει νὰ βγάλλ' καπνὸ βάσκ' αὐτὸς τοῦ κάφ' κι ἀνάφτ' (ἀρ. 11). Πρὸς διευκόλυνσιν τούτου εἰς τινες τόπους ἀνοίγουν διὰ λεπτοῦ τρυπάνου ὀπὴν ἐκ τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ πασσάλου μέχρι τῆς μεγάλης ὀπῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας περιστρέφεται τὸ ἄκρον τοῦ ὀριζοντίου ξύλου, καὶ ρίπτουν ἐντὸς αὐτῆς κόκκους πυρίτιδος (ἀρ. 17. 31). Τοὺς παραγομένους κατόπιν σπινθῆρας εἰς τῶν συνεραζομένων ἀνδρῶν προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ εἰς τὴν εὐφλεκτον ὕλην ἥτοι τὴν ἴσκαν. Ἄφοῦ τοῦτο ἐπιτευχθῆ καὶ ἀναρριπισθῆ φλόξ με τὴν βοήθειαν φρυγάνων ἢ ἀχύρων ἢ ἄλλων προσαναμμάτων, ἀνάπτειται ἡ καινούργια φωτιά. Ἡ ἐπιτυχία τώρα γεμίζει τὴν καρδίαν ὄλων ἀπὸ χαρὰν. Ἔμα βγάλ'ν τῆ φωτιά, ἀρχινοῦν, φανάζουσιν, χαίρουσιν καὶ οἱ γι ἄλλ' ὄξου χαίρουσιν σὰν πὸν βγαίν' Καλὸς Λόγος στῆν ἐκκλησία (ἀρ. 16)· τοῦχαν ὅτι «οὐρανόθεν» ἀνάβ' ἄναβεν ἀπὸ τὸ «ἀνεσπέρου φωτὸς» (ἀρ. 2) ⁴⁾.

¹⁾ Ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά, ἐνῶ ἀκόμη ἐπικρατεῖ σκότος, ἀνάπτουν τώρα

¹⁾ Περὶ τῆς γυνότῃτος εἰς τοὺς ἀποτροπιαστικούς καθαρισμούς καὶ τὰς μαγικὰς ἐν γένει πράξεις βλ. *Bächtold-Stäubli Handwörterbuch d.d. Abergl.* VI 847 κέ. 877 κ.έ. λ. nackt, καὶ Λαογραφ. Ζ' 491 σημ. 1. Ἄγνεία καὶ τελεία καθαρότης εἶναι ἐπίσης ὄρος πρὸς ἐπιτυχίαν πάσης μαγγανείας· βλ. *Bächtold-Stäubli*, ἐνθ' ἄν. IV, 1291. *Fraser*, G. B³ X 132.

²⁾ Πρβλ. Λαογρ. Γ 495, 2. 3. 664 κέ. Δ' 42,3. 45,2. ³⁾ *Freudenthal*, Das Feuer σ. 192.

⁴⁾ Δημῶδεις δοξασίαι περὶ τοῦ πυρὸς ἐν γένει ὑπόκεινται εἰς ὄρκους, ἔξορκισμούς καὶ διάφορα ἔθιμα τοῦ λαοῦ. Π. χ.: *Mā tὸν ἄγγελο τῆς φωτιάς* (Κεφαλλ.). *Mā τὰ ἅγια πὸν σηκώνει εὐτῆ ἢ φωτιά* (Ἀπύρανθος Νάξου) κτλ. *Φεύγα, ρουσοῦμπελη, σὲ κνηγᾶ ἢ φωτιά, τὸ σιουρῆρι κι ὁ πυριόβολος*. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης, λοιβαὶ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν, δεισιδαιμονία κλ.: *dèn daveízoun τῆ νύχτα φωτιά· εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ* (Μαυιάκι). Ἄναλόγους δοξασίας καὶ ἔθιμα παρ' ἄλλοις λαοῖς βλ. ἐν *Ebert*, *Reallex d. Vorgesch.* 3, 275 κέ. 277, *Freudenthal*, ἐνθ' ἄν. 53 κέ. 68.

μίαν ἢ δύο μεγάλας πυρᾶς εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ὑπογείου διόδου, τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμμένην (ἀρ. 1) ἢ εἰς κοίλην τινὰ ὁδὸν πλησίον σταυροδρομίου, συσσωρεύοντες πολλὰ φορτώματα ξύλων. Ἡ ἀγέλη, εἰς μερικοὺς τόπους καὶ τὰ ποιμνία τοῦ χωρίου, εὐρίσκονται συνηγμένα εἰς θέσιν κειμένην δυτικῶς τοῦ τόπου τῆς πυρᾶς. Ὅταν καταπέσουν αἱ φλόγες καὶ ἀπλωθῇ ἡ καρβουνιά, τότε μὲ φωνὰς καὶ μὲ ξύλα συνωθοῦν ὅλα τὰ κτήνη, ἀσθενῆ καὶ ὑγιᾶ, ἀναμειξ πρὸς τὴν ὄπην ἢ τὴν κοιλότητα τοῦ ἐδάφους. Οὕτω τὰ ζῶα ἀναγκάζονται νὰ διέλθουν ἀπὸ τὴν ὑπόγειον διόδον, ἔξερχόμενα δ' ἐξ αὐτῆς καὶ ἔχοντα ἀπέναντι τὸ σημεῖον τῆς ἀνατολῆς περνοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν καρβουνιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰς δύο πυρᾶς. Ὁ ἥλιος δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνατεῖλη (ἀρ. 1) καὶ πρῶτος ὁ ἀγελαδάρης γυμνὸς πηδᾷ ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀγέλη (ἀρ. 11. 19). Ἔτσι ὑπάρχει ἡ βεβαιότης, ὅτι ἡ ἀσθενεία ἢ μᾶλλον ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας θὰ πέσῃ εἰς τὴν πυρὰν καὶ θὰ καῖ· θὰ *ᾠουμείν' ἢ ἀορώστεια μέσ' σιῆ φωτιά* (ἀρ. 19). Πρὸς ἐκφόβισιν δ' αὐτοῦ καὶ πυροβολοῦν (ἀρ. 5) καὶ θόρυβον προκαλοῦν μέγαν. Ὅτι δὲ ἡ διάβασις τῶν ζώων διὰ τῆς πυρᾶς εἶναι πραγματικὴ, βεβαιώνει αὐτόπτης μάρτυς *χιτυποῦσαν τὰ ζῶα καὶ πηδοῦσαν ᾠοπάν' πὲ νιῆ φωτιά. Καὶ θάμαζα, τί πρᾶμα ἦταν αὐτό. Θὰ τὰ κάψ' τε, βρέ!*, τὸς εἶπα (ἀρ. 29).

Ἐνίστε καὶ μόνος ὁ καπνὸς ὑπολαμβάνεται ἀρκετός, διὰ νὰ ζαλίσῃ καὶ ἐξουθενώσῃ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας. Διὰ μεγαλυτέραν ὅμως ἀσφάλειαν καὶ μὲ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι τὸ πονηρὸν πνεῦμα δυνατὸν νὰ λανθάνῃ κρυπτόμενον εἰς κάποιον ἀπὸ τὰ ζῶα, ἐπιχειρεῖται ὁ καθαρισμὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν χωριστὰ διὰ δαυλοῦ ἀνημμένου ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά¹⁾. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν δαιμόνων μόνον ἡ μαγεία ὑπερισχύει, ἐφαρμοζόνται καὶ πάλιν μέθοδοι καὶ τρόποι μαγικοί: χρῆσις τῶν δαυλῶν μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι, σταύρωμα καὶ λόγοι ἐξορκιστικοὶ (*τί καῖς; — καρὰ γιανίε' καίω ἢ ντέφ ὀλοσὺν* (λ. τ.=νὰ ἐξαλειφθῇ) ἢ ὁ θεὸς γιατρος κ.τ.τ.), ἐνίστε δὲ καὶ σφράγισις τῶν ζώων μὲ καμένο σίδερο, μαγικῶς παρασκευασθὲν (ἀρ. 1. 8. 14). Μόνον δ' ἀφοῦ περάσουν τ' ἀγελάδια καὶ τ' ἄλλα μεγάλα ζῶα, περνοῦν εἰς μερικοὺς τόπους διὰ μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν καὶ τὰ πρόβατα· καὶ τὰ γίδια καὶ ὄλος ὁ ζῶν πληθυσμὸς τοῦ χωρίου (ἀρ. 1). Διὰ νὰ εἶναι δὲ πληρέστερος ὁ καθαρισμὸς *« τὰ περνοῦν καὶ πὸ νερό* (ἀρ. 1). *Τὸ ἕνα στόμα* (τῆς τρύπας) *γλέπ' στο νερό... περνώντας τὸ πρᾶμα ρίχνεται μέσ' στο νερό... τυχαίν' καὶ βαθὺ καμιά*

¹⁾ Περὶ τοῦ ἀνημμένου δαυλοῦ καὶ τοῦ πυρὸς ἐν γένει εἰς τὰς πρὸς ἀποδιοπόμψην δαιμονικῶν ὄντων πράξεις καὶ τοὺς καθαρισμοὺς βλ. *N. G. Politou*, Παραδ. Β' σ. 1315 κέ. *W. Blackman*, *The magical and ceremonial uses of fire in Folk - Lore* τ. 26 (1916) 359-365, *H. Freudenthal*, *Das Feuer* σ. 2 κέ. *Bächtold - Stäubli*, *Handwörterb. d. Aberggl.* II 1111 1400 λ. *Fackel, Feuer*.

φορά, ένα ζνάρ' νερό (άρ. 3). Ἐνίστε καὶ ἀπλοῦς ραντισμὸς μὲ νερὸ ἀρκεῖ (άρ. 4).¹⁾

Εἰς τὰ νότια τῆς Θράκης (Τριφύλλιον, Κιουπλί, Φεραὶ) ἐπακολουθεῖ καὶ ἄλλη μαγικὴ συνήθεια. Ἐν χοιρίδιον, ἀφοῦ ἀλειφθῆ καλῶς μὲ πίσσαν²⁾, ἀνάπτεται ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά καὶ ἀφίνεται ἐλεύθερον νὰ τρέχη ἀναμέσον τῆς ἀγέλης, ἕως ὅτου καταπέση γενόμενον παρανάλωμα τοῦ πυρὸς (άρ. 1. 2. 31). Τὸ ταλαίπωρον ζῶον καίεται ζωντανὸν ἀπὸ τὴν λαίμαργον φλόγα τῆς πίσης, διὰ νὰ καῆ μαζί ὁ δαίμων τῆς ἀσθeneίας, ποῦ πιστεύεται ἐνοικῶν εἰς τὰ ἀσθενούντα ζῶα τοῦ χωρίου³⁾.

Συγχρόνως τὸ χοιρίδιον χρησιμεύει καὶ ὡς σκεῦος καθαρισμοῦ ὡς δηλ. ὁ σπόγγος, μὲ τὸν ὁποῖον καθαρίζομεν τὴν τράπεζαν, ἀπορροφᾷ πάντα ρύπον τῆς τραπέζης, οὕτω καὶ τὸ ζῶον αὐτὸ περιφερόμενον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγέλης περισυνάγει τὸ μίασμα, τὸ διακεχυμένον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· διότι ἐνδέχεται τὸ πονηρὸν πνεῦμα νὰ λανθάνη που κατὰ γῆς ἐκπεσὸν ἐκ τῆς ἀγέλης. Δι' αὐτὸ τὸ χοιρίδιον, ὡς φορεὺς πλέον καὶ ἐνσάρκωσις τῆς ἀσθeneίας, δὲν πρέπει νὰ παραμείνη ἐκτεθειμένον εἰς βορὰν τῶν κυνῶν (λυσσιάζουν ὕστερα τὰ σκυλιά, ἀρ. 1), ἀλλ' ἀφανίζεται θιπτόμενον βαθέως εἰς τὴν γῆν⁴⁾.

Εἰς τὸ Κιουπλί ὅμως, ἴσως δὲ καὶ ἄλλαχοῦ, τὸ χοιρίδιον, ἐνῶ ἀκόμη εὐρίσκεται ὑπὸ τὰς φλόγας, χρησιμεύει διὰ νὰ χοιροῦν δι' αὐτοῦ ὄλα τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, ἐμβαπτομένου τοῦ δαυλοῦ εἰς τὴν μᾶζαν τούτου. Ἡ ἐξήγησις, τὴν ὁποῖαν ὁ γέρον Παπάζογλου δίδει, ὅτι δηλαδὴ *τοῦχαν ὡς μύρον, ὡς ἱερὸ ἕνα πρᾶγμα* καὶ μ' αὐτὸ τὰ χοιροῦσαν, τὰ μύρωναν τὰ ζῶα πρὸς καθαγιασμὸν (άρ. 2) δὲν ἀπέχει, ὡς φαίνε-

¹⁾ Τὸ νερὸ ποῦ τρέχει ἀποτελεῖ φραγμὸν ἀδιάβατον εἰς τὰς ἀσθeneίας καὶ τὰ ξωτικά (Λαογρ. Ζ' 496 σημ. 7), ὁ δὲ ραντισμὸς, ὡς καὶ ἡ ἔκχυσις ὕδατος κατὰ τὰς κηδεῖας, σκοπεῖ τὸν καθαρισμὸν τοῦ μιάσματος. Πρβλ. Λαογρ. Ε 647, 4 *ἂν εἶναι εὐκόλο, νὰ περάσῃ ὁ τοσπᾶνος μὲ τὰ πρόβατα ἀπὸ κανένα ρέμα.*

²⁾ Περὶ τῆς ἀποτροπιαστικῆς δυνάμεως, τῆς ἀποδιδομένης καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὴν πίσσαν, βλ. Λαογρ. Ζ' 493 σημ. 1.

³⁾ Περὶ τῆς συνηθείας ἐν γένει νὰ καίεται ἢ νὰ θάπτεται ἐν μόνον ζῶον ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῆ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης βλ. τὰ σημειωθέντα εἰς τὰς Παραδόσεις περὶ ἀσθeneiῶν ἐν Λαογρ. Ζ' σ. 510 κέ. ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς ἀναλόγους συνηθείας ἄλλων λαῶν. Πρόσθετος *H. Freudenthal, Das Feuer* 213 κέ. Πρβλ. *κάρφωμα* ἑνὸς ἐκ τῶν πασχόντων προβάτων μ' ἕνα ἄβαλο καρφὶ σ' ἕνα σταυροδρόμι, διὰ νὰ σωθοῦν τὰ λοιπὰ ἀπὸ τὸν τρισκατάρατο ποῦ γίνεται σὰν *ἄσπρο ζαγάρι* καὶ τὰ μαρκαλαί (Λαογρ. Ε 647,4). Ὅτι ἡ καῦσις ἀρρωστημένων ζώων ἔχει τὴν ἔννοιαν οὐχὶ θυσίας πρὸς τὸν δαίμονα τῆς ἀσθeneίας, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ φόνου αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος διὰ τῆς παμφάγου δυνάμεως τοῦ πυρὸς βλ. *Freudenthal, ἐνθ' ἄν. σ. 216.* Περὶ συνδυασμοῦ πυρᾶς καὶ ὀλοκαυτώματος βλ. *W. Liungman, ἐνθ' ἄν. 480 κέ.*

⁴⁾ Περὶ ζώων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαρμάτων ἐν γένει βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Λαογρ. Ζ' σ. 507 - 512 καὶ *W. Liungman, ἐνθ' ἄν. Teil I 1937 (FFC 118) σελ. 62 - 66.*

ται, τοῦ ὀρθοῦ. Διότι εἰς τὴν προᾶξιν αὐτὴν ὑπόκειται πιθανῶς ἡ πίστις, ὅτι τὸ καιόμενον ζῶον, καθαρθὲν διὰ τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ πυρός, ἐνεργεῖ ὡς μέσον καθαροῦ ἢ ὡς ἱατρικὸν ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων ζώων τῆς ἀγέλης¹⁾. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ φωτιὰ ξιδῶ λέγεται *γουρουνήσια φωτιά*.

Τέλος συντελεστικός διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας εἶναι καὶ ὁ καπνός, ὅταν ἀναφθῶν ὀλόγυρα εἰς τὴν μάνδραν τοῦ ποιμνίου φωτιᾶς ἀπὸ πιξάρι: *κεῖνος ὁ καπνός εἶναι πικρὸς καὶ εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτὴ* (ἀρ. 21)²⁾. Οὕτω σχηματίζεται μαγικὸς κύκλος, ἀποφράσσω εἰς τὸν δαίμονα τῆς ἀσθενείας τὴν εἴσοδον εἰς τὸ χωρίον³⁾. Ὁ μαγικὸς δ' αὐτὸς φραγμὸς εἰς τὸ χωρίον Μπροντίβο (ἀρ. 30) δημιουργεῖται διὰ τῆς περιαιγωγῆς τῶν ἁγίων εικόνων περὶ τὸ χωρίον⁴⁾. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν λείπουν καὶ τὰ διαβάσματα καὶ τ' ἄλλα ἀγκά: *πάδες ἀπὸν τρία χουργιά νὰ διαβάσων τοῦ Μόδεστου τὴ φυλλάδα* (ἀρ. 1. 14). Ὡς γνωστόν, ὁ Μόδεστος εἶναι ὁ προστάτης ἅγιος τῶν ἀροτριώντων κτηνῶν. Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν κοινὴν πίστιν, ὅτι τῶν ἀλλογλώσσων καὶ ἀλλοθρήσκων ἡ μαγικὴ τέχνη εἶναι τελειότερα⁵⁾, γίνεται πολλαχοῦ προσφυγὴ εἰς τὰ διαβάσματα καὶ τὰς μαγγανείας Τούρκων *χοτζάδων γιὰ νὰ πάψῃ ἡ ἀρρωστειὰ* (ἀρ. 5. 8).

Ὡς τελευταία προᾶξις εἰς τὴν δεισιδαίμονα αὐτὴν συνήθειαν ἀκολουθεῖ γενικὸς καθαρισμὸς τῶν στάβλων καὶ θυμιάσις αὐτῶν, καῦσις τῶν ἀπερριμμένων κεράτων κλ. (ἀρ. 1).

¹⁾ Ὁμοίως ὡς ἱατρικὸν κατὰ ἐπιδημικῶν νόσων τῶν ζώων ἐχρησίμευεν ἐν Γερμανίᾳ ἡ κόνις, εἰς τὴν ὁποίαν μετεβάλλετο ἐν ἑκ τῶν νοσοῦντων ζώων, καιόμενον ἐντὸς κλιβάνου, καὶ ἡ ὁποία ἀνεμιγγύετο κατόπιν εἰς τὴν τροφήν τῶν ζώων. Τὰ ὑπολείμματα αὐτοῦ καὶ ἡ τέφρα, ὡς καθαρθέντα καὶ θεραπευθέντα διὰ τοῦ νέου πυρός, ἔχουν καὶ ἀποτρεπτικὴν δυνάμιν κατὰ τοῦ κακοῦ (*Freudenthal, Das Feuer* 214. 215).

²⁾ Περὶ ἀποτροπῆς δαιμονίων διὰ δυσώδους καπνοῦ βλ. *N. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1233, II. Freudenthal, Das Feuer* 112 κέ. *Bächtold - Stäubli, Handwört. VII 524*.

³⁾ Ὁμοίον μαγικὸν φραγμὸν παρὰ Σλοβένους βλ. παρὰ *Frazer, G. B.³ X 281*.

⁴⁾ Πρβλ. τὸ σταύρωμα τῶν τεσσάρων ἄκρων τοῦ χωρίου διὰ τῶν ἁγίων εικόνων εἰς τὸ γειτονικὸν Κωστί (*A. Χουρμουζιάδου, Περὶ τῶν ἀναστεναρίων ἐν Φιλοθέου Βρυεννίου, Ἐκθεσις τῆς καταστάσεως τῆς Μεγ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873 σ. 17*). Πρβλ. *N. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' σ. 315 ἀρ. 563*. Περὶ μαγικοῦ κύκλου, δημιουργουμένου διὰ περισοχονισμού, περιφερικῆς ἀροτριάσεως, περιαιγωγῆς τῶν ἱερῶν καὶ διαφόρων ἄλλων τρόπων βλ. *G. A. Μέγα, Παραδ. περὶ ἀσθενειῶν ἀρ. 11 - 15* καὶ τὰς σημειώσεις ἐν *Λαογρ. Ζ σ. 471 - 5. 480 κέ. 492 κέ. 495 κέ. 506 καὶ 514 κέ.* Ἐνίοτε καὶ δύο ἢ πλείονες τύποι τοῦ μαγικοῦ φραγμοῦ συνεννοῦνται πρὸς ἐπίτευξιν μεγαλυτέρας δραστικότητος. Κλειδίωμα καὶ περιζῶσιν τοῦ χωρίου καὶ ἀκολουθῶς δίοδον ὅλων τῶν κατοίκων δι' ὑπογείου ὁπῆς καὶ μεταξὺ δύο πυρῶν, τὰς ὁποίας ἤναψαν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων παρὰ Σέρβοις, βλ. ἐν *Frazer G.B.³ X 282 κέ.* Πρβλ. *Bächtold - Stäubli, Handwört. d. Abergl. VI 847 λ. nackt*.

⁵⁾ Βλ. *Λαογρ. Θ, 1926, 6 σημ. 4*.

Ἡ ἀσθένεια, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ζητοῦν οἱ Θροῦκες ἀγρόται μὲ τοὺς μαγικούς αὐτοὺς τρόπους ν' ἀπαλλάξουν τὰ ζῶα των, προπάντων τὰ μεγάλα (βοῦς, ἄλογα, χοίρους κλ.) λέγεται μὲ τουρκικὴν λέξιν *καρὰ γιάνικ'* ἢ *γιανὶ καρᾶς*¹⁾, εἶναι δ' αὕτη ἡ λοιμώδης νόσος τῶν ζῶων, ὁ ἄνθραξ.

Κατὰ τὴν φράσιν τῶν χωρικῶν *φωτιά καίει τὸ γελάδ' σαπαίν'* καὶ γένηται *μαῦρο* . . . *Τὸ αἷμα τ' νιρὸ γένει* (ἄρ. 8). *"Όταν θὰ πάρ'ς τὸ πετοὶ τ', θὰ ἔχ' ἕνα κομμάτ' μαῦρο κρέας ἀπάνου στὰ πσινα, στὴ νουρά, σὰ νὰ εἶναι χτυπημένο* . . . *τὸ μαυρίζ' τὸ γιόμα τ', τὸ σαπίζ'* (ἄρ. 3)· *τὸ πνίγ' τὸ γαῖμα καὶ φοφάει* (ἄρ. 14).

Αἱ σχετικαὶ μὲ τὸ αἷτιον τῆς ἀσθενείας δοξασίαι δὲν διατυπώνονται εἰς ὅλας τὰς καταχωρισθείσας ἀφηγήσεις σαφῶς. Συνήθως τὸ αἷτιον ἀγνοεῖται ἢ ἀναζητεῖται εἰς φυσικὰς ἐπηρείας: *πὸ τίς ζέσις εἶναι; πὸ τὸν ἀέρα εἶναι; πὸ τίς βροχὲς εἶναι; Παραπάν' πὸ τίς ζέσις εἶναι* (ἄρ. 15). Δὲν λείπουν ὅμως καὶ αἱ σαφεῖς διαγνώσεις τοῦ αἰτίου: *ἄξαφνα ἔρχεται τὸ κακό. Ἀπὸ βρουκόλακα μᾶς φαίνεται αὐτὸς ὁ πάθος* . . . *Πααίν' στὰ πράματα καὶ τὰ φουφάει* (ἄρ. 13).

Κατὰ τὰς κράτους καὶ ἐν Θροῦκῃ δοξασίας ὁ βρικόλακας προέρχεται εἴτε ἀπὸ νεκρὸν ποῦ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ κοινωνήσουν εἴτε ἀπὸ βρέφος, ἀποθανὸν ἀβάπτιστον (ἄρ. 1. 22). Οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες δηλονότι ἐταυτίσθησαν ἐδῶ ὀλοσχερῶς πρὸς τοὺς βρικόλακας, ὡς καὶ ἐν Μακεδονίᾳ²⁾. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι συνταυτίζονται πρὸς τὸν διάβολον, τὸν αἷτιον ἀσθενειῶν, καὶ δὴ τῶν αἰφνιδίων, ὅστις παριστάνεται καὶ ὡς ἄνεμος ἢ καπνός³⁾, καὶ ἡ καινούργια φωτιά, ποῦ ἀνάπτει πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ, λέγεται καὶ *διαβολοφωτιά* (ἄρ. 22.24.26.29) ἢ *διαβολόσια* (ἄρ. 33) ἢ *ἀνεμοφωτιά* ἢ *διαβολάνεμος* (ἄρ. 26).

Εἰς τὰ παρὰ τὴν Ἀγαθούπολιν χωρία Κωστί καὶ Μπροντίβο τὸ δαιμόνιον, εἰς τὸ ὁποῖον μετατρέπεται τὸ ἀβάπτιστον νεκρὸν βρέφος λέγεται *σμερδάκι* ἢ *γούστρελος*, ἐπιφαίνεται δὲ « ὡς ἄσπρος μέλας, πλήρης αἵματος⁴⁾ ». Δὲν διαφέρει δηλαδὴ κατ' ὄνομα καὶ ὄψιν ἀπὸ τὸ *χαμοδράκι* ἢ *σμερδάκι* τῶν ἀρκαδικῶν παραδόσεων, κατὰ τὰς ὁποίας παιδία, θνήσκοντα ἀβάπτιστα, γίνονται *σμερδάκια* καὶ βλάπτουν τὰ βοσκήματα⁵⁾, ἐπιφαίνονται δὲ ὡς φλόγια ἢ ὡς φωτιά.

¹⁾ Πρβλ. τὴν Ποντιακὴν κατάραν: *Νὰ τρώῃ σε ὁ Γουρζουλᾶς* (τ.ἔ. ἡ Πανοῦκλα) *κι ὁ μαῦρον ὁ Γιανίκαρας* (Δέφνερ Μ. Γλωσσ. Τραπεζουντιακῶν (ἀνέκδ) ἐν λ. *γουρζουλᾶς*.

²⁾ *Abbot*, Mac. Folklore 221. Συνταυτίσιν τῶν ποιμενικῶν δαιμόνων καὶ πρὸς τοὺς καλλικαντζάρους βλ. ἐν Λαογρ. Β 478 - 9 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β, 1313 κέ.

³⁾ Περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ διαβόλου ὡς ἀνέμου ἢ καπνοῦ βλ. Λαογρ. Ζ 482.

⁴⁾ *Α. Χουρμουζιάδης*, ἐνθ' ἀν. σ. 17.

⁵⁾ Περὶ τῶν ὀνομάτων, τῶν μορφῶν καὶ τῆς ἐπηρείας τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαίμονος, ὡς καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ἀποτροπῆς αὐτοῦ, βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις ἀρ. 560 - 578.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι ἰδίᾳ ὅσα περὶ τῆς γενέσεως τοῦ δαιμονίου τούτου καὶ τῆς ἐπιρρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βοσκήματα παραδίδει ἡ ἐκ Λαδιᾶς διήγησις (ἀρ. 3). Κατὰ ταύτην *γιανὶ καρὰ ἀπὸ Τοῦρκο γένεται, κι ἀπὸ σκυλι γένεται*. Ὡς γνωστόν, αἱ ψυχαὶ τῶν ἀλλοφύλων κατὰ τὰς δημώδεις δοξασίας, ἐπανερχόμεναι μετὰ θάνατον, λαμβάνουν τὴν μορφήν κυνός, ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ μορφήν κυνός ἐπιφαίνονται καὶ οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες, διὰ τοῦτο συγγέονται ἐνίοτε πρὸς τούτους καὶ λέγονται ἐπίσης σμερδάκια ¹⁾).

Ἡ δοξασία περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ δαίμονος ἀπὸ σκύλον ἢ ἀπὸ γάταν φαίνεται ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὰ φλόγια, τὰ ὁποῖα ἐπιφαίνονται εἰς ἐλώδεις τόπους ἢ νεκροταφεῖα ἢ τόπους, ὅπου ἀπόκεινται πτώματα ζώων, καὶ τὰ ὁποῖα ἐν Γορτυνίᾳ κ.ἄ. καλοῦνται *χαμοδράκια* ²⁾. Ἴδου ἡ ἐξήγησις κατὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ: *ἀπὸ κεφάλ' ἕνας μυαλὸς γκουτλάει μέσ' στὸ νερό, σὲ κἀνα μπατάκ', φουσκών'... ζωντανεύει, φωτιά γένεται... γένεται ἕνα θερίο, πετάει στὸν ἄερα, γένεται ἄερας ὕστερα. Τὸ θερίο αὐτὸ ἐπιβαίνει ἐπὶ τὰ βοσκήματα καὶ ἀπομυζᾷ τὸ αἷμα τῶν· τὸ πρᾶμα πού θὰ τὸ βυζιάξ' ἀπ' τὴ ζερβιά τὴ μεριά τὸ μανρίζ', τὸ γιόμα τ' τὸ σαπίζ', σὲ εἰκοστέσσερς δὲ βαστάει... Δὲν ἔχ' πλιά γιόμα, γένεται νερό* (ἀρ. 3· πρβλ. ἀρ. 8) ³⁾.

Ἡ χοῆσις τῆς καινούργιας φωτιάς πρὸς καταπολέμησιν τοῦ κακοποιούργου τὰς ἀγέλας δαίμονος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης, εἶναι διαδεδομένη καθ' ὅλην τὴν Θράκην, νότιον καὶ βόρειον, συνηθίζεται δὲ ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ Βουλγάρων κατοίκων αὐτῆς (ἀρ. 4.28.29).

καὶ τὰς σχετικὰς σημειώσεις τ. Β' σ. 1211 κέ. Ἴδου τί διηγείται μιὰ γραῖα γιδοβοσκοῦ ἀπὸ τὴν Ἀπύρανθο τῆς Νάξου γιὰ τὴν *σπλήνα* (ἔτσι λένε ἐκεῖ τὸν ἄνθρακα τῶν ζώων) πού ἔπεσε στὸ κοπάδι της. «... Εἰσὲ καιρό, τοῦ Δημήτρη τοῦ Νικολάκη, μουρὲ Γιάννη, μὰ τὰ ἄγια, πού σηκώνει εὐτὴ ἢ φωτιά, κι' ἄ δὲν ἔχασαι ἑκατὸ κεφάλια...» «... Μὰ 'φτὴ ἢ σπλήνα, ὁ Θεὸς νὰ βλέπη, τὴν ἔχουσε πολλοὶ θωρησμένη. ἴνεται σκύλλος, δαμάλι, βούδι, τράος, πιὸ μεγάλος ἂ 'τσοὶ τράοι. Καὶ δὲ σκοτώνεται, λέει, κιόλα. Ἰὰ νὰ πολεμήση κανεὶς νὰ τὴ σκοτώση, θὰ σκοτωθῆ ἑκεῖνος. Ἀφέλης μου τὴν εἶδε μιὰ χρονιά στοῦ Καρκαλάκη τὰ γκρεμνὰ κι' ἐπάαινε τὸ θυργιάδι-θυργιάδι κάτω σ' ἕνα βοννό, ποῦττονε δέκα σκιοινὰ στὸ ὕψος. Λέει «Μουρὲ πῶς ἐδιάη ἀὸ δαμάλι ἐκεῖνο 'κεῖ;! » Κι' ὕστερά 'κουσε μιὰ μουγαλισμαθιά τοῦ δαμαλιοῦ «Μμ μμ...» καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα σκα'σσαι δέκα κεφάλια. Φαίνεται μο' δά, πῶς γιὰ νὰ τὸ δῶ 'ὠ θ' ἀπομείνω κεῖ σατά μου, ρέ 'ιάννη». Συλλογὴ Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 571 σ. 438 καὶ 459.

¹⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Β' 1237.

²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Β' 1223 σημ. 2.

³⁾ Περὶ τῶν συμπτωμάτων τῆς νόσου βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 563. 567. 569 578, τ. Β' 1216 κ.έ. Ὅτι καὶ οἱ βρικόλακες πᾶνε καὶ βυζαίνουν τις γίδες βλ. αὐτόθι ἀριθ. 941. (Σάμου).

Δυστυχῶς αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν ἔχομεν εἶναι ἑλλιπεῖς. Καθ' ὅσον ὁμως δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐξ ἀνακοινώσεων τινων (ἀρ. 34 καὶ 35) τὸ ἀνάμμι τῆς καινούργιας φωτιάς ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὸ τρυποπέρασμα συνηθίζεται καὶ ὑπὸ τῶν ποιμένων τῆς Δυτ. καὶ κεντρικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Αἰτωλίας. Ἐν Αἰτωλίᾳ, κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ μακ. Δ. Λουκοπούλου, ἡ φωτιά αὐτὴ λέγεται *ξυλοφωτιά* (ἀρ. 35). Εἰς τὸ πνεῦμα δηλ. τῶν Αἰτωλῶν ποιμένων προσέπιπτεν ὡς ἐκπληκτικόν, ὅτι ἡ φωτιά παρήγετο ἀπὸ τὴν τριβὴν τῶν ξύλων καὶ ἐκ τούτου ἐκάλεσαν τὴν ὄλην συνήθειαν ξυλοφωτιά. Κατὰ τὰς εἰδήσεις ὁμως ποὺ συνέλεξεν ὁ καθηγητὴς Κ. Ρωμαῖος, ἡ ξυλοφωτιά καὶ τὸ τρυποπέρασμα γίνονται ἐκεῖ καὶ πρὸς ἴασις ἀσθενῶν ἀνθρώπων¹⁾.

Διὰ τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν ἔχομεν τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Georg Eckert, ὅστις περιέγραψε τὰς συνήθειάς τῶν Γιουρούκων, τῶν κατοικούντων πρὸ τοῦ 1923 εἰς Πελεκεὶ τῆς δυτ. Χαλκιδικῆς. «Εἰς καιρὸν ἐπιζωσιῶν, λέγει, παρήγον πῦρ εἰς ἓνα σταυροδρόμι διὰ τριβῆς δύο ξύλων διαφόρου σκληρότητος. Μεθ' ὃ ἤναπτον δύο μεγάλας πυράς, διὰ μέσου τῶν ὁποίων διεπεραιούτο ἡ ἀγέλη. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις συνήθιζον νὰ θάπτουν πρὸ τοῦ κατωφλίου τοῦ στάβλου ἓνα ζωντανὸν χοῖρον. Χοίρους παρελάμβανον ὁμοῦ καὶ κατὰ τὰς ἐτησίαις ἐξόδους των εἰς τὴν Ροδόπην, οἱ ὁποῖοι ἔμελλον ν' ἀποτρέψουν ἀπὸ τὴν ἀγέλην κάθε ἐπαπειλοῦσαν ἀσθένειαν»²⁾. Εἶναι πιθανόν, ὅτι αἱ συνήθειαι αὗται δὲν ἦσαν ἴδιαι μόνον τῶν Γιουρούκων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Χαλκιδικῆς.

¹⁾ Ἐνδιαφέρουσα ἴδιὰ εἶναι ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια ἐν τῇ Δυτ. Μακεδο-

¹⁾ Κ. Ρωμαῖος, Τὸ Ἁγιολίθαρο, Ἦπειρος. Χρον. 6 (1931) 287. Παραθέτω τὴν διήγησιν τῆς Λάμπρυνας, ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο τῆς Αἰτωλίας, διὰ τοὺς μαγικοὺς τρόπους, με τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖται τὸ τρυποπέρασμα: «Τὸ κακὸ πάλι τῆς Βασίλωσ τῆς Πρεβεζιάνας δὲ ματάγινε. Αὐτήν' ἡ μαύρη ἔντισε, πειράχτη μαθὲ ἀπὸ ἀερικά, ζουρλάθη. Τί γιατρούς, τί στόν Προουδὸ τὴν πήγανε, πούθενά νὰ ἰδῆ τὴν ὄγεία της. "Υοτεθ' ἀπὸ χρόνια ἔγινε με τὸ τρυποπέρασμα. Τὴν πήραν ἐφτὰ νομάτοι, τέσσερες ἄντρες ἀρματωμένοι καὶ τρεῖς γυναῖκες, καὶ τραύηξαν περῶνιας τὰ μεσάνυχτα στόν ἔρημο, πὸν νὰ μὴ λαλήη κόκκοτος. Οἱ γυναῖκες πήραν μαζί τ'ς μιὰ χελώνα, τριχες ἀπὸ κατάρμαρο γουρούνη, φτερά ἀπὸ κόττα ἀσημάδη καὶ πάτους ἀπὸ παπούτσια, ἀποφόρια. Στὸ δρόμο ἄκουγαν σκουζμό, ποδοβολῆ ἀπὸ ἄλογα, ἦτανε τρισκαταραταῖοι. Οἱ ἄντρες νιουφέκισαν με τὸ ξερβὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ δρόμου καὶ στὴ μέση. "Αμα φτάσαν στόν τόπο, εἶχαν σκαμμένα ἀπὸ τὴν ἡμέρα ὁ ἓναν ὄχτο τὴν τρῶπα, κάβαρ πρῶτα τὰ πράματα καὶ πέρασε ἡ Βασίλω ὀλόγδυτη μέσα ἀπὸ τὴ γῆς. Στὴν ἄλλη μεριά τὴν ἔντισαν με ἄλλα ροῦχα καὶ φευγούλα. . . Στὴ διήγησιν τῆς Λάμπρυνας ἐπρόσθεσεν ὁ ἄντρας της, ὅτι τὴ φωτιά αὐτὴ δὲν τὴν ἀνάβουν ἔτσι με σπύρτα, ἀλλὰ τριβόντας τὸ ἓνα ξύλο με τὸ ἄλλο καὶ τὴ λὲν ξυλοφωτιά, καὶ ὅτι καὶ στὸ Δραχμάνι, στὴν Ἑλλάτεια, περῶν τοὺς ἄρρωστους ἀπὸ μιὰ τρῶπα, πὸν τὴν λὲν Στοιχειό».

²⁾ Georg Eckert, Die Jürükien in Zentral - Mazedonien. Buletinul Institutului Român din Sofia. Anul I (1941), Nr. 2. Bukarest 1942, σελ. 565 - 566.

νία διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον προμηθεύονται τὰ ξύλα, τὰ χρησιμεύοντα εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρός, ὡς καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐνεργείας: ξύλο ἀγριοκερασιάς¹⁾ ποὺ ἐμεγάλωσεν εἰς ἀπάτητο μέρος, ὅπου δὲν ἀκούγεται πετεινός, νὰ ἔχη κοπῆ τὴν Μεγ. Πέμπτην ἀπὸ ἀνθρώπον καθαρὸν (νὰ μὴν ἔχη σμιχτιῆ μὲ γυναικα), ἀριστερόχειρα, καὶ νὰ ἔχη λειτουργηθῆ ἐπὶ 40 ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν· τὰ πρόβατα, ἀφοῦ διαβοῦν διὰ τῆς πυρᾶς, θὰ ὀδηγῶνται βιαστικῶς καὶ ὑποχρεωτικῶς καὶ νὰ μὴ γυρῶσ' νὰ κοιτάξῃ πίσω ὁ τζομπᾶνος (ἀρ. 34)²⁾.

Πέρασμα τῶν ζώων ἀπὸ φωτιά (ὄχι καινούργια) ἀναφέρεται καὶ ἐκ Χούνης τῆς Εὐρυτανίας. Ἔμα ἀκονοστῆ ἀρρώστεια ὅ' ἄλλο χωρὶο κοντά, παγαίν'ν σὲ βαρκὸ (μέρος ὑγρό, ἐλώδες) κι ἀνάφνε φωτιά, μεγάλ' φωτιά. Ὅστερα μαζών'ν τὰ πράματα οὔλα, τὰ σαλαγᾶνε καὶ περᾶνε οὔλα πουμέσ' ἀπ' τῆ φωτιά κ' ἔτσ' δὲν τὰ κολάει ἢ ἀρρώστεια³⁾. (Στὸ βαρκὸ πᾶνάνε, γιά' νὰ πέρ' ἢ ἀρρώστεια ἐκεῖ, στὸ βαρκὸ. Τὸ βαρκὸ ἔχ' πάντα ἀρρώστειες, εἶναι μέρος ποὺ ἀρροουστᾶει κανεῖς⁴⁾).

Τέλος χρῆσις τοῦ πυρός ἐγένετο πρὸς ἴασις καχεκτικῶν παιδιῶν διὰ περιφορᾶς αὐτῶν περὶ τὴν ἐστίαν ἢ διαβιβάσεως ὑπεράνω τοῦ πυρός, τηρουμένων τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων πρὸς ἐπιτυχίαν τοιαύτης μαγανείας, ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς Ἀγχιάλου εἰς τὰ δυτικά παρᾶλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. « Στὴν Ἀχελώ,

¹⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Μ. Καλινδέρη εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ζάμπορτας (ἐπαρχ. Κοζάνης) ἔχουν εἰδικὰ ξύλα ἀπὸ ἀγριοκερασιά, στεγνὰ ἀπὸ χρόνια· πηγαίνουν οἱ χωρικοὶ καὶ τὰ παίρνουν καὶ τὰ τρίβουν. Καὶ στὴν Κάλιανη καὶ στὸ Χτένι (Χάσια) καὶ στὰ Βέντζια ἀνάβουν τὴ νύχτα τέτοια φωτιά μὲ ἴσκα. Πρὸς ἀποδιοπόμπην τῶν καλλικαντζάρων κατὰ τὸ δωδεκαήμερον εἰς τὴν Ἡπειρον, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν τίθεται εἰς τὴν ἐστίαν ἀγριοκερασιά (Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 623, Β' 1315 σημ. 2).

²⁾ Ἄστροφα. Περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ παγκοίνου ταύτης δεισιδαιμονίας βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β' 93, 142, 143. Πρβλ. Λαογρ. Ε' 615, 1, Σ' 126.

³⁾ Πρβλ. ὅμοιον πέρασμα ποιμνίων καὶ ποιμένων διὰ πυρᾶς κατὰ τὰ Ραίλια τῆς Ρώμης τὴν 21 Ἀπριλίου πρὸς καθαρόν (*Wissowa, Religion d. Römer.* 200).

⁴⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ γυμνασιάρχου Γ. Ἐμμανουήλ, ἀκούσαντος παρὰ Σπ. Ἐμμανουήλ (1922). Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ αὐτοῦ ἐν Χούνη τῆς Εὐρυτανίας ἔμα ἀρρωστήσουν μεγάλα ζῶα — βόδια, γαῖδουρία, ὅ'τ' εἶναι — ἀπ' ὅ,τ' ἀρρώστεια καὶ νὰ 'ναι, φκιάνουν τρεῖς κερῖα, ποὺ παριστᾶνε τὸ τρίμορφο τῆς Ἐκκλησιᾶς (Χριστός, Παναῖα, Ἀηγιάν'ς Προδρόμος), τ' ἀνάφτ' ἕνας μέσα σ'ν ἐκκλησιᾶ ἀκριτος (χωρὶς νὰ μιλήσ'') ὅστερα βγαίν' ὄξον κ' ἔρχεται τρεῖς γυροβουλιές' ν' ἐκκλησιᾶ μαζί μὲ τ' ἀρρωστα τὰ πράματα ἀρχίλ' ἀπ' τ' ἠηδῆμα κ' ἐκεῖ τελειών', χωρὶς νὰ μιλήσ' καθόλου. Ὅστερα φέν' μαζί μὲ τὰ ζῶα κ' ἔτσ' περάει ἢ ἀρρώστεια. Ὅμοίαν συνήθειαν τῶν Καλαβρυτινῶν βλ. ἐν Ν. Γ. Πολίτου, Παραδ. Α' ἀρ. 566. Ἐπίσης ἐν Ἡπειρῷ «τὰ ζῶα, ὄντας ἀρρωσταίνου, καλὰ εἶναι νὰ τὰ φέρουν τρεῖς φορὲς γύρω στὴν ἐκκλησιᾶ (ΛΑ 36, 312, 13α). Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ ζῶα τίθενται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου τῆς ἐκκλησίας. Ὅμοιον γύρισμα βλ. εἰς Κ. Ρωμαίων, Τὸ Ἄγιολίθαρο, Ἡπειρ. Χρον. 6, 285, 287.

ἅμα κακοπάθῃ τὸ παιδί — κακόπαθε, λέγαμε, ἀπὸ ἀγέρας — εἴτε γιὰ ἀϋπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τραυῶν λιγάκ' μπρὸς τὰ δαυλιὰ, ὥστε νὰ ᾗ λιγάκ' μέρος νὰ περνᾷ ἀπὸ πίσω τὸ παιδί. Παίρνουν κι ἀπὸ τρία σταυροδρομία δ,τ' τύχ' θὰ σκύνῃ καὶ θὰ πάρ' δ,τ' τύχ', χαρτὶ τύχ', χῶμα τύχ', ξύλο, χωρὶς νὰ μιλήσῃ. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μιὰ κόχ' ἢ νενέ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ καὶ μεγαλύτερος ἀδελφὸς καὶ μεγαλύτερ' ἀδελφῆ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μὲ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσῃ καὶ πάμ μὲ τὴ φωτιά, νὰ καπνιστῇ (ρίχνουν κεῖνα τὰ πράγματα μὲ τὰ σταυροδρομία στὴ φωτιά καὶ καπνίζεται ὁ ἄρρωστος)· θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτὸ, καὶ γιατρεύεται. Κι ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχὸν κι ἔρθῃ τὸ ξωπικὸ μέσ' στὸ σπιτ' ¹⁾. Καὶ τὸ μὲν πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς παιδίου ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιά, ὡς καὶ τὸ κάπνισμα αὐτοῦ μὲ τὰ ἀντικείμενα, τὰ προσερχόμενα ἐκ τοῦ σταυροδρομίου, ἔχουν σαφῆ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαρμοῦ ἀπὸ τῆς κατατροχούσης αὐτὸ ἀσθενείας· ἄλλ' εἰς τὴν περιφορὰν τοῦ παιδίου περὶ τὴν ἐστίαν δυνάμεθα ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς εἰσαγωγῆς νέου μέλους εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ πάλαι ἢ περιφορὰ τοῦ βρέφους κύκλῳ τῆς ἐστίας κατὰ τὰ ἀμφιδρόμια ²⁾· ἄλλως τὴν ἔννοιαν ταύτην ἔχει προφανῶς καὶ ἡ παράδοσις τοῦ παιδίου ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὸν πατέρα ἢ τὸν πρωτότοκον υἱόν ³⁾. Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ δεισιδαίμων αὕτη πρᾶξις ἔχει τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα νέας γεννήσεως ἢ ἀναγεννήσεως τοῦ παιδίου πρὸς τὸν σκοπόν, ὅπως τοῦτο, ἀποβιάλλον τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἀπαλλαγῇ συνάμα καὶ τῆς διώξεως τοῦ κατέχοντος ἐκεῖνο κακοῦ πνεύματος. Ὡς δ' εἶναι γνωστόν, καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ εἰκονικὴ πώλησις τοῦ ἀσθενοῦς ἀποσκοποῦν ὁμοίως τὴν ἀποφυγὴν δαιμονικῶν ἐπηρειῶν ⁴⁾.

¹⁾ Ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν, ὡς τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Πελοποννήσου,

¹⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν Περ. Γιαννοῦση, διδασκάλου ἐξ Ἀγχιάλου. Περβλ. Λαογρ. Γ' 385, 22.

²⁾ E. Samter, Familienfeste der Griechen u. Römer, Berlin 1901 σ. 60 - 62, N. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα ἐν Ἑπετ. Ἐθν. Πανεπ. Γ' 1906 σ. 111 κέ., ἀναδημ. εἰς Λαογρ. Σύμμεικτα Β' 245 κέ. ἔνθα καὶ παραλληλισμὸς τῶν συνηθειῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ ἐν τοῖς γενεθλοῖς πρὸς τὰς τῶν ἀμφιδρομίων καὶ H. Freudenthal, Das Feuer σ. 59 κέ. ὅπου ἀναγράφονται καὶ παράλληλα ἀπὸ τὰ ἔθιμα ξένων λαῶν, ἀναφερόμενα εἰς τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον.

³⁾ Ἀνάλογον συνηθειαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βάρνης πρὸς θεραπείαν ἀσθενοῦς βρέφους βλ. ἐν Λαογρ. Ζ' 502: Δύο ἀδελφοὶ ὁμοπάτριοι, ὁ πρωτότοκος καὶ ὁ ὑστερότοκος, ἰστάμενοι ἐκατέρωθεν τῆς ὄπης, διαπερῶσι τὸ ἀσθενοῦν βρέφος τρεῖς φορὰς δι' αὐτῆς, ὁ δὲ ὑστερότοκος τὸ παραδίδει εἰς τὴν μητέρα του, ἐξ οὗ δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι ἡ δίοδος δι' ὄπης ἀρχικῶς ἐσήμαινε τὴν νέαν γέννησιν.

⁴⁾ Περὶ μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος καὶ πωλήσεως βλ. N. Γ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 687 κέ.

Μικρᾶς Ἀσίας κλπ. δὲν ἔχομεν εἰδήσεις σχετικὰς μὲ τὴν καινούργια φωτιά, ἴσως διότι δὲν ἔγιναν ἀκόμη ἐκεῖ εἰδικαί ἐπὶ τῆς συνηθείας ταύτης ἔρευναι¹⁾. Ὡς μέσον δ' ἀποτροπῆς τῆς ἐπιηρείας τῶν ποιμενικῶν δαιμόνων συνηθίζεται ἐν Ἀρκαδίᾳ, Αἰτωλίᾳ, ἴσως καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ καῦσις ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπεφάνη τὸ δαιμόνιον δυσωδεσάτων οὐσιῶν, πρὸς δὲ ἡ ἐπίχρισις τῶν ὀπισθίων τῶν ζῶων διὰ φυράματος τῆς τέφρας τούτων καὶ ὕδατος²⁾.

Ἡ συνηθία τῆς καινούργιας φωτιᾶς ἡ διαβολοφωτιᾶς ἀπαντᾶται καὶ εἰς τοὺς βορείους γείτονας τῆς Ἑλλάδος, τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι αἱ περιγραφαὶ τοῦ ἐθίμου ἐπὶ βουλγαρικῷ ἐδάφους, καθ' ὅσον γνωρίζω, προέρχονται ἐκ περιοχῶν Μικροῦ Τυρνόβου (ἐν τῇ ὄρεινῃ Στραντζᾷ) καὶ Πύργου ἤτοι ἐκ περιοχῶν τῆς ΒΑ Θράκης, κατοικουμένων ἀπ' αἰῶνων ὑπὸ συμπαγοῦς ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἴδου ἡ περιγραφή τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθίμου: « Τὴν πρωτὰν ἐνὸς σαββάτου, πρὶν ὃ ἡλιος ἀνατείλῃ, ὁ κῆρυξ τοῦ χωρίου παραγγέλλει νὰ σβήσουν ὅλες τὶς φωτιᾶς εἰς τὸ χωρίον. Καὶ αὐτὸ τὸ κάπνισμα εἶναι ἀπηγορευμένον. Τότε ὅλα τὰ κατοικίδια ζῶα, ἐκτὸς τῶν ὀρνίθων, χηνῶν καὶ παπιῶν, ἐξάγονται εἰς τὸ ὑπαίθριον. Ἐμπροσθεν τῶν ποιμνίων καὶ τῶν ἀγελῶν προπορεύονται δύο ἄνδρες, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν πρέπει νὰ ἀναφέρονται εἰς τὸ χωρίον, ἐφ' ὅσον ἡ τελετὴ διαρκεῖ. Οὗτοι πηγαίνουν εἰς τὸ δάσος, ἐκλέγουν δύο ξηροὺς κλάδους καὶ ἐκδύμενοι τὰ ἐνδύματά των ἀρχίζουν νὰ τρίβουν τὸν ἕνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου μὲ μεγάλην δύναμιν, ἕως ὅτου πιάσουν φωτιά. Μὲ τὴν φωτιὰ αὐτὴν ἀνάπτουν τώρα δύο πυρᾶς, μίαν ἐφ' ἐκάστης πλευρᾶς ἐνὸς σταυροδρομίου, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστόν, ὅτι σιγνάζεται ἀπὸ λύκους. Μετὰ ταῦτα ἡ ἀγέλη ἀναγκάζεται νὰ διέλθῃ μεταξὺ τῶν πυρῶν τούτων. Κάρβουνα ἀπὸ τὰς πυρᾶς αὐτὰς μεταφέρονται κατόπιν εἰς τὸ χωρίον καὶ χρησιμεύουν εἰς τὸ ν' ἀνανεώσουν τὸ πῦρ εἰς τὰς ἐστίας τῶν οἰκιῶν. Ἐπὶ ἀρκετὰς δὲ ἡμέρας κανεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πλησιασῇ τ' ἀπανθρακωμένα καὶ μαυρισμένα λείψανα τῆς πυρᾶς τοῦ σταυροδρομίου. Ὁ λόγος τούτου εἶναι, ὅτι ὁ βρικόλακας κατάκειται ἐκεῖ ἐκπεσὼν ἀπὸ τὴν θέσιν, πού εἶχε μεταξὺ τῶν κεράτων τῆς ἀγελᾶδος, ὅτε τὰ ζῶα περνοῦσαν μεταξὺ τῶν δύο πυρῶν »³⁾.

¹⁾ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γ. Λογαρνέ, χωρικοῦ ἐκ Παλιουρίου (περ. Διδυμοτείχου), ὁ ὁποῖος προσφυγὼν πρὸ ἐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔφθασε μέχρι Τριτοῦλεως συναποκομιζῶν μίση σπὸ ταγάρι τὸ μαγικὸν αἶθερο, πού ἐκκληρονόμησε πρὸς πατρός καὶ πάππου, οἱ ποιμένες τῶν Θηβῶν, τῶν ὁποίων τὰ ποιμνία, ὡς λέγει, ἐδεκατίζοντο ἀπὸ τὸ κατὰ γιανίκα, δὲν ἤξεραν καμιά γιατριὰ (ἀρ. 15). ²⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 578, Β' σ. 1217.

³⁾ Ad. Strauss, Die Bulgaren, 1898 σ. 194-9, ὃν ἀκολουθεῖ ὁ Fraser, G. B. X 284 κέ. M. Arnaoudov, Folklore bulgare (La Bulgarie devant le IV Congrès des Géographes et Ethnographes slaves) Sofia 1936 σ. 169 κέ.

Ἡ ὁμοιότης τῆς περιγραφῆς ταύτης πρὸς τὰς ἀνωτέρω καταχωρισθείσας εἰδήσεις ἐκ τῶν περὶ τὴν Μεσημβριάν καὶ Ἁγαθούπολιν ἑλληνικῶν χωριῶν (ἀρ. 22 - 29) εἶναι προφανής. Ἡ μόνη διαφθρὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ καινούργια φωτιά εἶς τινα βουλγαρικὰ χωρία ἀνάπτειται ὄχι μόνον, ὁσάκις ἐπιδημία ἐνσκήψῃ εἰς τὰ βοσκήματα ἢ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαρτίνης πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον 'Ὡς δ' οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν ἰδίων γονέων, ἔτσι καὶ οἱ δύο πάσσαλοι, οἱ χρησιμοποιούμενοι πρὸς τοῦτο, πρέπει νὰ εἶναι δίδυμοι ἢτοι νὰ φύωνται ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης¹⁾.

Ἡ αὐτὴ συνήθεια εὐρίσκεται καὶ παρὰ τοῖς Σέρβοις καὶ λοιποῖς Γιουγκοσλάβοις μὲ τινὰ παραλλαγὰς. Οὕτως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὄρους Σκάρδου ἢ παραγωγὴ τοῦ νέου πυρὸς ἀνατίθεται εἰς ἕνα ἀγόρι καὶ ἕνα κορίτσι 11 - 14 ἐτῶν, τὰ ὅποια γυμνούμενα ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου ἀνάπτουν « ζωντανὸν πῦρ » διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων²⁾. Προσέτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Μοράβα ἢ καινούργια φωτιά δὲν ἀνάπτειται μόνον ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀλλὰ καὶ κατ' ἔτος τὴν 25 Μαρτίου, δι' αὐτῆς δὲ περνοῦν ὅλα τὰ κτήνη τοῦ χωρίου, διὰ νὰ εἶναι ὑγιῆ καθ' ὅλον τὸ ἔτος· τὴν διάβασιν δὲ διὰ τῆς πυρᾶς συνδυάζουν καὶ οἱ Σέρβοι μὲ τὴν δίοδον τῶν κτηνῶν καὶ δι' ὑπογείου ὁτιῆς³⁾. Τέλος εἰς τὴν Σλαβονίαν ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας συσσωρεύουν κύκλω περὶ τὸ χωρίον θάμνους, χωρικοὶ δὲ ἱστάμενοι ἀνὰ δύο εἰς διάφορα σημεῖα ἀνάπτουν διὰ τριβῆς ξηρῶν ξύλων νέον πῦρ καὶ κατόπιν μεταδίδουν αὐτὸ εἰς τοὺς θάμνους. Οὕτω τὸ πῦρ περιβάλλει ὀλόκληρον τὸ χωρίον, δημιουργουμένου κύκλου πυρὸς. Οἱ χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ δαίμων τῆς ἀσθενείας (Kuga) ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Σλάβων χωρικῶν ἡ καινούργια φωτιά ἀποτελεῖ φραγμὸν, παρεντιθέμενον μεταξὺ τῶν ζώων καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπιχειρεῖ σὰν πεινασμένος λύκος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν μάνδραν, ἀλλ' ἢμπορεῖ, ὡς ὁ λύκος, ν' ἀποσοβηθῇ διὰ τοῦ πυρὸς⁴⁾.

Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια εἶναι διαδεδομένη καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς σλα-

¹⁾ *M. Arnaudoff*, Die bulgarischen Festbräuche (Bulg. Bibliothek IV, 4) Lpz. 1917 σ. 74 κέ.

²⁾ *Frazer*, ἐνθ' ἄν. σ. 281.

³⁾ *E. Schmeeweis*, Grundriss des Volksglaubens u. Volksbrauchs der Serbokroaten 1935 σ. 178 καὶ 231, ἐνθα καὶ φωτογραφία ὑπογείου διόδου ζώων. *AnthrophYTEIA* I 172 ἀρ. 143.

⁴⁾ *Frazer*, ἐνθ' ἄν. X 282. Ὁ συνδυασμὸς τῆς καινούργιας φωτιᾶς μὲ τὸ τροποπέρασμα καὶ τὸν κύκλον πυρὸς περὶ τὸ χωρίον εἶναι κοινὸς παρὰ τοῖς νοτιοῖς καὶ ἀνατολικοῖς Σλάβοις, ἐμφαίνων κατὰ τὸν *W. Liungman*, ἐνθ' ἄν. II σ. 476 στενοτάτην σχέσιν μεταξύ τῶν δύο τούτων λαῶν.

βικόνους λαούς, ὡς τοὺς Ρώσους καὶ Πολωνούς¹⁾, ἦτο δὲ ἄλλοτε συνηθεσάτη εἰς τοὺς γερμανικοὺς καὶ κελτικοὺς λαούς, τοὺς Γερμανούς, Ἄγγλους, Σουηδοὺς, Νορβηγούς, Σκώτους, Ἰρλανδοὺς κλπ. ἦτοι εἰς τὰ ΒΑ μιᾶς γραμμῆς, ἐνούσης τὴν ἑλληνικὴν χειρ-σόνησον μὲ τὸ ΝΔ ἄκρον τῆς Ἰρλανδίας²⁾ ὡς καὶ σήμερον εἰς τοὺς Ιροκουῖς τῆς Βορ. Ἀμερικῆς³⁾, τελουμένη ὁμοίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωοτίας ἢ παρεμπόδισιν τῆς ἐξαπλώσεως αὐτῆς. Ὅπως δὲ εἰς τὸν σκοπὸν, οὕτω καὶ εἰς τοὺς τρόπους τῆς παραγωγῆς τοῦ νέου πυρὸς καὶ εἰς τινὰς ἐπὶ μέρους πράξεις αἱ θρακικαὶ συνήθειαι ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς πρὸς τὰς τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ τῆς χειρσονήσου τοῦ Αἴμου. Καὶ ἐκεῖ δηλονότι ἢ σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὄλον τὸ χωρίον εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς. Καὶ ἐκεῖ ἡ παραγωγὴ τοῦ πυρὸς γίνεται (ἢ ἐγίνετο πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν) συνήθως μὲν, ὡς ἐν Θοράκῃ, διὰ τῆς ταχείας, περιστροφικῆς κινήσεως ἑνὸς τεμαχίου ξύλου ἐντὸς τῶν ὀπῶν ἢ τῶν κοιλωμάτων δύο ξυλίνων πασσάλων, ἐμπεπηγμένων εἰς τὸ ἔδαφος, χρησιμοποιουμένου διὰ τὴν περιστροφὴν σχοινίου, ὀλιγώτερον δὲ συχνὰ διὰ τῆς τριβῆς δύο ξηρῶν ξύλων, ὡς καὶ δι' ἄλλων τινῶν ἐπίσης πρωτογόνων τρόπων⁴⁾. Καὶ ἐκεῖ καθεὶς δὲν εἶναι ἐνδεδειγμένος «να βγάλη τὴν καινούργια τὴ φωτιά». Οἱ συνεργοῦντες εἰς τοῦτο πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ πληροῦν ὠρισμένους τινὰς ὄρους π.χ. ἐν Mecklenburg, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Γερμανίας, οὗτοι πρέπει νὰ εἶναι ἀδελφοὶ ἢ τουλάχιστον νὰ φέρουσι τὸ αὐτὸ βαπτιστικὸν ὄνομα⁵⁾, ἐν Linau τῆς Γερμανίας καὶ ἐν τῇ ἄλλοτε αὐστριακῇ Σιλεσίᾳ οὗτοι εἶναι δίδυμοι ἀδελφοὶ⁶⁾, ἐνῶ εἰς τόπους τινὰς τῆς Σκωτίας ἀναφέρονται 9 ἢ 81 (9×9) ἄνδρες, ὅλοι πρωτότοκοι υἱοί⁷⁾. Καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν δὲ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φω-

¹⁾ *Fraser*, ἐνθ' ἄν. X 281.

²⁾ Περιγραφὴν τῶν τελουμένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν βλ. ἐν *J. Grimm*, *Deutsche Mythologie*, 4 ἔκδ. Berlin 1875 σ. 500 - 510. *H. Freudenthal*, *Das Feuer* 1931 σ. 192 - 216, τοῦ αὐτοῦ ἄρθρ. *Notfeuer* ἐν *Bächtold - Stäubli*, *Handwörterbuch d. d. Abergl.* VI, 1138 - 1151. Περὶ τῶν τελουμένων ὑπὸ διαφόρων ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν πρὸς καταπολέμησιν πανώλους ἢ ἐπιζωοτίας διὰ τοῦ *Notfeuer* βλ. *Fraser* GB³, X 269 - 300 καὶ *W. Liungman*, ἐνθ' ἄν. σελ. 475 κέ.

³⁾ *Fraser*, ἐνθ' ἄν. 299. Περὶ τῆς συνηθείας Ὀττεντότων, Νάντι καὶ Ζουλοῦ νὰ περνοῦν τὰ πρόβατά των ἀπὸ φωτιά καὶ καπνὸ βλ. *Fraser*, GB³ XI, 11 - 13.

⁴⁾ Περὶ τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τρόπων διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ *Notfeuer* βλ. *J. Grimm*, ἐνθ' ἄν. σ. 502 κέ. *Freudenthal*, *Das Feuer* σ. 192 κέ. *Bächtold - Stäubli* *Handwört.* VI 1143 - 6. *Fraser* GB³. X 270 κέ.

⁵⁾ *Freudenthal*, ἐνθ' ἄν. σ. 196. 207. *Fraser*, ἐνθ' ἄν. σ. 275. 279.

⁶⁾ *Freudenthal*, ἐνθ' ἄν. σ. 207. *Fraser*, ἐνθ' ἄν. σ. 278.

⁷⁾ *Fraser*, ἐνθ' ἄν. σ. 289. 294. 295. Συχνὰ εἰς τοὺς πρωτότοκους ἀποδίδεται εἰδικὴ μαγικὴ δύναμις, *Fraser*, αὐτ. 295.

τιᾶς ὑποδηλοῦνται ἀνάλογοι δεισιδαίμονες δοξασαί. Οὕτως εἰς τὴν Πομμερανίαν μέχρι τοῦ 1890 ἦσαν τὴν καινούργια φωτιά εἰς ἕνα τριστρατον ἀπὸ τὸν πάσσαλον, πὺν ἐχρησίμευεν ὡς δείκτης τῶν ὁδῶν, εἰς τινὰ δὲ μέρη τὰ ξύλα διὰ τὴν φωτιά ἐπρεπε νὰ μεταφερθοῦν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἀφοῦ προηγουμένως τὰ περάσουν ἀπὸ τρία σταυροδρόμια¹⁾. Ἐπίσης εἰς τὴν ἄλλοτε αὐστριακὴν Σιλεσίαν τὰ ζῶα τὰ περνοῦν ἀπὸ ἕνα σταυροδρόμι, διὰ δὲ τὴν καινούργια φωτιά χρησιμοποιοῦν τὰ ξύλα δένδρου, τὸ ὁποῖον φύεται εἰς τὸ σύνορον καὶ κόπτεται ἀπὸ δύο διδύμους ἀδελφούς²⁾. Καὶ εἶναι μὲν συνήθης παρὰ λαοῖς βορειοτέρων χωρῶν ἡ χοῆσις ξύλου δρυὸς ἢ φιλύρας, εἰς τινὰς ὅμως τόπους, ὡς ἐν Σιλεσίᾳ καὶ Σουηδίᾳ, ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὸ ἀνάμμα τῆς καινούργιας φωτιάς ξύλα ἑννέα εἰδῶν³⁾. Ὡς φαίνεται, ὁ ἀριθμὸς 9, ὡς καὶ ὁ 3, ἔχει παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ παρ' ἡμῶν, ἰδιαιτέραν σημασίαν⁴⁾. Τέλος εἰς ἐκθέσεις τοῦ 16 αἰῶνος περὶ τῶν τελουμένων κατὰ τὸ Notfeuer ἐν Westrich καὶ Ρηγανίᾳ εὐρίσκομεν παιδία καὶ νεάνιδας γυμνὰς συνεργούσας εἰς τὴν διάβασιν τῶν ζῶων διὰ τῆς πυρᾶς⁵⁾.

Ἄλλὰ καὶ λεπτομέρειαι τῆς τεχνικῆς τῶν χωρικῶν μας ἀνευρίσκονται καὶ εἰς χώρας πολὺ βορειοτέρας. Οὕτως ἡ χοῆσις πυριτίδος πρὸς μετάδοσιν σπινθήρων εἰς τὴν ἴσκαν ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀνοιγόμενης διὰ λεπτοῦ τρυπάνου ὁπῆς ἐκ τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ πασσάλου, ὡς καὶ εἰς τὸ Τριφυλλίον τῆς Θράκης⁶⁾. Πρὸς τούτοις τὰ τελεσθέντα τὸ 1850 εἰς χωρίον τι τῆς Σκωτίας οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τὴν τελετὴν τοῦ Τριφυλλίου καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς νοτίου Θράκης. Ἐπειδὴ δηλ. τὰ κτήνη τοῦ κτήματος εἶχον προσβληθῆ ὑπὸ ἐπιδημίας, ἐπῆραν ἕνα χοῖρον, τὸν ἔκαυσαν ζωντανὸν εἰς τὴν φωτιά, τὴν δὲ στάκην ἐσκόρπισαν εἰς τὸν στάβλον καὶ τὰ ἄλλα κτίρια τοῦ κτήματος. Συγχρόνως ἐπῆραν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀρρωστημένα ζῶα, τὸ ἄλειψαν μὲ πίσσαν, τὸ ἔβαλαν εἰς τὴν φωτιά καὶ κατόπιν τὸ ἀφῆκαν νὰ τρέχῃ, ἕως ὅτου

1) *Freudenthal*, *Das Feuer* σ. 207

2) *Fraser*, ἔνθ' ἄν. σ. 278.

3) *Fraser*, ἔνθ' ἄν. σ. 278. 280.

4) Ὁ ἀριθμὸς 9 καὶ παρ' ἡμῶν ἀπαντᾶ εἰς δεισιδαίμονας καὶ μαγικὰς πράξεις πχ. ἐν Πωγωνιανῇ τὴν νύμφην ὑποδέχονται συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ μὲ ἑννέα τεμάχια διαδὸς συνηγμένα καὶ ἀναμμένα (*Ζηκίδης* ἐν *Συλλ.* ΚΠ τ. ΙΗ' σ. 211 κέ). Ἐν Μπερὶκῳ Τριχωνίας «για παλαβὸ παίρνουν ἀποὺ ἰννιά βρούσις νιρὸ κ' ἀποὺ ἰννιά μνήματα χοῦμα» (*Λουκόπουλος* ἐν *Λαογρ.* Η' 37).

5) *Freudenthal*, ἔνθ' ἄν. σ. 207 Περὶ ἄλλων τινῶν ἔρων, ἀπαιτουμένων εἰς ἐπιτυχίαν τῆς μαγανείας παρὰ Γερμανοῖς, ὡς τηρήσεως ἀπολύτου σιγῆς, χρήσεως «ἄβαλτου» τροχοῦ ἀμάξης, σχοινοῦ προερχομένου ἐξ ἀγχόνης κλπ. βλ. *Freudenthal* ἐν *Bächtold Stäubli Handwörterb. d. Abergl.* VI σ. 1147 κέ.

6) ἀριθ. 1. πρβλ. καὶ ἀρ. 17 καὶ 31.

κατέπεσε νεκρόν¹⁾. Ἡ μόνη ἴσως διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν πίστιν τῶν Σκώτων χωρικῶν, ὅτι καίοντες τὸ χοιρίδιον ζωντανὸν κατακαίουν μαζὶ καὶ τὰ μάγια, πὺν κάποια μάγισσα ἔρριπεν εἰς τὰ κτήνη των ἢ αὐτὴν ταύτην τὴν μάγισσαν, ἢ ὅποια εἶτε πραγματικῶς ἐνεσαρκώθη εἰς τὸ ζῶον εἶτε, ὅπερ πιθανώτερον, εὐρίσκεται εἰς στενὴν σχέσιν συμπάθειάς με αὐτό²⁾. Ὡς γνωστόν, ἡ μαγεία ὑπῆρξεν ἄλλοτε ὁ φόβος καὶ τρόμος τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις ἀνεβίβασαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς γέροντας καὶ γράϊας ὡς ἀσκούντας ἐπιβλαβῆ μαγείαν. Τοῦναντίον εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἢ ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν μαγείαν ἐπίδρασις εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, ἂν καὶ οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑφισταμένη, ὅμως ὑπῆρξε πολὺ μικροτέρας σημασίας ἢ ἐν τῇ Δύσει.

Ἐξ ὧσων εἶπομεν συνάγεται, ὅτι ἡ καινούργια φωτιὰ ἢ διαβολοφωτιὰ, πὺν εἶναι τόσον εὐρέως διαδεδομένη ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, συνηθίζεται κυρίως πρὸς θεραπείαν ἐπιζωοτίας ἢ ἄλλης ἀσθeneίας ζῶων, μόνον δ' ὡς ἐπέκτασιν τῆς συνηθείας πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἄλλως σπανίας περιπτώσεις χρήσεως τῆς καινούργιας φωτιᾶς πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπων ἢ ἀποτροπὴν ἐπιδημικῆς νόσου αὐτῶν (ἀρ. 1. 16. 18. 24), ῥητῶς δὲ κάπου λέγεται, ὅτι *μόνε γιὰ τὰ πράματα εἶναι αὐτό· γιὰ τὸν ἀνθρώπο δὲν εἶναι* (ἀρ. 3· πρβλ. ἀρ. 5. 20. 26). Ὅθεν εἶναι πιθανόν, ὅτι ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια προέρχεται ἐκ τῶν χρόνων, ὅτε οἱ προπάτορες τῶν σημερινῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης συνετηροῦντο κυρίως ἐκ τῶν προϊόντων τῶν ἀγγελῶν τῶν, ἢ δὲ γεωργία κατεῖχεν ἀκόμη δευτερεύουσαν θέσιν εἰς τὴν ζωὴν των³⁾. Καὶ ὁ πρωτογενὴς δὲ τρόπος, καθ' ὃν γίνεται παντοῦ ἡ παραγωγή τοῦ νέου πυρός, μᾶς ἀνάγει εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτε οἱ ἄγριοι προπάτορές μας ἦναπτον τὰς πυρᾶς των διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων⁴⁾. Ἄρα πρόκειται περὶ συνηθείας τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν παναρχαίας.

Πρὸς τοῦτοις παρατηρήθη, ὅτι ἡ συνήθεια τῆς καινούργιας φωτιᾶς εἰς τόπους τινὰς τῆς Εὐρώπης, ὡς τὴν Σερόβιαν, Ρωσίαν, Πολωνίαν καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Γερμανίας⁵⁾, δὲν ἐμφανίζεται μόνον, ὅταν ἐπιζωοτία ἢ ἄλλη τις ἀσθένεια ἐκδηλωθῆ μεταξὺ τῶν κτηνῶν ἐνὸς χωρίου, ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπαναλαμβάνεται κανονικῶς καθ' ὄρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ὡς πρᾶξις προληπτικὴ κατὰ ἐνδεχομένης εἰσβολῆς ἐπιδημικῆς νόσου, ὥστε τὸ ἔθιμον ἀπὸ περιστατικὸν ἔγινεν ἐκεῖ περιοδικόν, ὡς καὶ τὰ *Parilia*, τὰ τελούμενα κατ' ἔτος ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τῶν ποιμένων τὴν 21 Ἀπριλίου⁶⁾.

Ταῦτα καὶ ἡ εὐρυτάτη διάδοσις τῆς συνηθείας καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώ-

¹⁾ *Frazer*, G. B³ X 301 κ.έ.

²⁾ *Frazer*, αὐτ. 305. 321.

³⁾ *Frazer*, G. B³ X 343.

⁴⁾ *Frazer*, G. B³ X 297.

⁵⁾ *Frazer*, G. B³ X 281 κέ. *Freudenthal*, *Das Feuer* 213.

⁶⁾ Βλ. ἀνωτ. σελ. 50. *Wissowa*, *Religion d. Römer*, 200.

πην ἤγαγον τὸν Frazer¹⁾ νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἡ συνήθεια τῆς καινούργιας φωτιᾶς εἶναι ἡ πηγή καὶ ἀφετηρία ὄλων τῶν περιοδικῶν πυρῶν, αἱ ὁποῖαι σπανίως μὲν ἀνάπτονται κατὰ τὸν πρωτογενῆ τρόπον, ποὺ συνηθίζεται διὰ τὴν καινούργια φωτιά, τὴν ξυλοφωτιά τῶν Λιτωλῶν²⁾, ἀλλ' εἶναι συνήθεις εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, τελούμεναι ὁμοιομόρφως κατὰ διαφόρους περιόδους ἤτοι κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν θερινῶν καὶ χειμερινῶν τροπῶν τοῦ ἡλίου, τὰς Ἀπόκρως, τὸ Πάσχα καὶ ἄλλας τινὰς τακτὰς ἡμέρας τοῦ ἔτους. Σκοπὸς τῶν περιοδικῶν τούτων πυρῶν, κατὰ τὴν ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν προβάλλουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ παρ' ἡμῖν, εἶναι κατὰ μὲν τὰς θερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου (παραμονὴν τῆς 24 Ἰουνίου) ὅπως καύσουν ἢ ἀποβάλλουν τὸν πυρετὸν ἢ ἄλλας ἀσθενείας ἢ συνηθέστερον, ὅπως ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τοὺς ψύλλους, τοὺς κορέους καὶ τὰ ἄλλα ἐνοχλητικὰ ζώφια τοῦ θέρους, κατὰ δὲ τὰς χειμερινὰς τροπὰς (παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανίων), ὅπου ἀκόμη παραμένει τὸ ἔθιμον, ὅπως καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους (Μακεδ.) ἢ τὸν Σιφὸν (Καππαδοκία)³⁾, καθὼς καὶ τὸν Ἰούδαν κατὰ τὰς πυράς, τὰς ἀναπτομένας τὸ Πάσχα. Καὶ κατὰ παλαιότερας δὲ μαρτυρίας, οἷα ἡ τοῦ ὀνομαστοῦ ἐπισκόπου Κύρου Θεοδωρήτου († 458 μ. Χ.), τὸ πῆδημα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παιδιῶν ἄνωθεν πυρῶν « ἀπτομένων ἀπαξ τοῦ ἔτους ἐν ταῖς πλατείαις ἐδόκει ἀποτροπιασμός εἶναι καὶ κάθαρσις »⁴⁾. Ὡς δ' εἶναι εὐνόητον, συναφῆς πρὸς τὴν κάθαρσιν καὶ τὸν ἀποτροπιασμόν εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ὑγείας καὶ τῆς δυνάμεως.

Ἐπίσης ἐν τῇ δυτικῇ καὶ κεντρικῇ Εὐρώπῃ αἱ περιοδικαὶ πυραὶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν τηρητῶν τῆς παραδόσεως, ἀνάπτονται συνήθως μὲν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καύσουν τὰς μαγίσσας ἢ ν' ἀποτρέψουν τὴν κακοποιὸν ἐνέργειάν των, ὀλιγώτερον δὲ συχνὰ διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιοπομπήσουν πονηρὰ πνεύματα καὶ φαντάσματα⁵⁾. Ὅθεν κατὰ τὴν ἐξήγησιν ποὺ δίδουν αὐτοὶ οὗτοι οἱ λαοὶ—καὶ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ μὴν ἀπορρίπτωμεν τὴν λαϊκὴν ἐρμηνείαν, ἂν δὲν ἔχωμεν πρὸς τοῦτο σοβαρὸν λόγον⁶⁾—ὁ χαρακτήρ ὄλων τῶν περιοδικῶν ἀναπτομένων πυρῶν εἶναι καθαρτήριοσ, οἷος καὶ ὁ τῆς « καινούργιας φωτιᾶς », τὰ ἐπιχειρήματα δὲ τῶν συνηγορούντων ὑπὲρ τῆς λεγομένης ἡλιακῆς θεωρίας εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἔθιμου τῶν περιοδικῶν πυρῶν εἶναι ὀλιγώτερον πειστικά⁷⁾.

¹⁾ Frazer, G. B³ X 269. 299.

²⁾ J Grimm, D. Myth.⁴ 1, 521. Frazer, ἐνθ' ἄν. X 335, Freudenthal, Das Feuer σ. 227 κέ.

³⁾ Ν. Γ' Πολίτου, Παραδ. Β' 1317 κέ. ⁴⁾ Βασιλειῶν Δ' 15' 3 Migne, P G. τ. 80 σ. 780.

⁵⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. X 341 κέ. P. Geiger, Deutsches Volkstum in Sitte u. Brauch, Berlin 1936 σ. 68 κέ. Κατὰ τὸν Freudenthal, αὐτ. 282 καὶ 327, αἱ μὲν ἑαριναὶ πυραὶ ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀποτροπὴν δαιμόνων ἐπιβλαβῶν εἰς τὴν νέαν σποράν, αἱ δὲ θεριναὶ εἰς τὴν κάθαρσιν (Iustratio) ἀνθρώπων καὶ ζώων διὰ τῶν φλογῶν. ⁶⁾ Frazer, ἐνθ' ἄν. X 341.

⁷⁾ Βλ. Frazer, G. B³ X 328-346, Ulrich Jahn, Die deutschen Opfergebräuche bei

Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ πιθανότητος νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀρχικῶς οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης κατέφευγον εἰς τὸ πῦρ ὡς εἰς μέσον καταστροφῆς ὄλων τῶν ἐπιβλαβῶν στοιχείων, ὕλικῶν καὶ αὐλῶν, ὅσας ἐπιδημία ἐμάστιζε τὰ ζῶα τῆς ἀγέλης, ὅτε ἀκόμη τὰῦτα ἀπετέλουν τὴν κυρίαν βάσιν τῆς συντηρήσεώς των, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως θὰ ἐσκέφθησαν νὰ κάμουν καὶ προληπτικῶς χρῆσιν τοῦ δραστικοῦ τούτου μέσου, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐπίστευον, ἠπεῖλει διηνεκῶς πᾶσαν ζῶσαν ὑπαρξιν μὲ ἀσθένειαν καὶ θάνατον ἢ κανονικῆ δ' ἐπανάληψις τῆς πράξεως εἴτε εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου ἔτους εἴτε εἰς ἄλλας ὠρισμένας ἡμέρας ὠδήγησεν εἰς τὴν γένεσιν τῶν περιοδικῶν πυρῶν.

Ὁ R. Hofschläger, συγκεντρῶσας πολλὰ ἐθνογραφικὰ παράλληλα πρὸς τὸ Notfeuer τῶν Γερμανῶν, ἐξήτασεν αὐτὰ ἀπὸ ἰνδογερμανικῆς ἀπόψεως. Εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀρχικῆς σημασίας τῆς συνηθείας ἀφορμᾶται οὗτος ἐκ τοῦ συχνάκις ἀπαντωμένου χαρακτηρισμοῦ τοῦ Notfeuer ὡς wildes Feuer τ.ἔ. ὡς « ἀγρίου πυρός », διαβλέπων ἐν αὐτῷ τὸ γλωσσικὸν κατάλοιπον ἀπὸ μίαν σκοπίμως προκαλουμένην πυρκαϊὰν τῆς στέπης, διὰ τῆς ὁποίας οἱ κτηνοτρόφοι τῆς παναρχαίας ἰνδογερμανικῆς κοιτίδος ἐζήτουν ν' ἀποσκορακίσουν τὰ μεγάλα σμήνη τῶν ὄχληρῶν ἐντόμων. Κάθε εἶδος τελετουργικοῦ Notfeuer εἶναι, κατὰ τὸν Hofschläger, ἀπλῶς μία ἀπομίμησις τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ καὶ προφυλακτικοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς πείρας ἀπεδεικνύετο τόσον χρήσιμον¹⁾.

Ackerbau und Viehzucht, Breslau 1884, σ. 28, 30. Ἡ ἐννοια τοῦ καθαρμοῦ ὑπόκειται κατὰ τὸν Frazer ὡς βάσις καὶ εἰς τὴν συνήθειαν ἱερέων ἢ ἄλλων ἐν ἐκστάσει διατελούντων προσώπων, αἵτινα χορεύουν ἢ βαδίζουν μὲ γυμνοὺς τοὺς πόδας ἐπὶ ἀνημμένων ἀνθρώκων, ὡς οἱ Ἀναστεινῶδες τοῦ Κωστί τῆς Θράκης, οἱ δερβίσηαι τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἄλλα πρόσωπα ἐν τῇ Παλαιᾷ Καστιλίᾳ, ἐν Ἰνδαίς, Κίνας κ.ά. Πρβλ. τὰς παρομοίας συνηθείας τῶν ἱερείων τῆς Περσίας Ἀρτέμιδος εἰς τὰ Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Feronia εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ ὄρους Soracte παρὰ τὴν Ρώμην (Στράβ. 12, 537, 7. 5, 226, 9) (Fraser, ἐνθ' ἄν. XI 1-20). Κατὰ τὸν W. Liungman, ἐνθ' ἄν. σελ. 480, ὀρθότερον, ὡς νομίζω, τὸ βάδισμα καὶ ὁ χορὸς ἐπὶ τῶν ἀνημμένων ἀνθρώκων μὲ τοὺς πόδας γυμνοὺς εἶναι ἀπλῶς μία ἐμφαντικώτερα μορφή τῆς συνηθείας τῆς διὰ τοῦ πυρός διόδου, ἢ ὁποία ἀποσκοπεῖ τὴν ἀνανέωσιν τῆς δυνάμεως. Διότι ἡ φωτιά καὶ εἰς τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ μας εἶναι δύναμις. « Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας, δὲ δίνας φωτιά τῆ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σὴ δίνο ἐσένα νά ᾄχης δική σου » (ΛΑ 1508, 16, Μ. Τσάκωνα). Μὲ τὴν ἐκδοχὴν δὲ ταύτην εἶναι συναφῆς ἡ ἐννοια περὶ ἀποκτήσεως τῆς ἀθανασίας διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως εἰς τὸ πῦρ, ἢ ἐμφαινόμενη εἰς τοὺς μύθους Ἴσιδος - Δήμητρος - Περσεφόνης, τῆς Θέτιδος καὶ τοὺς παρεμφερεῖς πρὸς αὐτοὺς (Liungman, ἐνθ' ἄν. σελ. 226. 480). [Προσπάθειαν ὁμοίας ἐρμηνείας ὄλων τῶν ἐορταστικῶν πυρῶν βλ. ἐν Κ. Α. Ρομαίου, Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὸ Ἀρχ. Θεακ. Θεσσαυροῦ τ. ΙΑ' (1944 - 45) σελ. 67 - 78].

¹⁾ R. Hofschläger, Der Ursprung der indogermanischen Notfeuer, ἐν Archiv f. d. Gesch. d. Naturwissenschaft u. d. Technik IV, Leipzig 1913, 174 κέ. (Κρίσις ὑπὸ Preuss ἐν ARW XXI 181 κέ.)

Με την γνώμην τοῦ Hofschläger συμφωνεῖ ὁ W. Liungman, τονίζων ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας πυρὰ ἠνάπτοντο πρὸς προστασίαν ἀνθρώπων καὶ ζῶων κατ' ἀγρίων θηρίων καὶ ἐντόμων (μυιῶν καὶ κωνόπων), εἶναι δὲ αὐταὶ ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν χρήσει παρὰ λαοῖς πρωτογόνους, οἱ ὅποιοι ἀποζῶσιν ἐκ τοῦ κυνηγίου ἢ τῆς κτηνοτροφίας, ὡς ἐν Ἀλάσκα, ἐπὶ τῆς Καμπούτσας, εἰς τὰς σιβηρικὰς καὶ ρωσικὰς στέπας¹⁾ κ.ἀ. Τοῦναντίον ὁ Freudenthal δέχεται, ὅτι λίαν προωίμως πράξεις σκοπιμότητος συνεδέθησαν μετὰ δοξασίας καὶ παραστάσεις δεισιδαίμονας καὶ ὅτι δυνατὸν τὸ ἀνάμμα μιᾶς μεγάλης πυρᾶς νὰ χρησιμεύῃ καθ' ἑαυτὸ εἰς τὸν καθαροὺν τοῦ ἀέρος ἢ καὶ νὰ ἀνάγεται εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἐξολοθρεύσεως σημανῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων, ἀλλ' ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι οὕτω παραμένει ἀνεργήεντον οὐσιώδες τῆς συνηθείας στοιχείον, ὁ καθαροὺς καὶ ἡ θεραπεία τῶν διερχομένων διὰ τοῦ πυρὸς κτηνῶν καὶ ἡ ὀλοκαύτωσις ἀσθενῶν ζῶων, ἢ ὁποῖα, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τινων μὲν ἐξηγεῖται ὡς θυσία, ὑπ' ἄλλων δὲ ὡς ἐξολόθρευσις αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος τῆς ἀσθενείας διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ παμφάγου πυρὸς, ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς λατρευτικὴ ἢ δεισιδαίμων πράξις. Ὅθεν πιθανῶς τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς συνηθείας παρέσχεν ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἀποτρεπτικῆς τῶν δαιμόνων δυνάμεως τοῦ πυρὸς²⁾.

Ἐπολείπεται ἤδη ἡ ἐξέτασις τῆς χρήσεως σιδηρᾶς ράβδου εἰς θεραπείαν ἢ προφύλαξιν ἀπὸ λοιμῶδους τινὸς νόσου τῶν βουβάλων, καλουμένης κοινῶς *χιρλαῖ* (ἀρ. 2. 6. 7. 10. 12. 15. 19. 33), καὶ τῶν χοίρων, τῆς *γκίρλιτσας* (ἀρ. 19), ἐνίοτε δὲ καὶ ἄλλων ζῶων (ἀρ. 1.15).

Ὡς γνωστὸν, σιδηρᾶ ἀντικείμενα, οἷον πέταλον, καρφίον, βελόνη, μάχιαιρα πέλεκυς κλ. χρησιμεύουν εἰς μαγικὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ σιδηρὸς καὶ ὁ χάλυψ ὑπολαμβάνονται ὡς ἔχοντες τὴν δύναμιν ν' ἀπελαύνουν τὰ πνεύματα³⁾. Τὸ ξίφος τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐν τῇ Νεκυίᾳ ἀπομακρύνει « νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα », κατὰ δὲ τὸν Σχολιαστὴν « κοινὴ τις παρὰ ἀνθρώποις ἐστὶν ὑπόληψις, ὅτι νεκροὶ καὶ δαίμονες σίδηρον φοβοῦνται ». Ἐξηγήσιν τούτου πιθανὴν ἔδωκεν ὁ

¹⁾ W. Liungman, ἐνθ' ἀν. II 471 κέ.

²⁾ Freudenthal, Das Feuer σ. 216 καὶ ἀρθ. Notfeuer ἐν Bächtold - Stäubli, Handwörterb. VI 1150 κέ.

³⁾ J. Frazer, G. B.³ III 232 κέ. VIII 51. Hunnerkorf ἐν Bächtold - Stäubli, Handwörterb. II 718 λ. Eisen. Τὴν δωδεκαμερίτικην στάχτην, μολυνθεῖσαν ὑπὸ τῶν Καλλικαντιζῶρων, μεταχειρίζονται, ἀφοῦ καθάρωσιν αὐτήν, ἐμβάλλοντες εἰς τὸν λέβητα τῆς πλύσεως σιδηροῦν καρφίον (Πολίτου, Παραδ. Β' 1333).

Samter. «Οἱ δαίμονες, λέγει, ὡς πλάσματα ἐνὸς αἰῶνος, ὅστις μόνον λίθινα ἐργαλεῖα ἐγίνωσκεν, ἀπεχθάνονται καὶ φοβούνται τὸ νέον μέταλλον· πιθανῶς καὶ ἡ πίστις, ὅτι τὰ μέταλλα παρέχουν προστασίαν κατὰ πνευμάτων, εἶναι ἀπλῶς μία ἐξασθένεσις τῆς παραστάσεως, ὅτι τὰ ἐξ αὐτῶν παρεσκευασμένα ὄπλα ἔχουν τὴν δύναμιν ταύτην »¹⁾.

Τὸν σίδηρον ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην εὐρίσκομεν πρὸ πάντων εἰς τὰς συνηθείας, τὰς ἀφορώσας εἰς τὴν προφύλαξιν τῶν ζώων ἀπὸ δαιμονικῶν ἐπηρειῶν. Οὕτω πάγκοινος εἶναι ἡ συνήθεια νὰ κρεμοῦν ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ στάβλου πέταλον ἢ ἄλλο τι σιδηροῦν ἀντικείμενον, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ κτήνη ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα καὶ τὰς ἀσθενείας, πού ταῦτα προκαλοῦν, ἢ νὰ θέτουν σίδηρον εἰς τὴν φάτιν ἢ τὸν ποτιστήρα τῶν ζώων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων²⁾. Σίδηρος δ' ὡς φυλακτὸν εἶναι συνήθης ἐπὶ ζώων: *χοιρόλιμους ἀκούει κι θὰ κρεμάσω τῇ γρούνας σιδιρένια κρουκέλλα*, λέγει ὁ Σάμιος χωρικός³⁾. Φυσικὰ ἡ ἐνεργεια τοῦ σιδήρου ὑπολαμβάνεται δραστικωτέρα, ὅταν οὗτος εἶναι πυρακτωμένος καὶ ἐγκολάπτεται δι' αὐτοῦ σῆμα τι εἰς τὸ σῶμα τοῦ ζώου, καθ' ὅσον οὕτως ἐνεργεῖ ὡς ὁ ἀνημμένος δαυλός, κατακαίων καὶ ἀφανίζων τὸ πονηρὸν πνεῦμα τὸ ἐπιβαῖνον ἐπ' αὐτό.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν προκειμένην συνήθειαν προσδίδει ἐξαιρετικὰς ιδιότητας εἰς τὴν σιδηρᾶν ράβδον, εἶναι κυρίως ὁ μαγικὸς τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ προμήθεια τῆς ὕλης καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτῆς. Τὰ στοιχεῖα ἐν προκειμένῳ εἶναι τὰ ἑξῆς: α) ἡ ὕλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατασκευάζεται ἡ ράβδος, προέρχεται ἐκ κ λ ο π ἢς διαφόρων σιδηρῶν ἀντικειμένων ἀπὸ 7 ἢ 9 ἢ 12 καζάδες τ.ἔ. ἐπαρχίας, ἢ ἐκ κλοπῆς τριῶν ἐργαλείων ἀπ' τὸ χωράφ' τοῦ γεωργοῦ, ἐνεργουμένης ἀπὸ 3 ζέροβους ἀνθρώπους (ἀρ. 2). Ὡς γνωστὸν, τὰ διὰ κλοπῆς ἢ ἐπαιτείας λαμβανόμενα ἔχουν πρόσθετον ἰδιαιτέραν τινὰ δύναμιν, ὡς ὅλα τὰ κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον προσκτώμενα πράγματα⁴⁾: β) μάλιστα καὶ μαστόρισα ἐργάζονται εἰς κατεργασίαν τῆς ράβδου μὲ τὸ ἀριστερὸ χεῖρ, γυμνοί, ἀλλὰ καὶ καθαρὸι ἀπὸ σαρκικῆς μεί-

¹⁾ E. Samter, Die Religion der Griechen² 1925 σ. 61. Πρβλ. Frazer, G.B.³I 175, Rohde Psyche⁹ 1, 56 σημ. 2 Stemplinger, Antike Aberglaube 81.

²⁾ Hünnerkorf, ἐνθ' ἀν. 720. ³⁾ ΛΑ 126, 54, 37, Μαραθόκαμπος Σάμου.

⁴⁾ Βλ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Γ' 18 κέ. 686. Παραθέτω παραδείγματά τινα: γιὰ τὴν ἀρμυροκούλλουρα κλέβουν τρεῖς κουταλιές ἀλευρί ἀπὸ τρεῖς πρωτοστέφανες γυναῖκες (Λαογρ. Γ' 6: πρβλ. αὐτ. σ. 10.18.19.22). Τὸ πῆλινον καινουργὲς ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον θραύεται ριπτόμενον εἰς τὸν ποταμὸν ὡς μαγγανεία πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ κλοπῆς (Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Β' 281 σημ. 6). Φυλαχτό (ματοζίνιχον) «κέκτηται πολὺ μείζονα ἰσχύν, ἐὰν προέρχεται ἐκ κλοπῆς» (Σύλλ. ΚΠ, τ. ΚΒ, 1889 - 90, σ. 149).

ξεως (ἀρ. 7) γ) χωρίς νὰ ὀμιλοῦν¹⁾· δ) ἡ ἐργασία γίνεται κατὰ τὴν νύκτα *ξημερῶντα Σάββατο*, ε) ἀφοῦ ἡ ἐργασία περατωθῆ, γίνεται περιφορὰ τῆς ράβδου κύκλῳ τοῦ χωρίου ὑπὸ γυμνῶν τῶν κατασκευαστῶν, δι' ἧς οὗτοι θέτουν τὸ χωρίον ὅλον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου²⁾).

Χρησις τῆς ράβδου γίνεται, ὁσάκις ἀσθένεια ἐκδηλωθῆ εἰς τοὺς βουβάλους ἢ τοὺς χοίρους τοῦ χωρίου. Τότε καλεῖται ὁ κατέχων τὴν ράβδον «*σὰν ἱερό ἕνα πρᾶγμα*» (ἀρ. 2) ἐκ τοῦ αὐτοῦ, ἢ ἐξ ἄλλου χωρίου, διὰ νὰ *κάπη* ἢ *σταυρώση* τὰ ζῶα. Τοῦτο ἐνεργεῖται μόνον τὸ Σάββατον (σπ. καὶ Τρίτην, ἀρ. 15) *πρωί, πρὶν νὰ δώσῃ ἥλιος* (ἀρ. 6. 10), ἀφοῦ τὸ *σίδερο* καὶ εἰς τὸ πῦρ, τηρουμένων καὶ πάλιν ὄρων τινῶν, ἀπαρατήτων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μαγγανεύματος: *μονονόματος* (ἀρ. 15), *μὲ ἀριστερὸ χέρι* (ἀρ. 12), *σταυρωτὰ σὲ τρεῖς μεριῖς* (*σι' ἀστῆθ', σὴ μέσ' ἀπάν' κι ἀνάμεσα στὰ μπούτια*) (ἀρ. 10). Εἰς μερικὰ ὅμως χωρία τὸ σίδερο χρησιμοποιεῖται ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας διὰ τὸ *σταύρωμα* καὶ *κάψιμο* καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ζώων (ἀρ. 1. 8. 10. 15).

Εἰς μερικοὺς τόπους τὰ σίδερα εἶναι δύο, *δέξο* καὶ *ζέρβο* καὶ χρησιμοποιοῦνται ταυτοχρόνως δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν (ἀρ. 15). Συνήθως δὲ τὸ σίδερο ἀπολήγει εἰς σῆμα τι (*νιαμκᾶ*), τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτυπῶνται ὡς σφραγίς εἰς τὸ σῶμα τοῦ ζώου, διὰ νὰ τὸ προφυλάσῃ ἀπὸ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας.

¹⁾ *Ἐγράφη κατὰ Φεβρουάριον 1944.*

¹⁾ Ἡ σημασία πού ἀποδίδεται εἰς τὴν τήρησιν ἀπολύτου σιωπῆς κατὰ τὴν κατεργασίαν τοῦ σιδήρου καταφαίνεται εἰς τὴν ἐκ Λαβάρων περιγραφὴν: *βγαίν' ν' διαβόλ' νὰ σὲ μιλῆσων, γιὰ νὰ χάσ'ς, γιὰ νὰ μὴ γέν' γιατρικὸ* (ἀρ. 7).

²⁾ Ἀναλόγους πράξεις, δι' ὧν συνοικισμός τις τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς ἱεροῦ ζώου ἢ θεοῦ βλ. ἐν Λαογρ. Ζ' 504.

ΕΘΙΜΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας, τὰς σχετικὰς μὲ τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, διαφαίνεται ὁ τρόπος, καθ' ὃν οὗτοι ρυθμίζουν τὰς μεταξὺ τῶν συνεργατικὰς σχέσεις καὶ κατανοοῦν τὰς πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ κοινὸν ὑποχρεώσεις. Ἐκ τῶν συνηθειῶν τούτων ἐξεπήγασαν προφανῶς καὶ εὐρύτεροι συνεργατικοὶ καὶ ἀλληλοβοηθητικοὶ σύνδεσμοι, συνεταιρισμοί, συντεχνίαι καὶ ἄλλαι ἐνώσεις, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἐν πολλοῖς, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, παράγοντας κοινωνικῆς προόδου καὶ ἀκμῆς.

Ὅθεν διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν ἀναφερομένων ἐθίμων διαγιγνώσκωμεν τὰς ἀλτρονιστικὰς ἢ ὠφελιμιστικὰς τάσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ σχηματίζομεν εἰκόνα σαφῆ οὐσιώδους ἐκδηλώσεως τῆς ὅλης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς των ζωῆς· συνάμα δὲ εἰς τὰ ἔθιμα ταῦτα ἀνευρίσκομεν τὰ σπέρματα τῶν διαφόρων συνεργατικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἐνώσεων καὶ διαγιγνώσκωμεν τὰς βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἑκάστοτε καὶ ἡ σχετικὴ νομοθεσία· διότι, ὡς γνωστόν, οἱ νόμοι τῆς πολιτείας προσαρμόζονται κατὰ τινὰ τρόπον πρὸς τὰ λαϊκὰ ἔθιμα καὶ ταῦτα ἐπιδιώκουν νὰ κωδικοποιήσουν κατὰ τὸν προσφορῶτερον τρόπον¹⁾.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τοιαύτης ἐρεῦνης ἐξετάζονται κατωτέρω τὰ κρατοῦντα σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας. Πολλὰ τούτων εἶναι ἤδη ἀποθησαυρισμένα εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχειον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἔνθα ἔχουν καταταχθῆ κατὰ σύστημα καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἄρχείου, καθηγητοῦ Γ. Α. Μέγα²⁾. Ἐξ αὐτῶν παρέλαβον ὅσα ἐκ τῶν ἀναφερο-

¹⁾ «Κυριώτεροι καὶ περὶ τῶν κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ περὶ τὰ ἦθη εἰοῖν» λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Γ' 11, 6). «Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus» ὠριζον οἱ παλαιοὶ Ρωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι (Iuris civ. ecloga, Parisiis 1827, 1).

²⁾ Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα ἑλληνικῆς λαογραφίας σ. 9 καὶ 20, ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἄρχείου 1939 καὶ 1940. Τὰ ἀνάτυπα ἐξεδόθησαν μὲ ἰδιαίτεραν σελίδωσιν. Εἰς ταῦτα γίνονται αἱ παραπομπαὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις.

μένων εις τὰ σχετικά κεφάλαια (ἀλληλοβοήθεια και συνεργασία — συμβάσεις, συνεταιρισμοί) ἐνόμισα χρήσιμα εις τὴν μελέτην ¹⁾).

Ἀκολουθήσας τὸ διάγραμμα κατατάξεως, τὸ ἰσχύον εις τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχειον, διήρσα τὴν ὕλην ὡς ἑξῆς:

Α' Συνεργασία και ἀλληλοβοήθεια εις ἰδιωτικὰς ἐργασίας

α') ἐπ' ἀμοιβαίῳ συμφέροντι τῶν συνεργαζομένων,

β') ἐν πνεύματι κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας,

γ') ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθοεργίας πρὸς ἐνδεεῖς.

Β' Συνεργασία και ἀλληλοβοήθεια εις ἐκτέλεσιν ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Γ' Γενικοὶ ὄροι δηλοῦντες διάφορα εἶδη συνεργασίας.

Δ' Παρατηρήσεις.

Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν ὀφείλω χάριτας διὰ τὰς ἐπιστημονικὰς του ὑποδείξεις και τὴν καθοδήγησίν του εις τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ θέματος.

Α' ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

α') Ἐπ' ἀμοιβαίῳ συμφέροντι τῶν συνεργαζομένων.

Ἡ τοιοῦτου εἶδους συνεργασία διέπεται ὑπὸ συμβάσεων συναπτομένων προφορικῶς μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων προσώπων ἢ οἰκογενειῶν συμφώνως πρὸς τὰ κρατοῦντα τοπικὰ ἔθιμα, και δὴ ἐπὶ ἴσοις ὄροις και ἐπὶ ἀνταποδόσει. Ἡ ἔννοια τῆς ἀνταποδόσεως δηλοῦται διὰ τῶν γενικῶν ὄρων, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν τοιαύτην συνεργασίαν πολλαχῶς τῆς Ἑλλάδος, *δανεικαριά, δανεικολογία, δανεικοί* ²⁾ *δανεικαρολόοι* ³⁾ και *ληροβόθεια* (= ἀλληλοβοήθεια) με τὰς διαφορούς κατὰ τόπους μορφάς: *ἀντιβόθεια* ἐν Εὐβοίᾳ, *ληροβόθεια* ἐν Βελβενδῶ, *ληροβούθεια, ἀλλ'βούθεια* ἐν Θράκῃ κ.λ.π. ⁴⁾

Εἰς τὴν κατωτέρω ἐξέτασιν παραλείπονται αἱ συμβάσεις, αἱ μεταξὺ γαιοκτημονος και καλλιεργητοῦ συναπτόμεναι, καθ' ἃς ὑπὸ τοῦ πρώτου διατίθεται τὸ κτῆμα και ὑπὸ τοῦ δευτέρου ἡ ἐργασία, ὡς π.χ. αἱ διὰ τὰ *μισιακά, τὰ ἔντριτα, τὰ ἀναπεντά-*

¹⁾ Αἱ παραπομπαὶ εις χειρόγραφα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου γίνονται με τὴν βραχυγραφίαν ΛΑ, ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς εἰσαγωγῆς χειρογράφου, ἢ σελίς, τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως και ὁ τόπος. Παραπομπαὶ εις χειρόγρ. τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ γίνονται με τὴν βραχυγραφίαν ΙΛ.

²⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 162, Μ. Λιουδάκη, Κρήτη.

³⁾ ΙΛ ἀρ. 530 σ. 45, Δ. Ι. Γεωργακάς, Μεσσήνη. - ΛΑ ἀρ. 1096 σ. 107, Ι. Κακριδῆς, Σουδενὰ Καλαβρύτων. Ὁμ. *Γεωργακά*, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἄρχ. ἰδιωτ. δικαίου Η' (1941) σ. 186-7.

⁴⁾ Περὶ τῶν διαφορῶν διαλεκτικῶν τύπων βλ. Ἱστορ. Λεξικὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐν λ. ἀλληλοβοήθεια.

ρικά, μολονότι καὶ εἰς αὐτὰς ἐνυπάρχει ἡ ἔννοια τῆς συνεργασίας, καὶ ταύτης ρυθμιζομένης ἐν πολλοῖς ὑπὸ ἐθίμων, διότι αὐταὶ εἶναι ἀποτέλεσμα οὐχὶ τόσοσιν τῆς αὐτοπροαιρέτου ἀποφάσεως τοῦ καλλιεργητοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς οἰκονομικῆς ἐνδεΐας τούτου, ἠναγκασμένου νὰ καλλιεργῇ τὴν ξένην γῆν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὰς διατάξεις, αἵτινες ἐρρῶμιζον ἄλλοτε, εἰς παλαιούς φεουδαρχικούς χρόνους, τὰς σχέσεις ἰδιοκτῆτου καὶ καλλιεργητοῦ. Αἱ συμβάσεις αὐταὶ συνήθως κατοχυρώνονται δι' ἐπισήμων συμβολαιογραφικῶν πράξεων καὶ συνάπτονται διὰ μακρότερον χρόνον, ἢ δὲ πρὸ τοῦ συμπεφωνημένου χρόνου ἔνεκα διαφωνίας διάλυσις αὐτῶν ἐπιβάλλει ὠρισμένας νομικὰς κυρώσεις. Τοῦναντίον αἱ ἐπὶ ἴσοις ὅροις συναπτόμεναι συμβάσεις ἐργασίας διαλύονται εὐκόλως, εὐθὺς ὡς προβληθῇ κώλυμά τι ἢ διαφανῆ δόλος τις κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, ὡς π. χ. θάνατος τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἀροτριῶντων ζῶων ¹⁾, δολία προσπάθεια τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν συνεργαζομένων νὰ ἐπιρροίῃ περισσότερο βάρος, *νὰ ρίξῃ λουρί* ²⁾, ὡς λέγεται, εἰς τὸ ἀροτριῶν ζῶον τοῦ συνεταίρου του διὰ μεταφορᾶς τοῦ σημείου προσδέσεως ρυμοῦ καὶ ζυγοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὸν λαιμόν του κ.τ.τ.

Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας προσλαμβάνει ἡ σύμπραξις αὕτη εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας, εἶναι αἱ ἑξῆς :

1) Εἰς γεωργικὰς ἐργασίας :

Δύο γεωργοί, ἔχοντες ἐν ἀροτριῶν ζῶων ἕκαστος (βοῦν, ἵππον, ἡμίονον, ὄνον), συνεταιρίζονται δι' ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα (διὰ μίαν ἢ δύο καλλιεργητικὰς περιόδους) ³⁾, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ καλλιεργήσουν τὰ κτήματά των. Οἱ οὕτω συνεταιριζόμενοι εἶναι γνωστοὶ συνήθως μὲ τὸν γενικὸν ὄρον *σμίχτες* ἢ *σέμπροι* ⁴⁾, ὁ δὲ συνεταιρισμὸς των μὲ τὸν ὄρον *σμιξιά* ἢ *σεμπριά*. Εἰς πολλὰ μέρη εἶναι ἐν χρήσει ὁ φεουδαρχικὸς ὄρος *κολλήγας* ⁵⁾, μὲ τοὺς διαφόρους ἰδιωματικούς τύπους του, *κολλέγας - ισσα* καὶ *κολληματάρης* ἐν Πελοποννήσῳ ⁶⁾ *κολλήβας* ἢ *κολλήγας* ἐν Χίῳ ⁷⁾

¹⁾ Ἐκ τούτου προήλθεν ἡ γνωστὴ λαϊκὴ παροιμία *ψόφησε τὸ βόδι μας, πάει ἡ σεμπριά μας*, λαβοῦσα γενικότερον τὴν ἔννοιαν τῆς ἔνεκα ἀνωτέρας βίας διαλύσεως τοῦ συνεταιρισμοῦ. Βλ. *N. Δημητρακοπούλου*, Νομ. ἐνασχολήσεις 2, 83.

²⁾ Φράσις λεγομένη ἐν Εὐβοίᾳ, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ συναδέλφου *I. Καλέρη*.

³⁾ «Ὅταν ἕνας σέμπρος εἶναι ἀνάποδος, ξεσεμπρέουν τελειώνοντας τὶς προσιμῆς καὶ βρίσκειται ἄλλο ταίριασμα. Ἀνέκαθεν βρέθησαν ἔθιμα γιὰ τὰ σεμπρέματα, πού τὰ κρατοῦν σὰ θρησκεία οἱ σέμπροι» *Δ. Λουκοπούλου*, Γεωργικὰ Ρούμελης (1938) σ. 86.

⁴⁾ Περὶ τῆς ἐτυμολογίας βλ. *G. Meyer*, Neugriech. Studien, II (Wien 1894) σ. 56 - 57.

⁵⁾ Βλ. *G. Meyer*, ἐνθ. ἀν. τόμ. III σ. 31. Πρβλ. καὶ *E. Μπουντόνα*, Μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Βελβενδοῦ, σ. 103.

⁶⁾ *Π. Παπαζαφειροπούλου*, Περισιναγωγή γλωσσικῆς ὕλης (ἐν Πάτραις 1887) σ. 438.

⁷⁾ *K. Ἀμάντου*. Συμβολὴ εἰς τὸ χιακὸν γλωσσάριον σ. 34

καὶ ἀλλαγῶ. Ἐν Θράκῃ ὁ συνεταιρισμὸς ὀνομάζεται *ορτακλίκι* ἢ *ορτακιά*¹⁾ καὶ οἱ συνεταιριζόμενοι *ορτακλήδες*· «ξεύγουν τὰ βόιδα τους μαζί, σπέρνουν, θερίζουν μαζί, τὰ εἰσοδήματα μοιράζουν ἀνάλογα μὲ τὰ χτήματα ποὺ ἔχουν καὶ τὴν ἐργασία ποὺ καταβάλλουν»²⁾. Ἐν Ἠπειρῶ οἱ οὕτω συνεταιριζόμενοι ὀνομάζονται *σιματόροι*· *σύζευγα* *κάνουν* σημαίνει σπέρνουν μαζί τοὺς ἀγρούς των³⁾. Εἰς χωρία τῆς Ἀκαρνανίας ὄχι μόνον ἐργάζονται *σύζευγα* εἰς ὕλας τὰς καλλιεργητικὰς ἐργασίας ἀπὸ τῆς σπορᾶς μέχρι τοῦ θερισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μοιράζουν ἀπὸ κοινοῦ τὸ συνολικὸν εἰσόδημα ἐξ ὄλων τῶν διὰ τῆς κοινῆς ἐργασίας καλλιεργηθέντων ἀγρῶν. Ἄν τυχὸν ὁ ἀγρὸς τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν συνεταιρικῶς ἐργαζομένων κρίνεται γονιμώτερος, τότε διὰ τὸν ἰδιοκτήτην του χωρίζεται μερίδιον κατὰ τι μεγαλύτερον· τὸ ἐπὶ πλέον τοῦτο ποσὸν εἶναι τὸ λεγόμενον *χωραφιάτικο*⁴⁾. Ἐν Κρήτῃ οἱ συνεργαζόμενοι ὀνομάζονται *συζευτάδες* (ἐν. ὁ *συζευτής*), ὁ συνεταιρισμὸς *συζεψιά* ἢ *κοινᾶτο* καὶ τὸ ρῆμα *συζεύω* ἢ *συζέφνω*⁵⁾. *Μαχούμασιν* πρὸς ἀντίσηκα εἶναι συνήθης ἔκφρασις μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εἰς τὴν περιφέρειαν Μόρφου Κύπρου⁶⁾. Ἐνα *τετάρτι βόι* εἶναι ὄρος ἐν Κεφαλληνίᾳ σημαίνων, ὅτι ὁμοῦ μετὰ τριῶν ἄλλων κατέχει τις βοῦν, ὥστε τοῦ ἀνήκει τὸ ἕν τέταρτον καὶ ἐπομένως ἀνὰ τέσσαρας ἡμέρας δύναται νὰ λαμβάνῃ τὸν βοῦν πρὸς ἀροτρίασιν⁷⁾. *Κάνουν σ'ναλλαξά* λέγουν ἐν Σάμῳ⁸⁾ διὰ τοὺς γεωργοὺς, τοὺς ἐργαζομένους εἰς τοὺς ἀγρούς των ἀπὸ κοινοῦ καὶ κατ' ἐναλλαγὴν. Ἐν Αἰτωλίᾳ εἶναι γνωστὸς ὁ ὄρος *ἀλλαξοβοιδίζω* (*ἀλλαξοβοιδίζουμε γιὰ νὰ κάνουμε χωράφι*)⁹⁾ ἢ *σκάβω ἀντισηκάρικα*¹⁰⁾, ἐν Κυθήροις *ἀντικάματο*¹¹⁾.

Ὁ χρόνος ἐργασίας εἰς τὸ κτῆμα ἐκάστου τῶν συνεταιρικῶς ἐργαζομένων ὀρίζεται συνήθως μὲ τὴν ἑβδομάδα: *βδομαδιάτικο*, *κάνουν μὲ τὴ βδομάδα*, *χωράφια βδομαδιάτικα*¹²⁾ ἢ καὶ μὲ ὠρισμένας ἡμέρας: *κάνουν μέρες*¹³⁾, ἀναλόγως τῶν και-

1) Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *ortak* = συνεταιρικός.

2) Α. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σκοπέλου - Πέτρας Ἀνατ. Θράκης ἐν Ἀρχ. θρακ. θησ. Η' (1941 - 2) σ. 173, πρὸς βλ. καὶ τόμ. Γ' σ. 301.

3) ΛΑ ἀρ. 976, σ. 658, Δ. Λουκόπουλος, Σούλι.

4) Πληροφορία τοῦ φιλολόγου Σ. Μπελιτάου ἐκ Μοναστηρακίου Βάλτου.

5) ΛΑ ἀρ. 1512 σ. 301, Στ. Ξανθοῦδιδης. — Γ. Κ. Σπυριδάκη, Γεωργία καὶ ἀμπελοργία ἐν Κασιδιονίῳ Σητείας, περ. Μύσων 1, 193.

6) Πληροφορία τοῦ Κυπρίου φοιτητοῦ φιλολογίας Ν. Κονομή.

7) ΛΑ 687 σ. 167, Μαρκάτος.

8) ΛΑ ἀρ. 391 σ. 390, Σωκρ. Ἰωαννίδης.

9) Α. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης σ. 86.

10) ΛΑ ἀρ. 1421 σ. 264, Δ. Λουκόπουλος.

11) *Πανδώρα* 14 (1862) σ. 360.

12) ΛΑ ἀρ. 976 σ. 658, Δ. Λουκόπουλος, Σούλι — ΛΑ 749 σ. 12, Γ. Λουλάκης, Βιάνος Κρήτης (ἑβδομαδιάτικο ξευγάρι).

13) ΛΑ ἀρ. 1160 Α' σ. 129, Γ. Α. Μέγας, Βάρος Λήμνου.

ρικών συνθηκών πρὸ παντός, αἵτινες ὑπαγορεύουν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἀγρὸν. Πάντως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν ἐργασίας εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐκάστου τῶν συνεργαζομένων δὲν ὀρίζεται πάντοτε ἴσος μὲ σχολαστικὴν ἀκρίβειαν, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι μικρότερος ἢ μεγαλύτερος εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν¹⁾: *δίχως ξεσυνερισμό*, ἢ *δίχως ξεσυνέρια*, ὅπως κοινῶς λέγεται.

Ἐνίοτε δύο ὁμοῦ καλλιεργηταὶ ἀναλαμβάνουν νὰ καλλιεργήσουν ἀπὸ κοινοῦ ἀγρὸν ἄλλου, ὁπότε ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τὸ ἥμισυ λαμβάνει ὁ ἰδιοκτήτης, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ διανέμεται ἐξ ἴσου μεταξὺ τῶν καλλιεργητῶν²⁾.

Ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀνωτέρω συμβάσεις συνάπτονται καὶ διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ θερισμοῦ. Συνήθως συνεταιρίζονται δύο ἢ καὶ πλείονες οἰκογένειαι γεωργῶν διὰ τὸν ἀπὸ κοινοῦ θερισμὸν καὶ ἀλωνισμὸν τῶν δημητριακῶν. Ἐν Κύπρῳ τοιοῦτος συνεταιρισμὸς τριῶν μέχρι πέντε οἰκογενειῶν διὰ κοινὴν ἐργασίαν θερισμοῦ, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ γαλακτοκομίαν, ὀνομάζεται *κούα*³⁾. Εἰς τὴν περιφέρειαν Ρεθύμνης κατὰ τὸν θερισμὸν ἐργάται ἀναλαμβάνουν τὴν ἐργασίαν τοῦ θερισμοῦ καὶ ἀλωνισμοῦ, λαμβάνοντες τὸ πέμπτον τοῦ εἰσοδήματος καὶ ὀνομαζόμενοι ὡς ἐκ τούτου *πενταρολόγοι*⁴⁾. Εἰς Μονοφάτσιον Κρήτης οἱ οὕτως ἐργαζόμενοι λαμβάνουν τὸ τρίτον τοῦ εἰσοδήματος⁵⁾. Παρομοίαι συμβάσεις διὰ θερισμὸν ἀπαντῶμεν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, συνήθως μεταξὺ δύο οἰκογενειῶν⁶⁾.

Διὰ τῶν τοιούτων συμβάσεων καὶ συνεργασιῶν ἐξυπηρετοῦνται ἐπιτακτικαὶ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς καὶ δὴ αἱ ἀνάγκαι διὰ τὴν σποράν, δεδομένου ὅτι πολλοὶ τῶν γεωργῶν⁷⁾ διαθέτουν ἐν μόνον ἀροτριῶν ζῶων, εἶναι *μονόβοδοι*, ὅπως λέγουν ἐν Ἡπειρῷ⁸⁾, καὶ δὲν δύνανται μὲ μόνον τοῦτο νὰ φέρουν εἰς πέρας τὴν ἐργασίαν των.

Ἀλληλοβοήθεια γίνεται καὶ διὰ τοῦ δανεισμοῦ τῶν φορτηγῶν ζῶων πρὸς μεταφορὰν δημητριακῶν, χόρτων κ.τ.τ.

1) ΛΑ ἀρ. 1159 Α' σ. 58, Γ. Ταρσοῦλη, Πυλία.

2) ΛΑ ἀρ. 1542 σ. 299, Δ. Λουκόπουλος, Αἰτωλία.

3) ΛΑ ἀρ. 950, 44, Ε. Φαρμακίδης. Τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως δὲν εἶναι γνωστόν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ παρ' Ἡσυχίου: *Κούα* ἐνέχυρα. Καὶ εἰς τὸ σχόλιον: *Dialectus Thessalorum an Cypriorum sit, incertum est.*

4) ΛΑ ἀρ. 1162 Α σ. 34, Μ. Λιουδάκη.

5) ΛΑ ἀρ. 1161 Α σ. 9, Μ. Λιουδάκη.

6) Βλ. καὶ Α. Γ. Βρόνη, Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου, ἐν Λαογραφίᾳ ΙΒ' σ. 117.

7) Καὶ πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ὁ Fr. Thiersch (*De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*, τόμ. 1, Leipzig 1833 σ. 294) ἔγραφε περὶ τῶν γεωργῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1833: «Μόνον τὸ ἐν τρίτον τῶν κατοικῶν κατέχει ἓνα ζευγάρι βόδια» οἱ ἄλλοι ἢ ἔχουν κοινὰ ἢ δὲν ἔχουν καθόλου.

8) ΛΑ. ἀρ. 1422 σ. 103, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπειροῦ.

2) Εἰς ποιμενικὰς ἐργασίας.

Ἡ σύμπραξις αὕτη ἀπαντᾶται καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ κτηνοτροφία. Μὲ τὴν ἔνωσιν δύο ἢ περισσότερων μικρῶν ποιμνίων καὶ τὴν διὰ δανεισμοῦ γαλακτοκομίαν ἐπιτυγχάνεται οἰκονομία χρόνου καὶ κόπων.

Ὡς εἰς τοὺς γεωργικοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ τὰς γεωργικὰς συμβάσεις, ἔχομεν καὶ ἔδω τοὺς γενικοὺς ὄρους *σμίχτες, σέμπροι—σμιξιά, σεμπριά*.

Ἐν Ἠπειρῷ οἱ συμπράττοντες ποιμένες ὀνομάζονται *σμιγοὶ ἢ σμιξιάρηδες*. Ἐν Ρόδῳ ὁ συνεταιρισμὸς λέγεται *ἀρκανλειὸν* καὶ ὁ συνεταιριζόμενος *ἀρκανλής* (θηλ. *ἀρκανλίσσα*). Τὸ ποσὸν τοῦ γάλακτος, τὸ ὁποῖον δανεῖζεται ἐπὶ ὠρισμένης ἡμέρας ἀπὸ τὸν ἓνα *ἀρκανλήν* εἰς τὸν ἄλλον, μετρεῖται μὲ τὸ *πιδιακὸν—ἀγγεῖον* πῆλινον μὲ δύο λαβὰς ἐν εἴδει ἀμφορέως¹⁾—καὶ τὰ δανειζόμενα *πιδιακὰ* σημειοῦνται μὲ στιγμὰς (*κόκκες*) ἐπὶ ράβδου ἐκ ροδοδάφνης²⁾. Ἐν Κρήτῃ διὰ τοὺς οὕτω συνεταιριζομένους ποιμένας εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὁ γενικώτερος ὄρος *σημισάτορες* (*semissarius*), περισσότερον γνωστὸς προκειμένου περὶ μονιμωτέρων καὶ μακροχρονιωτέρων συνεταιρισμῶν. Πολὺ εὐχρηστοὶ ἐπίσης εἶναι οἱ ὄροι *κοινᾶτο ἢ κοινᾶς* = συνεταιρισμὸς: *τοὶ αἰγες τοὶ ἔχομε κοινᾶτο*³⁾, *δὲν ἐπῆε καλὰ ὁ κοινᾶς, γιατί ἤκλεφε ὁ κοινάτορας*⁴⁾· οἱ συνεταιριζόμενοι *κοινάτοροι ἢ κοινάτορες* (ἐν. *κοινάτορας*)⁵⁾· καὶ τὸ ρ. *κοινᾶζω ἢ κοινεύω*⁶⁾, *ἔχω κοινατοριά*⁷⁾, *κάνω μαζι μητᾶτο*⁸⁾ καὶ τὸ ἀντίθ.

¹⁾ ΛΑ ἀρ. 1568 σ. 250, Χ. Παπαχριστοδούλου.

²⁾ Βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ ΙΒ' σ. 218 ὑπὸ Α. Βρόντη. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λ. *ἀρκανλής* ἐκ τοῦ *ἀρχω—ἀλή* βλ. Β. Φάβην, Ἀθηνᾶ ΜΕ' 369. Ἐν Ἀνατολ. Κρήτῃ ἡ μέτρησις γίνεται μὲ τὸ *σημάδι ἢ σημαδόξυλο*, ξύλον μικρὸν κυλινδρικόν, μήκους 2-3 παλαμῶν. Ἐκαστος ἔχει σημαδόξυλα ἴσα πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνεταιρισμένων. Εἰς ἕκαστον σημαδόξυλο εἶναι χαραγμένον τὸ ὄνομα τοῦ εἰς ὃν ἀνήκει. Ὄταν φέρῃ τὸ γάλα εἰς τῶν συνεταιρισμένων, ὁ παραλαμβάνων θέτει τὸ σημαδόξυλό του (τοῦ προσφέροντος) εἰς τὸ γαλοδοχεῖον καὶ εἰς τὸ ὕψος ὅπου φθάνει τὸ γάλα, χαράσσει σημεῖον (κόκα). Αὐτὸ γίνεται δι' ὅλους τοὺς συνεταιρισμένους καὶ οὕτω κρατεῖται λογαριασμός, ἔν' ἀποδοθῇ μὲ τὴν σειρὰν τὸ γάλα. Τοιοῦτου εἶδους μέτρησις γίνεται συνήθως ὑπὸ τῶν γυναικῶν, αἵτινες τρέφουν ὀλίγα οἰκόσιτα ζῶα καὶ συνεργάζονται εἰς τὴν τυροκομίαν. (ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 164-166, Μ. Λιουδάκη). Ἐν Ξυλῖᾳ ἡ μέτρησις γίνεται μὲ *γαλομέτρες*, ξύλινα δοχεῖα, εἶδος βεδούρας (ΛΑ ἀρ. 1159, σ. 55 Γ. Ταρσούλη).

³⁾ ΙΑ ἀρ. 325 σ. 69, Ἰ. Κονδυλάκης.

⁴⁾ ΙΑ ἀρ. 554, 94, Γ. Σπυριδάκης.

⁵⁾ Ἐν Σφακίαις ἀπαντᾶται καὶ ὁ ὄρος *φρτσιαδόροι*. ΛΑ 866 σ. 15, Γ. Πάγκαλος.

⁶⁾ Βλ. Στ. Ξανθουδίδου, Ποιμενικὰ Κρήτης, ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. Μ. Ν. Ἑλληνικῆς Ε' (1918) σ. 275.

⁷⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 156, Μ. Λιουδάκη.

⁸⁾ ΛΑ ἀρ. 1105 σ. 164, Μ. Λιουδάκη.

ξεκοινάζω ἢ ἀγιοποστολιάζω, ἐπειδὴ ἡ διάλυσις τοῦ συνεταιρισμοῦ γίνεται συνήθως τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (29 Ἰουνίου), ὅτε ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ ἡ γαλακτοφορία τῶν ποιμνίων¹⁾. Ἡ σύμπραξις γίνεται ὡς ἐξῆς: Ὀλόκληρον τὸ ποιμνιον ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ διαιρεῖται εἰς μικροτέρας ομάδας, δεκαπεντάρια, κοσάρια, τριαντάρια, σαραντάρια κλπ. καὶ τοιουτοτρόπως λέγουν ὅτι τὸ ποιμνιον ἔχει δύο τρία, δεκαπεντάρια, κοσάρια κ.λ.π. ἢ καυκιά, ὡς ὀνομάζονται, διότι ἕκαστον τμήμα λέγεται καὶ καυκί²⁾. Ἐκαστος τῶν συνεταιριζομένων (κοινάτορας) ἔχει ὠρισμένον ἀριθμὸν καυκίων καὶ ἀπὸ τοὺς σωροὺς (βοῦβες), εἰς οὓς κατανέμονται τὰ ἐκ τοῦ γάλακτος προϊόντα, λαμβάνει διὰ κλήρον (σκραφιοῦ) ἀριθμὸν ἴσον πρὸς τὰ καυκία του. Εἷς τινα μέρη τῆς Πελοποννήσου (Τριφυλία - Ὀλυμπία) ἢ σμιξιά τῶν ποιμνίων διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ τυροκόμησιν λέγεται ἀλλατούριασμα³⁾ (τὸ ρ. ἀλλατουριάζω, ἀλλατορίζω), ἐν Ἡπειρῷ ἀλλατούρα (ἦ). Ἐν Μάνῃ ἔχομεν τὸν ὄρον κοινασία, εἰς Τσακωνιὰν εὐρίσκομεν τὸ ἐπώνυμον Κοίτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἐτυμολόγησις ἐκ τοῦ ἐπιθέτου κοινός⁴⁾ εἶναι πιθανὴ καὶ ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι συνεργατικαὶ σχέσεις ἔδωκαν τὴν ἀφορμὴν νὰ γίνῃ τὸ ἐπώνυμον⁵⁾. Ἐν Κύπρῳ ὁ συνεταιρισμὸς διὰ τὴν γαλακτοκομίαν ὀνομάζεται κοῦα, ὡς καὶ διὰ τὸν θειρισμὸν (βλ. ἀν. σ. 63).

Ἀπὸ κοινοῦ συνήθως συνεταιριζόμενοι δύο ἢ περισσότεροι ποιμένες μισθώνουν λιβάδια πρὸς βοσκὴν τῶν ποιμνίων των, καταβάλλοντες ἕκαστος τὸ μίσθωμα

¹⁾ Κατ' εἰδήσιν ἐκ Δυτ. Κρήτης (ΙΔ ἀρ. 430 σ. 16, Γ. Πάγκαλος) τοῦ ὄρου κοινάτο γίνεται χρῆσις ἐπὶ μακροχρονιωτέρου καὶ μονιμωτέρου ὁπωσδήποτε συνεταιρισμοῦ, ἐνῶ, προκειμένου περὶ συνεργασίας διὰ τὴν ἐποχὴν μόνον τῆς τυροκομίας, εἶναι εὐχρηστος ἡ φράσις «ἐσμιξανε στὸ μητάτο τὰ ὄζα».

²⁾ Καυκί ὀνομάζεται εἷς τινας τόπους τὸ κοῖλον δοχεῖον. Ἐκ τῆς χρήσεως κοῖλον δοχείων πρὸς μέτρησιν προσέλαβε τὴν σημασίαν τοῦ μέτρου χωρητικότητος· συνήθως τὸ καυκί θεωρεῖται τὸ ἥμισυ τοῦ κιλοῦ (11 - 12 ὀκάδες) ἢ σημαίνει ἀκόμη καὶ ἕκτασιν γῆς ἐνὸς περίπου στρέμματος, εἰς ἣν δύναται νὰ σπαρῇ ποσότης ἐνὸς καυκίου. Ἐν Κρήτῃ εἶναι συνώνυμον μὲ τὸ μουζούρι. Ἐνταῦθα σημαίνει ἀπλῶς μίαν ομάδα ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ ποιμνίων, ἡ ὁποία λαμβάνεται τρόπον τινὰ ὡς μονὰς μετρήσεως τοῦ ὅλου ποιμνίου: Τὸ κοπάδι ἔχει τόσα καυκία. Βλ. Δ. Πασχάλην, Ἀνδριακὸν γλωσσάριον σελ. 62 Ἐμμ. Μανωλακάκη, Γλωσσικὴ ὕλη τῆς νήσου Καρπάθου, Ζωγράφειος Ἁγῶν Α' σ. 333. Γιάννην Ι. Μανωλακάκη, Ποιμενικά Δυτ. Κρήτης, Χανιά 1948 σ. 64. Περὶ τοῦ καῦκος - καυκίτσα, βλ. Ἀθηνᾶ ΚΗ', 338.

³⁾ Ὁμ. Γεωργακά, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχαίῳ ἰδιωτικοῦ δικαίου Η' (1941) σ. 193. Περὶ τοῦ πιθανοῦ ἐτύμου τῆς λ. ἐκ τοῦ ἰταλ. alleato = σύμμαχος βλ. Ἱστορ. Λεξικὸν Ἀκαδημίας, τόμ. Α' ἐν λ.

⁴⁾ H. Pernot, Introduction à l'étude du dial. tzakonien, Paris 1934 σ. 386.

⁵⁾ Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου κοινός παλαιότερον εἰς παρομοίαν συνεργατικὰς σχέσεις μαρτυρεῖ καὶ ἡ ποντιακὴ παροιμία τὸ κοινὸν τ' ἄλογον μέσα (μέσην, ὄσφυν) *κ' ἔχ'.

κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προβάτων του (κατὰ κεφάλαια). Τοιοῦτοι ποιμένες μισθῶνται συνεταιριζόμενοι ἐν Μακεδονίᾳ εἶναι γνωστοὶ μετὰ τὸ ὄνομα *κοπαταιάρηδες*¹⁾.

Ἡ ποιμενικὴ σύμπραξις ἐκδηλώνεται εἰς τινὰ μέρη καὶ διὰ τῆς ἐκ περιτροπῆς ἀναλήψεως τῆς ὑποχρέωσως πρὸς βόσκησιν καὶ φύλαξιν τῶν ποιμνίων, ἐὰν αὕτη δὲν γίνεται ὑπὸ τοῦ ἐκ κοινοῦ ταμείου ἀμειβομένου φύλακος (*γελαδάρη*). Ἐν Σύρῳ ἡ φράσις «*σήμερα ἔχω βοσκιδὸν*» σημαίνει ὑποχρεοῦμαι εἰς βοσκήν τῶν θρεμμάτων, διότι εἶναι ἡ σειρά μου²⁾. Εἰς τὸν Πόντον ἡ ἐκ περιτροπῆς ἀνάληψις τῆς ὑποχρέωσως πρὸς φύλαξιν καὶ βόσκησιν τῶν ποιμνίων γίνεται μετὰ τὴν *λαΐδα* δηλ. μετὰ τὴν σειράν καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατεχομένων ὑφ' ἐκάστου ποιμένος βοσκημάτων. Τὸ *συγγενολόι* ἐκάστης ἐνορίας ἐφύλαττε συνήθως χωριστὰ τὰ ζῶα του. Ἐὰν ἐπληρῶντο κοινὸς βοσκός, ἡ διατροφή του ἐγένετο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλα μέρη, μετὰ τὴν σειράν (μετὰ τὴν *λαΐδα*)³⁾.

3) Εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ δὴ μετὰξὺ γυναικῶν.

Ἐν Θράκῃ, διὰ νὰ κάψουν μαζί τὸν φούρνον καὶ νὰ ψήσουν τὸ ψωμί, κάμνουν, ὡς καὶ ἐν τῇ γεωργικῇ καὶ ποιμενικῇ συνεργασίᾳ *οἰρακλίκι*. «Ἡ κάθε μιὰ νοικοκυρά, γιὰ νὰ γνωρίζῃ τὸ δικό της ψωμί (*πλαστό*), κάνει ἐπάνω ὄρισμένο σημάδι, σταυρό, ἓνα πουλί κλπ.»⁴⁾. Ἐν Λήμνῳ ἡ ἰδιοκτήτρια τοῦ φούρνου, ἡ φουρνάρισσα, λαμβάνει ὡς ἀμοιβὴν τὸ *ζεστό* (ἄρτος μικρὸς 300 δραμίων μέχρι μιᾶς ὀκάς⁵⁾). Ὁμοίως ἄλλοῦ *πύρα φούρνου* λέγεται τὸ ψωμί ἢ τὸ κομμάτι, ποῦ δίδεται διὰ τὸ ψήσιμο.

Εἰς Κῶν ὅσοι δὲν ἔχουν φούρνον ἰδιόκτητον, ψήνουν τὸ ψωμί εἰς ἄλλον φούρνον, προσφέροντες εἰς τὸν ἰδιοκτήτην μισθὸν πίτταν ἢ ὅπωςδήποτε μικρὸν μέρος, *μὰ γωνίτσα πίτθα γιὰ τὸ καλό*. Εἰς Κέφαλον τῆς Κῶ πέντε ἢ ἕξ γυναῖκες συμφωνοῦν καὶ ψήνουν τὰ ψωμιά εἰς τὸν ἴδιον φούρνον, *τήροῦσαι* σειράν προτεραιότητος, *πρωθειάν*, εἰς τὸ φούρνισμα. Ἡ ἔχουσα τὴν *πρωθειάν* ἔχει τὸ πλεονέκτημα, ὅτι πρώτη ψήνει, ἀλλ' ὑποβάλλεται εἰς μεγαλύτεραν δαπάνην καυσοξύλων, διότι ὁ φούρνος ἔχει ἀνάγκην πολλῶν ξύλων κατ' ἀρχάς, διὰ νὰ πυρακτωθῇ. Κατὰ κανόνα φουρνίζουν μόνον τὸ Σάββατον⁶⁾.

¹⁾ Τὸ ὄνομα ἔχει μένει καὶ ὡς ἐπάνυμον. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας αὐτοῦ ἐκ τοῦ λατιν. *compascuus* βλ. *Ἄντ. Δ. Κεραμοπούλου*, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθήναι 1939 σ. 103 - 4.

²⁾ ΛΑ 773, 43, Βογιατζίδης, Σῦρος.

³⁾ Χρονικά Πόντου 2, 1945 σ. 375. Ἡ λ. ἀπαντᾷ καὶ ἐν Μάνῃ μετὰ τὴν σημασίαν: μερίς, τμήμα· βλ. *Κ. Πασαγιάννη*, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928, σ. 60.

⁴⁾ Δ. Πετροπούλου, Λαογρ. Σκοπέλου - Πέτρας Ἀν. Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. Η' (1941-42) σ. 173.

⁵⁾ ΛΑ 1160 Δ' 93, Γ. Α. Μέγας, Σβέρδια Λήμνου.

⁶⁾ ΛΑ 1575, 8 - 9, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

Συνεργασία επίσης γίνεται διὰ τὴν ἐκτροφὴν μεταξοσκώληκος ἀγοράζον ἀπὸ κοινοῦ τὰ μορεόφυλλα, ἐργάζονται ἀπὸ κοινοῦ καὶ διανέμουν τὰ κέρδη¹⁾.

**β') Σύμπραξις ὁμαδικὴ ἐν πνεύματι κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης
πρὸς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας.**

Τὴν τοιαύτην σύμπραξιν λίαν παραστατικῶς ἐκφράζουν αἱ λαϊκαὶ παροιμίαι, ὡς τὰ πολλὰ παραπόταμα τὸν ποταμὸ κινοῦνε²⁾, τὸ καρῦδι οἱ πολλὰς πέτρες ρίχνουν το³⁾, αἵτινες σημαίνουν ὅτι διὰ τῆς συμβολῆς πολλῶν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐδοιωθῇ μία ἐργασία. Αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἡ ὁμαδικὴ αὕτη σύμπραξις εἰς τὰς διαφόρους ἐργασίας, εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς αἱ ἑξῆς:

1) Εἰς γεωργικὰς ἐργασίας.

Εἰς ἐορτασίμους ἡμέρας συνήθως μεγάλαι ὁμάδες ἀγροτῶν ἐξ εἴκοσι, τριάκοντα ἢ καὶ περισσοτέρων ἀτόμων ἐργάζονται εἰς τὸν ἀγρὸν ὁμοχωρίου πρὸς ἀμπελοφύτευσιν, σποράν, θερίσμον καὶ παρομοίας ἄλλας ἐργασίας. Ἡ πρόσκλησις διὰ τὴν ὁμαδικὴν ταύτην ἐργασίαν γίνεται ἀπὸ τῆς προηγουμένης συνήθως ἡμέρας δι' ἐπισήμου ἀγγελίας. Εἰς τὴν Ἄνατολ. Κρήτην, ὡς λέγει σχετικὴ εἰδήσις⁴⁾, «ὄσοι θέλουν νὰ βάλουν ἐγγαρικούς, εἰδοποιοῦν ἀφ' ἐσπέρας: ταχύτερον θὰ νᾶχωμεν ἐγγαρικούς καὶ ἔχετε τὴν εὐχαρίστηση νὰ ῥθῆτε νὰ μᾶσε κάμετε μιὰ μπατάγια (μικρὴ βοήθεια). Ἐπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐγγαρικῶν κανονίζει ὁ νοικοκύρης τὸ φαί. Συνήθως δέχονται πολλοί, γιατί κι αὐτοὶ σ' ἄλλη μέρα θὰ βάλουν ἐγγαρικούς».

Ἄλλαχοῦ ἡ ἀγγελία γίνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος ἐνίοτε συμμετέχει καὶ ψάλλει ἁγιασμὸν πρὸ τῆς ἐνάροξεως τῆς ἐργασίας. Ἄσματο, ἐκφράσεις εὐχετικαὶ καὶ εὐφημιστικαὶ συνοδεύουν πολλάκις τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας. Εἰς πολλὰ μέρη κατὰ τὴν ὁμαδικὴν ταύτην συνεργασίαν ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ κτήματος σφάζει ζῶα πρὸς ἐστίασιν τῶν ἐργαζομένων, προσφέρει οἶνον καὶ τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν προσδίδεται πανηγυρικὴ χροιά. Ἡ ἀργατιά ἐν Δωδεκανήσῳ, λέγει σχετικὴ περιγραφή⁵⁾, «εἶναι σωστὸ πάνηγύρι οἱ νέοι σκάβουν ἢ ζευγαρίζουν κι οἱ ὄμορφες κοπέλλες τοὺς παρακολουθοῦν κι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τοὺς τρατέρουν γλυκὸ ἢ μπροῦσκο κρασί μ' ἐκλεκτοὺς καὶ νόστιμους μεζέδες, ἐνῶ οἱ πιδὲ ἠλικιωμένοι τραγουδοῦν μὲ τὴν λύραν ἢ τὴν τσαμπούναν ἐπίκαιρα τραγούδια:

¹⁾ ΛΑ 1105, 167, Μ. Λιουδάκη, Λατοῖδα Κρήτης.

²⁾ Παρατηρητὴς Χαρίων 4-4-1929.

³⁾ Γερ. Δρακίδου, Ροδιακά, Ἀθήναι 1937, σ. 218.

⁴⁾ ΛΑ 1105, 161, Μ. Λιουδάκη, Λατοῖδα Ἄνατ. Κρήτης.

⁵⁾ Μ. Μιχαηλίδης - Νουάρως, Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις ἔτος Α', Ἀπρίλιος 1947 σ. 142.

*Ὅμορφο πὸν μοῦ φαίνεται τῆς ἀργατιᾶς τ' ἀσκέρι,
σὸν τὸ βασιλικὸ στρατό, πὸν πάει στὸ σεφέρι.*

*Ἄς εἶναι καλορρίζικο τὸ ἀμπέλι, πὸν φυτεύουν,
νὰ χαίρωνται οἱ νοικοκυροί, ὅπὸν μᾶς περτεύουν*

.....

Εἰς ἡμέραν ἐορτάσιμον γίνεται συγκέντρωσις δι' ἀμπελοφύτευσις ἐν Μήλω «... μετὰ τὴν ἀπόλυσις τῆς ἐκκλησίας συγκαλεῖ ὁ θέλων νὰ φυτεύσῃ ἄμπελον πενήτηνκοντα ἢ καὶ πλειοτέρους ἀνθρώπους, ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τοῦ ἀγροῦ, ὃν θέλει νὰ φυτεύσῃ. Παραδίδει αὐτοῖς σκαπάνας, τράγους ἐσφαγμένους καὶ ἀσκούς πλήρεις οἴνου. Οὗτοι δ' ἀπέρχονται τραγφδοῦντες, προπορευομένου σημαιοφόρου κρατοῦντος σημαίαν λευκήν. Ἐν τῷ ἀγρῷ τρώγουσι τοὺς τράγους καὶ πίνουνσι τὸν οἶνον, φυτεύοντες συγχρόνως τὴν ἄμπελον. Πρέπει ὅμως ἐντὸς τῆς ἡμέρας νὰ φυτεύσωσιν αὐτήν, τὸ δ' ἐσπέρας ἐπιστρέφουσιν οἱ πάντες οἰνοβαρεῖς, προπορευομένου πάντοτε τοῦ σημαιοφόρου»¹⁾. Μὲ ὁμοίαν ὁμαδικὴν συμμετοχὴν γίνεται ἡ ἀμπελοφύτευσις ἐν Κύπρῳ «... ἡ πρώτη πιινιά (πόσις, κέρασμα) μὲ μεξὲ χαλλούμι²⁾ (εἶδος τυροῦ) δόθηκε καὶ τὰ κρασωμένα χεῖλη τοῦ καθενὸς εἶπαν τό: ἡ ὥρα ἡ καλή... Ἡ φυτεία ἀρχίζει. Δαχαμαί, φωνάζουν οἱ γέροι μὲ τὸ καλάμι στὰ χέρια. Ἄ νερόν τσαὶ πᾶ ξερόν, ἐκεῖνοι πὸν κρατοῦσαν καὶ δούλευαν τὶς σκάλες (σκαλιστήρια). Φυτόν, τσότσιασμαν, πάσωμαν, νερόν! κι ὁ καθένας ἔπρεπε τέλος πάντων κάτι νὰ λέγῃ»³⁾. Εἰς Κῶν «τὸ φύτεμα ἀρχίζει μὲ χαρὸς καὶ ὅλη ἡ ἐργασία εἶναι μιὰ διασκέδασις. Γυναῖκες τοῦ ἰδιοκτῆτου περιφέρονται καὶ κερνοῦν τοὺς φυτευτάδες ρακὶ καὶ γλυκασιάν. Ἡ γλυκασιά θὰ εἶναι ἡ χαλλούμι ἢ μαεριά (εἶδος μουσταλευριᾶς) καμωμένη μὲ ζάχαρῃ ἀντὶ μούστου καὶ καταστατοῦ. Τὸ καταστατὸν ἢ ὁ καταστατός, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Θεόκριτος⁴⁾, εἶναι ἡ πούδρα τοῦ σιταριοῦ, πὸν παρασκευάζει τὸ καλοκαίρι κάθε νοικοκυρὰ γιὰ κουμπάνια... Τὸ μεσημέρι θὰ φᾶνε ἐκεῖ στὸ χωράφι. Τὰ φαγητὰ εἶναι τοῦ ἰδιοκτῆτου. Τὸ βράδυ, ὅταν τελειώσῃ τὸ φύτεμα, θὰ πᾶν ὅλοι μαζί στὸ σπίτι τοῦ ἰδιοκτῆτου, θὰ φᾶνε, θὰ πιοῦν καὶ θὰ φωνάξουν τὰ βιολιά, γιὰ ν' ἀρχίσῃ ὁ χορός. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τῶν φυτευτᾶδων»⁵⁾. Μὲ τὸν αὐτὸν περίπου πανηγυρικὸν τρόπον διεξάγονται καὶ ἄλλαι ὁμαδικαὶ ἀγροτικαὶ ἐργασίαι, ὅπως ὁ τρυγητὸς τῶν ἀμπέλων, ὁ ἐκκοκκισμὸς τοῦ βάμβακος⁶⁾ κλπ.

¹⁾ Ἄρ. Ταταράκης, Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα Παρνασσοῦ Α', ἐν Ἀθήναις 1870 σ. 374.

²⁾ *Du Cange*, χαλούμιον Calamus! Gall. Chalumeau, Agapius in *Geoponico* cap. 184: διὰ νὰ κάμῃς χαλούμια, ἤγουν γλώσσαις ἀπὸ τυρί. Πρβλ. καὶ Κ. Π. Χατζηιωάννου, Γεωργικὰ καὶ ποιμενικὰ Κύπρου, ἐν Λαογραφίᾳ ΙΑ' (1934) σ. 105.

³⁾ Α. Πανάργος, Κυπριακὰ Γράμματα Α', Λευκωσία 1934, σ. 236.

⁴⁾ Σχόλια εἰς Θεόκρ. 9, 21.

⁵⁾ ΛΑ 1575, 2, Ἄ. Καραναστάσης.

⁶⁾ ΛΑ 1575, 5, Ἄ. Καραναστάσης.

2) Εἰς ποιμενικὰς ἐργασίας.

Ὁμαδικὴ σύμπραξις ποιμένων γίνεται κατὰ τὴν ἀλλαγὴν ποιμνιοστασίου, τὴν κουρὰν αἰγοπροβάτων κ.λ.π. Ἐν Κῶ π.χ. κατὰ τὸ λεγόμενον *συνέπαρμα*, τὴν ἀλλαγὴν δηλ. τοῦ ποιμνιοστασίου (*μάντρας*) περὶ τὰ τέλη Μαΐου, ὅτε ἀρχίζουσι νὰ ἀναπτύσσονται τὰ προϊόντα τῆς ὀψίμου σπορᾶς (*ψιμικά*), σησάμι, κεχρὶ κ.τ.δ. καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ μετακινήθωσι τὰ ποίμνια εἰς ἄλλην περιφέρειαν, ἔνθα ἔχει τελειώσει ὁ θερισμός, διὰ νὰ βόσκουν εἰς τὸ ἀποκάλαμο, οἱ ποιμένες ἀλληλοβοηθοῦνται διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν ἀποσκευῶν των, χρησιμοποιοῦντες πρὸς τοῦτο καὶ τὰ φορητὰ ζῶα των. Τὸ *συνέπαρμα* γίνεται συνήθως κατὰ Κυριακὰς ἢ ἐλαφρὰς ἑορτάς, πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως δὲ εἰς τὸ νέον ποιμνιοστάσιον ψάλλεται ἄγιασμός παρὰ τοῦ ἱερέως.

Ὁμοίως εἰς τὴν κουρὰν τῶν ποιμνίων περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους λαμβάνουν μέρος προσκαλούμενοι πολλοὶ ποιμένες, ἵνα βοηθήσουν. Οἱ ἰδιοκτῆται τῶν ποιμνίων προσφέρουσι τὰ φαγητὰ καὶ τὸ ποτὸν (*ρακί*).¹⁾ Ὁμοίου εἶδους συνεργασία γίνεται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἔνθα εὐδοκιμεῖ ἡ κτηνοτροφία.

3) Εἰς διαφόρους ἄλλας ἐργασίας.

Τὸ φαινόμενον τῆς ὁμαδικῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας ἔχομεν καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας περιστάσεις. Οὕτως εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν ὑλικῶν οἰκοδομήσεως καὶ τὸ χτίσιμο προσφέρουσι τὴν βοήθειάν των πάντες ἢ οἱ περισσότεροὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου, διότι ἡ οἰκοδόμησις εἶναι μία ἐκ τῶν δυσκολωτέρων ἐργασιῶν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν συμβολὴν πολλῶν πρὸς ἀποπεράτωσίν της. Ἐν Ἡλείῳ π.χ., ὡς λέγει σχετικὴ πληροφορία, «ὅταν ἔχουν νὰ χτίσουν, καλοῦσι τὶς Κυριακὰς τοὺς ἄντρες νὰ φέρουν ξύλα, γρεντιῆς (δοκοῦς) ἢ ψαλίδια. Οἱ ἄντρες φέρουσι τὰ μεγάλα ξύλα, οἱ γυναῖκες τὰ μικρά. Τοὺς κερνοῦσι καφὲ καὶ ρακί»²⁾. Πολλοὶ συγχωριανοὶ προσφέρουσι τὴν βοήθειάν των ἄνευ ἀμοιβῆς διὰ νὰ μεταφέρουσι *μυλόπετρες*, νὰ κόψουν, νὰ μεταφέρουσι καὶ νὰ τοποθετήσουν τοὺς ξυλίλους ἄξονας τοῦ μύλου.³⁾ Εἰς ἀλίμενα χωρία τῶν νήσων, ἔνθα τὰ μικρὰ πλοῖα (*καΐκια*) κινδυνεύουσι νὰ παρασυρθοῦν ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐποχὴν, γίνεται ἀνέλκυσις τούτων εἰς τὴν ξηρὰν. Ἡ ἐργασία αὕτη διεξάγεται μὲ τὴν συμμετοχὴν πολλῶν συγχωριανῶν ἄνευ ἀμοιβῆς.⁴⁾

Οἱ ἰδιοκτῆται ἀλιευτικῆς λέμβου (*τρατάς*)-εἰς πολλὰ παράλια χωρία καλοῦσι εἰς συνεργασίαν ἄλλους ὁμοχωρίους, διὰ νὰ σύρουν τὰ δίκτυα. Οἱ ἀλιεῖς κινδυνεύουσι

¹⁾ ΛΑ 1575, 4 Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

²⁾ ΛΑ 1432, 379, Μ. Λιουδάκη, Βραχῶρι Ἡλείου.

³⁾ ΛΑ 1575, 6, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

⁴⁾ ΛΑ 1575, 6-7, Ἀ. Καραναστάσης, Κῶς.

κατανέμονται εις δύο μερίδια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἀνήκει εἰς τὴν τράταν καὶ τὸ ἕτερον μοιράζεται ἐπίσης εἰς δύο μερίδια, ἐν δια τὸν ἰδιοκτήτην τῆς λέμβου, *τρατάρη* καὶ τὸ ἄλλο διὰ τοὺς ἐργασθέντας. ¹⁾

* Ἀλληλοβοηθούμεναι αἱ γυναῖκες εἰς τινα χωρία μεταφέρουν εἰς τὰς οἰκίας των τὰ κλαδεμένα κλήματα ἀμπέλου, ἵνα χρησιμοποιηθοῦν ὡς καύσιμος ὕλη. Αἱ μεταφέρουσαι γυναῖκες ὀνομάζονται ἐν Νάξῳ *γομαρίστρες* ²⁾ (ἀπὸ τὴν λ. *γομάρι* = φορτίον). Δι' ἀμοιβαίας βοήθειας ὁμοίως μεταφέρονται τὰ ἄχυρα ³⁾ καὶ κατασκευάζονται φράκται εἰς τὰ κτήματα.

Παρομοίου εἶδους συνεργασίαι γίνονται καὶ κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, τὰ *νυχτέρια*, ἰδίᾳ μεταξὺ γυναικῶν, αἵτινες ἀλληλοβοηθοῦνται πρὸς ἀποπεράτωσιν ἐλαφροτέρων ἐργασιῶν, ὡς εἶναι τὸ ξάσιμο ἢ νέσιμο τῶν ἐριῶν, μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολοῦνται γυναῖκες, *ξάστρουσες* ἢ *ξάστρες* διὰ τοῦτο καλούμεναι ἐν Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ ⁴⁾, τὸ σπάσιμο καὶ καθάρισμα τῶν ἀμυγδάλων, μὲ τὸ ὁποῖον ὠσαύτως ἀσχολοῦνται γυναῖκες, καλούμεναι διὰ τοῦτο *σπάστρουσες* ἐν Κρήτῃ ⁵⁾, τὴν ἀποφλοῖωσιν τοῦ ἀραβοσίτου ⁶⁾ (ξέφυλλο, ξέφ'λιο, ξεφύλλισμα); τὴν ζύμωσιν *κουλλουριῶν* ⁷⁾ κ. ἄ. Εἰς τὰς νυκτερινὰς ταύτας ἐργασίας αἱ κρατοῦσαι εἰς τινας τόπους συνήθειαι καὶ ἡ ἀυστηρότης τῶν ἡθῶν ἀπαγορεύουν ἐντελῶς τὴν συμμετοχὴν ἀνδρῶν ⁸⁾. Ἐπειδὴ εἶναι οἰκιακαὶ μᾶλλον ἐργασίαι καὶ ἐκτελοῦνται κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας, προσλαμβάνουν συνήθως χαρακτῆρα κοινωνικῶν συγκεντρώσεων προσφέρονται κατ' αὐτὰς ποτὰ καὶ τραγᾶλια, γίνονται ἀστεῖα καὶ παιγνίδια, διηγῆσεις παραμυθιῶν καὶ διαφόρων ἀνεκδότων, τραγούδια, χοροὶ ⁹⁾. Τὸν κοινωνικὸν χαρακτῆρα τῶν νυκτερινῶν ἐργασιῶν μαρτυροῦν καὶ αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ ὄρου *νυχτέρια*, μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι γνωσταὶ εἰς ὅλην τὴν

¹⁾ ΛΑ 1575, 8, Ἄ. Καραναστιάσης, Κῶς.

²⁾ ΛΑ 1459 Α' 484, Δ. Ζευγώλη.

³⁾ ΛΑ 1378, 34, Γ. Ταρσοῦλη, Καπλάνι Πυλίας.

⁴⁾ ΛΑ 718, 108, Β. Φάβης, Εὐβοία.

⁵⁾ ΛΑ 1416, 172, Μ. Λιουδάκη.

⁶⁾ ΛΑ 1432, 377, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου.

⁷⁾ Τὰς ἐργαζομένας διὰ τὴν ζύμωσιν *κουλλουριῶν* ἐν Θήρᾳ φίλοδωροῦν μὲ τὰ λεγόμενα *ἀπαλά*, ΛΑ 1421, 264, Δ. Λουκόπουλος.

⁸⁾ Ἄρχ. Θρακ. Ἑθ. τόμ. Ζ' σ. 156.

⁹⁾ Τὸ ξεφλούδισμα εἶναι σὰ γάμος ἢ πανηγύρι στὴν Ἀμπρακιά, λέγει ὁ Λουκόπουλος. Μαζεύονται 30-35 καὶ ξεφλουδιῶν (ΛΑ 1542, 360). Ἡ γυναῖκα ποῦ ἔχει τὰ μαλλιά (τὴν ἐργασία γιὰ τὰ μαλλιά), κάνει τηγανίτες, καφέδες καὶ κερνᾶ ἕνε παραμύθια, τραγούδια, ἀστεῖα. (ΛΑ 1432, 378, Μ. Λιουδάκη, Βραχώρι Ἡπείρου). Βλ. καὶ περιγραφὴν νυχτεριοῦ εἰς Βούρβουρα Κυνουρίας ἐν Ἐθνικῇ Ἀγωγῇ, Ἰανουάριος 1899 σ. 12-14 ὑπὸ Κ. Ρωμαίου.

Ἑλλάδα, ἐν Ἡπείρῳ ὀνομάζονται ἀποσπερίδες ἢ βεγγέρες ¹⁾, ἐν Κρήτῃ ἀποσπερίδες ²⁾, ἀποκαμούδα ³⁾, παρακαμούδι ⁴⁾, ἐν Λήμνῳ παρακάθι ἢ παρακαμιό ⁵⁾, ἐν Σιγῇ Βιθυνίας μπάλος ⁶⁾, ἐν Ρόδῳ παρακάθι ἢ ἀποσπέρι ⁷⁾, ἐν Χίῳ παρακαμνητό ⁸⁾, ἐν Θράκῃ μετζι ἢ σεντάγκα ⁹⁾.

γ') Σύμπραξις ὁμαδικῆ ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθοεργίας πρὸς ἐνδεεῖς.

Ἡ σύμπραξις αὕτη χαρακτηρίζεται μὲ τὸν ὄρον *ψυχικό*¹⁰⁾, διότι γίνεται γιὰ τὴν ψυχὴν, γιὰ *συχώριο τῶν πεθαμένων*, παρέχεται δὲ διὰ ταύτης βοήθεια πρὸς ἐνδεᾶ μέλη τῆς κοινότητος, πτωχοὺς, ἀσθενεῖς, χήρας καὶ ὀρφανὰ, ἐκ χριστιανικῶν κατ' ἔξοχὴν αἰσθημάτων. *Κάνω ψυχικό* σημαίνει προσφέρω ἐργασίαν ἄνευ ἀμοιβῆς, βοηθῶ ἐξ εὐσπλαχνίας, *ψυχικοὶ* δέ, *ψυχικάριοι*, *ψυχικάρηδες* ὀνομάζονται οἱ προσφέροντες τὴν βοήθειαν ταύτην.

Τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας συνήθως ἐξαγγέλλει ἐπ' ἐκκλησίας ὁ ἱερεὺς, καλῶν τοὺς δυναμένους νὰ συνδράμουν. Οὕτως εἰς τὴν Κορώνην π.χ. «Ἄν τύχη καὶ εἶναι κανένας φτωχὸς ἢ ἄρρωστος ἢ καμιὰ χήρα καὶ θέλη νὰ θερίσῃ, ν' ἄλωνίσῃ ἢ νὰ τρυγήσῃ ἢ νὰ κάνῃ ἄλλη δουλειὰ στὸ χτήμα της, τότε κάνει ξέλαση· βγαίνει δηλ. ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησιὰ καὶ λέει: «Τὴν τάδε ἡμέρα ὁ τάδε ἔχει ξέλαση καὶ ὄγοις θέλει ἄς κοιπίσῃ νὰ τότε βοηθήσῃ». ¹¹⁾

Πολλάκις ὁμως τὴν πρωτοβουλίαν ἀναλαμβάνει κοινοτικὸς τις ἄρχων, ὁπότε ἡ πρόσκλησις γίνεται διὰ τοῦ κήρυκος ἢ τοῦ ἀγροφύλακος. Εἰς χωρία τῆς Ἡπείρου π.χ. ὁ ἀγροφύλαξ καλεῖ ἕκ τινος ὑψώματος «Ἀκοῦτε χωριό! Αὐριο θὰ κουβαλήσωμε ἀπὸ τὸ βουνὸ τὰ ξύλα γιὰ τὸ σπίτι τῆς Κυρατάσσανας. Ὅσοι ἔχουν μουλάρια,

¹⁾ ΛΑ 1413, 22, Γ. Ἀναγνωστόπουλος.

²⁾ ΛΑ 1131, 5, 7, Μ. Λιουδάκη.

³⁾ ΛΑ 1358, 107, Μ. Λιουδάκη, Κυδωνίαι.

⁴⁾ ΛΑ 1161 Γ' 169, Μ. Λιουδάκη, Ἰναχώριον.

⁵⁾ ΛΑ 1160 Α' 127, Γ. Α. Μέγας, Λήμνος. Πρβλ. Θρακικά τόμ. 11 (1939) σ. 95.

⁶⁾ ΛΑ 1148, 113, Μ. Λιουδάκη.

⁷⁾ ΛΑ 751, 114, Θ. Κωνσταντινίδης.

⁸⁾ ΛΑ 117, 186. Στ. Βίος, Χίος.

⁹⁾ Μιλτ. Δουλουδοπούλου, Ἀνέκδοτος συλλογὴ ἠθῶν καὶ ἐθίμων, δημοτ. ἱσμάτων προλήψεων κλπ., ἐν Βάρνῃ 1903 σ. 196.

¹⁰⁾ Ὁ ὄρος εἶναι τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἐσήμαινεν ἀρχικῶς γαίας ἢ κτήματα ἀνατεθέντα εἰς μονὰς ἢ ἐκκλησίας ὑπὸ εὐλαβῶν προσκυνητῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των Βλ. Ν. Ἑλληνομνήμονα Α' (1904) σ. 103-4. Φ. Κουκουλέν, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν, ἐν Ἀθήναις 1920 σ. 35. Πρβλ. Χριστιανικὴν Κρήτην ἔτ. Α', Ἡράκλειον 1912, σ. 17, 270, 359 κ.ἄ. Χ. Παπαχριστοδοῦλου, Τοπωνύμια Ρόδου μεσαιωνικῶν χρόνων, Ἑλληνικά 10 (1937-8) σ. 121.

¹¹⁾ ΛΑ 1159 Β', 88, Γ. Ταρσοῦλη.

νά τὰ στείλουν και ὅσοι δὲν ἔχουν νά ἔλθουν νά βοηθήσουν. Κανένας νά μὴ λείψη Τῶνα χέρι νίβει τᾶλλο και τὰ δυὸ τὸ πρόσωπο»¹⁾.

Κυριακαὶ ἢ μικραὶ ἑορταί, λαφρογίόρτια, διατίθενται συνήθως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοιούτου εἴδους ὁμαδικῶν ἐργασιῶν ἔναι νὰ φτωχιά, δὲν ἔχει νὰ πλερώσῃ μεροδούλια, καλεῖ τὴ γιορτὴ μέρικους και τὴ βοηθᾶνε. Δὲν τοὺς πληρώνει μόνο τοὺς τᾶζε.²⁾

Ἄξιον ἰδιαιτέρου λόγου εἶναι παλαιὸν ποιμενικὸν ἔθιμον, ἐπιχωριάζον, καθ' ὃς ἔχομεν εἰδήσεις, ἐν Πελοποννήσῳ, Κρήτῃ και Δωδεκανήσῳ και ἀποδεικνύον βαθεῖαν συναίσθησιν ὑποχρεώσεως πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς. Τοῦτο ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκρότησιν ποιμνίου παρὰ ποιμένος ἀπολέσαντος ἕξ ἀτυχίας τὸ ποιμνιὸν του ἢ πτωχοῦ ἀγρότου, ἐπιθυμοῦντος ν' ἀποκτήσῃ ποιμνιον. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλεῖται οὗτος τὴν συνδρομὴν τῶν ὁμοχωρίων του, ζητῶν ἀπὸ καθένα ἕξ αὐτῶν τὴν δωρεὰν ἐνὸς μικροῦ ζώου, ἀρνίου ἢ εἰριφίου. Τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ ὀνομάζεται *χάρη*. Βγῆκε γιὰ *χάρες*, μαζεύει *χάρες* εἶναι αἱ σχετικαὶ ἐκφράσεις. Ἐν Καρπάθῳ λέγεται *θλουμμάρι*³⁾ (ἐκ τοῦ *θρεμμάρι*). Ἐν Κρήτῃ τὸ δωρούμενον ζῶον λέγεται *ἔμπολον* (*βγαίνει* στὰ *ἔμπολα*) και ἡ σχετικὴ διαπραγματεύσις, γνωστὴ μὲ τὸν ὄρον *ἀρνοκλήκι* ἢ *ἀρνοκλήσι*⁴⁾ προσλαμβάνει χαρακτηριστὰ ἐπίσημον και τρόπον τινὰ τελετουργικόν. Ἀπὸ χειρόγραφον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (Μ. Λιουδάκη, ἀριθ. 1380 Α' σ. 20) παραθέτω ἐδῶ σχετικὴν περιγραφὴν: «Ὅταν ἤθελε κάποιος νὰ γινῇ βοσκὸς και δὲν μπορούσε ν' ἀγοράσῃ ὄζά, ἔθρεφεν ἕνα κάρπο ἢ ἕνα μονουῆχο και τὸν Ὀχτώβρη τὸν ἤσφαζε. Ἐζύμωνε και μιὰ φουρνιά ψωμιὰ και ἐκάλιανε τριάντα-σαράντα βοσκούς και τῶς ἤκανε τραπέζι μιὰ σκόλη, ἕνα Σάββατο ἀργά, ὅποτε ἤθελε. Ἐτρώγανε κι ἐρίνανε κι ὄντὰ ἐφεύγανε, τοῦ λέγαγε: Τὸν Ἀπριλομᾶ νάρθῃς νὰ σοῦ δώσω ἕνα ὄζό. Ὁ βοσκὸς ἤφηνε ἀσάκαστο⁵⁾ ἕνα ἀπὸ τὰ καινούργια ὄζα και τὸν Ἀπριλομᾶ ὁ ἄλλος ἤπαιρνε μιὰ ὄκα κρασί, ἐμαγέρευε και σέτεο φαῖ και ἤπαιρνε τ' ἀρνί, τὸ ἔμπολο, ὅπως τὸ λέγαγε. Πήγαυε σ' ὄλες τὶς μάντρες κι ἔπαιρνε τόσα ἀρνιά ἢ ῥίφια, ὅσους βοσκούς εἶχε καλεσμένους στὸ τραπέζι. Κι ἔτσι ἔπαιρνε τριάντα-σαράντα ἀρνιά κι ἐνέπιανε. Αὐτὸς ὁ βοσκὸς λέγεται *κουρουπάρης*.⁶⁾

¹⁾ Ἀδάμ, Ἀπὸ τὸ χωριὸ μου, Ἀθῆναι 1933, σ. 97.

²⁾ ΛΑ 1508, 95, Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι.

³⁾ Ἐπετηρίς Παρνασσοῦ Θ' (1906) σ. 32· βλ. και Γ. Χατζηδάκη, Ἀθηνᾶ ΚΒ', 261.

⁴⁾ Στ. Σανθουδίδη, Ποιμεν. Κρήτης ἐν Λεξικογρ. Ἀρχεῖφ Ε' (1918) σ. 276.

⁵⁾ ἀσάκαστο = ἐλεύθερον (ἐκτὸς σηκοῦ) μετὰ τῆς μητρὸς του εἰριφίον ἢ ἀρνίον, ἵνα θηλάξῃ περισσότερον και παχύνῃ.

⁶⁾ Κουρουπάρης ἐν Κρήτῃ σημαίνει τὸν ἰδιοκτήτην οἰκοσίων προβάτων. Κουρουπάρικα και κουρουπάρια τὰ τρεφόμενα ἐν τοῖς χωρίοις πρόβατα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ κου-

Τοιουτοτρόπως με τὰ ἔμπολα τῶν ὁμοχωρίων του γίνεται *κουρουπάρης* ὁ πτωχὸς βοσκός. Τὸ ἀρνοκλήσι ἀναλαμβάνει ἐνίοτε νὰ διοργανώσῃ χάριν πτωχοῦ βοσκοῦ πρόσωπον ἔχον κοινοτικὸν ἀξίωμα ἢ λειτουργήμα, ἀγροφύλαξ, ἱερεὺς ἢ καὶ εὐαγὲς ἴδρυμα, ὄν ἐκκλησία, μονὴ κ.τ.τ. ¹⁾

Τὴν ἀρχὴν τοῦ φιλανθρωποῦ τούτου ἐθίμου δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς. Ἡ λέξις ὅμως ἀρνοκλήσι ἐκ τῆς κατασκευῆς της φαίνεται πολὺ παλαιὰ καὶ τοῦτο σημαίνει, ὅτι καὶ τὸ ἔθιμον εἶναι ἐπίσης παλαιόν. ²⁾

Β'. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΣ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΕΡΓΩΝ ΚΟΙΝΗΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ

1) Ἀγγαρεία διὰ τὴν κτίσιν ἐκκλησίας, σχολείου, γεφύρας ἢ διὰ τὴν κατασκευὴν δρόμων, ὑδραγωγείων κλπ.

Ὁ ὅρος *ἀγγαρεία* εἶναι ὁ μᾶλλον χρησιμοποιούμενος εἰς τοιούτου εἵδους ὁμαδικὰς ἐργασίας. Τὸ χωριὸν ἔχει ἀγγαρεία νὰ φτιάσῃ τὸ σχολεῖο, ἔχουμ' ἀγγαρεία γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δρόμο κ.ο.κ. Ἡ πρόσκλησις εἰς τὴν κοινὴν ἐργασίαν γίνεται ἐπισημῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ εἰς κεντρικὴν τινα πλατεῖαν ὑπὸ τοῦ ἀγροφύλακος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν κατοίκων. Διὰ κωδωνοκρουσιῶν συνήθως προσκαλοῦνται πάντες νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ ν' ἀρχίσουν τὸ ἔργον. «Ὅταν θέλουν ν' ἀνοίξουν κανένα δρόμο ἢ νὰ χτίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ κάμουν ἄλλη δουλειὰ γιὰ τὸ χωριὸν, σημαίνει ἢ καμπάνα τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν νύχτα, πριχοῦ νὰ ξημερώσῃ,

ραδάρικα ἢ *ξωτάρικα* ὀζά = τὰ τοῦ ποιμνίου. *Κουρουπάρικα* λέγονται ἐπίσης πρόβατα ὀλίγα τὸν ἀριθμὸν, παραδιδόμενα εἰς μεγαλύτερον ποιμνιον πρὸς φύλαξιν καὶ βόσκησιν ἐπ' ἀμοιβῇ τῶν φυλάκων.

¹⁾ Βλ. Στ. *Ξανθουδίδην*, ἐνθ. ἀν.

²⁾ Βλ. ἐκθεσιν γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ, Ἀθηνᾶ Λ, 409. Ἡ λ. *ἔμπολον*, νομίζω, ὅτι πρέπει ἐτυμολογικῶς νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ *ἐμπολιάζω*, *μπολιάζω* = σημειῶναι, σημαδεύω· *ἔμπολον* δηλ. σημαίνει τὸ σημειωμένον, σημαδεμένον ζῷον. Τὸ σημάδεμα τοῦτο γίνεται δι' εἰδικὸν σκοπὸν, ὡς διὰ νὰ δοθῇ πρὸς φύλαξιν εἰς τινα βοσκὸν ἢ ὡς τιμητικὴ δωρεὰ πρὸς ἀνάδοχον ἢ βαπτιστικὸν κ.τ.τ. Τὴν ἔννοιαν τοῦ σημαδεμένου, τοῦ σημαδέματος, μᾶς δίδουν καὶ οἱ συγγενεῖς τύποι *πολιάρι* *ἀμπολιάρι*, οἱ ἀπαντῶντες εἰς τὴν «Ὁμορφὴν βοσκοπούλα» τοῦ Ν. Δριμητικοῦ (17ος αἰ.):

*Τὸ προβατάκι ε' ἄσπρο τὸ πολιάρι,
ὀπού' χα τῆς Κυρᾶς μον ἀμπολιάρι,
ἐκείνο μόνον νᾶχω μετὰ μένα,
νὰ πηαίνωμε τὰ δυὸ συντροφιασμένα.*

(στ. 449-452· βλ. Κρητικὰ Α' σ. 139)

Πρβλ. καὶ *Γιάννη Μανδακάκη*, Ποιμενικὰ Δυτ. Κρήτης, Χανιά 1948 σ. 63.

είτε Κυριακή ἂν εἶναι, είτε μικρόσκολη, και μαζεύονται ὅλοι οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά και βοηθᾶνε »¹⁾. Περιγραφὴν τοιαύτης ὁμαδικῆς ἐργασίας διὰ τὸ κτίσιμον ἐκκλησίας ἐν Ἡπειρῷ μᾶς δίδει ὁ ποιητὴς Κ. Κρυστάλλης²⁾. « Ἀκοῦστε χωριανοί! ταχιά πὸν θὰ σημαίνουν οἱ καμπάνες νὰ σκωθῆτε ὄλ' σας, γιὰ νὰ πᾶμε γιὰ μάρμαρα! ὅποιος δὲν σκωθῆ και δὲν πάη, νᾶχη τ' Ἀϊ-Νικόλα τὴν κατάρα!

Τέτοιαν ἐδιαλάλησε προσαγὴ τὸ Σαββατόβραδο στὸ μεσοχώρι και σὲ ἀνηφορικὰ σταυροδρόμια ὁ πρωτόγερος, ἀνεβαίνοντας σὲ ξάγναντους και σὲ πεζούλια ἀπάνου... Καὶ τὸ ταχύ, μόλις ἐτσάκισαν τὰ ἐφτὰ μεσάνυχτα... ξάφνου μαζί κι οἱ πέντε καμπάνες τῶν ἀψηλῶν μας καμπαναριῶν ἀνατάραξαν τὸ χωριό... εἶχε καὶ τὸ χειμῶνα ἢ πλιὸ μεγάλη ἐκκλησιὰ τοῦ χωριοῦ μας, ὁ Ἀϊ-Νικόλας, και τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο τὸν ἐξανάχιζαν οἱ χωριανοί. Ἐπλήρωναν μονάχα τὰ μεροδούλια τῶν μαστόρων κι ἐκουβαλοῦσαν αὐτοὶ ἀπὸ τὰ βουνὰ ἀπάνου κάθε βδομάδα τὴν πλάκα και τὰ μάρμαρα... Κατέβαιναν κι ἔτρεχαν ποῖος νὰ πρωτοπεράση τὸν ἄλλον... μπροστὰ τὰ βιολιά πάντα κι οἱ δημογέροντες κι οἱ παπάδες φορτωμένοι κι αὐτοὶ και πίσω τὸ πλῆθος... »

Ἄν διὰ τὸ κοινὸν ἔργον προσλαμβάνονται εἰδικοί τεχνῖται, κτίσται, μαραγκοί, κλπ., ὑποχρεοῦνται πάντες οἱ κάτοικοι ἐκ περιτροπῆς νὰ διαθέσουν τὰ τῆς διατροπῆς των. *Τοὺς μαστόρους τοὺς ἐφίλευαν ὁ κόσμος μὲ τὸ νουδέτ*³⁾.

2) Ἀγγραφεῖα διὰ τὴν καλλιέργειαν κοινοτικῶν κτημάτων.

Κοινὰ κτήματα τῆς κοινότητος ἢ τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς μονῆς ἢ τοῦ σχολείου καλλιεργοῦνται διὰ συνεργασίας τῶν χωρικῶν κατὰ παλαιὰ ἔθιμα. «Τὸ χωράφι τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀμανὴν τῆς Χίου ὀργάνουν 60-70 ζευγάρια μαζί: ἡ ἡμέρα ὠρίζετο ἄλλοτε ὑπὸ τῶν δημογερόντων»⁴⁾, τμήμα δὲ τοῦ ὄροπεδίου τῆς Ἀμανῆς, μεταξὺ τῶν χωρίων Παρπαριαῶς, Ἁγίου Γάλακτος και Κουρουνίων, δὲν εἶναι διηρημένον εἰς κλήρους, ἀλλὰ καλλιεργεῖται ἀπὸ κοινου και φέρει τὸ ὄνομα Κομώνη (commune). Εἰς παρόμοιον ἴσως λόγον ὀφείλεται και τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ Κοινή.⁵⁾ Ἀπὸ κοινου γίνεται και ἡ ἐργασία πρὸς ἐκχέρσωσιν κοινοτικῶν κτημά-

1) ΛΑ 1159 Β' 88, Γ. Ταρσοῦλη, Κορώνη. Πρβλ. Ἄρχ. Θρ. Θεσ. 13 σ. 153. « Διὰ νὰ κτίσουν ἐκκλησιάν εἰς Σκοπὸν τῆς Ἀνατολ. Θράκης συγκεντρώνονται ὅλοι διὰ κωδωνοκρουσίας και ἐργάζονται τὰς νυκτερινὰς ἰδίως ὥρας ». ΛΑ 1153 Β' 123, Μ. Ἰωαννίδου, Ἀράχοβα (προσωπ. ἐργασία διὰ κοινοτικὸν ἔργον).

2) Παρνασσός 15 (Ἀθήναι 1892) σ. 190-194.

3) ΛΑ 1160 Α' 113, Γ. Α. Μέγας, Βάρος Λήμου.

4) Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογραφίας σ. 9.

5) Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὰ τοπωνυμικά τῆς Χίου, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον Β' σ. 43. Κοινὰ καθίστανται συνήθως τὰ δι' οἰονδήποτε λόγον μένοντα, ἄνευ ἰδιοκτητοῦ κτήματα

των, ἅτινα συνήθως μετὰ τὴν ἐκχέρωσιν διανέμονται εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας. ¹⁾

3) Κοινή ἔξοδος τῶν χωρικῶν πρὸς καταδίωξιν ἀγρίων ζώων, ληστῶν κ.λπ. ἢ ἀναζήτησιν ἀπολεσθέντος ἢ κλαπέντος ζώου.

Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι παλαιότατον, δηλοῦται δὲ διὰ τοῦ γνωστοῦ εἰς πολλὰ μέρη ὄρου *παγάνα* ἢ *παγανιά*: «*ἐπῆραν τὴν παγάνα νὰ πᾶν νὰ βροῦν τὸ ζῶν*» ²⁾, «*τὰ ἀτσοκάνιστα* (τὰ μὴ εὐνοουχισμένα) *δαμάλια ἀγριεῦουν· γι' αὐτὸ πᾶνε παγάνα καὶ τὰ τουφεκᾶνε, σὰ νὰ εἶναι ἄγρια θηρία*». ³⁾

Ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ λατιν. *paganus* (χωρικός, ἐθνικός, μὴ χριστιανός, ἀβάπτιστο παιδί, δαιμονικό), προσέλαβε δὲ ἤδη κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν σημασίαν συγγενῆ πρὸς τὴν σημερινήν, ἤτοι περίπολος στρατιωτῶν καὶ ἰδιωτῶν πρὸς δίωξιν πολεμίων ἢ ληστῶν ἢ πρὸς θήραν ἀγριμίων. ⁴⁾

Ταυτόσημος καὶ ὀλιγώτερον ἐν χρήσει εἶναι ὁ ὄρος *ὄρδια*: ⁵⁾ «*τὸν παλιὸ καιρὸ κᾶνανε ὄρδια, δηλ. φυλάγανε τὰ πόστα, γιὰ νὰ μὴν κατεβοῦν οἱ κλέφτες καὶ τοὺς πάρουν τ' ἄλογα, τὰ βόδια. Μαζεύονταν πέντε ὡς ἕξι καὶ πηγαίνανε καὶ πιάνανε ἀπὸ δυὸ-δυὸ τὰ πόστα ὡς τὴν αὐγὴ. Ὅλο τὸ χωριὸ φύλαγε μὲ τὴ σειρά*». ⁶⁾ Ἐν Κῶ διὰ παρομοίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον *παραμόνεμα*. ⁷⁾

4) Ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ πνεύματος τῆς συνεργασίας.

Τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ κοινὸν ἐμφαίνουν καὶ συνήθειαι τινες τῶν ἀγροτῶν, σχετιζόμεναι μὲ τὴν ἐναρξιν τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Τὴν ἡμέραν τῆς ἐναρξeos αὐτῶν ὠρίζον ἄλλοτε οἱ γέροντες, οἱ προεστοὶ τῶν χωριῶν, σήμερον δὲ ἡ κοινωτικὴ ἀρχή. Οὕτως εἰς Παρπαριὰν Χίου οἱ γέροντες κηρύσσουν τὴν ἐναρξιν τῆς σπορᾶς, πότε θ' ἀναβοῦν εἰς Ἀμανὴν (ἣτις εἶναι γῆ κοινή), πότε θὰ δύνανται νὰ κόψουν χόρτα διὰ τὰ ζῶα των, πότε θ' ἀρχίσῃ ὁ θερισμός, ὅπως ἐπίσης ὀρίζουν καὶ πόσα ζῶα (*σωνθρόφια*) δικαιοῦται νὰ ἔχη ἕκαστος

τὰ φερόμενα μὲ διάφορα ὀνόματα: *ἔρμα* (Πελοπόννησος, Θράκη), *βεράνικα* (Χαλκιδική), κ.ο.κ. Εἶναι τὰ λεγόμενα κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν *ἐξαλείμματα* ἢ *ἑξαλείμματα*, περὶ ὧν βλ. *II. Καλλιγᾶν*, Μελέται καὶ Λόγοι (1882) σ. 256-7, Ν. Ἑλληνομνήμονα, 11 (1914) σ. 491-2, *Κ. Ἀμαντον*, *Χιακὰ Χρονικὰ Α'* σ. 153. Πρβλ. *Miklosich-Müller*, *Acta et dipl.* 1865 τόμ. 3, σ. 174.

¹⁾ Βλ. καὶ *N. H. Ἀναγνωστοπούλου*, Ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμισις, παραρτ. Γεωργ. Δελτίου, Μάρτιος 1929 σ. 7. Πρβλ' *Ecloga Leonis et Constantini* ἐκδ. Antonius G. Mompheratús, Athenis 1889 σ. 31. Τὴν τοιαύτην διανομὴν χαρακτηρίζουν ἐν Ρόδῳ διὰ τοῦ ὄρου *χωριολοί*. Βλ. *Α. Βρόντην*, Οἱ ζευγάδες τῆς Ρόδου ἐν *Λαογραφίᾳ IB'* σ. 129.

²⁾ ΛΑ 894, 73, Δ. Πουλάκης, Αἴγινα. ³⁾ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελις σ. 91.

⁴⁾ Βλ. *N. Γ. Πολίτην*, Παραδ. 2, 1254-1255.

⁵⁾ Συνώνυμον πρὸς τὸ *ὄρδι*, ὅπερ ἐκ τοῦ τουρκομαν. *ordu* = στίφος, ἄτακτον.

⁶⁾ ΛΑ 1378 Γ' 12, Γ. Ταρσοῦλη, Μεσοχώρι Πυλίας. ⁷⁾ ΛΑ 1575, 11, Ἀ. Καραναστάσης.

κάτοικος και ποῦ θὰ βόσκουν. Οἱ ἴδιοι ἐκτιμοῦν και τὴν ἀποζημίωσιν, ἣν ἕκαστος ζημιωτῆς ὀφείλει νὰ καταβάλῃ. Τὰς ἀποφάσεις των ἀνακοινώνουν διὰ τοῦ διαλαλητοῦ, ἀνερχομένου εἰς στέγην οἰκίας ἀπέναντι τοῦ χωρίου¹⁾.

Ἀπὸ κοινοῦ ἐγίνετο ἄλλοτε και ἡ ἔναρξις τῆς ἐργασίας πρὸς ἐξαγωγήν τῆς μαστίχης, τὸ *κέτος*, ὅπως λέγεται ἐν Χίῳ²⁾. Εἰς Λακωνίαν μὲ τὸν ὄρον *στημὸς*³⁾ χαρακτηρίζεται ἡ κοινὴ συμφωνία περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν πρέπει νὰ μετακομισθοῦν τὰ θερισθέντα δημητριακά, ἵνα κατόπιν ἀφήσουν ἐλεύθερα τὰ ζῶα εἰς τοὺς θερισθέντας ἀγροὺς πρὸς βοσκὴν. Ἀνάλογα ἔθιμα ἔχομεν εἰς τὴν ἄλλην Πελοπόννησον, Κυκλάδας⁴⁾ και ἀλλαχοῦ.

Τὸ ἔθιμον προφανῶς ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τοὺς φεουδαρχικοὺς χρόνους, ὅτε ὁ ἄρχων ὠρίζε τὴν ἔναρξιν τῆς ἐργασίας, ἵνα συγχρόνως θερίζωνται ὅλα τὰ κτήματα και ἀφήνωνται μετὰ ταῦτα τὰ ποιμίγια ἐλεύθερα πρὸς βοσκὴν. Εἰς τὰ Βασιλικὰ (ἔκδ. Ι. Δ. Ζέπου 7, 17, 4) ἀναγράφεται διάταξις, καθ' ἣν « πρὸς τὴν συνήθειαν ἐκάστου τόπου τὸν χρόνον τοῦ θέρους και τῆς τρύγης οἱ ἄρχοντες ὀρίζουσι ».

Γ' ΓΕΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΔΗΛΟΥΝΤΕΣ ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ἡ συνεργασία, ἡ προερχομένη ἐξ εὐρύτερου πνεύματος κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, δηλοῦται διὰ διαφόρων ὀνομασιῶν. Γνωστὸς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐν πρώτοις ὁ ὄρος *ἐργατιά* ἢ *ἀργατιά* (*ἀργαδιά* ἐν Δωδεκανήσῳ⁵⁾, *ἀργατία* ἐν Μάνη και Πόντῳ⁶⁾ εἰς δῆλωσιν κοινῆς συμπράξεως⁷⁾: *Σήμερα ἔχομε ἀργατιά, θὰ βά-*

¹⁾ Κ. Ν. Παπαδάκη, Ἐντυπώσεις ἐκ Παρπαριάς Χίου, Χιακὰ Χρονικὰ 1, τευχ. Α' σ. 77.

²⁾ Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας διὰ τὴν καλλιέργειαν και ἐξαγωγήν τῆς μαστίχης βλ. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη, τόμ. 1 τευχ. Α', Ἀθήναι 1938 σ. 96-100.

³⁾ Εἰς παλαιὸν ἔγγραφον συμβάσεως ἱατροῦ μὲ τὸ χωρίον Ἀφούγγια ἀναφέρεται: « ὡς καθὸς ἦνε ὁ στίμος ἀπο παλαια... » Ν. Ἑλληνομνήμων 14 (1917) σ. 55. Βλ. και ΛΑ 721, 128, Κ. Νεστορίδης. Ἡ λέξις φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ στήνω. Εἰς Νάξον τὴν μεταχειρίζονται εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὅπου ἡ ἐτυμολογικὴ συγγένεια μὲ τὸ στήνω εἶναι προφανής: « Τὸ καζανάκι στὸ στημὸ ποῦ θὰ στηθῇ ». (ΙΑ 515, 725, Δ. Ζευγῶλη). Ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἔννοιας, δηλοῦσης τόπον, προσέλαβεν ἴσως και χρονικὴν σημασίαν.

⁴⁾ Π. Ζερλένη, Μαντροκαθίσματα, βουδομαντρές, θεμονιά, μητᾶτο. 1923 σ. 1.

⁵⁾ Μ. Μιχαηλίδης-Νουάρης, Δωδεκαν. Ἐπιθεώρησις, ἔτος Α' 1947 σ. 143.

⁶⁾ Ἀγ. Φωστηροπούλου, Τὸ χωρίον Ἰμέρα, ἐν Ἀρχ. Πόντου 11, 156. πρβλ. Σύλλ. Κ. Π. παράρτ. τόμ. ΙΖ' (1886) σ. 125. ΛΑ 1523α 49, Ἰ. Γιαννακοῦρος. Ἀργατία γίνεται ἐν Μάνη και εἰς περίπτωσιν κινδύνου ἀντεκδικήσεως (βεντέττας) ἐκ μέρους μελῶν τῆς οἰκογενείας φονευθέντος. Οἱ διατρέχοντες τὸν κίνδυνον συγκεντρώνουν πολλοὺς συγγενεῖς τοῦ αὐτοῦ γένους (Ἀφδρικακιαναῖοι, Τσιγουρακαῖοι κ.λ.π.) και ὅλοι μαζί πηγαίνουν εἰς τὸ κτῆμα τοῦ διατρέχοντος τὸν κίνδυνον και ἐργάζονται. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπιτηροῦν τὰ περίξ, ἵνα ἐγκαίρως εἰδοποιήσουν, ἂν τυχὸν ἐμφανισθῇ ἔχθρος. (Ἀνακοίν. τοῦ φιλολόγου Ἄν. Ἀνδρακάκου).

⁷⁾ Ἀργατιά σημαίνει και τὸ σύνολον τῶν ἐργατῶν: π. χ. *κάθησε ἡ ἀργατιά γιὰ φαί*.

λουμε ἀργατιά στ' ἀμπέλι, στο χωράφι... Τὴν ἔννοιαν ὡσαύτως τῆς συγκεντρώσεως πολλῶν πρὸς κοινὴν ἐργασίαν ἔχουν αἱ λέξεις *μάζεμα*¹⁾ καὶ *παρακαλιά*: *Σκάβουν τ' ἀμπέλι μὲ παρακαλιά ἢ μὲ παρακάλια* λέγουν ἐν Αἰτωλῶν²⁾, *κάνουν καλεῶκῆ* λέγουν ἐν Φυσίνῃ Λήμνου³⁾, *κάνουν παρακάλεση* ἐν Πυλῖα⁴⁾, *καλιστοῦν* ἐν Λέσβῳ⁵⁾, *καλεστικῆ* ἐν Σκύρω⁶⁾, *παρακάλεση ἢ παρακαλεσιά* ἐν Μεσσηνίῃ⁷⁾ κλπ.

Ἐν Πελοποννήσῳ ἐπικρατεῖ ὁ ὅρος *ξέλαση*⁸⁾, χαρακτηριστικὸς τῆς ὁμαδικῆς ἐξόδου δι' ὠρισμένην ἀγροτικὴν ἐργασίαν, συνεκδοχικῶς σημαίνων καὶ τὴν σύμπραξιν εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας: *Ἐχουμε ξέλαση νὰ σκάψουμε τ' ἀμπέλι, ἀλλὰ καὶ ξέλαση νὰ ξάνουμε μαλλιά*. Ἡ λέξις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς (ἐξέλασις-ἐξελασία), προσέλαβε δὲ τὴν σημερινήν της ἔννοιαν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν⁹⁾. Εἰς τινὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου λέγεται καὶ *κρασοφιλιά*, ἔνεκα τοῦ ἐπιδαφιλευομένου οἴνου κατὰ τὴν ἐργασίαν¹⁰⁾.

Τὴν ἔννοιαν τῆς συγκεντρώσεως πρὸς κοινοπραξίαν ἔχει καὶ ἡ λέξις *ἀγγαρεία-ἀγγάρεια*, γνωστὴ οὕσα ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων καὶ ἐτυμολογούμενη ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ἐκ τοῦ περσικοῦ *ἄγγαρος* = *ἀχθοφόρος*. Τὴν πρώτην σημασίαν τῆς «ἐκ βίας γινομένης ὑπηρεσίας», ὡς ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Σουίδα, μὲ τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν τὴν λέξιν εἰς τὴν Γραφήν¹¹⁾, εἶχε κατὰ φεουδαρχικοὺς χρόνους, ὅτε ὁ ἰσχυρὸς φεουδάρχης ὑπεχρέωνε εἰς ἐργασίαν ἄνευ ἀμοιβῆς τινος ἅπαντας τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένους δουλοπαροίκους καὶ ἐλευθέρους καλλιεργητὰς¹²⁾. Τὴν

¹⁾ ΛΑ 713, 85, Β. Φάβης. ²⁾ ΛΑ 916, 53, Δ. Λουκόπουλος.

³⁾ ΛΑ 1160 Β' 225, Γ. Α. Μέγας. ⁴⁾ ΛΑ 1378 Γ', 6, Γ. Ταρσούλη.

⁵⁾ Σ. Ἀναγνώστου, Λεσβιακά (ἐν Ἀθήναις 1903) σ. 96.

⁶⁾ ΙΑ 560 Β', 22. ⁷⁾ ΙΑ 587, Δ. Γεωργακάς.

⁸⁾ Π. Παπαζαφειρόπουλος, ἔνθ' ἂν. σ. 472. Ἀγ. Σγουρίτσας, Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ Α' (Ἰανουάρ. 1938) 9. ΛΑ 1098, 506, Ι. Κακριδῆς, Τρίκαλα Κορινθίας. Ὁμ. Γεωργακάς, Μεσσηνιακὰ ἔθιμα ἐν Ἀρχεῖῳ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου Η' (1941) σ. 187. Πρβλ. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ΙΓ' (1938), σ. 632. ⁹⁾ Βλ. Κ. Ἀμαντον, Ἑλληνικά 4 (1931) σ. 320.

¹⁰⁾ Λαογραφία Α' (1909) σ. 130, πληροφ. ἐξ Ἡλείας Κ. Ἀναστασιανοῦ. Φιλιά (ἦ), ἐν Πελοποννήσῳ λέγεται γενικῶς ἡ φιλοξενία, τὸ φιλεῦν: *Θυμῆσον τῇ φιλιά μας, λέγουν συνήθως εἰς τὸν ἀπερχόμενον ξένον εἰς τόνον ἄστεϊον, θέλοντες τρόπον τινὰ νὰ δεῖξουν, ὅτι δὲν ἦτο καὶ σπουδαία ἢ παρασχεθεῖσα φιλοξενία.* ¹¹⁾ *Ματθ.* 5, 41.

¹²⁾ Περὶ ὑποχρεώσεων ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς μορτίτας καλλιεργητὰς ὑπὸ τοῦ φεουδάρχου βλ. Γ. Χρηστάκη *Ζωγράφον*, Τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα ἐν Θεσσαλίᾳ σ. 39. Εἰς παλαιότερα κείμενα πολλὰς εὐρίσκομεν σχετικὰς εἰδήσεις: Διὰ κανόνος τῆς Γ' Οἰκομ. Συνόδου ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς ἐπισκόπους «ἀναγκάζειν τινὰς καρποφορεῖν ἢ ἀγγαρείας διδόναι ἢ διὰ ταῦτα ἀφορῆσαι» *Ράλλη-Ποτλῆ*, Σύνταγμα θεῖον καὶ ἱερῶν κανόνων, Ἀθήνησι 1852, 1, 133. Δι' ἀργυροβούλλου τοῦ Δεσπότη Θεσσαλίας Νικηφόρου Δούκα (1266) ἢ ἐπὶ τοῦ Πηλίου μονῆ τῆς Μακροννηϊώσεως ἀπαλλάσσεται τῆς ἀγγαρείας» *Miklosich - Müller*, Acta et diplomata, IV, 419. Πρβλ. Α. Κ. Τσοποτόν, Ἱστορία τῶν γεωργῶν καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τῆς Θεσσαλίας σελ. 52.

αὐτὴν σημασίαν διετήρησε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑνετοκρατίας¹⁾ καὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἡ ἀγγαρεία ἦτο ἐκ τῶν ἐπαχθεσιάτων πιέσεων τῶν κυριάρχων κατακτητῶν. Σήμερον ἀπαντᾷ μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἐκεῖ ὅπου διατηρεῖται καὶ ἐφαρμόζεται τὸ παλαιὸν ἔθιμον τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐπιβολῆς τῆς ἐργασίας, ὡς π. χ. ἐν Μάνη, ὅπου «οἱ μεγαλοκτηματῖαι διὰ κωδωνοκρουσιῶν καλοῦν τοὺς γεωργοὺς δι' ἐργασίαν εἰς τὸν ἀγρόν των»²⁾, ἐν Λήμνῳ, ὅπου ὁ ἀφεντικὸς ἐπιβάλλει 'εἰς τὸν κεχαγιάν, τὸν μισθωτὴν καλλιεργητὴν τῶν κτημάτων του, νὰ πὰ νὰ τὸν φέρῃ ἔξ βαρέλια νιρὸ ἀπ' τὸν Ἀὐλῶνα, νὰ γιμῶσ' οὖλις τίς σφίδις κὶ τὰ πθάρια, γὰ νὰ πιράσ' τς δεκαπέντι μέρις, ὅσου νὰ ξανάρθ' οὐ κιαχαγιὰς νὰ τὸν νιρουνκουβανήσ'»³⁾. Ἡ παλαιὰ σημασία διαφαίνεται καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς παροιμίας: «μικρὸ χωριό, πυκνὴ ἀγγάρεια⁴⁾· μὲ ἀγγαρεία ἀμπέλι δὲν γίνεται, τσαῖρι δὲν προκόφτει⁵⁾· ἀνθρώπου παρακάλεση ὁμοιάζει τὴν ἀγγάρεια. Μὲ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν ἡ ἀγγαρεία προσέλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς συνεργασίας εἰς ἔργον κοινῆς ὠφελείας ἢ φιλανθρωπίας. «Ἡ ἀποκτηνωτικὴ ἀνατολικὴ ἀγγαρεία ἐξελίσσεται πρὸς ἐλευθεροπρεπεῖς ἐργασίας» λέγει ὁ Ἄ. Μ. Ἀνδρεάδης, ἐξετάζων λεπτομερῶς τὸν θεσμόν τῆς ἀγγαρείας⁶⁾.

Μὲ τὴν σημασίαν τοῦ βοηθῶ ἀπαντᾷ, καὶ τὸ ρῆμα *παραπάνω* ἐν Κρήτῃ⁷⁾. Παλαιότερον ἐπὶ Ἑνετοκρατίας εὐρίσκομεν τὴν λέξιν *παραπιασμός*⁸⁾, συνώνυμον πρὸς τὴν ἀγγαρείαν, ἐκ τοῦ *παραπιασμός* (παραπιέζω), λέξεως τῆς μεταγενεστέρας Ἑλληνικῆς, ἀπαντώσης παρ' Ὁρειβασίῳ⁹⁾ καὶ Σέξτω Ἐμπειρικῷ¹⁰⁾.

Ἐτέρα λέξις, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν της εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους, εἶναι τὸ *παρασπόρι*. Ἡ λέξις αὕτη κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε μέρος τοῦ κτήματος, σπειρόμενον ἰδιαιτέρως δι' ἀγγαρείας τῶν δουλοπαροίκων πρὸς ἀποκλειστικὸν ὄφελος τοῦ ἰδιοκτήτου (τσιφλικούχου)¹¹⁾. Τὴν σημασίαν ταύτην διατηρεῖ εἰς τινὰ μέρη καὶ σήμερον. Οὕτως

¹⁾ Α. Μομφεράτου, Μεθῶνη Κορώνη ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1914 σ. 55. Σ. Ζαμπελίου, Κρητικοὶ γάμοι, ἐν Τουρίνῳ 1871 σ. 125.

²⁾ ΛΑ 1485, 5, Στ. Τζουμμελάς.

³⁾ Γ. Α. Μέγα, Λαϊκὴ Οἰκοδομία τῆς Λήμνου ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. Β' 1940 σ. 4.

⁴⁾ Βλ. καὶ Ν. Δημητράκοπουλον, Νομικαὶ ἐνασχολήσεις 2, 91.

⁵⁾ Βάρνερ, ἀγγαρεία 1. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμ. Β' 28.

⁶⁾ Α. Μ. Ἀνδρεάδου, Σύστημα ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας Α' (Ἀθήναι 1928) σ. 27.

⁷⁾ ΛΑ 1584, 185, Στ. Ξανθοουδίδης, Κρήτη.

⁸⁾ Α. Μομφεράτος, ἐνθ. ἀν.

⁹⁾ Ἐκδ. Daremberg σ. 101.

¹⁰⁾ Πρὸς μαθηματικοὺς 7, 192. Βλ. Λεξ. Liddel-Scott-Κωνσταντινίδου, λ. παραπιασμός.

¹¹⁾ Ὅτι ἀρχικῶς ἡ λέξις ἐσήμαινε τὸν ἰδιαιτέρον ἀγρόν, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ *Di Cange* (gloss. gr.): παρασπόρια, καστρέσια, ἰδιόκτητα in gloss. Basilic. *peculium castrense*. Κατὰ τὸν Κ. Ἄμαντον (Ἑλληνικά 4, 320) παρασπόρι πιθανῶς κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε τὸν κατὰ δεύτερον ἔτος σπειρόμενον ἀγρόν, τὸν εἰς τινὰς Κυκλάδας λεγόμενον *παραγκαιριά*.

ἐν Ἡπειρῷ «παρασπῶρια ἐκαλοῦντο οἱ ἀγροί, οἱ σπειρόμενοι δι' ἀγγραείας τῶν χωρικῶν χάριν τῶν λεγομένων σπαήδων». 1) Ἐν Λήμνῳ «ἀπ' ὅσα χουράφια εἶχε τ' ἀφεντ' κὸ καὶ τὰ ὀπερην οὐ κιαχαγιᾶς τημοάγκα, κρατοῦσιν ἕνα χουράφ' τ' ἀφεντ' κὸ καὶ τό βαζι παρασπόρ', ἐντελῶς θ' κὸ τ'. Οὐ κιαχαγιᾶς ἦθιλι νὰ τοῦ τὸ σπειρ', νὰ τοῦ τὸ θερῖο, νὰ τοῦ τ' ἀλουνῖο' μὲ τὰ θκά τ' τὰ ζῶα, νὰ τοῦ τὸ πάη ἔτ' μου» 2).

Ἐν Αἰτωλίᾳ λέγουν τὸ ἔχω παρασπόρι = τὸ σπέρνω μόνος μου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ σεμπρικὸ ἢ κολληγηκὸ 3). Ἐπειδὴ ὁ ἰδιαιτερός αὐτὸς ἀγρὸς τοῦ γαιοκτήμονος, τὸ παρασπόρι, ἐσπείρετο ἄλλοτε δι' ὀμαδικῆς ἐργασίας (ἀγγραείας), ἡ λέξις προσέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὀμαδικῆς ἐργασίας 4) καὶ κατ' ἀναλογίαν ἄλλων ὀμαδικῶν ἐργασιῶν, προσφερομένων πρὸς ἐνδεεῖς, ἐγίνε ταυτόσημος πρὸς τὴν ξέλαση, παρακαλιὰ κ.τ.δ.

Μὲ τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν εἶναι γνωστὴ σήμερον ἐν Θεσσαλίᾳ 5), Βοιωτίᾳ 6), Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀχαρνανίᾳ 7), Λακωνίᾳ 8). Ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Μ. Ἀσίᾳ περισσότερο ἐν χρήσει εἶναι ἡ λέξις μεντζί 9). Τὴν λέξιν γιαρδίμ-γιαρδοῦμ (ἐκ τοῦ τουρκ. yardim) μεταχειρίζονται ἐν Λήμνῳ· σήμερα θὰ κάνουμε γιαρδίμ. Οἱ συνεργαζόμενοι ὀνομάζονται γιαρδίμτζήδες 10).

Ξενικῆς ἐπίσης προελεύσεως εἶναι καὶ ὁ εἰς Κρήτην, Κύπρον, Κυκλάδας, Ἰονίους νήσους ἐν χρήσει συνώνυμος ὄρος ἀγιουτάρω ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ aiutare, aitare 11), τὸ οὐσιαστ. ἀρίδα καὶ τὰ συγγενῆ αἰτάρω, αἰδέρνω, αἰδάριση, αἰδάρισμα,

1) Ζωγράφειος Ἀγών Α' σ. 50.

2) Γ. Α. Μέγας, Λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου ἐν Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ. Β', 1940 σ. 3.

3) Δ. Λουκοπούλου, Γεωργ. Ρούμελης σ. 156. ΛΑ 765, 11.

4) Καὶ ἄλλαι γεωργικαὶ λέξεις σημαίνουν καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς εἰς αὐτὸν γινομένης γεωργ. ἐργασίας: ἀνοίμα = ὁ νεωστὶ ἐκχερσθεὶς πρὸς καλλιέργειαν ἀγρὸς καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία· ὄργωμα = ὄργωμένος ἀγρὸς καὶ ἄροσις· κάφαλο = ὁ ἐκ καύσεως θάμνων προελθὼν ἀγρὸς καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἐργασία.

5) ΙΑ ἀρ. 503, 118, Ἀναστ. Κουκουλέ.

6) ΛΑ 1153 Β', 122, Μ. Ἰωαννίδου.

7) Δ. Λουκοπούλου, Γεωργ. Ρούμελης σ. 156. Περὶ τῶν κατὰ τόπους χρήσεων τῆς λ. βλ. Κ. Ἀμαντον, Ἑλληνικά 4, 320. G. Rohlf's, Etymologisches Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität, Halle 1930 ἐν λ. Z. von Ligenthal, Jus Graecoromanum 3, 32. II. Ἀ(ραβαντινοῦ) Χρονογραφία Ἡπειροῦ Γ, 241, Χ. Παπαχριστοδοῦλου, Τοπωνύμια τῆς Ρόδου μεσαιων. χρόνων, Ἑλληνικά, 10, 127.

8) ΛΑ 713, 180, Β. Φάβης.

9) Ἀρχ. Θρακ. Θησ. ΣΤ', 239. ΛΑ 1104 Γ', 104, Γ. Α. Μέγας. ΛΑ 1146, 41, Δ. Πουλάκης, Τσεσμέ Μ. Ἀσίας.

10) ΛΑ 1160 Α', 129, Γ. Α. Μέγας.

11) Περὶ τῆς ἐτυμολογίας βλ. Ἀθηνᾶ, 36 σ. (1924) σ. 154.

αἰδαριστής, αἰδαριστό κ.λ.π.¹⁾ Ἐν Νάξῳ ὁ ὄρος *σιφέρει* (ἐκ τοῦ τουρκ. *σεφέρει* = ἐκστρατεία, πόλεμος, ἐκδρομή, ταξίδι) χρησιμοποιεῖται καὶ ἐπὶ συμβάσεων καὶ ἐπὶ ὁμαδικῆς ἐργασίας: «Σμίγουνε δυὸ ἄνθρωποι καὶ κάνουνε μαζί τις δουλειές τους καὶ κάνουνε σιφέρια π.χ. θὰ σπέρνουνε μαζί· βάζει καθένας τὸ βόδι του καὶ μὲ τὰ δυὸ βόδια ζευγαρίζουνε. Δυὸ μέρες πάει μιὰ παρέα στὰ σμυριδωρυχεῖα κι ὕστερα πάει ἄλλη· κάνουνε σιφέρει»²⁾. Ὁ ὄρος *σύφωμο*, γνωστὸς κυρίως ἐπὶ συμβάσεων μισθωτῶν, λέγεται ἐν Ἄνδρῳ κατ' ἐπέκτασιν καὶ ἐπὶ τῶν προσφερόντων τὴν ἐργασίαν των δωρεάν, μὲ τὴν παροχὴν τροφῆς μόνον, πρὸς βοήθειαν ὁμοχωρίων ἐχόντων ἀνάγκην³⁾. Ἡ δαπάνη διατροφῆς τῶν ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζομένων βαρύνει κατὰ κανόνα τὸν ἰδιοκτήτην τοῦ κτήματος⁴⁾.

Δ' ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὰ ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας παρουσιάζουν μὲν κατὰ τόπους διαφορὰς τινὰς καὶ παραλλαγὰς, διέπονται ὅμως γενικῶς ἀπὸ βαθθὺν πνεῦμα ἐκτιμήσεως τῶν ἐκ τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἀγαθῶν καὶ ἀπὸ στερεὰν ἠθικὴν ἀντίληψιν, ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεταξὺ τῶν συνεργαζομένων σχέσεις καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀθετήσεως τῶν συμφωνιῶν καὶ τῆς ἀνείλικρινείας ἐπακόλουθα. Ταῦτα ὁ λαὸς διετύπωσε παραστατικώτατα ἰδίᾳ εἰς παροιμίας: «*Οπου εἶναι πολλοί, εἶναι ἐδλογία Θεοῦ*⁵⁾», «*Οπου εἶναι πολλοί, εἶναι πολλὰ καλά*⁶⁾», «*Οἱ πολλοὶ παίρνουν τὴν Πόλη*⁷⁾», ἀποδίδων τὸ ρητὸν «*ἡ ἰσχὺς ἐν τῇ ἐνώσει*». Ὁμοίως τὴν ὑποχρέωσιν διὰ τὴν τήρησιν τῶν συμπεφωνημένων ἀναγνωρίζει ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ λέγων: «*συμφωνία καὶ νόμος*⁸⁾», τὰ βόδια δένουν ἀπ' τὰ κέρατα, τὸν ἄνθρωπο ἀπ' τὸ λόγο.

Ἡ σύμβασις πρὸς κοινοπραξίαν θεωρεῖται θεσμὸς ἱερός. Ἡ τιμιότης εἰς τὰς

¹⁾ Βλ. Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ἀκαδημίας ἐν λ. αἶδα.

²⁾ ΛΑ 1524, 158 - 159, Δ. Ζευγώλη.

³⁾ ΛΑ 508, 152, Ἄν. Κουκουλέ.

⁴⁾ Ἐν Καρπάθῳ ἡ κοινὴ τράπεζα τῶν οὕτως ὁμαδικῶς ἐργαζομένων εἶναι γνωστὴ μὲ τὸν εἰδικὸν ὄρον *απορόταβλα* ἢ *τάβλα*: βλ. Μ. Μιχαηλίδην - Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου Β' σ. 49.

⁵⁾ ΛΑ 888, 471, Κ. Νεστορίδης, Λακωνία.

⁶⁾ ΛΑ 482, 639, Τ. Κανδηλῶρος, Γορτυνία.

⁷⁾ ΛΑ 880, 267, Δ. Λουκόπουλος, Αἰτωλία.

⁸⁾ Ἡ ἀνάγκη τῆς τηρήσεως τοῦ λόγου τονίζεται ὑπὸ παλαιοῦ νομικοῦ: «οὐδ' ἔννομον οὐδ' ἀρμόζον λογικῶ ζῶφ τὰς ἰδίας τῶν λόγων ὁμολογίας δι' ἀθετήσεως κιβδηλεύειν· ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο, τοῦτο πρέπον ἀνθρώπῳ φυλάττειν· λόγου ἀλήθειαν, εἴ γε μὴ μέλλει ἐν τῷ διαφθεῖρειν ψεύδει τ' ἀληθὲς ἔρημος λόγου γενόμενος, ἀπὸ λογικῆς ἐκπεσεῖν τάξεως» Αὐτοκρ. Λέοντος Νεαρά ιθ'. Βλ. Ν. Δημητρακόπουλον, ἔνθ' ἄν. σ. 110 - 111.

σχέσεις αυτές είναι ζήτημα ηθικής τάξεως, τῆς ὁποίας ἡ διασάλευσις ἐκ μέρους τῶν συνεργαζομένων ἐπισύρει ἄμεσον τὴν τιμωρίαν ἐξ ἐπεμβάσεως αὐτῆς ταύτης τῆς θείας δίκης. Ἐν Πελοποννήσῳ, ἐὰν τύχη νὰ συμβῇ ζημία ἢ ἀπώλειά τις εἰς τὰ συνεταιρικά ἀγαθά, δηλ. νὰ ἐπέλθῃ θάνατος εἰς τι ἐκ τῶν ζώων τοῦ συνεταιρισμοῦ ἢ καταστροφή εἰς τὴν ἐσοδεῖαν κλπ., λέγουν ὅτι ἔγινε *διαβολιά* ἢ *μαγαρισιά* καὶ διὰ τούτου ἐννοοῦν, ὅτι ὁ ἕνας ἐκ τῶν συμπραττόντων ἔκλεψε ἢ κατὰ τινα τρόπον ἐδολεύθη τὸν συνεταιῖρον. Ἡ πίστις, ὅτι ἀνωτέρα τις δύναμις διέπει καὶ τὰ τῶν συμβάσεων, ὡς καὶ ὅλα τ' ἀνθρώπινα, φανερώνεται καὶ εἰς τὰ ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ λεγόμενα: *ὅταν κάμνουνε ὄρταγιά* ¹⁾, *ἂν δὲν ταιριάσῃ τὸ ζάγανόν της* ²⁾, *παθαίνουνε τοῦ ἄνους τὰ ὄζα καὶ τότε ξεχωρίζουν* ³⁾.

Ἡ δικαία διανομὴ εἶναι ρητὸν αἶτημα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως: «*ὅποιος τρώει τὸ δίκιο τ' ἄλλουνοῦ, τρώει τὰ ποδάρια του*», λέγει μία ἐκ τῶν πολλῶν σχετικῶν λαϊκῶν παροιμιῶν, σημαίνουσα, ὅτι βεβαία τιμωρία ἀναμένει τὸν ἀδικοῦντα τοὺς ἄλλους. Ὁ Θεός, κατὰ λαϊκὴν παράδοσιν, «*ἔβαλε σχισμὴν στὴ μέση τοῦ σιταριοῦ, γιὰ νὰ μποροῦν οἱ γεωργοί, σὰν ἔχουν συντροφιὰ, νὰ μοιράζουν καὶ τὸν ἕνα κόκκο, ἂν τύχη πάνω στὴ μοιρασιά νὰ περισσέψῃ*» ⁴⁾.

Παρὰ τὴν κοινὴν ὅμως ἀναγνώρισιν τῆς σημασίας τῆς συνεργασίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἰδιαίτερος ἐκτιμᾶται καὶ ἡ κατ' ἴδιαν διεξαγωγή τῆς ἐργασίας, ὡς ὁ προσφορώτερος τρόπος ἐξυπηρετήσεως τῶν ἰδίων συμφερόντων ⁵⁾. Πολλοὶ εἶναι καὶ αἱ παροιμίαι, αἱ ἐκφορίζουσαι τοῦτο, ὡς καὶ τὰ ἐκ τῆς δυσαρέστου πείρας πορίσματα:

Κάλλιο τ' ἄλῶνι σου μικρὸ καὶ νά 'ν' μοναχικὸ σου. Τὸ μισιακὸ γαῖδούρι τὰ

¹⁾ Ὁρταγιά = συνεταιρισμός, συνεταιρικὴ ἐργασία· τὸ ἐν Θράκῃ ὄρτακλίκι.

²⁾ Ζάγανον ἢ λ. ἀγνώστου ἐτύμου σημαίνει ἐνταῦθα κάτι ἀνάλογον πρὸς τὸ γούρι, τὸ τυχερό.

³⁾ ΛΑ 1380 Β', 44, Μ. Λιουδάκη, Ἅγιος Γεώργιος Λασηθίου. Πρβλ. Γιάννην Ἰ. Μαυρακάκη ἐνθ' ἄν. σ. 64.

⁴⁾ Ἀ. Βρόντη, Τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια. Ἐν Ρόδῳ 1930 σ. 44. Πρβλ. Π. Παπαζαφειρόπουλον ἐνθ' ἄν. σ. 335.

⁵⁾ Ὁμοίως ἐξάιρεται ἡ σημασία τῆς προσωπικῆς ἐπιβλέψεως:

Τοῦ νοικοκυροῦ τὸ μάτι

κοπριά 'ναι στὸ χωράφι.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εὐρίσκομεν τὴν παροιμίαν μετὰ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν καὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν γλωσσικὴν διατύπωσιν. Εἰς τὸν Πλίνιον ἀπαντᾶται: *majores fertilissimum in agro oculum domini esse dixerunt*. Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐλέγετο: *πολὸ τῶ ἀργῶ ὠφέλιμος ἢ τοῦ δεσπότου παρουσία*. Βλ. H. Blümner, Die römischen Privataltertümer, München 1911 σ. 547.

σκυλιά τὸ τρωῶν· Ὅποιος μονάρχος πολεμᾷ, ποτέ του δὲν ξεπέφτει Ὁ λύκος ἔχει τὸ σβέροκο του χοντρό, γιατί κάνει τὴ δουλειὰ μοναχός του· Τὰ ξένα χέρια σ' ἀναπαύκουν, μὰ τὴν καρδιά σου καύκουν, ὡς λέγεται ἐν Κύπρῳ.

Αἱ συνήθειαι, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλοβοήθειαν, εἶναι προφανῶς σχετικαὶ μὲ τὸ ἐκάστοτε κρατοῦν κοινωνικὸν σύστημα. Ἐκ τούτου ὁμοίαις ἢ ἀναλόγους συνηθείαις πρὸς τὰς σημερινὰς δὲν εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἔποχην, τῆς ὁποίας τὸ σύστημα ἐργασίας ἔνεκα τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας ἦτο ὅλως διάφορον ἀπὸ τὸ σήμερον κρατοῦν ¹⁾).

Πνεῦμα φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθοεργίας ὑπῆρχε βεβαίως καὶ εἰς τὴν τότε πολιτισμένην κοινωνίαν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ²⁾: ἄλλωστε τοῦτο ὑπάρχει ἐν τινι μέτρῳ καὶ εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ³⁾).

Ἡ συνεργασία ὁμοῦ καὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲν ἐξεδηλοῦτο

¹⁾ Οἱ δοῦλοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐκτελοῦν πάσας τὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας «ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δ' ἐν ταῖς εὐπολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδ' ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδένα βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι» (Ξενοφ. Οἶκον. IV, 3). Μόνον αἱ γεωργικαὶ ἀσχολίαι ἐπαινοῦνται ὑπὸ τινῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων «χρήζων πλοῦτου, μελέτην ἔχε πίονος ἀγροῦ· ἀγρὸν γάρ τε λέγουσιν Ἀμαλθείας κέρας εἶναι» (Φωκυλίδης, Fragm. 7, Berg II⁴, 69). «Ἐτι δὲ ἡ γῆ θεὸς οὔσα, τοὺς δυναμένους καταμανθάνειν καὶ δικαιοσύνην διδάσκει· τοὺς γὰρ ἀριστα θεραπεύοντας αὐτὴν πλεῖστ' ἀγαθὰ ἀντιποιεῖ» (Ξενοφ. ἐνθ' ἀν. V, 12). Πρβλ. G. Busolt, Griechische Staatskunde, München 1920 σ. 182-3.

²⁾ Ὁ Δημοσθένης (Περὶ στεφάνου 268) λέγει ὅτι ὑπῆρχε «κοινὸς καὶ φιλόθετος καὶ τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν». Εἰς τὸν πρὸς Νικόστρατον λόγον § 4, ὁ Ἀπολλόδωρος ἀναφέρων τὰς πρὸς τὸν Νικόστρατον γειτονικὰς του σχέσεις, λέγει: «Χρόνου δὲ προβαίνοντος καὶ πάνυ οἰκειῶς διεκείμεθα καὶ ἐγὼ θ' οὕτως οἰκειῶς διεκείμην πρὸς τοῦτον, ὥστ' οὐδενὸς πάποτε, ὧν ἐδεήθη οὗτος ἐμοῦ ἀπέτυχεν, οὗτος τ' ἂν ἐμοὶ οὐκ ἄχρηστος ἦν πρὸς τὸ ἐπιμεληθῆναι καὶ διοικῆσαι». Ὁ Ἰσοκράτης ὁμοίως διεκήρυσε, «μηδένα τῶν πολιτῶν στερεῖσθαι τῶν ἐπιτηδείων» (Ἀρεοπαγ. κ'). Οἱ παλαιότεροι λέγει (Ἀρεοπαγ. ιβ') «περὶ τὸν ἴδιον βίον τσαυτὴν ἐποιοῦντο πρόνοιαν ἀλλήλων, ὅσπην χρὴ τοὺς εὐφρονούντας καὶ πατρίδος κοινωνούντας... οἷ τε τὰς οὐσίας ἔχοντες οὐχ ὅπως ὑπερεῶρων τοὺς καταδεέστερον πράττοντας, ἀλλ' ὑπολαμβάνοντες αἰσχύνῃ αὐτοῖς εἶναι τὴν τῶν πολιτῶν ἀπορίαν ἐπήμνον ταῖς ἐνδείαις... κεφάλαιον δὲ τοῦ καλῶς ἀλλήλοις ὁμιλεῖν... αἱ μὲν γὰρ κτήσεις ἀσφαλεῖς ἦσαν ὡςπερ κατὰ τὸ δίκαιον ὑπῆρχον, αἱ δὲ χρήσεις κοιναὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις τῶν πολιτῶν». Πολλὰς ὁμοίας εἰδήσεις δύναται τις νὰ εὑρῇ καὶ εἰς ἄλλους ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφείς.

³⁾ «Ἡ εὐεργεσία, ἡ συμπάθεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἀνθρώπον εἶναι βαθέως χαρᾶγμένα ὑπὸ τῆς ἰδίας τῆς φύσεως καὶ ἀνταποκρίνονται ζωηρῶς εἰς τὰς πλέον ἐσωτερικὰς ἀνάγκας, ὥστε καμία πρόοδος καὶ καμία σχολὴ δὲν ἐπεξήτησαν ποτὲ νὰ τὰς διαγράψουν» λέγει ὁ E. Laurent, Le paupérisme et les associations de prévoyance, Paris 1860 σ. 30. Πρβλ. καὶ C. Bouglé, Le solidarisme, Paris 1924 σ. 42.

καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον σήμερον. Ὡς ἔνδειξιν κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀνταποκρινομένης πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς διαφόρους κοινωνικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς συνδέσμους, οἵτινες εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸν γενικώτερον ὄρον *ἐταιρεῖαι* ἢ *συνεδρῖαι*.

Τοιοῦτοι σύνδεσμοι, ἐπίδρασιν ἀσκήσαντες εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηναίων, ἦσαν οἱ λεγόμενοι *ἔρανοι*. Οὗτοι, γνωστοὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου¹⁾ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς κοινῆς συνεισφορᾶς διὰ τὴν ὀργάνωσιν γευμάτων καὶ ἐορτῶν, προσέλαβον εὐρυτέραν μορφήν καὶ διὰ τῶν ἔρανικῶν εἰσφορῶν ἐνισχύοντο φιλικὰ πρόσωπα ἔχοντα ἀνάγκην, ἐπροικοδοτοῦντο πτωχὰ κοράσια, ἀπελευτροῦντο αἰχμάλωτοι, ἐπληρώνοντο τὰ χρέη τῶν ἀδυνατούντων νὰ τὰ ἐξοφλήσουν κ.τ.τ. Εἰδικοὶ νόμοι, οἱ ἔρανικοί, καθώριζον τὰ τῆς λειτουργίας των.²⁾ Εἰς στιγμὰς γενικῆς δυστυχίας ἔνεκα πολέμων ἢ ἐσωτερικῶν ἀναστατώσεων οἱ *ἔρανοι* συνέβαλλον εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῆς δυστυχίας, ὡς π.χ. μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε δεινὴ ἦτο ἡ θέσις τῶν Ἀθηνῶν.³⁾

Ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως ὁμῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας καὶ τὰ νέα κηρύγματα περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον⁴⁾, διαμορφώνεται διάφορον πνεῦμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπίδρασιν εὐρίσκομεν φανερὰν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν ἑλληνικὴν ζωὴν.⁵⁾

Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων φιλανθρωπικῶν ὀργανώσεων, οἶμαι ἦσαν αἱ *ἀγάπαι*⁶⁾ καὶ τὰ διάφορα εὐαγῆ ἰδρύματα, πολλαπλῶς

¹⁾ Ὁδ. α 226: εἰλαπίνῃ ἡὲ γάμος; ἐπεὶ οὖν ἔρανος τάδε γ' ἐστίν. Πρβλ. λ 415: ἡ γάμψῃ ἢ ἔρανψῃ ἢ εἰλαπίνῃ τεθαλυῖη. Κατὰ τὸν Ἀθήναιον (8,362e) «ἔρανοὶ εἰσιν ἀπὸ τῶν συμβαλλομένων συναγωγαὶ ἀπὸ τοῦ συνερᾶν καὶ συμφέρειν ἕκαστον»

²⁾ Βλ. *Th. Reinach* ἐν *Daremberg-Saglio*, *Dictionnaire des antiquités*, τόμ. Π¹, Paris 1892 σ. 805-808 ἄρθρ. *Eranos* (ἔρανος). Λεπτομερείας καὶ βιβλιογραφίαν εὐρίσκει τις καὶ παρὰ *L. Beauchet*, *Histoire du droit privé de la république athénienne*, Paris 1897 τόμ. IV σ. 258-271.

³⁾ *A. Blanqui*, *Histoire de l'économie politique en Europe depuis les anciens jusqu'à nos jours*, Paris 1837 σ. 21.

⁴⁾ Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου... ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν ἐν ταύταις ταῖς δυσιν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέματα καὶ οἱ προφηταὶ Ματθ. 22,37. «ἀγάπη πλήρωμα τοῦ νόμου» Παύλου ἐπιστ. πρὸς Ρωμ. 13, 10, Γαλ. 5, 14.

⁵⁾ Ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς ἔχουν τὴν προέλευσιν τῶν οἱ καὶ σήμερον ἐν χρῆσει ὄροι *ξέλαση*, *παρασπόρι*, *παραπιασμός*, *ἀγγραεῖα*, *ἀρνοκλήσι*, *ἐμπολον*, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

⁶⁾ Βλ. *H. Leclercq*, ἄρθρ. *agape* ἐν *F. Cabrol*, *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de liturgie* I, 775 κ.έ.

προαγόντα την κοινωνικήν ἀλληλεγγύην, ¹⁾ τὰ μοναστήρια ἀπετέλουν ἰδίας ἐργατικὰς κοινότητας μὲ κατανομήν ἐργασίας καὶ συνεργασίαν. Ὡς τοιοῦτου εἶδους ὀργάνωσιν ἐργασίας ἀναφερόμεν χάριν παραδείγματος τὰ παρὰ Καλλινίκῳ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Ὑπατίου ἀναφερόμενα: «εἴποτε γὰρ δεῖ κῆπον γεωργῆσαι ἢ ἀμπέλους σκάψαι ἢ ἄλλο τι ποιῆσαι ἐπίπονον, οἱ ἐπιτήδαιοι τῷ ἔργῳ εἰς τοῦτο τεταγμένοι εἰσίν... καὶ εἴπου χρεῖα οἰκοδομήματος ἦν γενέσθαι, πάντες συνήρχοντο ἐκεῖ...».

Διὰ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπαρχόντων ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων κοινῶν ταμείων, τῶν λεγομένων εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν γαζοφυλακίων ²⁾ (τῶν *κιβωτίων ἐλέους* τῶν νεωτέρων χρόνων) ἐνισχύοντο οἱ πάσχοντες καὶ ἐνδεεῖς καὶ προήγετο τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας, διακρίνον αὐτὴν ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν παλαιότερων ἑλληνικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἢ πρὸς τὸν πλησίον βοήθεια παρείχετο ἐκ καθαρῶς ὀρθολογιστικῆς ἀντιλήψεως περὶ ὁμαλῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως καὶ κοινωνικῆς λειτουργίας ³⁾, εἶναι, ὅτι αὕτη συνεδέθη μὲ τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν περὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς· οὕτως ἢ πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πάσχοντας βοήθεια ἔλαβε τὴν ἔννοιαν τοῦ *ψυχοῦ*, ἣν ἔχει καὶ σήμερον.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον, ἔνεκα τῶν κρατουσῶν τότε ξηνικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν. Οἱ κίνδυνοι ἐκ τῶν παντοειδῶν πιέσεων τοῦ κατακτητοῦ ἐπέβαλλον ἐπιτακτικώτερον τὸ καθήκον τῆς ἐνώψεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐκδηλουμένης εἰς τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ζωὴν. Ἡ ἀμοιβαία βοήθεια καὶ συνεργασία εἶναι ἐν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς λειτουργίας τῶν κοινοτήτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ⁴⁾. Τινὲς μάλιστα τούτων ἠχθησαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν συνεργατικῶν συνεταιρισμῶν καὶ ἐψήφισαν καταστατικά, ρυθμιζόντα κατὰ τὸν μᾶλ-

¹⁾ Βλ. *H. Leclercq*, ἔνθ' ἄν. τόμ. 3ος ἀρθρ. *Charité. M. Γεδεών*, Περὶ φιλοπτώχων καὶ φιλανθρώπων διατάξεων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας Σύλλ. ΚΠ, 21 (1891) σ. 79. *K. Ἀμάντου*, Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιων. χρόνους, Ἀθηνᾶ ΛΕ (1923) σ. 131 κ.έ. *Ἀμ. Ἀλεβιζάτου*, Ἡ βιβλικὴ καὶ ἱστοριοδογματικὴ βάσις τῆς κοινων. καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1933. *Φίλαρ. Βαφειδίου*, Ἡ ἀγάπη καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς ἐν τοῖς μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον χρόνοις, περιοδ. Γρηγόριος Παλαμᾶς 11 σ. 214-225, 259-265, 315-341, 343 κ.έ. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β' I Ἀθῆναι 1948 σ. 64 κ.έ.

²⁾ Βλ. *Φ. Κουκουλέν*, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν ἐν Ἀθήναις, 1920 σ. 37.

³⁾ *Φ. Κουκουλέ*, ἔνθ' ἄν. σ. 77. Κατὰ συγγραφεὰ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ «πάντες εἰς τὰ λεγόμενα γαζοφυλάκια ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ καθ' ὃ ἠπόρει τις μετεδίδου...»

⁴⁾ Βλ. ἄνωτ. σ. 82, σημ. 2.

⁵⁾ Βλ. *Δ. Δανιηλίδην*, Ἡ Νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία, Ἀθήνα 1934 σ. 129-130.

λον δημοκρατικὸν τρόπον τὰς σχέσεις ἐργασίας καὶ κεφαλαίου· διὰ τῆς πιστῆς δὲ ἐφαρμογῆς τούτων, ἐξησφαλίζετο ἡ ἀδιατάρακτος λειτουργία τῶν συνεταιρισμῶν καὶ προήγετο ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν ἀτόμων. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ἰδίᾳ ὁ συνεργατικὸς συνεταιρισμὸς τῶν Ἀμπελακίων, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰ. μὲ τὴν ὑφαντικὴν καὶ βαφικὴν¹⁾. Μὲ τὸ αὐτὸ συνεργατικὸν πνεῦμα ἐρρυθμίσθησαν αἱ συνεργατικαὶ σχέσεις καὶ τῶν μεταλλωρῶν εἰς τὰ Μαντεμοχώρια τῆς Χαλκιδικῆς, τῶν ναυτεργατῶν καὶ καρaboκυραίων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Μεσημβρίαν καὶ ἄλλας ναυτικὰς πόλεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἀφορῶντα ὅμως εἰς τοὺς συνεταιρισμοὺς τούτους δέον ν' ἀποτελέσουν θέμα ἰδίας μονογραφίας²⁾.

Πλὴν τούτου ἡ κοινὴ δυστυχία, ἡ στέρησις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἐκαλλιέργησαν εἰς τὸ δουλεῦον ἔθνος τὸ πνεῦμα τῆς εὐποιίας, τῆς βοθηθείας πρὸς τοὺς ἀδυνάτους καὶ δυστυχεῖς καὶ τῆς συμβολῆς εἰς κοινωφελῆ ἔργα. Τὸ *κοιτὶ τῶν πτωχῶν*, τὸ ἄλλως *κιβώτιον ἐλέους* λεγόμενον, δὲν λείπει σχεδὸν ἀπὸ καμίας ἐκκλησίαν, ἀπὸ καμίας κοινότητος³⁾. Εἰς ἕσμα (νανούρισμα) ἐκ Χίου, τοῦ ὁποῦ προφανῆς εἶναι ἡ σχέσηις μὲ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἡ μητέρα εὐχεται νὰ μεγαλώσῃ τὸ παιδί της καὶ νὰ κάμῃ πολλὰ καλὰ «*λογιῶν τοῦ ἀνελογάδι, ποὺ νὰ τ' ἀρέσῃ ὁ Θεός, νὰ τὰ παινᾷ ὁ κόσμος*»⁴⁾. Οὕτως ἡ εὐποιία ὑψώθη εἰς ἰδανικὸν τῆς ἐποχῆς, ὅπερ ἐθέρμανε τὰς καρδίας πολλῶν Ἑλλήνων, οἵτινες διὰ τῶν δωρεῶν των πολλαπλῶς εὐηργέτησαν τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν.

Ἐπερατώθη τὴν 5-10-47.

¹⁾ Γ. Α. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκῆσεις, Ἀθήναι 1946 σ. 19.

²⁾ [Ἔργασία ἐπιγραφομένη «Τὰ Θεσσαλικά Ἀμπελάκια. Ἱστορία καὶ συνεταιρισμὸς» ὑπεβλήθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία ὑπὸ τοῦ κ. *Ἡλία Γεωργίου*, ἐτέρα δὲ πραγματεία ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεργατισμοῦ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τ' Ἀμπελάκια. Ὁ πρῶτος συνεταιρισμὸς τοῦ κόσμου», γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. *Κ. Κορκίδου*, εὐρίσκειται ὑπὸ ἐκτύπωσιν. Αὕτη, ὡς μανθάνομεν, ὑπεστηρίχθη ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ ἐνώπιον τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων (βλ. περιοδ. Ὁ Συνεταιριστής, ἔτ. 19^{ον}. Ἀθήνα 1948, ἀριθ. 25-26, σ. 100). Σ. τ. Δ.].

³⁾ *Κιβώτιον ἐλέους* συνιστάται ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἔτος 1820 ὑπὲρ τῶν πτωχῶν (Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, ἐν Βιέννῃ 1820 σ. 451-457), *κοιτὶ τῶν πτωχῶν* ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀρθρ. 10 τοῦ καταστατικοῦ τῆς κοινότητος Μελενίκου τὸ ἔτος 1813. βλ. *II. Πέννα*, Τὸ κοινὸν Μελενίκου καὶ τὸ σύστημα διοικήσεώς του. Ἐν Ἀθήναις 1946 σ. 31.

⁴⁾ *Κ. Κανελλάκη*, Χιακὰ Ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθήναις 1890 σ. 211 καὶ 212.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Ι. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Γλῶσσα τῆς λατρείας.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς. Σημασία καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν. Ὄνόματα δημῶδη μερῶν τοῦ ναοῦ, ἀμφίων, σκευῶν κτλ. Π. χ. *λειτουργία*, *συλλειτουργο*, *σαρανταλείουργο*, *ἐφταπάπαδο*· *λιτή*· *ἀγρουπνία*, *όλονυχτιά* (Ἑπειρ.), *καλονυχτιά* (Θεσσ.), *παράσταση* (Ἑπειρ.) κτλ. Ὁ παπᾶς *σπερνιάζει* (=ψάλλει τὸν Ἑσπερινόν, Κρήτη), *ἀπολουτρονᾶ* (=τελειώνει τὴν λειτουργίαν, Κρήτη), *ἐδκολογᾷ* (=περιέχεται εὐλογῶν τὴν νέαν ἐσοδείαν τοῦ οἴνου, Κυλάβρυτα), *ξαορεύει* (=ἐξομολογεῖ, Κρήτη) κτλ.

Ἀνάβω τὸ Χριστό, *τὴν Παναγία*, (τ. ἔ. τὴν κανδήλαν πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας). *Κοιμίζω τὴν κανδήλα* (=βυθίζω τὴν θρυαλλίδα, σβήνω τὴν κανδήλαν) κτλ.

Ἀντιδείχγει (ἢ εἰκόνα), τ. ἔ. δίδει σημεῖον μετὰ παράκλησιν, *τριζει*, *ιδρώνει* κττ.

Μετάδοση, *μεταλάβωση* (Κρήτη), *μεταλαβιά* (Ἑπ.), *κοινώνισμαν* (Πόντος).

Ὑψωμα, *προσφορά*, *βλογιά*, *πανν'σία*, *π'τάρια*, *Κυριακάδα* (ἄρτος προσφερόμενος τὰς Κυριακὰς εἰς τοὺς ἱερεῖς) κτλ.

Ἀγιοδῆμα, *αἰουδῆμα*, *δημόθυρα*, *κοντοχώνερας* (ὁ ἄλλως σωλέας), *ἀέρας* (=τὸ ἱερὸν τραπεζομάνδηλον, ἐφ' οὗ τελεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία) κτλ.

Ἀνάμα ἢ *νάμα* (=ὁ διὰ τὴν θεῖαν μυσταγωγίαν χρησιμεύων οἶνος), τὸ *ζέο* (=τὸ θερμὸν ὕδωρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο θερμαίνεται), τὸ *καπι* ἢ *κασι* (Τήλος) (=τὸ καθιστὸν θυμιατήριον, μὲ τὸ ὁποῖον θυμιάζουσι κατὰ

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ Β' ἐτ. τῆς Ἑπετηρίδος ταύτης, σ. 205.

τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου), *θυριατὸ* (Κεφαλληνία). Ἁγιαστήρα ἢ ἁγιασιούρα, *βρεχιούρα* (Μάδυτος), *φωισιτήρα* (Αἴνος), *ραυιστέριν* (Πόντος) (= ἡ δέσμη ἀνθέων, ἰδίᾳ βασιλικῶν, δι' ἧς ραίνουν οἱ ἱερεῖς κατὰ τοὺς ἁγιασμούς).

Σφραῖδα, *σουφραγίδα*, *σφραγιστήρι*, *σφραῖστηρό*, *τυπάρι* (Σύμη), *μαργαρίτα* (*Ηπ.), *παναγιάρι* (Μάνη), *βλόυρους* (Αἰτωλ.), (= ἡ ξυλίνη σφραγὶς τῶν προσφορῶν).

Ὄνομασῖαι ἐορτασίμων ἡμερῶν: *χροιάρα μέρα*, *ἀλαφρόσκολη*, *συνόρατα τοῦ χρόνου*, *Νικολοβάραβα*, *Χστοπάσκαλο*, Ἀσπροβδόμαδο καὶ εἴ τις ἄλλη.

Β'. Θεός.

Δημῶδεις δοξασίαι περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτοῦ εἰς τ' ἀνθρώπινα.

Λέξεις, φράσεις, παραδόσεις, παροιμίαι καὶ παραμύθια, δίστιχα, εὐχαὶ καὶ κατάραι ἐμφαίνουσαι τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν, τὴν πρόνοιαν καὶ τὰς ἄλλας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Παραδείγματα:

Ἀφέντης οὗ Θεός (Αἰτωλία). «*Καλὸν ξημέρωμαν, ἀφέντη μου, Θεέ μου*» λέγουν οἱ Κύπριοι ἀνοίγοντες τὸ πρῶτὴ τὴν ἐξώπορταν καὶ ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας τῶν συγχρόνως κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ Μεγαλοδύναμος. Ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ! Ὁ Θεός νὰ βάλῃ τὸ χέρι του! Σήκωσ' ὁ Θεός τὸ χέρι. του. Ἐκεῖνος ἀπὸν συννεφιᾶ κι ἀπὸν βροντᾶ καὶ βρέχει (Κρήτη). Φύλλο δὲν πέφτει ἀπὸ δεντρὸ χωρὶς τὸ θέλημά σου! (Κρήτη). Ὁ Θεός σκάλας χιτίζ', ἀλλ' ἀνεβαίν' νε κι ἀλλ' κατεβαίν' νε (Τραπεζοῦς). Δὲν κρυνώνει ὁ γδυνμός, ἅμα τὸν σκεπάζει ὁ Θεός (Μανιάκι). Πού' χει τὰ θάρρη του στὸ Θεὸ ἀδείπνητος δὲ θέτει κι ἂ θέση καὶ καμὰ φορὰ, ὁ ἕπνος τότε θρέφει (Κρήτη). Ὅσο κι ἂν γεράση ὁ Θεός δέκα Ἁγίους καταπονεῖ. Κεφάλι πὸν φυλάγ' ὁ Θεός, ὁ κόσμος δὲν τὸ βλάφτει.— Ὁ Θεός μοιράζει τὰ ρούχα κατὰ τὴν κρυνάδα.— Βλέπει ὁ Θεός! κ.τ.λ.

Θεϊκό, ἐπὶ ἀνεξηγήτων καὶ ἀσυνήθων φυσικῶν φαινομένων, οἷον πλημμύρας, σεισμοῦ κ.τ.τ. *θεοτικὴ φωτιά* (Κρήτη), *θεογέφυρο* (βράχος διατρυπηθεὶς εἰς τὴν βάσιν του ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ παρὰ τὴν Ζίτσαν) κλπ.

Γ'. Ἁγιοί.

α) *Δημῶδεις δοξασίαι περὶ τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτῶν εἰς τ' ἀνθρώπινα.*

1. Ποῖα ἰδιότητες ἀποδίδονται εἰς τοὺς Ἁγίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματός των ἢ ἐξ ἄλλων λόγων; Π.χ. ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος «*ξελευτερών' τις ἔγκνες*», τὸν ἤη Στάση (ἅγ. Εὐσταθίου) «*τὸν τάζουν*

αί αίμορροῦσαι γυναῖκες, νὰ σταθῇ ἡ ἀρρώστεια των» (Κάρπαθ.), ὁ ἄγιος Ρούφνης (Ὁνούφριος) ρουφᾷ τὰ στάχυα τῶν θερίζόντων ἢ ἀλωνιζόντων κατὰ τὴν ἑορτὴν του (12 Ἰουνίου) (Σύμη), ὁ ἅγιος Ἄκουφος (Ἰάκωβος) θεραπεύει τοὺς κωφοὺς (Κύπρος), ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ ἅγιος Φανούριος φανερόνουν τὴν τύχην ἢ τὸ χαμένο ζῶο ἢ πρᾶγμα, ὁ ἅγιος Ἐρμογένης (Ἐρμογένης) θεραπεύει τοὺς πάσχοντες τὰς ἀρθρώσεις (τοὺς ἀρμούς), ὁ ἅγιος Κλαυῖνος (ἅγιος Κλήμης) θεραπεύει τὴν κλάψα (Λήμν.), ὁ ἅγιος Προκόπιος μνημονεύεται ἰδιαιτέρως εἰς τὰ προικοσύμφωνα, γιὰ νὰ προκόψῃ τ' ἀντρόγυνο κτλ.

2. Τίνων ἀσθενειῶν καὶ παθῶν θεωροῦνται ἰατῆρες ἢ φύλακες καὶ προστάται ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, ἡ ἅγια Βαρβάρα, ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ ἅγιος Μόδεστος, ἡ ἅγια Πελαγία, ὁ ἅγιος Παντελεήμων, ἡ ἅγια Ἀναστασία, ὁ ἅγιος Χαράλαμπος, ὁ ἅγιος Γεράσιμος καὶ οἱ λοιποὶ ἅγιοι; — Ποιοὶ οἱ προστάται ἅγιοι τῶν ναυτικῶν, τῶν ἀμπελοφυτῶν, τῶν ποιμένων κλπ. καὶ ποῖαι παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν ἰδιότητά των αὐτῶν; Π. χ. ἡ Παναγία θεωρεῖται ἐν Λέρῳ προστάτις τῶν ναυτιλλομένων καὶ κάθε πλοῖον πὺ καταπλέει ἀπὸ μακρὸν πλοῦν ἀγιαῖται μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου. Ποῖος ὁ ἔφορος τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων, τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν;

Παράστασις τῶν προστατῶν Ἀγίων τυπικὴ εἰς εἰκόνας: π. χ. ὁ ἅγιος Στυλιανὸς μὲ βρέφος ἐσπαργανωμένον εἰς τὴν ἀγκάλην, ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ μὲ μίαν ψυχὴν ἢ μὲ τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα, ὁ ἅγιος Φανούριος μ' ἓνα κερὶ εἰς τὸ χέρι. Διηγήσεις περὶ ἐπεμβάσεως τῶν Ἀγίων εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

3. Πολιοῦχοι καὶ ἄλλοι τοπικοὶ («μικροὶ ἢ φτωχοὶ») Ἄγιοι. Διηγήσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτῶν. Ἡμέραι καὶ τρόπος ἑορτασμοῦ αὐτῶν.

β) *Ἐπικλήσεις Ἀγίων* (ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη, Παπποῦ Νικόλα κτλ.) καὶ *ἐπίθετα αὐτῶν* προσερχόμενα:

1. ἀπὸ τὸν τόπον τῆς λατρείας ἢ ἀπὸ ἰδιάζοντα γνωρίσματα τοῦ ναοῦ (π. χ. Παναγία ἢ Τηνιακιά, ἢ Καστριανή, ἢ Βλαχερνιώτισσα, ἢ Χρυσοπηλιώτισσα, ἢ Κακοπέραντη, ἢ Σαραντασκαλιώτισσα, ἢ ἅγια Καταπουλιανή, ἢ Κρασοπωλήτισσα ἐν Κερκύρα, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία της εἶναι εἰς τὴν ἑνορίαν τῶν οἰνοπωλῶν τῆς ἀγορᾶς, ὁ Ἀηλίας ὁ Ψηλορείτης) ἢ ἀπὸ ἰδιάζουσάν τινα παράστασιν τοῦ Ἀγίου ἐν εἰκόνι (π. χ. Παναγία ἢ Γαλατοῦσα ἢ Γλυκοφιλοῦσα, (ἢ θηλάζουσα ἢ φιλοῦσα τὸ Βρέφος), ἢ Γουρλομάτα (διὰ τὸ βλοσυρὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς εἰκόνας, Λέρως), ἢ Μεγαλομάτα (Κατιρλί Βίδυν., Σκόπελος), Ἀηγιάννης ὁ Ἀποκεφαλιστής, Ἀηγιώργης Καβαλλάρης κτλ.

2. ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. Παναγία ἡ Καλιγοῦ, ἡ Περλιγκοῦ, ἡ Στεφάνα, ἡ Μπεναρδοῦ, ἅγιος Νικόλαος ὁ Ραγκαβᾶς.

3. ἀπὸ τὸν χρόνον τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, μὲ τὰς ὁποίας συμπίπτει ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου. Π.χ. Παναγία ἡ Μεσοσπορίτισσα, ἐπειδὴ ἡ ἑορτὴ της συμπίπτει μὲ τὰ μέσα τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν, Παναγία τῆς ἀποσοδειᾶς (τὸ Γενέθλιον τῆς Παναγίας), ὡς ἑορτάζουσα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Τριανταφυλλᾶ ἢ τοῦ Βλασταρᾶ (8 Μαΐου), διότι τότε βλαστολογοῦν τ' ἀμπέλια, τοῦ Πετμεζᾶ, διότι τότε βράζουν τὰ πετιμέζια, Παναγία ἡ Ἀκαθὴ (Παρασκευὴ Ε' ἔβδ. Νηστειῶν) ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου.

4. ἀπὸ ιδιότητα ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἅγιον. Π.χ. Καϊλιώτης λέγεται ὁ ταξιάρχης Μιχαήλ, «διότι καίει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἀφαρπάζει τὰ φίλτατα» (Σύμη), ἢ Κουρκοκωνιάτης, διότι «κουρκοκωνᾶ» (=κρούει τὴν θύραν) καὶ ζητεῖ τὴν ψυχὴν, Παναγία ἡ Ὁδηγήτρα, ἡ Γληγοροπάκη, ἡ Ξεσκληβώτρια, ἡ Φανερωμένη (ποῦ φανερώνει τοὺς ξενιτεμένους), ἡ Ποκολύτρια, ἡ Ἐλεοῦσα ἢ Δεχοῦσα.

5. ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, ποῦ ἐπιβάλλει ὁ Ἅγιος εἰς τοὺς μὴ σεβομένους τὴν μνήμην του. Π.χ. Ἀηγιάννης ὁ θερμολόγος ἢ ριγολόγος, ἐπειδὴ τιμωρεῖται μὲ ρῖγος ἢ πυρετὸν ὁ μὴ νηστεύων τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου), Ἀηγιάννης ὁ σπασσοκάδης ἢ σπασσοκαρούτης, Παναγία ἡ Καφοδεματοῦσα (28 Ἰουλίου), ἢ Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγανίτης, διότι τρυπᾷ τὸ τηγάνι, ἀν δὲν κάμουν τηγανίτες κλπ.

γ) Ἐπιφάνειαι Ἁγίων. Θαυμάσιαι βοήθειαι καὶ θεραπείαι ἢ τιμωρίαι ἐπιβαλλόμεναι ὑπ' αὐτῶν. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Ἐν παραδείγμα: «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας πολλὰς φορὰς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν του εἰς τὴν Κέρκυρα, ποῦ εἶναι τὸ λειψανό του, καὶ γυρίζει τὴ θάλασσα καὶ τὴ στεριά, γὰρ νὰ κάμη καλὰ καὶ νὰ βοηθήσῃ κείνους ποῦ τὸν επικαλοῦνται. Γι' αὐτὸ χαλαεῖ τὰ ὑποδήματά του καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τοῦ τ' ἀλλάξουν κάθε τόσο» (Πολίτου, Παραδόσεις Α', ἀρ. 200, σελ. 112).

δ) Διηγήσεις περὶ ποινῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς ἁγίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ παράβασιν καθήκοντος, π.χ. νὰ διανύσουν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὑπηρεταὶ ἀνθρώπων κτλ.

ε) Ἅγιοι ἐκ παρανοήσεως: ἡ ἁγία Σωτήρα, ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἡ ἁγία Τετράδη, ἡ Ἀκάθιστος (Πόντ.), ὁ Ξορκὸς ἅγιος (Κύπρ.), ἡ ἁγία Βλαχέραινα ἐν Σωζουπόλει, Ἄρτη κ. ἄ. ἐκ τοῦ ὅτι τὴν 2αν Ἰουλίου ἑορτάζεται ἡ κατάθεσις τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ἐν Βλαχέραις ναὸν κτλ.

Δ'. Ἐκκλησίαι, εἰκόνες, σταυρός, λείψανα ἁγίων.

α) Παραδόσεις περὶ τῆς ἰδρύσεως ἐκκλησιῶν ἢ περὶ εὐρέσεως εἰκόνων, λειψάνων Ἁγίων ἢ ἐκκλησιῶν δι' ἔνυπνίων κλπ. Ἔσται διηγήσεις περὶ θαυμασίας ἐγκαταστάσεως λατρείας.

Παράδειγμα: «Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος παρουσιάστηκε κάποτε καὶ εἶπε, ὅπου θὰ πάη καὶ θὰ μείνη καὶ θὰ ψοφήσουν δύο μοσχάρια, ἐκεῖ νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκκλησία. Αὐτὸ καὶ ἔγινε κ' ἔτσι χτίστηκε στὴ Βέροια ὁ Ἁγιοαντώνης, ὅπου πᾶνε τοὺς τρελλοὺς καὶ γιατρεύονται» (Βλάστη Μακεδονίας).

Διηγήσεις περὶ λειψάνων Ἁγίων καὶ εἰκόνων ἐπιπλευσῶν καὶ προσορμιζομένων εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγόμενον τόπον, περὶ ματαιώσεως τῆς οἰκοδομῆς ἐκκλησίας εἰς τόπον, μὴ ἀρεστὸν εἰς τὸν Ἅγιον. Ἔσται θαύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησίας. Μῦθοι σχετικοὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἐκκλησίας. (Π.χ. τῆς Καπνικαρέας, τῆς Χρυσοκελλαριᾶς κλπ.).

β) Εἴδη ἐκκλησιῶν: Π.χ. *ξωκλήσι* καὶ *ξωμονάστηρο*, ἐκκλησία *νοικοκυρησιμιά* (ἀνήκουσα εἰς ὄρισμένους *νοικοκύρηδες* ἢ *μερδικάρηδες*, οἱ ὅποιοι ἔχουν τ' ἀνδρικά στασίδια (τὰ *μερδικά*) ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γυναικεῖα στασίδια εἰς τὸν νάρθηκα, Κάρπαθος), ἐκκλησία κοινὴ κτλ. Ἐκκλησίαι ἀνήκουσαι εἰς ἴδια γένη, διοικήσεις καὶ συντήρησις αὐτῶν.

γ) Παραδόσεις περὶ χαλασμάτων ἐκκλησιῶν, περὶ τιμωρίας τῶν ἀποπειρωμένων νὰ κατεδαφίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ οἰκοδομήσουν εἰς τόπον ὅπου προὔπηρχε ἐκκλησία κτλ.

δ) Πίστις, ὅτι ὁ ναὸς εἶναι κατοικία τοῦ Ἁγίου. Π.χ. διὰ τὸν ἅγιον Γιώργη, ἠρειπωμένην ἐκκλησίαν εἰς τὰ Περιβόλια Κρήτης, λέγουν: «Ὁ Ἅγιος εἶναι ζωντανός. Μιὰ βραδεῖά, περασμένα μεσάνυχτα, ἀποσπερίζαμε ὄξω στὸ σοκάκι. Ἄξαφνα ἀκούσαμε μοσκομυρωδιά. ... Σίμωσα καὶ στὸ χάλασμα. Προσκυνῶ τὴ χάρη του: ἔβγαψε ἀπὸ κεῖ ἡ μυρωδιά. Θά'ταν ἡ ὄρα πὸν ὁ Ἅγιος γύριζε πίσω στὴν ἐκκλησία του» (Ἐπ. Κρητικῶν σπουδῶν, Γ' 324).

ε) Ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν (ἢ καὶ ὀλοκλήρου χωρίου). Τρόποι ἀποπομπῆς τοῦ διαβόλου (ἢ κακῶν πνευμάτων) ἀπὸ τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος μέλλει νὰ καθοσιωθῆ εἰς τὴν λατρείαν. Τελεταὶ καθαρτήριοι καὶ ἀποτροπιαστικαὶ (π.χ. περιφερικὴ ἀρότριασις διὰ διδύμων μόσχων καὶ ταφῆ αὐτῶν ζώντων ἢ ἐκπνεόντων κτλ.). Βλ. παραδείγματα ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ζ, σελ. 474, 476 καὶ 513 κ.έ.

ς) Εἰκόνες θαυματουργοί. (Εἰκόνες. δακρύουσαι, φωνοῦσαι, ἀντιφωνηταί, κινούμεναι, θαυματουργοῦσαι. Εἰκόνες μὴ δεικνύμεναι (Σακελλαρίου Κυπριακὰ Ἀ' 218). Π.χ. αἱ «ἀχειροποίητοι», αἱ ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσαι, ἐκ πυρός ἢ ἐξ

ἄλλης αἰτίας μελανωθείσαι κλπ. Δηγήσεις περὶ θαυμάτων. Π. χ. «*Δάκρυ ἢ ἴδρω, ἅμα σταλάξῃ ἀπὸ τὴν εἰκόνα Ἁγίου, εἶναι κακὸ σημεῖο καὶ δείχνει πείσμα καὶ ὀργὴ τοῦ Ἁγίου ἢ λύπη*» (Ἱππειρος).

ζ) Καθαγιασμός τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ἁγίας εἰκόνας καὶ χοῆσις αὐτοῦ πρὸς ἱαματικούς σκοποὺς (χῶμα ἀπὸ τὴν εὐρεση κτλ.).

η) Μὲ ποίους τρόπους καθαγιάζεται μία καινουργῆς εἰκὼν ἢ ἕνας σταυρός; Δοκιμασία Τιμίου Ξύλου ἢ ἁγίων λειψάνων. Φυλακτὰ ἀπὸ Τίμιον Ξύλον, τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν ἢ ἀφομοίωσης τοῦ Τιμίου Ξύλου μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Π. χ. εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας, «ἕνας σταυρὸς γιὰ νὰ γίνῃ φυλαχτό, πρέπει νὰ τὸν πᾶν στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸν λειτουργήσουν τρεῖς φορὲς καὶ νὰ τὸν περάσουν ἀπὸ σαράντα κύματα». Εἰς τὴν Κύπρον μερικοὶ χαράσσουν τὸ δέρμα των, διὰ νὰ θέσουν ἐντὸς ἐλάχιστα μόρια Τιμίου Ξύλου καὶ ὕστερα ράπτουν τὸ δέρμα· ἄλλοι διανοίγουν φλέβα τινὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ σῶμα διὰ τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος μόριον τι τοῦ Τιμίου Ξύλου.

Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ δοκιμασία τοῦ Τιμίου Ξύλου ἢ τῆς ἁγίας εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων Ἁγίων; — Δύναμις τοῦ Σταυροῦ πρὸς ἀποδιοπόμνησιν τοῦ διαβόλου καὶ πονηρῶν πνευμάτων. *Σταυρώματα*: π. χ. *σταυρώνουνε τ' ἀλών· ὁ Σταυρὸς εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὅπλο δίχως τὸ σταυρὸ μὴν περπατῆς* (Μανιάκι). Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις καὶ συνήθειαι.

θ) Θέσις τοῦ εἰκονοστασίου ἐν τῇ οἰκίᾳ: εἰς τὸν κοιτῶνα ἢ εἰς τὸν προθάλαμον ἢ εἰς τὴν σάλαν; Πῶς μοιράζονται αἱ ἅγιοι εἰκόνες μεταξὺ τῶν τέκνων μιᾶς οἰκογενείας; Περιλαμβάνεται εἰς τὰ προικιὰ τῆς νύφης καὶ εἰκόνισμα καὶ πῶς τοῦτο συνοδεύεται; Ποῦ συνηθίζου ἐἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς εἰκόνας νὰ ἀναγράφουν χρονικὰ τῆς οἰκογενείας (π. χ. τὴν ἡμέραν γεννήσεως ἢ βαπτίσεως τέκνου, τὴν ἡμέραν γάμου κλπ.) ἢ ἄλλα σημειώματα (σεισμόν, σιτοδείαν κλπ.);

ι) Καθαρὸς καὶ προσκύνησις εἰκόνων. Γίνεται πλῆσις τῶν εἰκόνων τοῦ εἰκονοστασίου κατὰ τὰ Θεοφάνεια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τὴν Ἱμβρον μεταφέρουν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν παραλίαν καί, ἅμα ἁγιαστοῦν τὰ νερά, τίς βουτοῦν στὸ νερὸ ἢ παίρνουν μ' ἕνα βαμβάκι νερὸ ἀπὸ σαράντα κύματα καὶ τίς πλύνουν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνον κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἁγίου τινὸς «*φέρουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου ἀπὸ τὸ σπλίστην ἐκκλησία καὶ τὴν θέτουν στὸ προσκυνητᾶρι τὴν φέρουν στὴν ἐκκλησία νὰ δοξαστῇ, νὰ προσκυνηθῇ. Ἀμα περάσῃ ἢ γιορτῇ τὴν παίρνουν πάλι*».

ια) Σήμαντρα καὶ καμπάνες. Εἶδη καὶ σχήματα σημάντρων, τρόποι

κρούσεως αὐτῶν. Πότε «*χηρεύουν*» οἱ καμπάνες ; Πότε χτυποῦν τὸν «*Ἀδάμ*», δηλ. τὸ ξύλινον ἢ σιδηροῦν σήμαντρον (σίδηρο, κόπανο κτλ.);

Ε'. Ἀγιάσματα, άνεμονέρια.

α) Πηγαὶ ὕδατος καθηγιασμένοι (ἀγιάσματα). Τόπος, ἔξ οὗ ἀναβλύζει τὸ ὕδωρ, καὶ Ἅγιος, παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνει τοῦτο τὴν ἱαματικὴν του δύναμιν. Ποία ἢ θεραπευτικὴ του ἰδιότης καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐλέγχεται ἡ ἀγιότης του; Π.χ. ΒΔ τῆς Σινώπης «*στὸν ἄη Παντελέο ἔβγαυε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς βράχους νερὸ, ἀγίασμα. Ὅσοι ἔπασχαν ἀπὸ πῦθο, λούζονταν ἐκεῖ καὶ γίνονταν καλά*». Εἰς τὸν Ἀσώματον Ρεθύμνου «*οἱ γυναῖκες παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸ ἀγίασμα τοῦ ἀγίου Νικολάου τοῦ Κουρταλιώτη καὶ ἀνεπὶζουν καὶ βγαίνει τὸ προζύμι ἢ παίρνουν ἕνα χαλικάκι ἀπὸ τὴν πηγὴ, τὸ βάζουν ἐπάνω στὰ ψωμιὰ καὶ χωρὶς νὰ τοὺς βάλουν προζύμι ἀνεβαίνουν*». Ἀγίασμα τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ ἐν Κύπρῳ ἐντὸς φιαλιδίου τοποθετεῖται ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς μαγείας. Ποῖαι αἱ ἄλλαι χρήσεις ἀγιασμάτων;

Πανηγύρεις παρὰ τὰ ἀγιάσματα. Συνηθίζουν οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα νὰ θυσιάξουν ἐκεῖ ἕνα πετεινὸν ἢ ἕνα πρόβατον, πρὶν πίνουν ἢ λουσοῦν εἰς τὸ ἀγίασμα; Ἀφίνουν οἱ λουόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα «*κάτι ἀπὸ πάνω τους*» (τρίχας τῆς κεφαλῆς των, μία φουρκέτα, ἕνα κομμάτι πανί, μία κλωστήσσα) καὶ διατί;

β) Ἀγιασμός, ὕδωρ ἡγιασμένον, χρησιμεύει ὡς μέσον καθαροῦ ἢ ἀποτροπιασμοῦ δαιμόνων. Ἀγιασμός τῶν Φώτων ἢ ἄλλων ἑορτῶν. Χρήσις αὐτοῦ π.χ. πορτοκάλια βαπτισμένα εἰς τὸν ἀγιασμόν τῶν Φώτων ἔχουν κατὰ τὰ πιστευόμενα ἐν Κύπρῳ τὴν δύναμιν νὰ καταπαύουν τὴν τρίκυμίαν τῆς θαλάσσης (ὅπως τὰ πορτοκάλια κυλίνονται εὐκόλα, ἔτσι καὶ τὰ μεγάλα κύματα κυλίνονται γρήγορα πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ καταπαύει ἡ τρίκυμία). Ἄλλοι τρόποι ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος. Π.χ. φιάλη βουλωμένη μὲ βαμβάκι κρεμάται πρὸ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγιασμόν (Λέσβος). Ὁ ἀγιασμός ἡμερώνει τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης, ἰδίως μετὰ τὰ Φῶτα. Πλύσεις, ραντισμοὶ κτλ. «*Νερὸν τῶν 12 Ἐυαγγελίων*» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (Κύπρ.).

γ) Ἀπόμυρα, ἤτοι ὑπολείμματα μύρων, ὕδωρ ἢ ἔλαιον κανδήλας καὶ ἀπόκαυμα αὐτῆς. Ἀπομύρισμα ἢ συνάλειμμα (βαμβάκι μὲ τὸ ὁποῖον ἀποπογγίζουν ἱερὰν εἰκόνα), ἀπονιψίδια (νερὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, νιπτομένου μετὰ τὴν τέλεσιν ἱερούργιας), ὡς φάρμακα πόνων.

δ) Ἀνεμονέρια ἢ βρωμονέρια. Ποῦ εὐρίσκονται ταῦτα; Ὑπάρχει πηλοσίον τοιαύτης πηγῆς κανένα ἐξωκλήσι; Ποία δοξασία σχετίζεται μὲ τὸ ἀνεμονέρι;

(Κατοικία νεράιδας ἢ τόπος συχναζόμενος ἀπὸ δαίμονας;) Μὲ ποίας προφυλάξεις πηγαίνουν εἰς τὸ ἀνεμονέρι καὶ κατὰ ποίους τρόπους κάνουν χρῆσιν αὐτοῦ; Ρίπτουν νομίσματα, γλυκύσματα ἢ ἄλλα πράγματα εἰς τὴν πηγὴν; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὸ Γουρνάκι τῶν Βεντζίων «ἄμα κανεὶς ἀρρωστήση, ξεκινάει ἀπὸ τὸ σπίτι του, πρὶν φέξη, καὶ χωρὶς νὰ κρίνη (δμιλήση) καθόλου, πηγαίνει εἰς τὸ ἀνεμονέρι (εἰς μίαν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Κυριακῆς), παίρνει νερό, βρέχει τὸ μέρος ὅπου πονεῖ καὶ πίνει λιγάκι. Ἐντὸς τῆς πηγῆς ρίπτει νομίσματα, ἀλλὰ καὶ κουτάλι». Μὲ ποίας προφυλάξεις παίρνουν ἀνεμονέρι, ὅταν ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταβῆ ὁ ἴδιος εἰς τὴν πηγὴν;

Γ'. Νηστεία.

α) Τετάρτη καὶ Παρασκευή. Ἐξήγησις τῆς κατ' αὐτὰς νηστείας. Π.χ. «Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ νηστεύουμε, γιατί τὴ Μεγ. Τετάρτη κρίθηκε ὁ Χριστὸς καὶ τὴ Μεγ. Παρασκευὴ σταυρώθηκε» (Τῆνος). Καταλύουν τὴν νηστείαν, ἂν συμπέσῃ Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν μεγάλη τις ἑορτή, ὡς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου; Τί φοβοῦνται ἐκ τῆς παραβάσεως;

β) Ἄλλαι ἡμέραι καὶ περίοδοι νηστειῶν. Σημασία καὶ ἐξήγησις αὐτῶν. Πρβλ. δευτεριάζω=νηστεύω τὴν Δευτέραν (Πόντος). Ποῦ νηστεύουν κάθε Σάββατον καὶ ἐκ τίνος λόγου;—Ποῦ τηρεῖται νηστεία πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν; Πῶς ἐξηγεῖται αὕτη; Ἄλλαι νηστεῖαι πλὴν τῶν κοινῶς ἀνεγνωρισμένων.

γ) Νηστεῖαι ἐπιβαλλόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἢ πρὸς ποινὴν. Π.χ. εἰς περιπτώσιν λοιμοῦ «ὁ δεσπότης ἔβγαζε πανταχοῦσα νὰ νηστεύουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ ἀπὸ λάδι μὰ βδομάδα καὶ ὕστερα νὰ πλυνθοῦν καὶ νὰ καθαριστοῦν καὶ νὰ κάνουν λιτανεία». Ποῦ καὶ πότε συνέβη τοῦτο; Νηστεύουν ὅσοι πρόκειται νὰ στεφανωθοῦν;

δ) Μορφαὶ τῆς νηστείας: φαγητὰ νηστήσιμα, ἀποχὴ ἀπὸ ὄρισμένα φαγητὰ, ἀπὸ διασκεδάσεις καὶ ἄλλας τέψεις.

ε) Εἶδη νηστείας καὶ ἔθιμα νηστευτῶν. Πρβλ. μονάζω=τηρῶ νηστείαν ἐπὶ 36 ὥρας (μίαν νύκτα καὶ δύο ἡμέρας), ἐβδομαδιάζω=νηστεύω ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα. Μονοφαγία ἢ μονοσιτεία=τὸ λαμβάνειν τροφὴν μίαν μόνον φορὰν τὴν ἡμέραν κατὰ τὸ Τετραδοπαράσκευο ἢ καὶ τὰς Σαρακοστάς. Τριήμερο (τριήμερο, τριπλῆ, Θεδώρισμαν κτλ.). Δεκαπεντισμός, π.χ. εἰς τὴν Θῆραν πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκστρατεύουν τὴν 1ῃν Αὐγούστου εἰς τὴν Ἁγία Μονή, εἰς τὴν Ἁγία Ἐλέσσα, εἰς τὰ Μεριτῖδια καὶ μένουν ἐκεῖ γιὰ τὴ χάρη της ὡς τις 15 «ἐν νηστεία καὶ προσευχῇ» (δεκαπεντίζου). Ποῦ ἄλλου γίνεται τοῦτο;

Ζ'. Καθαρμοί.

α) Ποιοι θεωρούνται ἀκάθαρτοι; Π. χ. οἱ λεγῶνες, οἱ ἐλθόντες εἰς ἑπαφήν μὲ νεκρόν, οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ κηδείας. Τίνες ἄλλοι;

β) Μέσα καθαροῦ: νερὸ θαλασσινὸ (40 κύματα), νερὸ τῆς χούρχουλης τοῦ μύλου, φωτιά, καινούργια φωτιά ἢ ξυλοφωτιά, ἀναποδοφωτιά, ἀγιασμός, σαρανταλείτουργο κτ. Παραδείγματα: εἰς τὰς Καλάμας συνηθίζουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως νὰ πέφτουν στὴ θάλασσα, νὰ περνοῦν σαράντα κύματα. Εἰς τὴν Σάμον μὲ τὸ νερὸ ποὺ παίρνουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο. (Βλ. ἔθιμα Ἀναλήψεως, 5). Εἰς τὴν Ἄνδρον «πρὸς σωφρονισμὸν ἀπίστου συζύγου εὔχονται ἕνα σαραντάρι κατὰ τοῦτο τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀπίστου κατατίθενται ὑπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, ἵνα ἀγνισθῶσιν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ ἱερεὺς θὰ λειτουργῇ». Τέλεισις ἀγιασμοῦ πρὸς καθαρόν οἰκίας, στάνης κλ. καὶ πρὸς ἀποδιοπόμπησιν μιάσματος ἢ ἄλλου κακοῦ.

γ) Καθαρμὸς διὰ τὴν θείαν μετάληψιν (Βλ. κατωτέρω).

Η'. Ἡθεία μετάληψις.

α) Πότε μεταλαμβάνουν τὰ βρέφη, τὰ παιδιά καὶ οἱ ἠλικιωμένοι; τὰ κορίτσια, οἱ χῆρες κλ., ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας; Π. χ. τὰ βρέφη, ἅμα βαπτισθοῦν, πρέπει νὰ μεταλάβουν τρεῖς φορὰς κατὰ τρεῖς διαδοχικὰς Κυριακάς. Ποῖος φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ποῖος κρατεῖ τὴν λαμπάδα τῆς βαπτίσεως; Μεταλαμβάνουν οἱ μελλόνυμφοι, οἱ μέλλοντες νὰ ταξιδεύσουν ἢ ν' ἀναλάβουν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν; Μεταλαμβάνει ὁμαδικῶς τὸ πλήρωμα πλοίου πρὸ τοῦ ἀπόπλου διὰ μακρινὸν ταξίδιον ἢ μετὰ θαυμαστὴν διάσωσιν ἀπὸ θαλασσίου κινδύνου;

Εἰς τὴν Κορώνην τ' ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ οἱ χῆρες δὲν μεταλαμβάνουν τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν Κυριακὴν τοῦ Δεκαπενταύγουστου ἢ ἕνα ἀπὸ τὰ Σάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδιά μεταλαμβάνουν τὸ Μέγα Σάββατον τὸ προῖ, οἱ δὲ ἠλικιωμένοι τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ παρακολουθήσουν ὁλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα.

β) Προπαρασκευὴ διὰ τὴν θείαν μετάληψιν. Νηστεία, καθαρμὸς σωματικὸς, ἔξομολόγησις, συγχώρησις παρὰ οἰκείων καὶ γειτόνων. Ἐν παραδείγμα. Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν παραμονὴν ποὺ θὰ πάη κανεὶς νὰ μεταλάβῃ πρέπει νὰ λουστῇ, νὰ κόψῃ τὰ νύχια χειρῶν καὶ ποδαριῶν, ν' ἀλλάξῃ ἀπὸ πονκαμισοῦ καὶ νὰ ντυθῇ μὲ τὰ καλά του. Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, βγαίνει στὴν ἐξώπορτα καὶ καλεῖ τοὺς γείτονες ὀνομαστικῶς: «Γειτόνισσες, σχωρᾶτε με, πάω νὰ κοινωνήσω!» Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ κοινωνήσουν

ἐστέκονταν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώναζαν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα: «*Σχωρᾶτε με, χριστιανοί, καὶ Θεὸς συχωρέσει σας!*» οἱ δὲ ἄλλοι ἀπαντοῦσαν: «*Συχωρεμένος νὰ εἶσαι! Ὁ Θεὸς νὰ σὲ συχωρέση!*».

γ) Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν θείαν μετάληψιν καὶ μετ' αὐτήν. Ὑπάρχει συνήθεια ὁ μεταλαμβάνων νὰ κρατῆ λαμπάδα εἰς τὴν χεῖρα; Τί συμβολίζει αὕτη;

δ) Εἰς ποίους καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἀπαγορεύεται ἡ θεία μετάληψις κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν; Π.χ. εἰς τὰς ἐγκύους πού ἀπέβαλον, τοὺς παρανόμως συμβιοῦντας (τοὺς ἀστεφάνωτους), τὰς κοινὰς γυναῖκας κτλ. Ἐπιτρέπεται ἡ θεία κοινωνία εἰς τοὺς πενθοῦντας, πρὶν παρέλθουν 40 ἡμέραι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ οἰκείου τῶν; Διὰ ποῖον λόγον;

ε) Μεταφορὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων πρὸς κοινωνίαν ἐτοιμοθανάτου. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐθιζόμενα. Διὰ τί, ὅταν πρόκειται νὰ μεταφερθοῦν τὰ ἅγια μυστήρια εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν, προτιμᾶται ὁ ὄνος παρὰ ὁ ἵππος;

ς) Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Τί κάνουν, ἐὰν τυχὸν χυθῆ ἡ ἅγια κοινωνία εἰς τὰ φορέματα τοῦ μεταλαμβάνοντος ἢ κατὰ γῆς; Π.χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν γέρον ἱερεὺς, φέρων τὰ ἅγια μυστήρια, ἐπαράπατησε καὶ ἐχύθη τὸ δισκοπότηρον. Τότε διέταξε τὸ ἐκκλησίασμα νὰ γονατίσῃ, ἐγονυπέτησε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐμάζευσε τὴν χυθεῖσαν ἅγιαν κοινωνίαν μετὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ.

Θ'. Ἀργία.

α) Ποίας ἡμέρας ἢ ἑορτὰς τηρεῖται ἀργία γενικὴ ἢ ὑπὸ μόνων τῶν γυναικῶν ἢ τῶν γεωργῶν ἢ τῶν μελῶν ὠρισμένης συντεχνίας; Αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐκασταχοῦ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*ἅμα ἔδωκε ὁ παπᾶς διαταγή, ὅτι ἡ γιορτὴ εἶν' ἀλαφροὴ γιὰ τὰ ζιβγάρια, πᾶμε ἂν ὁ παπᾶς πῆ, πὼς ἡ γιορτὴ ἔχει σταυρό, δηλ. εἶναι βαρεῖά, δὲν πᾶμε γιὰ χωράφι*». Ἐπίσης εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ γεωργοὶ «*τ' Ἀσπροβδόμαδο*» (ἔβδ. Διακαινησίμου) δὲ δουλεύουν γιὰ τὸ χαλάζι, οἱ γυναῖκες κατὰ τὰ Δωδεκάημερα δὲν κάνουν καμὰ ἐργασία». Διὰ τί;

β) Ἀργία δι' εἰδικοὺς λόγους. Π.χ. ἐὰν κανεῖς κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἀγίου τινὸς διαφύγη σοβαρὸν κίνδυνον, τάξει νὰ μὴ δουλεύῃ τὴν ἡμέραν αὐτὴν «*κι ἂς εἶναι ἀλαφρογιορτάδα*». — Τ^ο Ἀγιαντωνιοῦ φυλάμε γιὰ τὸ χαλάζι κτλ.

γ) Συνήθειαι τῆς παραμονῆς. Διακοπὴ πάσης ἐργασίας ὑπὸ τῶν γυναικῶν, μόλις σημάνῃ ἡ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Πρὸβλ. τὰς παροιμίας: Ἀπὸ βρα-

δουῦ φύλα με καὶ τὸ πρῶτ' ὅ,τι θέλεις κάμε. Πότε πρόκουψ' ἢ καημένη;—Τὸ Σαββάτο πὸν σημαίνει (Κορώνη).

δ') Τιμωραὶ διὰ τοὺς παραβάτας τῆς ἀργίας. Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

Γ'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναί.

Κάνοντας, ἀφορισμός, ἀνάθεμα κτλ.

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ αὗται καὶ εἰς τί συνίστανται;

Ποία ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιάσματος ἢ τοῦ κοινουῦ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας; Πῶς γίνεται ἡ λύσις τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ συγχώρησις;

ΙΑ'. Στοιχειολατρεία.

α') Πῦρ.

1. Δοξασταὶ περὶ πυρός: ἄγγελος τῆς φωτιᾶς. Π.χ. «*Ἡ φωτιά εἶναι ἄγγελος γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὴν παραδίνουμε* (τ. ἔ. νὰ τὴ βλασφημοῦμε). *Ἡ φωτιά καίει ὅλα τὰ πράματα κ' ἔχει πρῶτο ὄχιτὸ τὸ νερὸ*» (Αἰτωλία). *Ἡ φωτιά εἶναι ἡ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ* (Μανιάκι). Διώκει δαίμονας καὶ κάθε κακόν. *Ὅρκου εἰς τὸ πῦρ.* (Π.χ. «*Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς*» (Κεφαλληνία). «*Μὰ τὰ ἅγια, ποὺ σηκώνει ἐντὴ ἡ φωτιά*» (Ἀπύρανθος). Ἐπῳδαὶ καὶ ἐξορκισμοὶ εἰς τὸ πῦρ. Π.χ. «*Φεύγα, ρουσοῦμπελη, σὲ κνηγᾶ ἡ φωτιά, τὸ σιουρνάρι 'κι ὁ πυριόβολος!*».

2. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης. Π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ Ἡλείου «*ἡ νύφη προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς ἐστίας*», ἐν Βήσανη κάμνει μετάνοιες πρὸ τοῦ φούρνου.

3. Λοιβὴ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν. Πότε συνηθίζουν νὰ χύνουν κρασί καὶ λάδι εἰς τὴν φωτιά; Μὲ ποίας εὐχὰς συνοδεύουν τὴν πράξιν αὐτήν;—Προσφοραὶ εἰς τὸν φούρνου. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πὺς «*ὁ φούρνος καταρᾶται, ὅταν δὲν τ' ἀφήνης ἓνα κομμάτι ζέστινο τὴν ὥρα ποὺ ξεφουρνίζεις τὰ ψωμιά σου*».

4. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ καλησπερίζουν τὸν λύχνον, μόλις ἀνάψουν τὸ φῶς;

5. Ἄγιον φῶς. Καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Καινούργια φωτιά. Πίστις ὅτι τὸ Ἄγιον φῶς ἀνάπτει αὐτομάτως «*ὀδρανόθεν, ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός*». Ὑπάρχει συνήθεια νὰ σβήνουν ὅλες οἱ φωτιᾶς καὶ τὰ φῶτα εἰς τὸ σπίτι ἢ εἰς τὸ χωριό, πρὶν ἀνάψουν ἢ φέρουν τὴν καινούργια φωτιά (ἢ τὸ νιὸ φῶς) εἰς τὸ σπίτι; Κατὰ ποίους τρόπους καὶ πότε ἀνάβεται ἡ καινούργια φωτιά. Χρησις αὐτῆς.

6. Ἄσβεστον φῶς. Ἀκοίμητο κανδήλι. Λάδι ἀπὸ ἀκοίμητο κανδήλι κλπ. Χρησις αὐτοῦ.

7. Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν φωτιά: Δὲν δανεῖζον φωτιά τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἢ ὅταν ἔχουν λεχῶνα στὸ σπίτι. Διατί; Π.χ. «Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι, δὲ δίνω φωτιά· τὴ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σ' τὴ δίνω ἐσένα· νά' χῃς δική σου» (ΛΑ 1508, 17).

β) Ὑδωρ.

1. Πηγὴ, κεφαλάρι, κεφαλόβρυσο, μάννα τοῦ ποταμοῦ. Ἀνάβλυσις πίδακος διὰ κερανοῦ, διὰ κτυπήματος ράβδου ἐπὶ πέτρας ἢ ἐκ πλήγματος ὀπλῆς ἵππου (Λελέκον Ἐπιδόροπον, Α, 12). Ἄπατα νερά (ἄβαθα νερά, ἄκωλη λίμνη). Αὐξομείωσις τοῦ ὕδατος λίμνης ἢ φρέατος εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἑορτῶν. Ὑπόγειος συγκοινωνία ὑδάτων.

2. Θαυμάσιαι ἰδιότητες. Π.χ. τὸ νερὸ τῆς Πρωταπριλιάς φάρμακον κατὰ πυρετῶν· τὸ νερὸ πηγῶν τινῶν συντελεῖ εἰς εὐτοκίαν ἢ εἰς γονιμοποίησιν στείρων. Ἀθάνατο νερὸ κτλ.

3. Πίστις ὅτι τὸ νερὸ (τὸ τρεχούμενο νερό;) κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα. «Ὁ θέλων νὰ πῆ τότε πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ, ταράσσων αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλά· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του». Εἰς τὸ Λαοσῆθι, προτοῦ πιοῦνε τὸ κοιμισμένο νερό, λένε: *Ξύπνα, ξύπνα κι ὁ δράκος θὰ σὲ πῆ!* Πρβλ. «Τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὄχτρος δὲν κοιμᾶται» (Λαογραφία Γ 502 κέ.).

4. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἰς πηγὰς (τάισμα τῆς βρύσης, κέρασμα κτλ.). Πίττες, γλυκύσματα, βούτυρον, τυρὶ, ἄλας, ψωμί, πετεινοὶ κτλ.

(1) εἰς ὠρισμένας ἑορτὰς· π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς·

(2) κατὰ τοὺς γάμους· π.χ. ἡ νύφη τὴν Δευτέραν (ἢ Τετάρτην) ἀσημώνει τὴν βρύση, ρίπτουσα νομίσματα ἐντὸς αὐτῆς ἢ «τὴν κερνάει ψωμί καὶ τυρὶ» (Αἰτωλία). Ὅμοίως ρίπτει νομίσματα ἢ τεμάχια ἄρτου εἰς ὅλα τὰ ῥεύματα κατὰ τὴν μετάβασιν τῆς εἰς τὸ χωρίον τοῦ γαμβροῦ.

(3) κατὰ τὸ ζύμωμα τοῦ πρώτου ἀλεύρου τῆς χρονιάς· προτοῦ φάγουν ἀπὸ τὸ πρῶτο ψωμί, πρέπει νὰ ρήξουν ἓνα ψωμάκι εἰς ἓνα πηγάδι.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια ν' ἀνάπτουν καντήλι ἢ νὰ θυμιατίζουν κοντὰ εἰς πηγὴν ἢ ποταμόν;

5. Ἀπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαιμονίας: Δὲν οὐροῦν, οὔτε πτύουν εἰς ποταμόν, οὔτε κοιμοῦνται κοντὰ σὲ τρεχούμενα νερά, «γιατὶ κανιὰ βολὰ σηκώνεται τὸ νερὸ καὶ τὸν πνίγει» (Μανιάκι). Κακὸν νὰ διασκελίση κανεὶς νερὸν τὴν νύκτα

γ) Δένδρα.

1. Παραδόσεις περὶ στοιχειωμένων δένδρων καὶ αἱ σχετικαὶ

δαισιναιμονίαι. Ἐν παραδείγμα ἀπὸ τὴν μεγάλην συλλογὴν Πολίτου, Παραδ. Α', ἀρ. 324: «Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθονται πολλὴν ὥρα ἀποκάτω σ' αὐτὰ ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἥσκιο των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ ὅταν κόβουν κανένα ἀπ' αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἰδοῦν πὼς γέρνει νὰ πέση, πέφτουν προύμυτα καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου, ὅταν θὰ βγαίῃ, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγαναχτισμένη τοὺς λαβώσῃ. Καὶ στὸν κορμό, στὴ μέση, ὅταν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ ὀρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου· τί ἀλλιῶς θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοφομεσιάσῃ». «Τὰ θεριακωμένα δένδρα ξεψυχοῦν. Σὰν κόβεται καὶ ξεψυχᾷ ἓνα μεγάλο δέντρο, βγάζει αἷμα σὰν ἄνθρωπος» (Ἡπειρ. Χρον. 6, 290). Πὼς γνωρίζεται «ποῖο δέντρο στοιχειώνει»;

2. Δένδρα ἡσκιωμένα (συκιά, καρυδιά κτλ.). Φόβοι σχετικοὶ μὲ τὸ φύτευμα καρυδιᾶς, μὲ τὴν κατάκλισιν εἰς τὸν ἥσκιον τοιούτων δένδρων κτλ.

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων. Π.χ. εἰς τὴν Λεμεσσὸν τῆς Κύπρου, ὅταν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸν Καλόλ Λόον εἰς τὴν οἰκίαν των, θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ν' ἀπευθύνωσι τὸν χαρμόσυνον χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστη πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου των, λέγοντες τρίς: «Χριστὸς Ἀνάστη, δέντρο μου!» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

δ) Δίθροι.

Ἀγιολίθαρα. Π.χ. εἰς τοὺς ἀγ. Ἀποστόλους (παρὰ τὴν Πρέβεζαν) «μιὰ πέτρα τὴν ἔχουν προσκύνημα· οἱ ἄρρωστοὶ φέρουν τρεῖς φορὲς γύρω, ἀφοῦ γδυθοῦν, καὶ ὕστερα ἀλλάζουσιν. Τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα θὰν τ' ἀφήσουν ἀδεκεῖ» (Ἡπ. Χρον. 6, 285). Ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας εἰς τὴν Κίον «ἤτανε ἓνα μάρμαρο στὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρῦπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω». Βλ. κατωτέρω, σελ. 112, τὰ ἔθιμα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος.

II. ΕΘΙΜΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ. Ἡ Εἰς ὤρισμένας Περιστασεις (Περιστατικά).

Α'. Εὐχαὶ — ἀναθήματα (τάματα).

α) Ζώσιμο ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις τάζουν νὰ ζώσουν τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸν ἅγιον; Ποῖον ἅγιον; Τύπος εὐχῆς: Π.χ. «Ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη μου, κάνε νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί μου καὶ νὰ σὲ ζώσω!» (Ἀράχοβα). Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τὸ ζώσιμο αὐτό; Μὲ νῆμα ἀπλὸ ἢ κερωμένο ἢ καὶ μονομερῆτικο; Εἰς τί χρησιμοποιεῖται

κατόπιν τὸ νῆμα αὐτό, (τὸ «ζῶσµα» ἢ ἡ «ζώστρα»); Π.χ. εἰς τὴν Κορήτην «τὸ κόβουν φιλίλια, χύνουν κεριά καὶ τὰ πᾶνε εἰς τὸν Ἅγιο». Εἰς τὸν Μαραθόκαμπον Σάμου «Ἰμεῖς στοὺν χουριό μας, σὺν ἔρτ' βλουϊά, χουλέρα, λοιμική... σ'μαίν' νι οἱ καμπάνες, μαζαίνιτι οὐ κόσµους κὶ κ'βαλάει κεριά σ'πήσια. Τὰ δένουµι κὶ κά-
νουµι ἕνα μακρὺ μακρὺ σὰ σκ'νὶ κὶ ζώνουµι τ'ν ἱκκλησά, θυµιάζουµι, ν'στεύουµι, κάνοµι παράκλησ' κὶ φεύγ' τοὺ κακό».

Γίνεται καὶ ζώσιµο µόνον τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου; Εἰς τὴν Κορώνην, ὅποιοι πάσχει ἀπὸ θέρμη (έλονοσίαν) «μειράει μιὰ κλωνὰ µὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλ. εἶναι τὸ εἰκόνισµα τοῦ τέμπλου, καὶ τὴν κλωνὰ αὐτὴ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοι-
µᾶται µὲ δαύτηνε δυὸ-τρεῖς βραδεῖς κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ χάρη του καὶ καίγεται ἢ ἀρρώστεια». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτον τι;

β) Ἐσηµωµα εἰκόνων καὶ ἀφιερώµατα ἦτοι ὁµοιώµατα παιδιῶν ἢ ἱαθέντων µελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώµατος, πλοίων, βοῶν κλπ. Ὄνοµα (ἀσηµόπαιδα, ἀθροπάρια καὶ εἴ τι ἄλλο). Διατυπώσεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τάµατος.

Παραδείγµατα: «Ἄµα πονάη µάτ' — Θεὸς φυλάξ' — φέρουν (στὴν ἐκκλησίαν) µάτ' τάµα: ἄµα πονάη κεφάλ', φέρουν κεφάλ', ἀσηµένο, χρυσό» (Λῆµνος): «Ἄν τύχη ἕνα καράβι ἢ καῖκι καὶ κιντυνεύη, τάζουν στὴν Παναγία τὸ καῖκι ἀσηµένο ἢ χρυσό. Ὑστερα φέρουνε τὸ τάµα τους ξυπόλυτοι καὶ ξεκούτρουλοι, ὅπως τὸ ἔχουνε ταυένο, καὶ κάνονε λειτουργιὰ καὶ τὸ κρεµᾶν στὴν Παναγία» (Κορώνη).

γ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἰδιωτικαὶ (ἀπὸ τάµα).

1. Ποῖα τὰ σχετικὰ τάµατα; Ποῖον ἅγιον ἐπικαλοῦνται ἐν ἀσθενείαις καὶ κινδύνοις καὶ ποῖον τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς προσφορᾶς; (Κερί, λάδι, λιβάνι, ἀρνί, βόδι, πετεινὸς κλπ.). Θυσίαι ἀναίµακτοι καὶ αἱµατηραί. Ἐναθήµατα ἰσοµεγέθη ἢ ἰσοβαρῆ πρὸς ἀνθρώπινον σῶµα. Διηγήσεις περὶ αὐθορµήτου προσελεύσεως τοῦ θύµατος κλπ. Π.χ. «Τάζω σου, Παναγία µου, ὀκάδες τὸ λιβάνι!» εὔχεται ἡ μητέρα, διὰ νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί της κατόπιν ζυγίζει τὸ παιδί καὶ ὅσον εἶναι τὸ βάρος του, τόσες ὀκάδες λιβάνι προσφέρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἢ τάζει λαµπάδα ἰσοµήκη, ἦτοι ὅσον εἶναι τὸ ἀνάστηµα τοῦ παιδιοῦ της. Εἰς τὴν Ρόδον ἡ μητέρα ὀδηγεῖ τὸ ἄρρωστο παιδί της εἰς ἕνα ἐξοχικὸ μοναστήρι, ἀποκόπτει ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὰ µαλ-
λιά του καὶ µὲ κερὶ τὰς ἀναρτᾷ πλησίον τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου.

Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσηµβρίας ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνοµα φέρει ὁ ἀσθενής, ἢ τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ εορτὴ πλησιάζει. «Παπποῦ Νικόλα (ἢ Ἀηγιώργη µου), γιάνε µου τὸ παιδί καὶ θὰ σὲ κόφτω κουρ-
µπάν'». Ἐκτοτε κατὰ τὴν εορτὴν τοῦ ἁγίου ὑποχρεοῦται οὗτος νὰ ἐκτελῇ πιστῶς τὸ τάµα του, τὸ ὁποῖον οὕτως ἀποβαίνει ἔθιμον περιοδικῶς τελούµενον ἐν τῷ

οἶκῳ οὐδ' ἐπιτρέπεται ἀντικατάστασις τῆς θυσίας δι' ἄλλης προσφορᾶς· «ἀφοῦ ἔταξες αἷμα, ὁ ἅγιος θέλ' νὰ τρέξ' αἷμα» (Λαογραφ. Γ 164). Πρβλ. τὸ τάξιμο τοῦ βοδιοῦ ἐν Μάνη: «τὸ βόδι τοῦ ἄρρωστου, τοῦ κινδυνεύοντος, περιφέρεται βραδέως καὶ ἐν πομπῇ τοὺς περὶ τὸν ναὸν τοῦ χωρίου καί, ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μουνγκανισθῆ, ἀπόδειξις ὅτι θὰ ζήσῃ ὁ ἄρρωστος, ὅποτε τὸ βόδι σφαζόμενον διανέμεται εἰς τὸ χωρίον ὀλόκληρον, τοῦ δέματος ἀπομένοντος ὑπὲρ τοῦ ναοῦ. Τοῦναντίον, ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ καὶ τοῦ βοδιοῦ ἡ ζωὴ παρατείνεται» (Νέον Πνεῦμα 1894, τ. Γ', 584). Εἰς τὸ Παλαδάριον (Προύσης), «ὅταν κανένας ἔχει ταμένο γιὰ τὴ γεία τάζουν πετεινό: *κάνε με καλὰ καὶ θὰ σὲ φέρω πετεινάρι*... παγαίνει στοῦ παλποῦ τοῦ Ἀηθείρου τ' ἄγιασμα ἕναν πετεινὸ κι ὁ παπᾶς τὸν διαβάζει κ' ἔπειτα κόφτουν τὸ πετεινάρι στὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ παίρνει ὁ παπᾶς. Τὸ κεφάλι του τὸ τυλίγουν [σ' ἕνα παννὶ καὶ τὸ δένουν ἢ τὸ καρφώνουν στὸ δέντρο, ὅπου καρφώνουν καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ φόρεμα τοῦ ἄρρωστου». Τροποποιήσις τῆς αἵματηρᾶς θυσίας εἰς ἀπλήν προσφορὰν ζώου. Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «κατέβαιναν κόσμος ἀπὸ τὰ χωριά καὶ ἔφεραν ταξίματα τοῦ Ταξιάρχῃ: ἄρνιά, μοσκάρια, λάδι κλπ. τὰ παρουσίαζαν στὴν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχῃ καὶ κατόπιν τὰ ἔδιναν στὴν Ἐπιτροπὴ καὶ τὰ πουλοῦσε. Τὰ χρήματα τὰ ἔπαιρνε ὁ Ταξιάρχῃς».

2. Σφαγὴ τοῦ θύματος, διανομὴ τῶν κρεάτων. Ὅροι τελέσεως τῆς θυσίας. Ποῦ τὸ ζῶον, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον (τασιμάρης βοῦς ἢ κριὸς ἐν Κρήτῃ), σφάζεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ κρέας του διαμοιράζεται ὡμὸν ἢ βρασμένον εἰς τοὺς παρευρισκομένους;

Πρέπει τὸ σφάγιον νὰ πληροῖ ὠρισμένους ὄρους; (Ἄρρεν ἢ θῆλυ; ἄσπρο ἢ μαῦρο; στέρφο; νέο ἢ παλαιό;). Τρόπος σφαγῆς κτλ.

3. Θυσία πετεινοῦ ἢ ὄρνιθος ἢ προβάτου κατὰ τοὺς γάμους. Εἰς τὴν πεδινὴν Θεσσαλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἐσφάζετο ἕνα βόδι, τὸ δὲ αἷμα τὸ ἐμάζευαν εἰς μίαν λεκάνην καὶ μετὰ αὐτὴν ἐχόρευαν· ἔπειτα ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ θεία του ἐρράντιζε μετὰ τὸ αἷμα τὸ κατώφλιον καὶ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἐξακολουθεῖ νὰ τελεῖται τὸ ἔθιμον αὐτό; Ἐπίσης εἰς τὴν Κύπρον «ὅταν ὁ νυμφίος φθάσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τῆς νύμφης, εἰς τῶν συγγενῶν αὐτῆς φέρει ὄρνιθα καὶ τὴν θέτει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ὁ δὲ νυμφίος λαβὼν τότε πέλεκυν κτυπᾷ καὶ κόπτει τὸν λαιμὸν αὐτῆς, ἡ δὲ θυσία αὕτη θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνός» (Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Α 72). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

δ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι δημοτελεῖς.

Ἀκοίμητη ἢ μονοήμερικὴ λειτουργία, κουρμπάνι χωριανικὸ κλπ. Ποῦ ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας, ἀφορίας ἢ ἄλλης αἰτίας θυσιάζεται σφάγιόν τι ὑπὲρ ὀλο-

κλήρου τοῦ χωρίου; Τί ζῶν θυσιάζεται τότε καὶ ποῦ; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τίνος ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τίνος Ἁγίου; Εἰς τὰ χωρία τῆς Αἴνου, «ἂν ὁ ἐνιαυτὸς εἶναι δυστυχῆς, θυσιάζεται κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χωρίου γιὰ τὸ αἶμα μιὰ στέρφη ἀμνάδα». Εἰς τὴν Καστορίαν παρθένοι «κάθονται τὴ νύχτα καὶ ζυμώνουν (ἀκοίμητη λειτουργία) μέσα στὴν ἐκκλησία. Ὁλη νύχτα δὲν κοιμοῦνται. Τὸ ζυμώνουν τὸ πρόσφορο, γίνεται, ψήνεται, καί, μόλις ψηθῆ, φωνάζουν τὸν παπᾶ νὰ λειτουργήσῃ. Αὐτὸ γίνεται γιὰ ὑγεία καὶ σὲ ἀνάγκη μεγάλη. Συνεννοοῦνται οἱ οἰκογένειες. Ὡς τώρα γίνεται». Τὸ αὐτὸ εἰς τὴν Κορώνην «μονοήμερικὴ λειτουργία».

ε) *Τὸ «σκλάβωμα» καὶ τὸ «καλογέρωμα».*

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πῶς γίνονται ταῦτα; Παραδείγματα: εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἄμα ἀρρωστοῦσε κάποιον παιδί, τὸ σκλάβωσαν, δηλ. τὸ πήγαιναν στὸν Ταξιάρχη, τὸ ζυάζανε κι ὅσες ὀκάδες ἔβγαινε, τόσο κερί ἢ λάδι (ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο) θὰ ἔδιναν στὸν Ταξιάρχη. Ἔλεγε ἡ μητέρα: «Νὰ μοῦ τ' ἀξιώσης, Ταξιάρχη μου, νὰ γίνῃ τόσων χρόνων καὶ νὰ σὲ φέρω τόσες ὀκάδες λάδι, κερί κλπ.» Ἄμα τὸ ζυάζανε, τοῦ ἔβραζαν ἓνα χαλκᾶ ἀπὸ ἀσημένιο σύρμα στὸ λαιμὸ καὶ τὸν φοροῦσαν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ περάσουν τὰ χρόνια, ποὺ ζήτησεν ἡ μητέρα. Τότε πήγαιναν πάλι στὸν Ταξιάρχη, πλήρωναν τὸ τάσιμο καὶ ξεσκλάβωσαν τὸ παιδί, δηλ. τοῦ ἔβραζαν τὸ χαλκᾶ ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὸν κρεμοῦσαν στὴν εἰκόνα». (Πρβλ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, Α', 703). Εἰς τὴν Σπάρτην «ἄμα εἶναι κανεὶς ἀρρωστος ἢ μαγεμένος, τὸν τάζουν σὲ κάποιον Ἅγιο νὰ τὸν καλογερέσουν. Τοῦ βάζουν δηλ. μαῦρα ροῦχα, παπούτσια, πονκαμισάκι, ὄλα, ὄλα κατάμαυρα καὶ τὰ φορεῖ, ὅσον καιρὸ τάξουνε, ἓνα, δύο, τρία χρόνια. Ὅσον καιρὸ τὰ φοροῦν, δὲν τοὺς λένε τ' ὄνομά τους, τοὺς λένε καλογέρους, ἂν εἶναι ἀγόρια, καὶ καλόγριες, ἂν εἶναι κορίτσια. Ἄμα περάσῃ ὁ καιρὸς, πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς ξεκαλογερεύουν. Βγάζουν τὰ μαῦρα καὶ τ' ἀφήνουν στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς φοροῦν κατόπιν ὄλο ἄσπρα». Εἰς τὴν Ἐπιάνησον «τοὺς ρασοφοροῦν πάνω στὸ λείψανο τοῦ Ἁγίου».

ς) *Προσκύνησις ἁγίων Τόπων καὶ ἄλλαι ἱερὰ ἀποδημίαι.*

Εὐχαὶ καὶ παροιμίαι, ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν προσκυνητῶν. — Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἀναχώρησιν: ἐφόδια ταξιδίου, δῶρα διὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Τάφου κτλ. Ἡμέρα ἀναχωρήσεως: ἐστίασις συγγενῶν καὶ φίλων πρὸ αὐτῆς («Χατζήθκος γάμος» εἰς Κουβούκλια Μ. Ἀσίας), τὸ «τραγοῦδι τ' ἄη Τάφου», παρακλήσις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εὐχέλαιον κατ' οἶκον, κωδωνοκρουσίαι καὶ προπομπὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων φορούντων τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπιστροφὴ τῶν χατζήδων καὶ τὰ κατ' αὐτήν: προὔπαντσησις αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ

κόσμου, δοξολογία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ συνοδείᾳ μέχρι τῆς οἰκίας. Τὰ προσκομιζόμενα ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ δῶρα καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν: *χῶμα ἀπὸ τὸν Ἅγιον Τάφο, νερὸ ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη ποταμό, σταυροί, Τίμιο ξύλο, κερια ἀπὸ τὸ Ἅγιο Φῶς, θυμιάματα, εἰκονίσματα, κομβολόγια, σάβανα κλπ.* Προσφορὰ δῶρων εἰς τοὺς προσκυνητάς: φαγητά, γλυκύσματα κλπ. καὶ ἀνταπόδοσις αὐτῶν.

Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν περὶ προσκυνητῶν (*χατζήδων*); Ποῖαν ιδιότητα ἀπέκτων εἰς τὴν θεραπείαν ἀσθενειῶν; Πῶς γίνεται ἡ κηδεία καὶ ἡ ταφή τῶν χατζήδων; (Προβλ. Τὸ χατζηλίκι στὰ Κουβούκλια Προύσης ἐν Μικρασ. Χρον. Β', 400—420. Τὸ προσκύνημα στοὺς ἁγίους Τόπους, *Ε. Ἀκογλου*, Λαογραφικὰ Κοτυώρων 1939 σ. 219-222).

ζ) Ἄλλα τάματα καὶ σκλαβώματα εἰς τὸν ἅγιον.

Π.χ. *Τὸ ἔχει τάμα νὰ πάη ξυπόλυτη (ἢ ἄλαλη) στὴ χάρη του, ξεκούτρουλη, μὲ ξέπλεχα μαλλιά καὶ μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα, νὰ ξευχητήσουν στὴν ἐκκλησίᾳ κλπ. «νὰ ὑψώσουν τὸν Ἅγιο»* (δηλ. νὰ τὸν ἐσορτάσουν κατ' νὰ κάνουν τραπέζι), «νὰ ἀνοίξουν ἐκκλησίᾳ» δηλ. νὰ λειτουργήσουν ἐρημοκλήσι μὴ συχνάζομενον κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον *σκλαβώνονται εἰς τὸν ἅγιον* δηλ. ὑπόσχονται καὶ νὰ ὑπηρετήσουν παρὰ τῷ Ἅγίῳ ἐπὶ χρονικόν τί διάστημα, καθ' ὃ φέρουν περὶ τὸν τράχηλον ἢ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς χαλκᾶν (δακτύλιον) ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐξ ἀργύρου, τὸν ὁποῖον ἀποβάλλουν εἰς τὸ τέλος τῆς θητείας των, ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἰδίαν εὐχὴν διὰ τὸ «ξεσκλάβωμα». Ὁ χαλκᾶς αὐτὸς κατατίθεται κατόπιν μεταξὺ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἁγίου. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Διὰ τὸ ὕψωμα βλ. κατωτέρω σελ. 106.

Β'. Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας κοιμῶνται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἅγίου; Κατὰ ποῖον τρόπον ἐπέρχεται τότε ἡ ἴασις τοῦ ἀσθενοῦς; Ἀπλῶς διὰ τῆς ἐγκοιμήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Ἅγίου ἐν ἐνυπνίῳ; Πῶς παρουσιάζεται κάθε Ἅγιος; Κατὰ τοὺς Κυπρίους π.χ. ἡ Παναγία παρουσιάζεται μὲ ἄσπρο σινδόνι σὰν Τούρκισσα, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὡς πτωχὸς διάβροχος καὶ «ῥοματίζει» τὸν ἄρρωστο.

Εἰς τὴν Κύπρον ἐγκοίμησις γίνεται καὶ διὰ νὰ ὑποδεχθῇ ὁ μέλλων γαμβρός.

Γ'. Ἀγιασμοί, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα κλπ.

Εἰς ποίας περιστάσεις οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι καλοῦν τὸν ἱερέα πρὸς τέλεσιν ἀγιασμοῦ; Πότε στέλλουν νὰ φέρουν ἅγια λείψανα; Ὑπάρχει ἡ πίστις, ὅτι

ὄρισμένου ἱερέως ἢ εὐχή εἰσακούεται καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγουν πρὸ πάντων εἰς αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἂν στὰ χωράφια τους φανῆ σκουλήκι ἢ ἄλλα ζούμπερα, καλοῦν τὸν παπᾶ καὶ διαβάζει ἁγιασμό. Κάποτε καὶ ὄρισμένον παπᾶ, πού τοῦ στρέει ὁ ἁγιασμός, δηλ. πιάνεται ἢ εὐχή του. Ἐὰν ἴδουῦν πὼς τὸ κακὸ προσοδεύει, καλοῦν κουτιὰ μὲ ἅγια λείψανα. Φέρνει ὁ καλόγερος τὸ κουτι ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ τὸ στήνει στὴν ἄκρη τοῦ χωράφι τους καὶ διαβάζει τὸν ἁγιασμό. Καὶ διηγοῦνται θαύματα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἁγιασμό» (Λουκόπουλος).

Ἄλλαι λατρευτικαὶ πράξεις πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ἢ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ: ἐπίθεσις τοῦ πετραχηλίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, σταύρωμα αὐτοῦ μὲ τὴν ἱεράν λόγχην, κύψις ὑπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπαφή τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ἕξοδον τῶν Ἁγίων κττ.

Δ'. Πομπαί.

Λιτανεΐα, λήση, γύρα, σίγνα (Καρδίτσα), ἀλάι (Κρήτη), πρετσεσὸ (Ἐπτάνησος), πομπαί γινόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀνομβρίαν, ἐπιδημίαν, ἀκρίδα κλπ.) ἢ κατὰ τὴν μεταφορὰν θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ ἁγίων λειψάνων. Περὶ πομπῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Φώτων ἢ πολιούχου τινὸς ἁγίου βλ. κατωτέρω σελ. 108.

Πὼς καταρτίζεται ἡ ἱερά πομπή καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῆς; Περιαγωγή θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ λειψάνων. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «ὅταν δὲν βρέξῃ ἢ ὅταν πέσῃ ἀκρίδα, γίνεται λήση στὸν Ἄη Νικόλα πρὸς τὸν δρόμο τῶν Δελφῶν. Ψέλνει ἁγιασμό ὁ παπᾶς καὶ ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμο (κατὰ διαστήματα). Ἡ λιτανεΐα γίνεται μὲ τὰ λάβαρα καὶ ὅλα τὰ συναφῆ». Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεραμβέλλου «ὅταν εἶναι ἀνομβρία, γιὰ νὰ βρέξῃ, ἀφήνουν τὰ ζῶα τους μέσα νηστικά τρεῖς μέρες. Νηστεύουν καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τὸ πρῶτὸ πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ λειτουργοῦν, κατόπιν παίρνουν τὶς εἰκόνες, τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ γυρίζουν πρῶτα σ' ὅλες τὶς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν σ' ὅλα τὰ ἐξωμονάστηρα. Σὲ κάθε ἐκκλησία σταματοῦν καὶ γονατίζουν ὄλοι καὶ διαβάζει ὁ παπᾶς δέησες. Ἐπίσης γονατίζουν καὶ ὅπου εἶναι σταυροδρόμι. Πρωτύτερα ἐκλαίγανε ὄλοι κάθε φορὰ πού θὰ κάνανε λιτανεΐα. Ἡ λιτανεΐα γίνεται τρεῖς μέρες στὴ σειρά». Εἰς Ἰνναχώριον Δυτ. Κρήτης «μαζεύονται ὅλα τὰ χωριά σὲ μιὰ ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς παπᾶδες των καὶ λειτουργοῦν. Κατόπιν νηστικοὶ παίρνουν τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ κάθε ἄνθρωπος κρατεῖ δύο καὶ τρεῖς προσφορές. Γυρίζουν ὅλα τὰ χωράφια καὶ ὅσοι ἔχουν τριδρόμια στὰ χωράφια τους πᾶνε καὶ προσκομίζουν τὴν προσφορὰ τους στὰ τριδρόμια καὶ κάνει ὁ παπᾶς δέηση. Κόβουνε ἓνα κομμάτι ὕψωμα ἀπὸ τὴ σφραγίδα τῆς προσφορᾶς καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ μαλακὸ κερὶ καὶ τὸ φυλάγουν κάπου». Εἰς τὸ Λασήθι «βᾶνουνε

τὰ δὲ ντως μέσα καὶ παίρνουνε ἀπ' ὅλα τὰ χωριά τὰ κονίσματα, τὰ ξεαπιτέρυγα, τὸ σταυρὸ καὶ πᾶνε ὅλοι στὴν Κρουσταλλένια (κοινόβιο μοναστήρι). Ἀπὸ κεῖ ξεκινοῦνε καὶ γυρίζουνε γύρω γύρω στὸν κάμπο σ' ὅλα τὰ χωριά τρεῖς μέρες. Μπροστὰ πᾶνε τὰ σημαντήρια καὶ παίζουνε. Νησιεύουνε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα πᾶνε στὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο (ἐκκλησία στὴ μέση τοῦ κάμπου). Ἐκεῖ κάνουνε ἁγιασμὸ καὶ πίνουνε ὅσοι νησιεύουνε καὶ διαλύεται ὁ κόσμος».

Ε'. Καταχύσματα.

Ἐπάσχει ἡ συνήθεια πλὴν τῆς νύμφης, ὅταν εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, νὰ φαίνουν με ὄρυσαν, κουφέτα καὶ ἄλλα καταχύσματα ζῶα ἢ καὶ ἀντικείμενα τὸ πρῶτον εἰσαγόμενα εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν μεγάλου λίθου εἰς τὸ ἔλαιοτριβεῖον ρίπτονται ἐπ' αὐτοῦ καταχύσματα, πανιέρια λεγόμενα. Φαίνουν με καταχύσματα τὸ πλοῖον ἢ τὴν βάρκαν, ὅταν τὴν πρωτορίζουν εἰς τὴν θάλασσαν; Εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις γίνεται τοῦτο;

III. ΕΘΙΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΣ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ (ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ).

1. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Ἀπαρχαί.

Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν, ὅταν συγκομίζουν τοὺς καρποὺς ἢ ὅταν ὠριμάζουν αἱ πρῶται ρᾶγες τῶν σταφυλῶν, τὰ πρῶτα σῦκα καὶ αἱ ἄλλαι ὀπῶραι; Προσάγονται οἱ πρῶτοι καρποὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦν καὶ διανεμηθοῦν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους ἢ τοποθετοῦνται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον ἢ ἀφήνονται εἰς τὴν βρύσιν τοῦ χωρίου ἢ ποῦ ἄλλου; Συνήθειαι σχετικαὶ με τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον ἢ με τὸν πρῶτον καρπὸν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Τοπόλια Δυτ. Κρήτης «ἅμα θερίζουν, ἀπὸ τὸν πρῶτον καρπὸν ποὺ θὰ ζυμώσουν κάνουν ἓνα κουλλούρι καὶ τὸ πᾶνε στὴ βρύση καὶ τὸ κρεμοῦν στὴν κουτσουνάρα (= κρουνὸν) τῆς βρύσης, ποὺ τρέχει τὸ νερό, γιὰ νὰ τρέξουνε ἔτσά τὰ καλὰ στὸ σπύι. Ὅποιος πάει πρῶτος νὰ γεμίση παίρνει τὸ κουλλούρι». Ἡ αὐτὴ συνήθεια καὶ ἐν Δρυμῷ Μακεδονίας. Εἰς τὸ Σαμόκοβον τῆς Ἀνατ. Θράκης «τὴν πρώτην πίττα, ποὺ ζυμώνουν ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζιτζιροκούλικο, γιὰτὶ ἀνήκει στὸν τζιτζιζα, ποὺ τραγουδεῖ, κατὰ τὴν λαϊκὴ δοξασίαν:

Θερίσει ἄλωνίσετε,
 δεματοκουβανήσετε,
 κ' ἐγὼ τὸ κουλικάκι μου
 θέλω νὰ μὲ τὸ δώσετε.

Εἰς τὰ Λακκοβίκια Μακεδονίας τὸ «*τζιτζιρόκλιο* τὸ φέρουν εἰς τὴν βρύσιν ἢ εἰς τὸ φρέαρ. Ἐκεῖ δέ, ἀφ' οὗ τὸ βρέξουν δι' ὕδατος, τὸ διανέμουν εἰς τοὺς παρατυχόντας, οἱ ὅποιοι εὐχονται τὰ βέλτιστα». Εἰς τὴν Ἁγίαν Ἄνναν Εὐβοίας «ἀπὸ τὸ *κλαρι* πὺν θὰ πρωτοκάνη καρπὸ, θὰ πρωτοφάη ἔγκνος». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τὸ Μεσοχώρι Καρπάθου τοῦ ἁγ. Κηρύκου (15 Ἰουλίου) φέρουν εἰς τὸν ναὸν τὰ πρωτόλεια τῶν σύκων καὶ σταφυλῶν, δι' ὃ καὶ λέγεται ἄης *Συκαλαῶς*.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἀρχίξῃ νὰ ὠριμάξῃ ἡ σταφίς, ἢ ὅταν γεμίζουν τ' ἄλωνι σταφίδα; Ποῖαι ὅταν τρυγῶν τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν, ὅταν πῆξουν τὸ πρῶτο τυρὶ κλπ.;

Β'. Ἄλλαι προσφοραὶ. Ὑψώματα, θυσίαι.

α) *Πρόσφορα; ἄρτοι, ἐπτάζυμα, ἀρτοκλασίαι* (*ἄρτος, πεντάρκιν*) (Κύπρος), *πρόσφορο, προσφορίδι* (Κρήτη), *πρωτάκι* (Χάλκη, Ρόδος), *λειτουργία, παννυσίαι* (= ἄρτοι προσφερόμενοι εἰς ἐσπερινούς, Κύπρος), *ἀχράντα* (Κύπρος), *βλογιά, ἀμνός* (Σάμος). *Πρόσφορὰ οἴνου* (*ἀνᾶμα*), *ἐλαίου, κηρίων, θυμιαμάτων* κλπ. Πότε γίνονται αἱ προσφοραὶ αὗται, ἢ ἀρτοκλασία ἢ ἡ λειτουργία;

Τρόπος παρασκευῆς τῶν ἄρτων τῆς λειτουργίας καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὸ ζύωμα ἢ τὸ ψήσιμο αὐτῶν. Χρησιμοποιοῦνται ἐπτάζυμα εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀρτοκλασίας; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τὸ πρῶτον ἢ μᾶλλον τὰ τρία πρῶτα φυράματα παρασκευάζονται κατὰ μαγικὸν τρόπον ὑπὸ γραίας λεγομένης μάννας. «Περὶ τὴν τρίτην περίπου ὥραν τῆς νυκτός, ἡ μάννα βλασφημήσασα τρεῖς θέτει ἐν μεγάλῃ χύτρᾳ ποσὸν ἔρεβίνθων, ἀνάλογον πρὸς τὸ προζύμιον, τὸ ὅποιον μέλλει νὰ παρασκευάσῃ. Τὴν χύτρην ταύτην, ἀφοῦ χύσῃ πρῶτον εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ, ἐπιθέτει εἶτα ἐπὶ τῆς πυρᾶς, παρ' ἣν καθημένη περισυλλέγει μετὰ προσοχῆς διὰ κοχλιαρίου τῆς χύτρᾳς τὸν ἀφρόν, ἐν ὧσιν τὰ ὄσπρια βράζουν, καὶ ἀποθέτει αὐτὸν ἐν τίνι πινακίῳ. Περὶ μέσας σχεδὸν νύκτας καταβιάσασα τὴν χύτρην ἄρχεται, (ἐπικαλουμένη καὶ αὐτὴς τὸν διάβολον), τῆς κατασκευῆς τοῦ πρώτου φυράματος ἐκ τοῦ συλλεγέντος ἀφροῦ τῶν ἔρεβίνθων. Μετὰ τινὰ χρόνον, ὅσος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ γίνῃ ἡ ζύμωσις τοῦ πρώτου τούτου φυράματος, κατασκευάζει καὶ δεύτερον, μεταχειριζομένη ὡς προζύμιον τὸ πρῶτον φύραμα, ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου κατασκευάζει τελευταῖον τὸ τρίτον, τὸ καὶ μεγαλύτερον, ὑποψιθυρίζουσα ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ζυμώσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σατανᾶ. Ἐκ τοῦ τρίτου δὲ τούτου φυράματος, οὗ ἡ ζύμωσις γίνεται περὶ ὄρθρον, ἐρχόμεναι αἱ γυναῖκες τῆς ἐκεῖ συνοικίας, λαμβάνουν ἐν τεμάχιον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἑφταζύμου.... Διὰ ταῦτα πολλαχοῦ τῆς Λέσβου ὁ ἄρτος οὗτος καλεῖται καὶ *διαβουλου-*

ψώμ» . Ἐν Χίῳ διὰ τὸ ἐφτάζζουμο χρησιμοποιοῦνται ἀντὶ ὕδατος ἑπτὰ εἰδῶν ζῶμοι (ρεβιθίων, μαράθου, πιπεριοῦ, καλαμιοῦ, δάφνης κλπ.)

β) Ποίας ἡμέρας καὶ ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἢ αἰτίας «σηκώνουν ὕψωμα» στὰ σπίτια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς ἑορτὰς ὕψωνουν τὸν Ἅγιον τῆς ἡμέρας ὅταν πρόκειται νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς «ὕψωνουν τὴν Παναγίαν». Αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ καὶ τελεταί. Λειτουργίαι συντεχνιῶν καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτάς. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στὴ γιορτὴ του ὁ καθένας σηκώνει καὶ ὕψωμα στὸ σπίτι του. Βάνουν ἐπάνω στὸ τραπέζι ἕνα πιάτο μὲ ἄβραστο σιτάρι καὶ ἀποπάνω μιὰ λειτουργιὰ παράπλευρα ἀπὸ τὸ πιάτο μπαίνουν δυὸ ποτήρια γιομᾶτα κρασί. Ἐρχεται ὁ παπῆς καὶ διαβάζει κόβει ἄρτον, δηλ. τὴ μεσιὰ τῆς λειτουργίας καὶ τὴ βλογαίει. Ἀπὸ τὸν ἄρτον κόβει κομματάκια καὶ δίνει σὰν ἀντίδωρο στοὺς παρευρισκομένους. Ἐπειτα βάνει δυὸ κομμάτια καὶ στὰ ποτήρια μὲ τὸ κρασί καὶ τὰ δίνει στοὺς νοικοκυραίους, ἕνα στὸν ἄντρα καὶ τ' ἄλλο στὴ γυναῖκα, γιὰ νὰ πιοῦνε. Τότε οἱ νοικοκυραῖοι κρατῶντας μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ ποτήρι, σηκώνουν τὸ πιάτο μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴ λειτουργιὰ ἀπάνω. Κρατεῖ κι ὁ παπῆς, κρατοῦν κι ὄσοι ἄλλοι παρευρεθοῦν στὴν τελετὴ, ἐνῶ ὁ παπῆς διαβάζει καὶ τελευταῖα ὅλοι λένε: Χρόνια πολλά.»

Εἰς χωρία τινὰ τῆς Πωγωνιανῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλοὶ βαρελαῖδες, εἰς τὸ τραπέζι πού ἐπακολουθεῖ τὴν λειτουργίαν τῆς συντεχνίας, λέγουν μίαν εἰδικὴν εὐχὴν: «Ὁ Ἅγιος πού 'ν' ἀπόψε κι αὔριο νὰ σκέπη, νὰ βοηθήη τὴν ἀρίδα, σκεπαρίδα, τὸ πελέκι, τὸ ροκάνι καὶ τὸ γαρδαροξύστη». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

γ) *Προσφορὰ μελιγμάτων*, ἰδίως μελόπιττας, εἰς ἀγίους (π.χ. εἰς τὴν ἁγ. Βαρβάραν, τὸν ἁγ. Σπυρίδωνα) ἢ εἰς νεράιδες, μοῖρες, στοιχειὰ κλπ. δαιμονικὰ ὄντα. Τρόπος παρασκευῆς καὶ τρόπος ἐκθέσεως τῶν μελιγμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον οἱ χωρικοὶ θέτουν ἐνίοτε ἄρτον εἰς τὴν τρυπάν, τὴν ὁποίαν ὑπολαμβάνουν ὡς τὴν εἴσοδον τῆς φωλεᾶς τοῦ οἴκου τοῦ ὄφρου (στοιχειοῦ, ἀγαθοῦ δαίμονος τοῦ οἴκου). Εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἑσπέραν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἀρχῆς τοῦ θρησκευτικοῦ ἔτους, νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἐστρωμένην μὲ πινάκια γλυκυσμάτων, διὰ νὰ φάγη τὴν νύκτα τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ, ὡς λέγουσιν».

δ) *Προσφορὰ ἀνθέων, στεφάνων, κλάδων* εἰς τὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς ναοὺς, στολισμὸς εἰκόνων, Ἐπιταφίου, ἐκκλησιῶν δι' ἀνθέων, ταινιῶν καὶ κλάδων μύρτου, δάφνης κλ. Ἰαματικὴ δύναμις τῶν ἀνθέων τούτων. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «*κρεμοῦν ἕνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, πού θὰ τὰ κόψουν τὴν πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως ἢ καμιὰν ἄλλη ἀπὸ τίς μεγάλες ἡμέρες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπορο*».

ε) **Θυσίαι** τελούμεναι κατ' ἔτος εἴτε ὑπὸ ἀτόμων εἴτε ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου (*κουρμπάν' χωργιάν' κό*). Ἀπὸ ποίους λόγους συνέστη τὸ ἔθιμον; (Π. χ. γιὰ ντὴ γεία, γιὰ γερωσύνη, γιὰ τὸν ἅγιο κττ.). Παραδόσεις περὶ ἐλάφου προσερχομένης ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς θυσίαν (Λαογραφ. Γ' 155, 160, Σ' 189 κ.έ.)

Ποῦ γίνεται ἡ τοιαύτη θυσία; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινὸς ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι; Τί ζῶον θυσιάζεται καὶ ποίους ὄρους πρέπει νὰ πληροῖ τοῦτο; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας πρέπει τὸ θῦμα νὰ εἶναι ταῦρος ἐκλεκτός, 2—5 ἐτῶν, ὑγιής, τέλειος (*μπουγαῶς, νὰ μὴν εἶναι μπουρντισμένος*), ἀδμηής (*νὰ μὴ μπῆκε ἀκόμα στὸ ζυγὸ*). Χρῆσιμα τῶν κεράτων τῶν σφαζομένων προβάτων, περιφορὰ τοῦ ταύρου ἀνὰ τὸ χωρίον. Ποιοὶ τύποι τηροῦνται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας; (Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στροφή τοῦ θύματος πρὸς Ἀνατολὰς, ροὴ τοῦ αἵματος εἰς βόθρον κλπ). Μήπως τὸ αἷμα τῶν θυμάτων ῥέη εἰς λάρανα ἢ εἰς ὀπήν τῆς γῆς καὶ μάλιστα εἰς μέρος κείμενον πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Αἴνον τὰ *Νιάμερα* (23 Αὐγούστου) ἐγένετο μεγάλη πανήγυρις καὶ ἐθυσιάζον πρόβατα, «ἐσώζετο δὲ πρὸ ἐτῶν καὶ ἡ λάραναξ, ἐν ἧ ἔβαλλον τὸ αἷμα τῶν θυμάτων».

Διανέμονται τὰ κρέατα ὡμὰ ἢ βρασμένα εἰς τοὺς παρευρισκομένους ἢ γίνεται κοινὴ ἐστίασις εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἢ ὑπὸ δένδρον; Διανέμεται καὶ τὸ δέσμα εἰς ἴσας μερίδας εἰς τοὺς κατοίκους; Ποία ἡ μερίς τοῦ ἱερέως;

ς) **Σπονδαὶ ὕδατος, οἴνου ἢ ἐλαίου**. Πότε, ποῦ καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνονται αὗται; Π.χ. κατὰ τὰ περιδείπνα χύνουν ὀλίγας σταγόνας οἴνου, πρὶν πίνειν, εἰς τὴν γῆν (Ἦπ. Δ. Μακεδ.). Οἱ Ἀγγιλιταί, καὶ ὅταν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα μακαρίτου τινός, *χύνουν λίγο νερὸ στὴ γῆ ἀπὸ τὸ ποτήρι τους. «Ἄμα κάνει χειμῶνα πολὺ, ρίνουμε λίγο λάδι καὶ λέμε: κάμε το λάδι, Θέ μου!»* (Μανιάκι).

Γ'. Ἑορτασμοὶ ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν.

α) **Ἑορτάσιμα κόλλυβα**, (*ζωντανὰ ἢ σπερνά, πανηγύρι ἐν Κεφαλληνίᾳ*) προσφερόμενα εἰς κύνιστρα ἢ σκουτέλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν ἑορταζόντων καὶ διανεμόμενα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τρόπος παρασκευῆς, στολισμὸς τοῦ δίσκου, διανομὴ τῶν κολλύβων. Ἐργάματα καὶ ἱερουργίαι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ὀνόματος.

β) **Ἑορτὴ ἐτησία** ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ ἐστίασις τοῦ τελέσαντος τὴν λειτουργίαν ἱερέως καὶ ἄλλων κεκλημένων ἐν τῇ οἰκίᾳ. Προπόσεις ὑπὲρ τοῦ ἑορταστοῦ (μνημοποιουῦ), τοῦ ἱερέως καὶ τῶν «τραπεζοκαθημένων». Περιγραφὴν ἐκτενῆ βλ. εἰς *Σακελλαρίου* Κυπριακὰ Α' 712 - 715.

Δ'. Πανηγύρεις.

α) **Ἀέξεις** καὶ **φράσεις** σχετικαὶ μὲ τὴν πανήγυριν. *Παν' γύρ'* (Αἰτωλία), *ἀγιομνήσι* (Θήρα), *ἀγιομνήσι* (Κύθνος) κτλ.

β) **Ἐκ ποίας ἀφορμῆς** συνέστη ἡ πανήγυρις; Εἶναι μόνον θρησκευτική ἢ καὶ ἐμπορική; Γίνονται καὶ ἀγοραπωλησίαι κατ' αὐτήν; Προειδοποιήσεις καὶ ἀγγελίαι διὰ τὴν τέλεσιν τῆς πανηγύρεως. — Κελλιά πρὸς διανυκτέρευσιν τῶν πανηγυριστῶν. Κατὰ χωρία; Ὁργάνωσις τῶν τῆς πανηγύρεως.

γ) **Πομπῆ ἢ λιτανεία**: περιφορὰ εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου ἐν πομπῇ, ἐκχώρησις τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὴν ἁγίαν εἰκόνα διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας, διάθεσις τοῦ ἐκπλειστηριάσματος εἰς εὐωχίαν τῶν ἑορταστῶν ἢ εἰς ἄλλους σκοπούς. Καταρτισμὸς τῆς πανηγυρικῆς πομπῆς. Ποῦ τῆς πομπῆς προηγεῖται φανός, φερόμενος ἐπὶ κοντοῦ;

δ) **Ἐπίσκεψις ἁγίου εἰς ἅγιον** ἤτοι μεταφορὰ ἐν πομπῇ τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς ἀφιερωμένης εἰς αὐτὸν ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν ἄλλου ἁγίου, φερώνυμον. Πρὸβλ. τὰ ἐν Λίμνῃ Εὐβοίας τελούμενα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου (Λαογραφία Γ' 504-5).

ε) **Θυσίαι, συμπόσια καὶ κοινὰ ἐστιάσεις.**

Ποῦ συνηθίζον (ἢ ἐσυνήθιζον ἄλλοτε) νὰ σφάζουν εἰς τὴν πανήγυριν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Κοινότητος ταῦρον ἢ πρόβατα καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Τηροῦνται αἱ διατυπώσεις αἱ σημειωθεῖσαι ἀνωτέρω διὰ τὰς θυσίας; Συμπόσια ἐκ κρεάτων τῶν θυσιῶν ἢ ἀπὸ συμβολῆς. Ποῖος παίρνει τὸ δέγμα τοῦ θύματος; Τί δίδεται εἰς τὸν ἱερέα; Ἐν Λαδᾶ (Ἄλαγονίας) πανηγυρίζουν τὴν 8ην Μαΐου, μνήμην τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κλάδου τοῦ Ταυγέτου, ἀφ' ἐσπέρας παρασκευάζοντες τὰ τῶν θυσιῶν (τ' ἀγιάτικα). Τὴν πρωΐαν, τελουμένης τῆς ἱεροτελεστίας, ἀφοῦ πρότερον ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκάστου τῶν θυσιαζομένων ἀμνῶν τὴν νενομισμένην εὐχὴν, ψήνονται περὶ τὸν ναὸν περὶ τὰ 50 ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θύματα, εἰς δὲ τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καίεται λιβανωτὸς εἰς σωρούς.

Γίνονται κοινὰ γεύματα τῶν πανηγυριστῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα; Εἶναι ἡ θέσις ὠρισμένη δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτά; Ἐγείρονται προπόσεις καὶ κατὰ ποίαν σειράν;

Παραδείγματα: Εἰς τὸ χωρίον Δεμάτι Μαλακασίου κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἁγ. Μαρίνης (17 Ἰουλίου) «ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας ἀγοράζει πρὸς σφαγὴν δάμαλιν, ἕξ ἧς, ἀφοῦ μαγειρεύσῃ τὸ ἡμῖς διὰ τοὺς πανηγυριστάς, τὸ ἄλλο ἡμῖς κόπτει εἰς τεμάχια ἰσάριθμα τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου καὶ τῶν προσερχομένων ξένων καὶ συμπανηγυριστῶν καὶ γεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα καὶ διανέμει. Μετὰ δὲ τὴν θεϊαν λειτουργίαν καὶ τὸν ἁγιασμόν παρατίθεται τράπεζα ὑπὸ παλαιὰν δρῦν, ἔνθα οἱ κάτοικοι εὐωχοῦνται ἄδοντες καὶ χορεύοντες».

Ἐν Λαδῆ Ἰαλαγονίας «μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῆς ψήσεως κἀθῆνται ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν ναὸν μικρῶς πλατείας κατὰ οἰκογενείας, εἶναι δὲ ἡ θέσις ἐκάστης οἰκογενείας ἀμετάβλητος. Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκογενειῶν ἄρχεται ἡ διανομὴ τῶν κατατεμαχισθέντων θυμάτων εἰς ὄλους. Κατὰ τὰ φαγητὰ ἐγείρονται προπόσεις, ἄρχαντος τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ κατὰ παλαιότερους χρόνους αἱ προπόσεις ἠγείροντο ὑπὸ τῶν προεστώτων κατὰ τάξιν τοῦ γένους καὶ τῆς ἡλικίας. Αἱ ὠμοπλάται τῶν θυμάτων προσφέρονται εἰς τοὺς ἱερεῖς». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

ς) Χοροί.

Ἐπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χορεύουν οἱ πανηγυρισταὶ κανένα κοινὸν χορὸν; Ποία ἡ ὀνομασία τοῦ χοροῦ αὐτοῦ καὶ ποῖος πιάνεται πρῶτος εἰς αὐτὸν; Ποία τραγούδια τραγουδοῦν εἰς τὸν χορὸν αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εἰς τὴν Βλάστην χορεύουν εἰς τὰ λιβάδια τὸν «Τρανὸ χορὸ», τραγουδώντας: «Κάτω στὸν Ἀηθόδωρο, στὸν ἅγιο Κωσταντῖνο» ἢ «Κάτω στοὺς τρανοὺς τοὺς κάμπους καὶ στὰ πράσινα λιβάδια» κλ. Πρὸβλ. τὴν Τράταν τῶν Μεγάρων κλπ.

ζ) Ἀγῶνες, βραβεῖα.

Π.χ. Στοῦ Μπάστα Μεσσηνίας «γίνεται τ' Ἀη Γιωργιοῦ μεγάλο πανηγύρι καὶ παρατρέχουνε τ' ἄλογα. Ὅποιοι νικήσουν παίρνουν καὶ βραβεῖα ποὺ τὰ ὀρίζουν οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, σέλλες, χάμουρα κλπ.» Εἰς τὴν Θράκην ἐγίνοντο ἀγῶνες δρόμου καὶ πάλης. Εἰς τὴν Αἴνον ὁ πρῶτος ἐλθὼν «διευθύνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀσπάζεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐξερχόμενος δὲ αἶρει ἐπ' ὄμου ἓν ἀρνίον». Εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας νικητῆς εἰς τὴν πάλην ἐκηρύσσεται ὁ καταβαλὼν τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους.

η) Ἐπισκέψεις, εὐχαί, φιλοξενία.

θ) Παννυχίδες (ἀγρυπνία, ὄλονυκτία).

2. ΒΙΔΙΚΑ.

ΕΘΙΜΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΤΑΚΤΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

Α' ΧΕΙΜΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ.

α) Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων.

1. «Τὰ Νικολοβάρβαρα» (4-6 Δεκεμβρίου)

Δοξασαί περὶ συγγενικῆς σχέσεως τῶν ἁγίων Βαρβάρας, Σάββα καὶ Νικολάου πρὸς ἀλλήλους. Πρὸβλ. «Ἅγια Βαρβάρα γέννησε Σάββα καὶ ἅγιο-Νικόλα»

(Αιτωλία). Κοινὰ ὀνομασίαι τῶν εορτῶν τούτων· π.χ. *Τ' ἄη - Νικολοβάρα* (Αιτωλία), *τ' ἀηνικολαόγιορτα* ("Ηπειρος).

Ἄσμάτια καὶ παροιμίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σφοδρότητα τοῦ ψύχους, πού σημειώνεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Δεκεμβρίου. Π.χ.

*« Ἀγία - Βαρβάρα γέννησε καὶ ἄης Σάββας τὸ ἐδέχθη
καὶ ἄης Νικόλας ἔτρεξε νὰ πάη νὰ τὸ βαφτίσῃ*

(ἐννοεῖται τὸ χιόνι) (Σύμη).

« Βαρβάρα βαρβαρὸν',

Σάββας σαβανὸν',

καὶ Ἄη Νικόλας παραχὼν', » (Σιάτιστα κ. ἀ.)

Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ ἔκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου.

2. Τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου).

Ἄγία προστάτις τῶν παιδίων κατὰ τῆς εὐλογίας. Παρασκευὴ καὶ προσφορὰ μελόπιττας ἢ κολλύβων καὶ κολλυβόζωμου (*βαρβάρας*) καὶ ἄλλαι πράξεις, σκοποῦσαι τὴν ἀποτροπὴν τῆς νόσου: ἐκθεσις τῆς μελόπιττας εἰς τριστρατον, σταύρωμα τῆς θύρας διὰ μέλιτος, φυλαχτά, ἐπαλείψεις τοῦ σώματος μετὰ τὴν λάσπην τοῦ ἀγιάσματος τῆς Ἄγίας ἢ μετὰ τὸ ἀπόπλυμα τῆς εἰκόνης της κλπ.

Τρόπος παρασκευῆς τῆς πανσπερμίας: πόσων εἰδῶν σπόροι βράζονται καὶ ἀναμειγνύονται; Εἰς ποίους μοιράζονται καὶ ποῖον εἶναι τὸ κοινόν των ὄνομα; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σιγὴν, « ὅταν εἶναι ἐπιδημία εὐλογιάς, καὶ μάλιστα ἅμα ἔχουν παιδιὰ μικρά, κάνουν μελόπιττα γιὰ χάρη τῆς ἁγίας Βαρβάρας, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν τὰ παιδιὰ τὴν « εὐλογημένη » ἢ, ἂν τὴν βγάλουν, νὰ τὴν βγάλουν « γλυκειά ». Παίρνουν μαγιὰ (προζύμι) καὶ κάνουν μιὰ πίττα μετὰ ἀλεύρι, τὴν ψήνουν στὸ φούρνο καί, ἅμα ψηθῆ, τὴν περιχᾶνε μετὰ τὸ μέλι. Τὴ βάζουνε κατόπιν πάνω σ' ἓνα τραπέζι καὶ τὸ τραπέζι τὸ βάζουν πάνω σ' ἓνα τριδρόμι. Ἐκεῖ πάει ὁ παπᾶς, κάνει παράκληση, κατόπιν τὴν κόβει ἢ νοικοκυρὰ καὶ τὴν μοιράζει στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸ μέλι τῆς πίττας κάνουν σταυρὸ στὴν πόρτα τους. Ὅσον καιρὸ εἶναι ἐπιδημία ἢ « εὐλογημένη », μοιράζουν ὅλο γλυκὰ καὶ στὸ σπίτι πού ἔχουν ἄρρωστο δὲν τηγανίζουν, δὲν ψήνουν κρέας, παρὰ ὅλο βραστά φαγητά ». Ὅμοίως εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσίας) « τὴν παραμονὴ τῆς ἁγίας Βαρβάρας οἱ γειτόνισσες κάθε σταυροδρομοῦ πήγαιναν ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ κάτι, πού χρειάζονταν, γιὰ νὰ γίνῃ ἢ *βαρβάρα*. Ἄλλη πήγαινε τὸ σάρι, πού τὸ κοπάνιζαν ἐκεῖ ἔξω στὸ σταυροδρόμι, ἄλλη τὴ ζάχαρη, τὶς σταφίδες, τὸ ἀμύγδαλο, τὸ καρῦδι, τὰ μυρωδικὰ, ὅλα ζεματισμένα τίποτε δὲν ἔβαζαν ὠμὸ καὶ ἐκεῖ ἔξω τὴν ἔβραζαν. Τὸ πρῶτὸ φώναζαν

έναν παπᾶ νὰ τὴν διαβάσῃ καὶ κατόπιν τὴ μοίραζαν στὰ σπίτια τοὺς μὲ τὶς ρετσελόκουπες». Εἰς τὸ Ναζλὶ (Ἰαδινίου) «τὰ βάρβαρα τὰ μοιράζουσι στὰ σπίτια, ποὺ ἔχουσι παιδιὰ, γιὰ νὰ βγάλουσι γλυκεῖα τὴν εὐλογημένη. Βράζουσι καὶ ρεβίθια καὶ κουκκιά, γιὰ νὰ βγῆ ἡ Εὐλογημένη μεγάλη σπειριά. Στὸ βράσιμο προσέχουσι νὰ μὴ μαυρίσουσι, γιὰ νὰ μὴν ἔρθῃ μαύρη ἡ Εὐλογημένη». Εἰς τὸ Ἀργοστόλιον «τὴν ἡμέρα τῆς ἁγίας Βαρβάρας τὰ περισσότερα σπίτια βράζουσι *σπερνὰ* (=κόλλυβα) καὶ τὰ πηγαίνουσι μέσα σὲ *κανίστρια* στὴν ἐκκλησία. Οἱ πῖο πολλοὶ τὰ πηγαίνουσι ἀποβραδὺς στὸν ἔσπερινό. Ἡ ἁγία Βαρβάρα εἶναι γιὰ τὴν εὐλογία καὶ τὰ σπερνὰ τὰ κάνουν, γιὰ νὰ τοὺς φυλάῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστεια. Ἀπὸ τὰ διαβασμένα σπερνὰ παίρνουσι ὡς 40 κλωνιά καὶ τὰ περνοῦσι μὲ τὸ βελόνι σὲ μιὰ κλωστή, σὰν χάνδρες. Γίνεται ἔτσι ἓνα μικρὸ κομπολόγι, περιδέραιο, ποὺ τὸ βάζουσι ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἁγ. Βαρβάρας (τὸ κόνισμα τοῦ σπιτιοῦ), κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο καρφί μὲ τὸ εἰκόνισμα. Ἐκεῖ μένει ὅλο τὸ χρόνο κ' εἶναι γιὰ φυλαχτικό, νὰ μὴ μπῆ ἡ ἀρρώστεια στὸ σπίτι».

Δεισιδαιμονίαι: Αἱ γυναῖκες δὲν σκουπίζουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν, δὲν μαγειρεύουσι φασόλια καὶ ἄλλα ὄσπρια (διατί);. Τὰ κορίτσια τρῶνε βαρβάρα «γιὰ νὰ βαρβατιάσουσι τὰ μαλλιά τους, νὰ μακραίνουσι» (Μέτραι Θράκης).

3. Τοῦ ἁγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου).

Παρασκευὴ φάβας μετὰ κρομμύων καὶ μελιπύκτου καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς. Πρβλ. *Τ' ἡ Σάββα τρῶνε φάβα*.

4. Τοῦ ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου).

(1) Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἁγίου Νικολάου (ψαράς; θαλασσινός;) Παραοιμίαι καὶ ἐπικλήσεις. Π.χ. *Ἄγιε Νικόλα, βόθηθα με!*—*Σεῖσε καὶ σὺ τὸ χέρι σου*. Προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, ἀλλ' ἔχει καὶ ἐν τῇ γῆ μεγάλην δύναμιν. Πρβλ. τὴν παροιμίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ποὺ' ν' τσῆ γῆς καὶ τοῦ πελάου (Κεφαλλ.). Διηγήσεις θαυμάτων τοῦ Ἁγίου.

(2) Κύριος τῆς βροχῆς, τῶν ἀνέμων καὶ τῆς τρικυμίας. Μέσα ἐξιλαστήρια: ἄρτος ἢ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὸ κομμάτι τὸν ἄρτο ἀπὸ τὴν ἄρτοκλασία τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἐμοίραζαν στὸν κόσμιο, τὸ ἐφύλαγεν ὅποιος ἤθελε πίσω ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα. Ὅταν ἔκανε κατακλυσμαία βροχή, τότε ἔπαιρναν ἓνα κομμάτι ἄρτον, τὸ ἔρριχταν ἔξω στὴ βροχὴ καὶ ἔλεγον: «Ἄγιε Νικόλαε, πάψε τὴν ὀρμὴ σου!» Ἀμέσως ἔπαυε ἡ δυνατὴ βροχὴ. Ὅμοίως ἀπὸ τὰ κόλλυβα, ποὺ ἔστειλναν τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρναν ὅσοι ταξίδευαν. Ἄν τοὺς ἔπιανε τρικυμία, τὰ σκορποῦσαν στὴ θάλασσα καὶ ἔλεγον πάλι: «Ἄη Νικόλα μου, καὶ πάψε τὴν ὀρμὴ σου» καὶ ἀμέσως ἔπαυεν ἡ τρι-

κυμία». Εἰς τὴν Μάδυτον πιστεύουν ὅτι «ἅμα ρήξουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ βυθίσουν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἀμέσως θὰ πνεύσῃ ὁ ἄνεμος, τὸν ὅποιον ἔχουν κατὰ νοῦν».

(3) Πανηγύρεις, λιτανεῖαι, ἀφιερῶματα. Ἐορτασμοὶ ἀδελφάτου ναυτικῶν. Συνήθειαι προσκυνητῶν. Π.χ. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «*στὸ παναῦθ' τ' ἦν Νικόλα οὐδ' ἄνὰ χάρισε ὁ καθένας ὕτ' εἶχε: κασιὶ, βόδ', πρόβατο· καὶ τὸν καιρὸ πὺν θαλά φύγγε αὐτοὶ πὲ τ' ἄλογα, ἀλογαροί, θαλά γυρίσε τρεῖς φορὲς τὴν ἐκκλησίαν πὲ τ' ἄλογά τ'ς· σὰν πουλιὰ τρέχανε*».

(4) Εἰδικὸν ἔδεσμα (κοφτό), παρασκευαζόμενον ἐκ σίτου κοπανισμένου, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου δὲν λείπει ἀπὸ καμῖαν τράπεζαν τὸ ψάρι σκορδαλιά. Ποία εἶναι ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

5. Τοῦ ἁγίου Σπυριδωνος (12 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ τοῦ ἑπαγγέλματος τοῦ Ἁγίου (κουντουρᾶς;). Προστάτης τῶν ὑποδηματοποιῶν. Ποίας ἀσθενείας θεραπεύει; (Κατὰ τινὰς τὰ σπειριὰ καὶ τὴν εὐλογίαν, κατ' ἄλλους τὸν πόνον τῶν αὐτιῶν). Συνήθειαι θεραπευτικά. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὅποιος πονοῦσε στ' αὐτὶ ἔταξε στὸν ἅγιον Σπυρίδωνα νὰ τοῦ πάη γλυκό, νὰ γίνῃ τ' αὐτὶ του καλά. Ἁγίε Σπυρίδωνά μου, κάμε με τ' αὐτὶ μου καλά νὰ σὲ φέρω ἕνα γλυκό». Ὅποιος εἶχε τέτοιο τάσιμον τὸν ἑσπερινὸν τ' ἁγίου Σπυρίδωνος ἔκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ἢ χαλβᾶ καὶ τὰ πήγαινε στὸν ἅγιον Σπυρίδωνα ποὺ ἦτανε ἕνα μάρμαρον στὸ βουνό, στὸ ξωκλήσι ἁγίου Γεώργιον, ἔξω ἀπὸ τὴν Κίον, πάνω σὲ βουνό. Στὸ δρόμον, ἔξω ἀπὸ τὸν αὐλόγυρον τῆς ἐκκλησίας, ἦσανε παιδιὰ καὶ μόλις βλέπανε τὸν ἄνθρωπον ποὺ κρατοῦσε τὰ λαλάγγια, ὠρμοῦσαν καὶ τοῦ τὰ ἔπαιρναν καὶ τὰ ἔτρωγαν. Σπάνια κατάφερνε κανεὶς νὰ τὰ πάη ὡς τὴν ἐκκλησίαν. Ἄν πρόφτανε νὰ τὰ πάη, τὰ ἔπαιρνε ὁ παπᾶς, τοὺς ἔλεγε μιὰ εὐχὴ καὶ πάλι τὰ μοίραζε στὰ παιδιὰ. Τὸ μάρμαρον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω-γύρω. Ἀπάνω στὸ μάρμαρον ἦτανε ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ ἕνα καντήλι. Ἁμα ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ τὰ λαλάγγια ἢ τὸ χαλβᾶ, πήγαινε ὁ ἄρρωστος, ἄνοιγε τὰ τζάμια, ἔβανε τ' αὐτὶ του ἀπάνω στὴν τρυπα καὶ παρακαλοῦσε τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα νὰ τοῦ τὸ γιάνῃ». Κατὰ τινὰ κερκυραϊκὴν παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυρίδων παρίσταται διώκων τὴν Πανώλη.

Δοξασίαι περὶ ἡμέρας: *μεγαλώνει ἕνα σπειριὸ κ.τ.τ.*

6. Τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου 15 Δεκεμβρίου.

Ἁγιος βοηθὸς τῶν τικτουσῶν καὶ τῶν φυλακισμένων (δίδει καλὴν λευτερίαν). Ἐπικλήσεις. Τάματα καὶ εὐχαί.

7. Τοῦ ἁγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου).

Ἔορτὴ τῶν γεωργῶν ἢ μᾶλλον τῶν ἀροτριῶντων ζώων (γιορτάζουν τὰ βόδια, Δρυμὸς Μακεδον.). Συλλειτουργοῦν μετὰ κολλύβων καὶ ἁγιασμοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκ κοινοῦ ἐράνου τῶν γεωργῶν. Χρῆσις τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῶν κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «οἱ ζευγᾶδες κάνουν κόλλυβα γιὰ τὰ ζά τους, τὰ παγαίν'ν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάζ' ὁ παπᾶς. Στὴν ταγὴ γιὰ τὰ βόδια ρίχν'ν κι αὐτὰ τὰ κόλλυβα». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ γεωργοὶ «ὑψώνουν» καὶ τὸ ὕψωμα τὸ δίδουν εἰς τὰ ζῶα νὰ τὸ φᾶνε καὶ τὰ εὐχονται νὰ ζήσουν χρόνια πολλά». Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «παίρνουνε τὸν ἁγιασμὸ καὶ πᾶνε στὰ χωράφια, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες, τὶς ἀκρίδες, ἀπ' οὐλά. Σκόλ' τό'χουνε κείνην τὴ μέρα, γιὰ νὰ κάν'νε μόδια πολλά».

8. Τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (20 Δεκεμβρίου).

Ὄνομα: τ' Ἀγναντιοῦ (Καστορία). Μαγικαὶ συνήθειαι: «τ' Ἀγναντιοῦ κρεμοῦν κοῦκλες (ποὺ κατασκευάζουν κατὰ μαγικὸν τρόπον) στὶς καρκέλλες (χαλκᾶδες) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ ὅποιου θέλουν νὰ βλάψουν».

β) Ἔορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου
(24 Δεκεμβρίου - 6 Ἰανουαρίου).

1. Γενικά.

1. Ὄνομασίαι: Δωδεκαήμερα, Καλλικατζάμερα (Ραιδεστ.), Καλαντόφωτα ἢ Φωτοκάλαντρα (Αἴνος), Παγαὰ (Ἡπειρος), Πιζήαλα (Κρώμνη Πόντου) κ.λπ.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι ἰδιάζουσαι κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον. Π.χ. «Τὰ Δωδεκάμερα πού'ν' ἡ Παναΐα λεχώνα δὲν πλένονν, δὲν πάνουν στὸ χωράφι, κι ὄντα λούζονται, δὲ χύνουν τὸ νερὸ ὄξω (Ἡπ.). «Πὲ τῇ Χριστοῦ καὶ γύστερα δὲν ἔβγαινάσι ὄξω ὁ κόσμος χωρὶς φωτιά... Ὡς νὰ φωτιστοῦν τὰ νερά, ντρέχουσι γοῦλα τὰ κακά. Φροκαλίδια, στάχτες δὲν ἔρριχναν ὄξω» (Σαμόκοβον Θράκης). «Δώδεκα μέρες δὲν κόψουμε μὲ τὸ ψαλίδ'. Τὰ δέν'με τὰ ψαλίδια καὶ τὰ σκόν'με δώδεκα μέρες. Ὅπως εἶναι κλειστὸ τὸ ψαλίδ', νὰ εἶναι κ' οἱ λύκ' ὁ στόμας τ'ς κλειστός» (Ναίμονας Μεσημβρίας). «Τὰ δουδικάμυρα ἀὴ νύχτα δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχοῦν οἱ καρκατζέλ'» (Κομοτηνή).

Μὲ ποίας δοξασίας σχετίζονται οἱ φόβοι τοῦ Δωδεκαημέρου; Π.χ. «Δώδεκα μέρες εἶναι ἀβάφιστα τὰ νερά καὶ λέμε, ὅτι τὸ σιεῖδ (στοιχειῖδ) δὲν εἶναι δεμένο, εἶναι ἀπολ'μένο» (Βογατσικόν). «Ἐἶπεν ὁ Χριστός: «δῶδεκα μῆνες σᾶς φ'λάγω καὶ δώδεκα μέρες φ'λαχιῆτε ἀτοί σας» (Λῆμνος). Τότε ἔρχονται οἱ Καλλικάντζαροι καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

3. Καλλικάντζαροι.

Ὄνόματα αὐτῶν κατὰ τόπους: *Καρκάντζαλοι* (Θεσσαλία, Μακεδονία), *Λυκοκατζαῖοι* (Ἀρκαδία), *Λυκοτσάγκαροι* (Κωστί), *Παγανά* (Ναύπλιον), *Ἀνάκαρτοι* (Ἡπειρος), *Πλανήταροι* (Κύπρος), *Κήδες* (Σύμη), *Κωλοβελόνηδες* (Ἀθήναι) κ.τ.λ.

Προσωνυμῖαι: *σταχτοπόδηδες, σταχτιῶδες, κατουρλιῆδες* κλ.

Μορφή καὶ προέλευσις. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς Καλλικαντζάρους καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν παρουσιάζονται οὗτοι; Εἶναι εἰδικὰ δαιμόνια ἢ ἄνθρωποι ποὺ μεταμορφώνονται τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων εἰς δαίμονας; Π.χ. Κατὰ τοὺς Σαμίους «εἶναι σὰν τοὺς ἄνθρώπους, ὅμως μαῦροι καὶ ἄσκημοι καὶ πολὺ ψηλοὶ καὶ φοροῦν σιδεροπάπουσα». Κατὰ τοὺς Ἀργεῖους «εἶναι μαυροειδεροί, μὲ κόκκινα μάτια, τράγινα πόδια, μὲ χέρια σὰν τῆς μαιμοῦς καὶ μὲ τριχωτὸ ὄλο τὸ σῶμα». Κατὰ τοὺς Ἀραγοβίτες τῆς Παρνασσίδος εἶναι «κουτσοί, στραβοί, μονόμματοι, μονοπόδαροι καὶ πολὺ κοντοί... Ἡ τροφή τους εἶναι σκουλήκια, βαθρακάκια, φίδια κ.ἄ.». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «παρουσιάζονται συχνὰ σὰν κονβάρια... σκύβουν νὰ τὰ πιάσουν, ἀλλ' ἄξαφνα τὸ κονβάρι τρέχει μονάχο του καὶ φεύγει. Παραπέρα γίνεται γάδαρος ἢ καμήλα καὶ πάει μπροστά. Γελειέται ὁ ἄνθρωπος, τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ γάδαρος τότε ψηλώνει σὰ βουνὸ καὶ τὸν ρίχνει ἀπὸ ψηλά».

Πότε ἔρχονται καὶ πότε φεύγουν οἱ Καλλικάντζαροι; Ποῦ διαμένουν καθ' ὄλον τὸν ἄλλον χρόνον καὶ τί κάμνουν ἐκεῖ; Π.χ. «ἔρχονται ἀπὸ τῆ γῆς ἀποκάτου. Ὀῦλον τὸ χρόνο πελεκᾶν μὲ τὰ τσεκούρια νὰ κόψουν τὸ δέντρο ποὺ βασταίει τῆ γῆς» (Ἀρκαδία) ἢ «ρουκανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ στύλια, ἀπ' βαστοῦν τὸν οὐρανὸ νὰ μὴν πέση καὶ πλακώση τῆ γῆ» (Ἀγραφα).

Πόθεν εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας καὶ ποίας βλάβας καὶ ἐνοχλήσεις προκαλοῦν εἰς τοὺς ἐνοίκους; Κατὰ ποίους τρόπους πειθαῖζουν τοὺς νυκτερινούς διαβάτας; Π.χ. κατεβαίνουν ἀπὸ τὰς καπνοδόχους καὶ κατουροῦν τῆ φωτιά «καὶ ὅταν βροῦνε δουλειὰ ἀρχεμένη τὴν κατουροῦνε» (Νάξος), καβαλλικεύουν στοὺς ὄμους τοὺς διαβάτες, τοὺς πιάνουν στὸ χορὸ κ.τ.τ.

.Μέσα καὶ τρόποι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ: σταυρὸς μὲ κερί στὴν πόρτα, ἄλας ἢ παλιοπάπουσο στὴ φωτιά, κόκκαλο χοιρινὸ στὸ τζάκι κ.τ.τ., δαυλὸς ἀναμμένος ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι κ.τ.τ.

Μὲ ποῖον τρόπον ἠμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ δέσῃ τὸν Καλλικάντζαρον καὶ «νὰ τὸν ἔχη δοῦλον του, νὰ τὸν στέλνῃ ὅπου θέλῃ»; (Π.χ. δένεται ἀπὸ τὸ πόδι «μὲ μόλινο, μὲ λινὴ κόκκινη κλωστή» (Κύπρος).

Προσφοραὶ πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους: π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὴν τελευταία ἡμέρα τὰ Δωδεκαῆμερα, ποὺ θὰ φύγουν οἱ Πλανήταροι, τοὺς περιποιῶνται καὶ τοὺς κάνουν ξεροτήνα... τὰ ρίχνουν ἀπάνω στὰ δώματα, νὰ τὰ φᾶν

οί Πλανήταροι, πού γυρίζουν τότε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ χαιρετεῖωνται πού θὰ φύγουν». Εἰς τὴν Ἀγγίαιον «τρεῖς μέρες πρωτότερα ᾠπὲ τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, ἔκαμναν κάτι γλυκά, γκουλογκάτζια μὲ σάρι, λίγο ἀλεύρι, σταπίδες, ζάχαρη, καρύδια, σῦκα, κανέλλα καὶ τὰ μοίραζαν στὰ σπίτια. Πρωτότερα ἦθαλα πετάξουν τρεῖς χουλιαριὲς ἀποκάτ' ἀπὸ ντὴ φοβού. Τῖς πετοῦσαν ἔτσι ἀπάνω». Εἰς τὴν Σπάρτην (Μ. Ἀσίας) «μερικοὶ, μιμούμενοι τοὺς Καλλικαντζάρους, κατεβίβαζον ἀπὸ τὴν καπνοδόχον ἓνα τορβᾶν μὲ ἓνα ρεπάνι καὶ ἓνα ἄδειο μπουκάλι ζητοῦντες παστουρμᾶ, σαραγλί καὶ κρασί, ἀφοῦ δὲ ἐγεμίζετο ὁ τορβᾶς τὸν ἀνέσυρον».

Λαϊκὰ καὶ διηγήσεις σχετικὰ μὲ τὴν ἐμφάνισιν Καλλικαντζάρων καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ αὐτοῦ, τὴν σύλληψιν καὶ ἀπελευθέρωσιν Καλλικαντζάρων κ.λπ.

Τί κάμνουν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ παιδί, πού ἐγεννήθη τὰ Χριστούγεννα, νὰ πάη μὲ τοὺς Καλλικαντζάρους; Π.χ. τὸ δένουν μὲ σκορδοπλεξούδα ἢ μὲ ψαθόσκοινο ἀπὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας του (Μέτραι Θράκ.) ἢ τοῦ καιῖον τὰ νύχια τῶν ποδιῶν «δὲν μπορεῖ νὰ γόνη Καλλικατζαρος χωρὶς νύχια» (Χίος).

4. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ ἐκ τῶν ἡμερῶν τοῦ Δωδεκαημέρου· δηλ. ἡ πρώτη ἡμέρα δεικνύει τί καιρὸν θὰ κάμη τὸν Μάρτιον, ἡ δευτέρα τὸν Ἀπρίλιον κ.έ.

2. Χριστούγεννα.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

1. Τὰ χοιροσφάγια (χοιροσφραῖα ἐν Νάξῳ, χοιροσφαξίματα ἐν Μάνῃ κ.ά.).

Ποῖα ἔθιμα τηροῦνται κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν χοίρων;

Ποῦ μεταχειρίζονται μίαν κοινήν οἰκογενειακὴν μάχαιραν, διὰ νὰ σφάζουν τοὺς χοίρους εἰς ὄλας τὰς οἰκίας τῆς οἰκογενείας;

Καθαρμοί, ἔξορκισμοί. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μῆχρον στὸ κοίλωμα τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου ἓνα πιρῶνι. Καρφῶνον, λέει, τὸ δαίμονα». Οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου «χαράσσουν διὰ μαχαιριδίου ἐπὶ τῆς κοιλιᾶς παρὰ τὸν ὀμφαλὸν σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου θέτουνσιν ἀνημμένους ἀνθρακας καὶ ἐπ' αὐτῶν θυμιάμα. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς μικρὸς ἀπαγγέλλει τὴν Κυριακὴν προσευχήν».

Ποῦ σφάζουν τοὺς χοίρους κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων; Τί σφάζουν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὴν πρώτην ἡμέραν; Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα σφάζουν καμὰ ὄρνιθα, θὰ πασχάσουν ὄρνιθα. Τὰ γουριτζέλια τὰ σφάζουν τὴ δευτέρῃ μέρα».

2. Χριστόψωμα, πίττες, κουλλούρια.

ἽΟνομα, σχῆμα, στολισμὸς αὐτῶν κεντήματά ἢ πλουμίδια καὶ ὀνομασίαι αὐτῶν· π.χ. σπίτια, βόδια, ἀρνάκια, κατσικάκια κλπ. Ποῖα σχέδια πρέπει νὰ ἔχη

ἀπαραιτήτως ἡ πίττα μιᾶς γεωργικῆς καὶ μιᾶς ποιμενικῆς οἰκογενείας; Π.χ. εἰς Δρυμόν (Μακεδ.) στήν πίττα μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας σχεδιάζονται με ζυμάρι τὸ ἀλέτρι με τὰ βόδια, ἡ στάβα (στοιβὰς δημητριακῶν δεμάτων), τὸν βαγιόν' (βαρέλι) καὶ τὸν σπῖτ'. Τρόπος παρασκευῆς καὶ ψησίματος. Ποία ἡ ἀποδομένη εἰς τὰ χοιροκούλλουρα σημασία; Π.χ. *Κούμουλα* ἐν Κύπρῳ λέγονται τὰ παξιμάδια πού κάμνουν τὰ Χριστούγεννα· *κούμουλα* λέγονται καὶ τὰ παξιμάδια πού κάμνουν, ὅταν ἀναμένουν τοκετόν, καὶ πού προσφέρουν εἰς ὄσους ἐπισκέπτονται τὴν λεχώ. Τοποθετοῦν νόμισμα μέσα εἰς τὸ χρυστόψωμο, ὅπως εἰς τὴν βασιλόπιτταν;

3. Κουλλούρια «γιατὸ καλὸ τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων, τῶν ὀρνίθων, τοῦ χωραφιοῦ» κλπ. Ποῖον σχῆμα δίδουν εἰς τὸ καθένα; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκητιανὴν τῆς Κοζάνης τὸ κουλλούρι τοῦ χωραφιοῦ καὶ τῶν προβάτων ἔχει σχῆμα ζυγοῦ καὶ τὸ κρατοῦν στὸ σπῖτι ὅλη τὴ χρονιά, κρεμασμένο στὸ καρφί. Τὶς κλοῦρες τῶν ζώων τὶς θρυμματίζουν καὶ με λιγάκι ἀλάτι δίδουν τὰ θρύμματα νὰ τὰ φάγουν τὰ ζῶα, γιὰ νὰ εἶναι καλά. Ποία ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

4. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν Χριστουγέννων. Τρόπος παρασκευῆς, ὄνομα καὶ ἀριθμὸς αὐτῶν. Π.χ. σαρμάδες ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ (= ντολμάδες με χοιρινὸ κρέας). Εἰς Σκόπελον Θράκης παραθέτουν εἰς τὴν τράπεζαν «ἐννιά λογιῶν φαγητὰ», εἰς Ἄκαλαν 40 εἰδῶν φαγητὰ, εἰς τὸ Εὐκάρουν ἀπαραίτητα φαγητὰ ἦσαν τὰ φασόλια καὶ ὁ κολλυβόζωμος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανεν ἕκαστος ἀνὰ τρία κοχλῦαρια. Συνηθίζουν νὰ βράζουν κατὰ τὴν παραμονὴν διάφορα ὄσπρια καὶ σπόρους μαζί (πολυσπόρια);

5. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς, ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον (πρβλ. *φχολοημένα: σφογκᾶτα καὶ κουλλούρια*). Π.χ. εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ ἱερεὺς δίδει τρισάγιον καὶ κατόπιν τὰ εὐχολοημένα μοιράζονται εἰς τὸν λαόν, ἀπερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν θέτουν πρῶτα ἐπὶ τῆς τραπεζῆς τὰ εὐχολοημένα καὶ ἔξ αὐτῶν πρῶτον τρώγουν. Εἰς τὸ Λασιθί τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τηγανίζουν σκῶτι καὶ με ἕνα μπουκάλι κρασί καὶ ἕνα κουλλούρι τὸ πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν τὸ μοιράζουν στὸν κόσμον, πίνουν μὰ μακαριά.

6. Παρασκευὴ προζυμιοῦ, δι' ὅλον τὸ ἔτος. Μὲ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἠπειρον «ἐν κοράσιον ἀναμειγνύει εἰς ἕν ἀγγεῖον τὸ ἄλευρον με ὕδωρ καὶ κατόπιν ἀνάπτει ἐν κηρίον καὶ τὸ κολλᾷ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀγγείου, λέγον τρεῖς: Ὁ Χριστὸς γενᾶται, τὸ φῶς ἀναβαίνει, τὸ προζύμι γιὰ νὰ γένη. Μέχρι τῆς πρωΐας τὸ προζύμι εἶναι ἕτοιμον καὶ χρησιμεύει δι' ὅλον τὸ ἔτος.

7. Πυραϊ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ τὰς πλατείας τοῦ χωρίου. Ὄνομα αὐτῶν (*κλαδαριά, μπουμπούνα κλ.*). Ὑψηλὴ, μετὰ τὴν ὁποίαν ἀνάπτεται ἡ φωτιά, τραγούδια ἠδόμενα πέριξ αὐτῆς. Κτυποῦν καὶ κουδούνια; Πυροβολοῦν; Ποίαν ἐξήγησιν δίδουν εἰς τὸ ἔθιμον αὐτό; Π.χ. Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας ἡ φωτιά ἀνάβεται μετὰ κέδρα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ εἰς ὑψηλὸν μέρος. Εἰς Ὀρεστικὸν Ἄργος «*ξημερώνοντας Χριστούγεννα φκιάνουν φωτιά μεγάλη, γὰρ νὰ ζεσταθῆ ἢ ἀρκούδα φασκιώνει ἢ ἀρκούδα, λένε, καὶ κάνει τ' ἀρκουδόπλα της*». Εἰς τὸν Πόντον (Κελόσα) «*τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἀναβαν μεγάλη φωτιά καὶ τὴ σταύρωναν τρεῖς φορές μ' ἓνα φύλλο ὄξεας καὶ μετὰ κρασί κόκκινον*». Εἰς τὴν Σιάτισταν κατὰ τὰς πρὸ τῶν Χριστουγέννων νύκτας ἄνδρες περιεζωσμένοι τὰ νῶτα καὶ τὸ στήθος σειρὰς κωδῶνων (*κνυριά*), «*χτυποῦν τὰ κουδούνια*» ἀπὸ τῆς κορυφῆς λόφων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν γύρω εἰς τὴν «*κλαδαριά*».

8. Ἔθιμα περὶ τὴν ἑστίαν.

(α) Πῶς ὀνομάζεται κατὰ τόπους τὸ στέλεχος (*κούτσουρο*), ποῦ τοποθετεῖται τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὴν ἑστίαν; (*Χριστόξυλο ἐν Χίῳ, δωδεκαμερῆτης εἰς Ναίμονα, σκαρκάντζαλος εἰς Τζίμον Μεσημβρίας, μπάμπω, μαμμὴ ἀλλαχοῦ*). Ραίνουν πρωτίτερα τὸ ξύλον μετὰ ξηρούς καρπούς; Τί κάμνουν τὰ ξύλα καὶ τὴν στάχτην, ποῦ ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιά; Εἰς ποίους σκοποὺς τὰ χρησιμοποιοῦν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χίον τὴν παραμονὴν «*κάθε νοικοκύρης θὰ κόψῃ ἓνα μεγάλο ξύλο ἀπ' τὰ χωράφια καὶ θὰ τὸ φέρῃ νὰ τὸ ρίξῃ μέσ' στήν μέσην τοῦ σπιθκιοῦ καὶ τὸ λὲν Χριστόξυλο. Ἐδὲ θὰ τὸ ράνουν ἀμύγδαλα, καρύδια καὶ θὰ τρέχουν τὰ παιδάκια νὰ τὰ μαζεύγουν νὰ τὰ τρώω. Ὑστερὶ θὰ πὰ νὰ πάρῃ τὸ Χριστόξυλον ἢ νοικοκυρὰ νὰ πὰ νὰ τὸ βάλῃ στὴν παρασιάν, νᾶφτη δώδεκα μέρες, χωρὶς νὰ σβῆσῃ. Ὑστερὶ θὰ μαζζώξῃ τὴν ἀχχυλιὰ νὰ τὴ ρίξῃ στὰ τέσσερα καντούνια τοῦ σπιθκιοῦ, γὰρ νὰ φυλάῃ ἀπὸ τοὺς Ὁξῶ κι ἀπ' ἐδῶ*». Εἰς τὸν Τζίμον Μεσημβρίας ἔβαζαν μὴν ἀχλαδιὰ ἢ τσαπουργιὰ «*ὄ, τ' εἶχ' ποτακεῖνα τ' ἀγκαθιὰρ' κα. Κάθα πρὸ θάνα τὸ καῖν ἀπὸ λίγο νὰ βαστάξῃ δώδεκα μέρες, τ' ὀνομάζαμε σκαρκάντζαλο, ἐπειδὴς ἦταν γιὰ τὶς Σκαρκάντζαλοι ἔκαιγε τὸ ξύλο αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ παραφυλάγγιαν τὸ σπιτὶ ἀπὸ τὶς Σκαρκάντζαλοι. Καὶ ντὴ στάχτη τὴ μαζεύαμε, ντὴ ρίχναμε στὸ γένημα, γιὰ νὰ μὴ κάμ' δαυλό ρίχναμε καὶ γύρω στὴν ἀλλή ἴπὸ τὰ κείν' ντὴ στάχτη κορδόνι λόγυρα, γιὰ νὰ προφυλάγεται τὰ ζῶγα, τς ἀθρῶπ' ἴπὸ κάθξ ζούδι κι ἀπ' τὶς Σκαρκάντζαλοι*». Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης τὰ ξύλα ποῦ ἀπομένουν στὴν φωτιά «*τὰ παίρν' σπιτουνοικοκύρ'ς τὴν παραμονὴν τοῦν Φώτουν κι τὰ μπηγ' στοῦ χουράφ', γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ μαγίστρες νὰ πάρουν τοὺν καρπὸ ἀπ' τὰ γεννήματα καὶ γιὰ νὰ καρπίζον τὰ στάρια*». Εἰς τὸν Ναίμονα «*τὸ δωδεκα-*

μερίτη» (δηλ. τὸ ξύλο τρικκιά πού ἔκαιγε δώδεκα μέρες), ἅμα τέλειωναν οἱ μέρες, τὸ ἔπαιρνε ὁ νοικοκύρης, τὸ ἔκαμνε σταυρὸ καὶ τὸ πάαινε σ' ἓνα χωράφ', τὸ ἔμπηγε καὶ στέκονταν κείνο· τὸ εἶχε γιὰ καλὸ, γιὰ τὰ χαλάζια». Εἰς τὴν Ἀγχιάλον «ὅταν ἔβγαινε ὁ παπᾶς τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτίσ', κ' ἔμναισκε κανένα κομμάτι, τὸ πετοῦσαν καταπόδ' σὸν παπᾶ, γιὰ νὰ φύγνε ὅλα τὰ κακά». Εἰς τὴν Μεσημβριάν «κείνα τὰ ξύλα πού πομένουν τὰ ρίχνουν στὸ σταυροδρομ'. Κρατοῦν καὶ λίγια στάχτ' γιὰ τὰ παιδιὰ, τὰ κολυμποῦν καὶ ρίχνουν λίγια μέσα». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

(β) Ποῦ συνηθίζουν ἀντὶ ἐνὸς νὰ τοποθετοῦν εἰς τὴν ἐστίαν δύο ἢ τρεῖς ξύλα; καὶ ἀπὸ ποῖα δένδρα; Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ λέγεται «πάντρεμα τῆς φωτιᾶς» καὶ διὰ ποῖον λόγον ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτό; Π.χ. εἰς τὰ Ἄγραφα «τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παντρεύουν τὴ φωτιά τους· βάνουν ἀγριοκερασιᾶς ξύλο γιὰ στοίχειωμα τῆς νοικοκυρᾶς καὶ κέδρινο ξύλο γιὰ στοίχειωμα τοῦ νοικοκύρη· καὶ τὰ βάνουν χλωρὰ στὴ φωτιά, γιὰ νὰ καοῦν». Εἰς τὴν Κέρκυραν βάζουν καὶ τρίτον ξύλον, πού συμβολίζει τὸν κουμπάρον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ὁ νοικοκύρης, ἀφοῦ τοποθετήσῃ εἰς τὴν γωνιὰν δυὸ ξύλα, (ἓνα μεγάλο, ἴσιο, ἀρσενικό, καὶ ἓνα μὲ παραφνάδας, θηλυκὸ) χύνει ἐπάνω εἰς αὐτὰ ὀλίγον λάδι καὶ ὀλίγον κρασί, ἀπαγγέλλων δ' ἀμέσως τὸ «Εὐλόγητός εἶ, Κύριε», θέτει πῦρ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς ζευγαρωμένα ξύλα. Ἔτσι γίνεται τὸ πάντρεμα τῆς γωνιᾶς. Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θρόκης «ὁ σπιτονοικοκύρης κόβει τρεῖς ξύλα τριῶν λογιῶν ἴσαμε ἓνα μέτρο, ἀπὸν δέντρα π' ἄνουν καρπὸ, κὶ τὰ βάζ' στὸν τζάκι ἀπὸν βραδὺς τῆ Χριστοῦ· θὰ καίουντι ἀπὸν λίγου, ὡς τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων». Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὸν παλιὸ καιρὸ φυλάγαμε τοὺς Καλκαντισάρους, καίγαμε χαμολιό, σπαραγγιά. Γιὰ τοὺς Καλκαντισάρους παντρεύαμε καὶ τὴ φωτιά. Μαζώναμε τὴ στάχτη νὰ γένη λαμνὶ (ἐπιμήκης σωρὸς) καὶ βάναμε τὴ σπαραγγιά δίπλα - δίπλα, νὰ κοιμηθῇ μαζί της. Ἄμα ἔτριζε ἡ σπαραγγιά, λέγαμε πὼς παντρεύτηκε ἡ φωτιά». Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(γ) Σπονδαὶ εἰς τὴν ἐστίαν. Π.χ. εἰς τὰ Σούρμενα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ οἰκογενειάρχης ἔχυνε σταυροειδῶς κρασί εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθέτει σταυροειδῶς φύλλα καρυδιᾶς. Ὁμοίως, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Λευκάδα, εἰς τὴν Πάργαν κ. ἄ.

(δ) Ἀνακάτεμα τῆς φωτιᾶς. Ποῖον καλοῦν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκηνιάν Κοζάνης φωνάζουν ἓνα παιδί, τὸ πιὸ τυχερὸ πού ξεύρουν, γιὰ ν' ἀνακατώσῃ τὴ φωτιά. Τὴν ἀνακατώνει μὲ τὴ τζιομπανίκα (τὸ ραβδί) του καὶ λέει: π'λιά, κατόικια, ἀρνια, γρόσια.

9. Τράπεζα καὶ δεῖπνον τῆς Παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

(α) Τὸ κόψιμο τοῦ χριστόφωμον καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτό. Τί ἄλλο τόποθε-

τοῦν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐκτός τοῦ χριστόψωμου καὶ τῆς πίττας; Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (μέλι, καρύδια κ.λ.π.). Ὑψωσις τῆς τραπέζης. Τῆς Παναγίας τραπέζι ἢ τοῦ Χριστοῦ τὰ γεννητούρια. Τί κάμνουν τὰ περισσεύματα ἢ ἀπορρίμματα τῆς τραπέζης;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Σπάρτην «κόβουν πρῶτα τοῦ Χριστοῦ τὸ ψωμί. Ὁ πατέρας τὸ σταυρώνει καὶ λέει: Χρόνια πολλὰ καὶ τοῦ χρόνου! Κόβει τὸ ψωμί καὶ μοιράζει ἀπὸ μιὰ φέτα στὸν καθένα». Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἔβαζαν ἓνα «σταυροψώμι» στὴ μέση στὸ τραπέζι καὶ γύρω γύρω φροῦτα. Ἐπάνω στὸ σταυροψώμι κάρφωναν ἓνα κλαδί ἐλιάς, κάρφωναν στὸ κλαδί σῦκα, μῆλα, πορτοκάλια καὶ ἔπιαναν κατόπιν γύρω-γύρω τὸ τραπέζι ὄλοι, τὸ σήκωναν ἔπάνω κάτω καὶ ἔλεγαν τρεῖς φορές: Χριστὸς γεννᾶται, χαρὰ στὸν κόσμον, Κερᾶς τραπέζια, Παναγίας τραπέζια. Κάθιζαν κατόπιν κ' ἔτρωγαν τὸ φαγι τους. Τὰ σταυροψώμια τὰ κρεμοῦσαν σὲ ράφια, στὰ εἰκονίσματα, ἔτσι στολισμένα, ὅπως ἦσαν μὲ τὴν ἐλιά. Τὰ ἄφηναν ἐκεῖ τὸ Δωδεκαήμερο, τὰ ἔπαιρναν τῶν Φώτων καὶ τὰ ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ βράδυ ἀπαραίτητα ἔπάνω στὸ τραπέζι ἔπρεπε νὰ ἔχουν μέλι καὶ καρύδια καὶ τὰ ἔτρωγαν». Εἰς Σιμιτλί Ραιδεστοῦ «τ' παραμονὴ τὰ Χριστουγέννα κάμνι τοῦ ἰνιά λουγιῶ φαί. Εἶναι τὰ γινν'τούρια τοῦ Χριστοῦ. Τὰ βάζνι ἀπάν' στὸν σουφραῖ, τὰ θυμνιάζνι κὶ τὰ ἀφήν'νι κατ' ἀπ' τὰ εἰκονίσματα, νὰ φάη ἢ λιχῶνα ἢ Παναγιά» (Λαογραφία IB' 395). Εἰς τὴν Κορσῶνην «τὴν πρώτη ἀγκωνὴ τοῦ τουρκειοῦ, πὺν θὰ κόφουν, τὴ δίνουνε ἐνοῦ διακονιάρη, πὺν θὰ περνᾶη, κ' ὕστερα θὰ κάτσουνε στὸ τραπέζι. Ἀπὸ τὸ τραπέζι εὐτοῦνο τ' ἀποφαγούδια οὔλα τὰ μαζώνουνε σὲ μιὰ σακκούλα καὶ τὰ πᾶνε στὰ χτήματά τους. Παίρνοννε ἀπὸ λιγουλάκι καὶ τὸ χώνουνε στὴ ρίζα ἐνοῦ δειτρικοῦ, ἐνοῦ λιώφτου, μιανῆς μηλιάς, μιανῆς λείμονιας. Καὶ ποτὲ νὰ μὴν καρπιζῆθ' θὰ τσακίσῃ στὸν καρπὸ τοῦ χρόνου, ἕμα τοῦ βάνουνε στὴ ρίζα του ἀπὸ φιοῦνα τ' ἀποφαγούδια». Εἰς τὸν Πόντον τὸ νόμισμα, πὺν ἔβαζαν μέσα στὸ χριστόψωμο, ὁ νοικοκύρης τὸ ἔραπτεν εἰς τὴν σακκούλα του. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

(β) Ἐθιμα γεωργικὰ περὶ τὴν τράπεζαν. Θυμιάσις μὲ τὸ ὑνὶ (θύμνιασμα τῆς πίττας, θύμνιασμα τῶν ζώων κτλ.). Π.χ. εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης «ἐβάσαμε τὸ τραπέζ' καὶ θυμνιάσαμε τὰ ζῶγα μὲ τὸ 'νι. Τὸ 'νι κῆνο δώδεκα μέρες δὲν ἔβγαυε 'πὲ τὸ τζάκι. Τὸ βάζαμε δίπλα στὴ φωτιά, στὸ τζάκι πίσου». Εἰς τὸν Δρυμὸν Μακεδονίας «ἡ πίττα τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ σουφραῖ καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκιον πληρες οἴτου, σκόροδον, ἀργυραῖ νομίσματα, καρπὸς ροιᾶς, διάφοροι ξηροὶ καρποί, σταφυλαί, ὕδροπέπωνες καὶ ἄλλα ἐπίσης ποτήριον πληρες οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βράπτεται «τοῦ κλικούδ'τ' Καλλκάντζαρου». Ἐκ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνουν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, εὐχόμενα «Καλὴ 'γεία, καλὴ χρονιά, καλὸ διρκιέτ'». Ὁ σκοπὸς ὅλων αὐτῶν εἶναι νὰ μὴ πάθουν τὰ βόδια κανὲν κακὸν καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ καλὴ ἐσοδεία καὶ

ἢ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας τοποθετεῖται τὸ «*δκιθρον*» (ἀλετροπόδα) καὶ με αὐτὸ γίνεται τὸ *θύμνιασμα τῆς πίττας*. Ἐφοῦ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ θυμνιάσῃ, ὁ δοῦλος παίρνει τὸ θυμνιατὸ καὶ κατέρχεται εἰς τὸν στάβλον, ὅπου θυμνιάζει τὰ ζῶα καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, τὰ Χριστούγεννα, τὸ Νέον ἔτος καὶ τῶν Φώτων (Λαογρ. IB' 95). Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας «*τοῦ Χριστοῦ παραμονὴ θυμνιάσαμε με τὸ ἑνί. Καθένας θὰ βάλ' σὸ θύμνιαμα τὴ σακκούλα τ' γιὰ νά χ' πάντα παράδες, τὸ τραπέζι τ', τὸ σπίτι τ'*».

(γ) Ἄλλα ἔθιμα περὶ τὴν τράπεζαν. — Τὸ ὕψωμα. Περιγραφή τῆς τελετῆς. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπίτια ὅλα με τὴ σειρὰ καὶ σηκώνει ὕψωμα ἀφοῦ δηλ. διαβάσῃ τις εὐχὲς καὶ βγάλῃ τὸν ἄρτο ἀπὸ τὸ πρόσφορο, ζυγώνουν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ σὸ τραπέζι καὶ πιάνουν τὸ Χριστόψωμα με τὸ δεξιὸν χεῖρ, ἕνας ἀπὸ δῶ, ἄλλος ἀπὸ κεῖ, ὀλόγυρα· τὸ ὑψώνουν, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει· τελειώνοντας ἡ εὐχὴ, τ' ἀφήνουν κάτω. Τὸ παίρνει ὁ παπᾶς καὶ τὸ βάνει σὸ κεφάλι. Κρατώντας το ἀπὸ τις δύο ἄκρες, τὸ τσακίζει. Ἄν τὸ κομμάτι, ποὺ κρατεῖ τὸ δεξιὸν χεῖρ, τύχη μεγαλύτερο, πέρασε ὁ πιὸ πολὺς χειμῶνας, μαντεύουν· θὰ γλυτώσουν τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσικάκια τῆς χρονιάς ἂν κατὰ τὸ ζερβὶ πέσῃ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κακὰ θὰ πάῃ ἡ χρονιά γιὰ τὸ πρᾶμα. (Α. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, 1930, σ. 173). Ὅμοια μαντεύουν διὰ τὴν ἐσοδεῖαν οἱ γεωργοί.

10. Διανυκτέρευσις με τὸν σκοπὸν νὰ ἴδουν ποῦ ἀνοίγουν τὰ οὐράνια. Πίστις, ὅτι ἡ εὐχὴ τοῦ ἀγρυπνοῦντος ἐκπληροῦται. Διατυπώσεις τηροῦμεναι κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν ταύτην. Παράδειγμα: «*Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τῆς γειτονιαῖς μαζεύονται σ' ἕνα σπίτι, ἀνοίγουν τὰ παραθυροφύλλα, βάζουν σὲ μιὰ λεκάνη με νερὸ ἕνα ξερὸ κλωνάρι βασιλικὸ καὶ δίπλα στὴ λεκάνη ἕνα εἰκόνισμα τῆς Παναγίας, θυμιάζουν, διαβάζουν καὶ ψέλνουν τροπάρια τῶν Χριστουγέννων καὶ κάθε λίγο κοιτᾶζουν ἀπὸ τὸ παράθυρο πρὸς τὴν ἀνατολή. Τὴν ὥρα ποὺ γεννιόταν ὁ Χριστός, ἂν ἦταν καλὲς χριστιανές, ἔβλεπαν μιὰ λάμψη σὰν ἀστραπὴ στὴν ἀνατολή. Ἄλλες ἔβλεπαν τὴν ἴδια τὴν Παναγία με τὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Τὴν ὥρα αὐτὴ τῆς προσευχῆς ἀνοίγει κι ὁ ξερὸς βασιλικὸς μέσα στὴ λεκάνη κ' ἔβγαζε φύλλα».*

11. Τὸ κέρασμα τῆς βρῦσης.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἠπειρὸν τὸ μεσονύκτιον τῆς 24ης πρὸς 25ην Δεκεμβρίου ἐπὶ γαῖαν στὴ βρῦση καὶ ἔκλεβαν τὸ νερὸ, ἀφοῦ πρωτύτερα τὴν κερνοῦσαν με λίγα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ζώων των (τυρὶ, βούτυρον), λέγοντες: «*Ὅπως τρέχ' τὸ νερὸ σ', βρυσούλα μ', ἔτσι νὰ τρέχ' καὶ τὸ βιὸ μ'*». Εἰς τὴν Κερασσοῦντα «*παῖδες ἢ κοράσια ἢ γυναῖκες ἐγειρόμεναι νυκτὸς ἀπέρχονται εἰς βρῦσιν καὶ καλανιάζουν αὐτὴν (=χαιρετοῦν: κάλαντα, καλὸς καιρὸς πάντα καὶ τοῦ χρόνου), ἀποτι-*

θέντες παρ' αὐτὴν ἄλας, σίτον ἐψημένον καὶ κλάδον ἐλαίας ἐμπηγνύοντες καὶ ἀντλοῦσιν ὕδωρ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

12. Ἄγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα.

Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί κρατοῦν; (Ράβδους, ρόπαλα, ρετινοκέρια, καράβι) καὶ τί τραγουδοῦν;—Τὸ καλὸ ποδαρικό.—Τὸ σκάλισμα τῆς φωτιᾶς.—Τὸ κτύπημα τῆς νεονύμφου μὲ τὴν βέργαν κ.τ.κ.—Εὐχαὶ καὶ δῶρα.—Τί τραγουδοῦν, ἂν δὲν τοὺς δώσουν φιλοδώρημα (ξετραγούδισμα);

Εἰς τὸ Σαμόκοβον Ἄν. Θράκης τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων «τὸ βράδ' ἐτρέχασι γύρω σὰ σπίτια καὶ γηλέγασι: Χριστὸς γεννιέται / σὰ γῆλιος φέγγει / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι/. Τὰ ξημερώματα πάλε γυρίζασι καὶ τραγουδοῦσασι: Κυρὰ Θεοτόκο / ἐκοιλοπόνα, / ἐκοιλοπόνα / καὶ παρακάλιε: / — Βοηθῆστε με αὐτὴ τὴν ὥρα / τὴ βλογημένη / καὶ δοξασμένη / μαμμὴ νὰ πᾶτε, / μαμμὴ νὰ φέρετε. / Ὡστε νὰ πᾶσι / καὶ νὰ γυρίσου / Χριστὸς γεννήθη / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι».

Εἰς τὸ Ὁρστικὸν Ἄργος «ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτο πού θὰ χτυπήσῃ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (μὲ τὴ τζιουμπανίκα του τὸ βράδν τῶν Χριστουγέννων) τὸ παίρνουν μέσα καὶ τὸ βάζουν ἂν ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά, νὰ ἰδοῦνε τὸ τυχερό». Εἰς τὸ Κατσιδόνι (Σητείας Κρήτ.) «γιὰ νὰ πάῃ καλὰ ὁ χρόνος πού ἔρχεται, τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, πρὶν ξημερώσῃ, βάζουν ἓνα βόδι μέσα στὸ σπίτι, γιὰ νὰ κάμῃ τὸ ποδαρικό, ὅπως λένε, καὶ τὸ ἀφήνουν ἐκεῖ μέχρις ὅτου νὰ κατουρήσῃ».

Ποῦ τὰ παιδιὰ χτυποῦν τὴν νεόνυμφον μὲ τὴν βέργαν, διὰ νὰ κάμῃ παιδί; Τί λέγουν συγχρόνως;

13. Μεταμφιέσεις. Ὑπαίθριοι παραστάσεις.

Μεταμφιέσεις (1) εἰς ζῶα (καμήλα ἢ γκαμήλα, ἀρκουδα, λύκον, τράγον κλπ.). Π.χ. εἰς τὰ Μαράσια Ἀδριανουπόλεως τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὸ βράδν κάνουν καμήλα καὶ τὴν περιφέρουν εἰς τὰ σπίτια οἱ νέοι τοὺς δίδουν δῶρα χρήματα ἢ σίτον. (Πρὸβλ. τὸν τεκέν, μεταμφιέσιν εἰς αἶγα ἢ τράγον ἔν Πόντῳ).

(2) εἰς ἀνθρώπους (γαμπρὸς καὶ νύφη, μπάμπω, ἀράπης, χαχάμης, καπετάνιος κλ.). Ὄνόματα τῶν μετημφιεσμένων. Ποῦ οὔτοι λέγονται Καλλικάντζαροι;

Ὅμαδες μετημφιεσμένων. Ἀπὸ ποῖα πρόσωπα ἀποτελεῖται κάθε ὁμάς; Ὄνομασία ἐκάστου τῶν μελῶν ἢ τῆς ὅλης ὁμάδος (π.χ. ρογκάτσι, ρογκατσάρια, λουκατσάρια, μωμόεροι κλ.). Τρόπος μεταμφιέσεως. Περιφορὰ ἀνὰ τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου ἢ καὶ ἄλλων γειτονικῶν χωρίων· τραγούδια εὐχαιτικά, ὑπαίθριοι παραστάσεις. Περιγραφή τῶν δρωμένων ὡς οἷόν τε λεπτομερῆς, μετὰ φωτογραφιῶν τῶν καθ' ἕκαστον προσώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς παραστάσεως.

Τί γίνεται ὅταν συναντηθοῦν δύο ὄμιλοι (Ρογκάτσια) καθ' ὁδόν; Ὑποταγή

τῆς μιᾶς ομάδος εἰς τὴν ἄλλην (πέραςμα κάτω ἀπὸ δύο κοντάρια πού διασταυρῶνουν οἱ καπετάνηδες). Τοπωνύμια φανερόντο, ὅτι διεξήχθη κάποτε ἐκεῖ μάχη μεταξὺ Ρογκατσαραιῶν δύο γειτονικῶν χωρίων (π.χ. στοῦ *Ρογκατσάρη* παρὰ τὴν Κρανιαὴν Ἐλασσῶνος, στὸ *Μαυρομαντήλι* εἰς τὰ Χάσια κλ.). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τελούμενα κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ἐν Πόντῳ ἀπὸ τοὺς *μωμοέρους* (ἢ τὰ *μωμοέρια* ἢ τὰ *κίβσια*). Π.χ. κατὰ τινὰ περιγραφὴν τὸ πρωτεύον πρόσωπον εἶναι ὁ Οὐζεῖν - Ἄλῃ, ὁ ὁποῖος ἀπάγει μίαν νέαν, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τοῦ πατρός της, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται «κωδωνοφόρος καὶ μὲ μεγάλο πρόσωπον». Μετανοῶν ὁ φονεὺς προσκαλεῖ ἱατρόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἓνα μαγικὸν χόρτον ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα. Ἀκολουθεῖ γάμος τούτου μὲ τὴν κόρην καὶ χορός. Ποῦ ἄλλοῦ τελεῖται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ὁμοία τις παράστασις (Φόνος ἀνδρός καὶ αἰφνιδία ἀνάστασις αὐτοῦ, γέννησις παιδίου, χοροί), ἢ διαγωνισμὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν διστίχων ἢ ᾄσμάτων μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν δύο ομάδων; Ποία ἢ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν ομάδα; (Π.χ. νὰ περιφέρουν ἐπὶ τῆς ῥάχews τετραποδιστὶ τοὺς νικητὰς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου).

14. Μαντικαὶ συνήθειαι.

Ἐμπυροσκοπία: κόκκοι σίτου (ἢ φύλλα γλωρὰ ἐλαίας ἢ καρδιᾶς) ρίπτονται ἐπάνω εἰς τὴν καφετῆ πλάκα τοῦ τζακιοῦ ἀπὸ τὸ πῆδημα τῶν κόκκων ἢ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπανθρακοῦνται, συμπεραίνουν, ἂν ἓνα ἄτομον θὰ ζήσῃ ἢ θὰ ξενιτευθῇ. Τοὺς κόκκους αὐτοὺς ρίπτουν κατόπιν στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ ἢ στὸ πηγάδι (Δυτ. Μακεδ.). Μαντεύματα ἐκ τοῦ καιροῦ. Π.χ. *ὅσο πὺ πολλὰ χόνια θὰ εἶναι τοῦ Χστοῦ, τόσο πὺ πολλὰ μερεκέτια* (εἰσοδήματα) *θὰ ἔχ' τὸ καλοκαίρ'* (Θρόκη).

15. Ἄλλαι συνήθειαι: διασκόρπισις ἄμμου εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνάρτησις κλάδων ἀειθαλῶν εἰς θύρας ἢ εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κ.τ.τ. Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, περὶ τὰ ἐξημερώματα, τὰ κορίτσια κατεβαίνουν εἰς τὴν παραλίαν, μαζεύουν πετραδάκια καὶ κατόπιν τὰ σκορπίζουν εἰς τὸ σπῆτι. Ἐπίσης σχίζουν λεπτοκάρνα καὶ τὰ περνοῦν εἰς φύλλα κλάδου ἐλαίας καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ εἰς τὰς αὐλαίας θύρας καὶ τὰς τῶν ἐργαστηρίων.

16. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα, χοροὶ καὶ παιδιαὶ τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον χορεῦν τὸ βράδυ τὴν ἀποσουρητή: βγάζουν τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου καὶ τὸ μαγειρεύουν μὲ λάχανα, μαζεύονται συγγενικαὶ καὶ φιλικαὶ οἰκογένειαι καὶ διασκεδάζουν. Εἰς τὴν Ὑδραν παίζανε *πίττα καὶ γαζὶ* μὲ μεταλλικὰς δεκάρες (δηλ. κορώνα-γραμμата). Εἰς τὴν Κάρπαθον κάθε Χριστούγεννα (καὶ Λαμπρῇ) οἱ νύφες, καὶ μάλιστα οἱ καινούριες νύφες, πλάσσουν γιὰ τὶς πεθερὰς τοὺς μιὰ *γίπλα*, δηλ. ἓνα μεγάλο κουλλοῦρι μὲ

χοντρούς κλώνους και με πλουμιά πάνω, την καλοψήνουν στο φούρνο και την πέμπουν δῶρο. Ἡ πεθερά κάνει κ' ἐκείνη τὰ δῶρα της στὴ νύφη της.

3. Πρωτοχροσιά.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς και τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

1. Βασιλόπιττα, κουλλούρια και γλυκύσματα.

Ἄνομα: βασιλόπιττα, βασιλοκουλλούρα, βασιλόψωμο, μηλίνα (Θράκη), βασιλίτσα, (Κεφαλλ.), ὁ σταυρός τοῦ σπιτιοῦ (Σκῦρ.) κτλ.

Σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς και διακοσμῆσεως αὐτῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχροσιάς «ἡ νοικοκυρὰ πρῶι-πρῶι ζύμωνε τὴ βασιλόπιττα με ἀλεύρι, με λάδι, ζάχαρη και μυρωδικά. Ἐπειτα μ' ἓνα πιρουνὶ ἔκανεν ἓνα μεγάλο σταυρὸ στὴ μέση τοιμπιστό τὸν ἔκανε με τὸ πιρουνὶ, γὰρ νὰ βγαίνουν τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ γλωσσοτρῶνε τὸ σπιτί. Ἐπαιρνε κατόπιν ἓνα κλειδὶ κ' ἔκανε πλουμίδια στὴν πίττα ἀπάνω, γὰρ νὰ κλειδώνεται τὸ στόμα τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ λένε. Ἐκανε και ἄλλα πλουμίδια με τὴ δαχτυλήθρα, πὸν εἶναι τὸ γνώρισμα τῆς νοικοκυρᾶς». Τὸ βασιλόψωμο εἰς τὸ Βογατσικὸν εἶναι «μιὰ μπουγάτσα με γράμματα ἀπὸ πάνω με ζυμάρι: τὸ μαντρὶ ἀπὸ τὰ πρόβατα, μιὰ καλύβα, σταυρό, πιμπιλιά, σταφύλια ἀπάνω, γὰρ νὰ γεννοῦν τ' ἀρνιά και τὰ κατοίκια».

Εἰς τὴν Σκῦρον κάνουν «ἓνα σταυρὸ ἀπὸ ζύμη, πὸν οἱ ἄκρες του κνηγοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, σὰν τὴ σβάστικα. Τὸ πρῶτ' τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὸν βάζουν σὶ εἰκονίσματα και τὸν ἀφήνουν ἐκεῖ ὄλο τὸ χρόνο, γὰρ τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν παλιὸ σταυρὸ θὰ τὸν δώσουν νὰ τὸν φάη ἡ ἀγελάδα ἡ τὸ πρῶτο βόδι, σὰν θὰ πᾶνε τίς βοδόκλῳρες στὴν κατούνα (τὸ στάβλο)». (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος).

Τί βάζουν μέσα εἰς τὴν βασιλόπιττα; μόνον νόμισμα ἡ και ἄλλα σημάδια; Ποία ἡ σημασία ἐκάστου; Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζνα μέσα μεταλλικὸ, σουρβακιδ' (κλωνὶ μικρὸ ἀπὸ δένδρο κρानιά) και ἄχερο σ' ὅποιον πέσ' τὸ μεταλλικὸ, θὰ πάρ' τὸ σπιτί σ' ὅποιον πέσ' τὸ σουρβακιδ', θὰ πάρ' τ' ἀμπέλ', θὰ γέν' ἐργάτης σ' ὅποιον πέσ' τ' ἄχερο, θὰ γέν' ρεσπέρς (γεωργός)».

Πίττα χωριστὴ διὰ τὰ βόδια: βοδόκλῳρα (Σκῦρος), βουόπιττα (Κάρπαθος), διὰ τὸν ἀγελαδάρην τοῦ χωριοῦ, τὸν ἀγοροφύλακα (κεχαγιᾶ) κτλ.

2. Τί σφάζουν τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχροσιάς; Κόττα; (βασιλόκοττα ἐν Πελοποννήσῳ) ἡ ἄλλο ζῷον; Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἰωνίας «ἀφ' ἑσπέρας τὴν Ἀρχιχροσιά σφάζαμε στὸ κατώφλιο τῆς πόρτας μιὰν κόττα ἡ ἓνα διαῖνο γὰρ τὸ καλὸ». Τοῦναντίον εἰς τὴν Κορώνην «τ' Ἁγιοβασιλειοῦ δὲ σφάζουν κόττα, γιὰτὶ ἡ κόττα, καθὼς σγαρλάει τὸ χῶμα, διώχνει τὰ καλὰ τοῦ σπιτιοῦ κατὰ πίσω

της σφάζουν γουρνού, πού τὰ σπρώχνει κατὰ μπρός του, ἢ κατοίμι πού τὰ τρώει οὐλα ὅσα τοῦ ρίχνεις». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

3. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Βράζουν καὶ πολυσπόρια; Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου; Π.χ. εἰς τὴν Κύθνον τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τρώγουν σιτάρι βρασμένο μὲ μέλι, εἰς δὲ τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου χίλια φαγιὰ νὰ ᾄχουνε, βάζουνε καὶ μαεργιὰ στὸ τραπέζι καὶ τρῶνε: *καλαμπόκι, σιτάρι καὶ φασούλια μαζί μαγειρεμένα. Πρέπει νὰ φᾶνε, γιατί ἄλλιως, ἂν δὲν κάμουνε κι ἂν δὲν φᾶνε, πιάνει ψεῖρα τὸ γέννημά τους*. Εἰς τὴν Κύπρον, βράζουν ἐκλεκτὸν σῖτον καὶ τὸν ἀναμειγνύουν μὲ ἀμύγδαλα, σταφίδες, σπειριὰ ροδιῶν, κανέλλαν καὶ ζάχαριν· κάμνουν τὰ «κόλλυφα τ' ἁγίου Βασιλείου», (τὰ βασιλούδια), ἀφοῦ δὲ γεμίσουν ἕνα δίσκον μὲ αὐτὰ καὶ θέσουν ἐπάνω τὴν βασιλόπιτταν μὲ μικρὰν ἀναμμένην λαμπάδα ἐπ' αὐτῆς, τὸν τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας. Εἰς τὴν Σκόπελον τῆς Θράκης ὅλοι οἱ παρακαθήμενοι εἰς τὴν τράπεζαν παίρνουν στὰ χέρια τους κόλλυβα ἀπὸ τὸ πιάτο, τὰ πετοῦν ψηλὰ πρὸς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ λένε: *Ὅσα κ' ἐγὼ ρίχνω, τόσ' ἀμάξια σιτῶν νὰ μοῦ δώσ' ὁ καινούργιος χρόνος. Ὁ καινούργιος χρόνος βοήθεια!* *Ὅσα κ' ἐγὼ σιτῶ φούχτα, τόσες ἀγελάδες, τόσα πρόβατα κτλ.*

4. Ἐθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

Στέλεχος (κούτσουρο) ἢ κλάδοι πρίνου ἢ ἐλαίας ἢ ἄλλου δένδρου εἰς τὴν φωτιά· σκάλισμα τῆς φωτιάς. Ρίπτουν καὶ φύλλα δάφνης ἢ ἐλαίας εἰς τὴν φωτιά, καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Εἰς τὴν Καστοριάν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἀνάβουν στὸ τζάκι τὴ μεγαλύτερη φωτιά· βάζουν τὴ μεγαλύτερη «κουφάδα» (=χοντροὸ κορμό), *«γιὰ νὰ φασκιώσ' ἢ ἀρκοῦδα, γιατί φασκιών' ἢ ἀρκοῦδα ἀπόψε*. Εἰς τὴν Ἑπειρὸν τὴν Πρωτοχρονιά συνηθίζου νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πῦρ κλάδον πρίνου, λέγοντες τὰ ἑξῆς:

Καλημέρα κι ἁγίου Βασιλῆος | μὲ τὸν πέριναρο στὰ χέρια | μὲ τὸ διάφορο στὸ σπῖτι | ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, | τόσα γρόσια καὶ φλουριά.

5. Πυρραὶ εἰς τὰς πλατείας ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κροῦσις κωδῶνων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων. Ὄνομα τῶν πυρῶν, τραγούδια καὶ χοροὶ περὶ αὐτῶν.

6. Τράπεζα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς.

(α) Στολισμὸς τῆς τραπέζης. Σύμβολα εὐτυχίας καὶ θαλερότητας. Ἐκτὸς τῆς πίτας καὶ τῶν φαγητῶν τί ἄλλο θέτουν ἐπὶ τῆς τραπέζης; Μένει τὸ τραπέζι ὅλην τὴν ἡμέραν ἀσήκωτο; Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου *«τὸ τραπέζ' τ' ἀφήνουν ὅλην μέρα κεῖται στολισμένο. Βάζουμ' ῥοδ' ἀπάνω, γιὰ νὰ ᾄται ὅπως τὸ*

ροδ᾽ γεμαῖτο, βάζουμ' γλυκύσματα· τὸ μέλ' ἀπαραίτητο. Πρῶτα θὰ βάλουμ' τὸ μέλ', τηγανόπ'τες, ρόδ'». Εἰς τὴν Μάδυτον «θέτουν κλάδον ἐλαίας ὡς σημεῖον ὑγείας, φλουριά ὡς σημεῖον εὐτυχίας κτλ.» Εἰς τὴν Κίον τὸ βράδου τῆς παραμονῆς «ἔστηναν τὸν ἄη Βασίλη (τὴν ψημένη πίττα) ὄρθιο στὴν ἄκρη τοῦ τραπέζι, ποὺ ἀκουμποῦσε στὸν τοῖχο. Ἐπαιρνε τότε ὁ νοικοκύρης τὸ κλωνὶ τὸ ἐλαιόδετρο, ποὺ εἶχε φέρει πρωτύτερα ἀπὸ τὸ κτήμα του, καὶ τὸ κάρφωνε στὸν ἅγιο Βασίλη ἐπάνω κ' ἔλεγε: «Χρόνια πολλά. Μὲ τὸ καλὸ νὰ μπῆ ἄη Βασίλης», καὶ κρεμοῦσε μιὰ χρυσὴν ἀλυσίδα στὸν ἄη Βασίλη· τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ὄλοι τοῦ σπιτιοῦ».

(β) Τὸ κόψιμο τῆς πίττας. Πότε κόβουν τὴν πίττα; Τὸ βράδου τῆς παραμονῆς, τὰ μεσάνυχτα ἢ τὸ πρωῖ μετὰ τὴν λειτουργίαν; ἢ κατὰ τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς; (Πρβλ. πίττα ἀπουσπερνῆ καὶ πίττα πουρνιάτ'κη ἐν Μαδύτῳ). Ποῖος τὴν κόβει καὶ εἰς πόσα τεμάχια; Κατὰ ποίαν σειρὰν; Ποῦ τὸ πρῶτον κομμάτι ὀρίζεται τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Μεθώνην «κόβουνε τὴν βασιλοκουλλούρα καὶ ρίχνουνε τὰ κομμάτια οὐλα μέσα σ' ἓνα τουβαλίθι (=πετσέτα τοῦ φαγητοῦ) καὶ τὰ βγάνουνε ἕνα-ἕνα κομμάτι. Πρῶτα βγάνουνε τοῦ σπιτιοῦ, ὕστερα τῆς βάρκας ἢ τοῦ καϊκιοῦ, ἂν ἔχουνε, ὕστερα τοῦ διακονιάρη κ' ὕστερα τοῦ νοικοκύρη. Ὅτινος πέση τὸ φράγκο, τὸ ἔχουνε πῶς θὰ τοῦ πάη καλὰ ἢ χρονιά». Πῶς γίνεται ἀλλοῦ ἢ διανομῆ; Εἰς Ἀγιάσον «τὴ βασιλόπιττα τὴν κόβουν ἀποσπεροῦ τ' ἄη Βασιλεῖοῦ τὴ μοιράζ' ὁ νοικοκύρ'ς μὲ τοῦ καθανοῦ τὴ μοῖρα· κόβει καὶ μιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μιὰ τῆς Παναγίας· θὰ κόψη καὶ γιὰ τὰ ζά του, τοῦ μ'λαριοῦ, τῆς κατσίκας. Κατεβαίν' καὶ σὰ ζὰ καὶ τίς δίν' στὸ στόμα». Ποία ἢ ἔννοια διὰ τὸ κομμάτι τοῦ σπιτιοῦ;

(γ) Τὸ κομμάτι τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Πίστις ὅτι τὴν νύκτα ὁ Ἅγιος ἔρχεται νὰ φιλευθῆ. Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐπίσκεψίν του. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «δλ' ντὴ νύχτα ἀφήνουν τὸ τραπέζ' ἔτσι στρωμένο, νὰ πάη ἅγιος Βασίλ'ς. Στὴ γωνιά μέσα χώνουν ἀποσπεροῦ ἕναν κούτσουρα μακρὺ, ἴλογο. Τὸν χώνουν στὸ π'καρὶ (καπνοδόχο), γιὰ νὰ ἔχη σκαλοπάτ' οὐ Ἅγιος Βασίλ'ς π' θὰ κατέβ'». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀρχιχρονιας, τὴν ὥρα ποὺ πηγαίναμε νὰ κοιμηθοῦμε, γεμίσαμε ἕνα δίσκο πράματα, ἕνα πιάτο πηχτή, ψάρια καὶ τὸ κομμάτι τῆς πίττας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἕνα πιάτο τυρί, γλυκό, ἕνα ποτήρι νερό, γιὰ νὰ ἔρθῃ τὸ βράδου ὁ ἅγιος Βασίλης νὰ τραταριστῆ». Εἰς τὴν Σκῦρον «βάνουν σ' ἕνα σινὶ μιὰ κούπα ἢ ἕνα λαγηνάκι μὲ νερό, δυὸ βαβάδες μὲ ξεροτήγανα, λουκουμάδες κὶ ὅ,τι γλυκὸ ἔχουν, μαζὶ κ' ἕνα ρόδι, τὸ γουδόχερο ἢ μία πέτρα, νὰ τὰ βρῆ ὁ Ἅη Βασίλης, νὰ γλυκαθῆ καὶ νὰ δροσιστῆ, νὰ ἔχη καὶ τὸ σπῆτι γλυκασμένο καὶ δροσισμένο ὄλο τὸ χρόνον» (Πέροδικα, Σκῦρος).

(δ) Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (Προδόρπια). Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἅμα μοί-

ραζαν τὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ φᾶνε τρεῖς βοῦκες μὲ μέλι καὶ βούτυρο καὶ κατόπιν ἔτρωγαν τὴν κόττα».

7. Περιποίησης τῶν ζώων. Πίστις ὅτι ὁ ἄη Βασίλης ἐπισκέπτεται τὴν νύκτα τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ ζῶα καὶ τὰ ἐρωτᾷ πῶς περνοῦν. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον οἱ ζευγαῖδες «τὴ νύχτα τ' ἄη Βασιλεῖοῦ πᾶνι καὶ περιποιοῦντι τὰ ζᾶ τους. Τὰ χτενίζνι, τὰ κοιτᾶν νὰ ἴναι ὁμορφα. Πάει τὴ νύχτα ὁ ἄη Βασίλης καὶ τὰ ρωτᾶει, ἂν περνᾶνι καλά. Βάζνι τὴ μερίδα τοῦ καθενοῦ στοῦ παχνί του. Πρέπει κείν' ἀή μέρα νὰ ἴναι ἴφχαριστημένα τὰ ζᾶ».

8. Ἐθιμα τῆς στάνης: κόψιμο τῆς πίττας εἰς τὸ μαντρί, φίλευμα τῶν βοδιῶν κτλ. Εἰς τὰ Χάσια «ἔσοι ἔχουν πρόβατα καὶ γίδια, θὰ σηκωθῆ ἢ γυναῖκα τὴ νύχτα νὰ φτιάσῃ μιά πίττα καὶ θὰ βάλῃ μέσα ἓνα ξυλάκι κλουριασμένο (τὸ λένε μαντρί). Ἐφοῦ ψηθῆ ἡ πίττα, τὴν παίρνει ὁ ἄντρας καὶ πηγαίνει στοῦ μαντρί τὰ μεσάνυχτα θὰ πάρῃ κρασί, φαγί, ψωμί καὶ θὰ πηγαίῃ νὰ εὐχηθῆ τὸν τσοπάνον: Καλημέρα, καλὴ χρονιά! καὶ τοῦ χρόνου, χίλια νὰ γίνουν! Ἐπειτα κάθονται, τρώγουν τὴν πίττα καὶ πίνουν καὶ τραγουδοῦν. Ὅποιος βρῆ τὸ κλουριασμένο ξυλάκι, τὸ «μαντρί», αὐτὸς θὰ ἔχῃ τὴν τύχη τῶν προβάτων. Ἐπειτα τὸ παραχώνουν μέσα εἰς τὸ μαντρί αὐτὸ τὸ ξύλο, νὰ μὴν τὸ πατοῦν ὁ κόσμος καὶ τὰ ζῶα. Ἐφοῦ φάγουν καὶ πιοῦν, τραγουδοῦν ὅσο νὰ φέξῃ». Εἰς τὴν Σκῦρον «ὁ νοικοκύρης τὸ πρωτὶ θὰ πάρῃ τὴ βοδόκλωρα καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τοὺς βοσκούς καὶ θὰ πάῃ στὴν κατοῦνα (=στάβλον). Θὰ βγάλουν τότε τὰ βόδια ἔξω στοῦ πλατώμα, θὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδερο, γιὰ νὰ εἶναι γερὰ καὶ σιδερένια ὅλο τὸ χρόνο ὕστερα θὰ περάσουν τὴ βοδόκλωρα ἀπὸ τὸ κέρατο τοῦ βοδιοῦ. Τὸ βόδι τινάσσει τὴν κεφαλὴ του καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο πὸν θὰ πέσῃ καταγῆς ἢ κουλλούρα μαντεύουν πῶς θὰ πάῃ ἢ σοδεῖα τῆς χρονιάς... Κόβουν τότε τὴ βοδόκλωρα, δίνουν τὴ μισὴ νὰ τὴν φάῃ τὸ βόδι καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἀφήνουν νὰ τὴ φάῃ ὁ παραγιὸς ἢ ὁ βοσκός. Δίνουν ἀκόμα στὰ βόδια σῦκα, μουσιτόπιτες, τὰ φιλεύουν. Στὸ τέλος τοὺς δίνουν καὶ τὸ σταυρὸ τοῦ σπιτιοῦ τὸν περσιῶ (σταυροκουλλούρα), πὸν κατέβασαν ἀπ' τὰ εἰκονίσματα νὰ τὸν φᾶνε» (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, Α' 129 κ.έ.).

9. Ἡ πίττα τοῦ σκύλου. Εἰς τὴν Κάρπαθον «τὴν παραμονὴ τ' ἄη Βασιλεῖοῦ ψήνουν στὴ φωτιά ἓνα πιττί ὕστερα πᾶνε καὶ βρίσκουν ἓνα σκύλο—ἓνα μαῦρο σκύλο καλύτερα—καὶ τοῦ δίνουν τὸ πιττί νὰ φάῃ καὶ τοῦ λένε: Πᾶρε, σκύλε, τὸ πιττί σου τσαὶ τὸ λαοπίττι σου./ νὰ βλέπῃς καλὰ τὰ χωράφια, νὰ μὴν τὰ τρώσιν οἱ λαοί. Ὁ σκύλος θὰ πηγαίῃ νὰ φυλάῃ τὰ σαρμμένα καὶ τὰ μπουστάνια, νὰ μὴν τὰ πεiràζουν οἱ λαγοί» (Μιχ. Νουάρου, Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 183).

10. Ἔθιμα ἄλλων ἐπαγγελματιῶν: βαρκάρηδων, μυλωνάδων κλπ. Π.χ. «οἱ βαρκάρηδες τῆς Σκύρου τὴν Πρωτοχρονιά πᾶνε στὴ βάρκα νερό, γλυκά, ρόδι, τῆς ρίχνουν καὶ λεπτὰ νὰ τὴν ἀσημάσουν. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ οἱ μυλωνᾶδες στὸ μύλο τους. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς θὰ πᾶνε νὰ φιλέψουν τὸ μύλο πίττα, ξεροτήγανα, μουστοπίπιτες. Θὰ πᾶνε κ' ἕνα λαίγι-μὲ νερό, θὰ τ' ἀκουμπήσουν ὅλα πάνω σ' ἕνα τριπόδι καὶ θὰ τ' ἀφήσουν ὅλη νύχτα, νὰ ῥθῆ ὁ Ἄη Βασιλῆς, νὰ βρῆ τὸ μύλο δροσισμένο καὶ γλυκαμένο. Τὸ πρωτὶ θὰ πάη ὁ μυλωνᾶς ἢ ἡ μυλώνισσα νὰ κάνουν ποδαρικό, χύνουν τὸ νερό, σπάζουν τὸ ρόδι, ρίχνουν λεπτὰ. Ἡ μυλώνισσα στέλνει σὲ ὄλους ὅσοι ἀλέθουν στὸ μύλο μ'λόπιττα, ζυμωμένη μὲ ζάχαρη, μαστίχα, κανέλλα καὶ ἄλλα μυρωδικὰ καὶ στολισμένη ἀπὸ πάνω μὲ πλουμούδια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζύμη. Ἐκεῖνοι θὰ τῆς στείλουν πάλι ὄλοι ὅ,τι ἔχει καλύτερο ὁ καθένας, ἄλλος σῦκα, ἄλλος καρύδια, ὁ τσοπάνης κρέας, τυρί, ὅ,τι νὰ εἶναι» (Πέρδικα, Σκῦρος, Α' σ. 130, 161).

11. Καταχύσματα καὶ προσφοραὶ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλα δαιμονικὰ ὄντα. Π.χ. Εἰς τὴν Σινώπην τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἔβαζαν ἕνα σινὶ μὲ φαγητὰ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην, διὰ νὰ φάγουν ὄντα τινά, «ἀπ' ἐμᾶς καλοὶ» καλούμενα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ παλαιοὶ μυλωνᾶδες ρίχνανε τὴν Πρωτοχρονιά μὲσ' στὴν τρῦπα τοῦ μύλου σταφίδες, σῦκα, καρύδια, γιὰ νὰ φιλέψουν τὸ στοιχειὸ ποὺ βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ζουρεῖο τοῦ μύλου» (Πέρδικα, Σκῦρος Α' 161). Εἰς τὴν Χίον ὁ οἰκοδεσπότης τὴν πρώτην τοῦ ἔτους λίαν πρωτὶ περιήρατο τρεῖς ὄλην τὴν οἰκίαν ἔχων εἰς χεῖρας κάνιστρον μὲ παντοειδεῖς καρπὸς καὶ γλυκύσματα καὶ ἄρτους καθαρωτάτους καὶ τὰ ἐσκόρπιζε ψιθυρίζων εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου (ταῦτα ἦσαν ὡς τις ἐνιαυσία θυσία εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ). Ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ γίνεται εἰς τὴν Χίον ἢ ἄλλου;

12. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Μνημόσυνα.

Εἰς τὸ Λασίθι τῆς Κρήτης «τὴν Ἀρχιχρονιά γεμίζομε ἕνα πιάτο κουλλουράκια ἢ λουκουμάδες κ' ἕνα μπουκάλι ρακὶ καὶ τὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πίνουνε μὰ μακαριά». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ ποὺ θὰ βγάνουν τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ χωρεθοῦν οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύνεται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα, μὰ τὸ πρῶτο πιάτο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βγῆ ἀπὸ τὸ σπιτί».

13. Τὰ Κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς.

Ποῖοι τὰ λέγουν; καὶ πότε; Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί τραγουδοῦν; Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; (μῆλον ἢ πορτοκάλι; καράβι ἢ ἀστέρα;) Τί εὔχονται καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύουν τοὺς λόγους των; (Κτυπήματα μὲ τὴν βέργαν, σκάλισμα τῆς φωτιᾶς, διασπορὰ σίτου ἢ κριθῆς εἰς τὴν αὐλὴν κτ.) Τὰ διδόμενα δῶρα (ξηροὶ

καρποί, νομίσματα καρφωμένα μέσα σὲ μήλο ἢ πορτοκάλι, κουλλούρια, γλυκύσματα). Ὄνομασία τῶν δώρων: *καλοχερίδια* (Κρήτη), *πουλουστρήνα* (Κύπρ.), *μπουλοστρήνα* (Σάμος), *καλιοστρήνα* (Ἀπύρανθος).

Παραδείγματα: Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «τὸ πρῶτὴ τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ παιδιά, ἡλικίας 12 - 15 ἐτῶν, γυρίζουν τὰ σπίτια μ' ἓνα κλαδί κρانيᾶς (*σουρβάκια*) καὶ *σουρβίζουν*, δηλ. κτυποῦν τὸν νοικοκύρη καὶ τοὺς οἰκείους εἰς τὴν ράχιν, λέγοντα: «*Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, / γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί / Σὰν ἀσήμι, σὰ κρانيὰ / καὶ τῆ χρόν' γουὺλ' γεροὶ / καὶ καλόκαρδοι!*» Ποῦ τὸν κλῶνον τῆς κρانيᾶς περιτυλίσσουν μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς καὶ κορδέλλες; Εἰς τὸ Κωστὶ «*κόφτανε ἓνα κλωνάρι πράσινο ἀκρانيὰ καὶ τυλίξασι τὴ ζώνη τὴν ἀσημένια, πὺν φορούσασιν οἱ μάννες τους. Ἔτσι τὸ παιδί πήγαινε πὰ στὸ σπίτι μὲ τ' ἀσήμι*». Εἰς τὴν Σινώπην «μόλις ξημερώσῃ τὴν Ἀρχιχρονιά, σκοτεινὰ - σκοτεινὰ ἀκόμη, ἓνα κορίτσι ἐπαιρνε ἓνα κομμάτι δάφνα κ' ἐπήγαινε στὰ συγγενικὰ σπίτια νὰ *καλαγγιάσῃ τὸ ὀτσάκι*. Ἐπρεπε νὰ πάῃ πρώτη ν' ἀνοίξῃ αὐτὴ τὴν πόρτα. Πήγαινε ἴσια στὸ ἰζάκι, ἔρριχνε τὴ δάφνα μέσ' στὴ φωτιά καὶ καοῦντανε κ' ἔλεγε: «*Καὶ τοῦ χρόνου, καλὲς δουλειές*». Οἱ ἄνθρωποι, τοῦ σπιτιοῦ *ἐκαλάγγιαζαν* τὸ κορίτσι, δηλ. τοῦ ἔδιναν ἓνα πορτοκάλι, πὺν εἶχαν καρφώσει μέσα ἓνα δίγροσο ἢ πεντάγροσο, τοῦ ἔδιναν καὶ γλυκά, φρούτα».

Εἰς τὴν Λήμνον, τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς «τὰ μικρὰ παιδιά γυρίζουν στὰ *λοῦκ - λούκ*. Μπαίνουν μέσα κρατώντας καλάθια, γονατίζον καὶ *λέν*: *λοῦκ - λούκ, καλημέρα σας κι Ἀγιοβασίλ'ς*. Τοὺς δίνουν *λονκούμια φκιαγμένα μὲ ζυμάρ'*, *καρῦδια, σταφίδες καὶ τὰ μαζεύουν στὸ καλάθ'*. Φεύγοντας πάλι φωνάζουν στὸ δρόμο: *Λοῦκ - λούκ, λοῦκ - λούκ! Χαλαῖν τὸν κόσμο*. Οἱ νοικοκυρὲς τὰ δέχονται μὲ καλὴ καρδιά καὶ τὰ *λένε*: «*Καλῶς τὸν πέτταρο ἢ καλῶς τὶς π'λαδέλλες*. Κάτωτε νὰ κάτω κ' ἢ κλῶσσα μας».

14. Τὸ ποδαρικό. Ποῖος κάνει τὸ ποδαρικό; Ὁ νοικοκύρης ἢ ὁ πρωτότοκος υἱός; ἓνα τυχερὸ παιδί ἢ ὁ τυχὼν πρῶτος ἐπισκέπτης; Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τὸ ποδαρικό; (Ρίξιμο πέτρας ἢ σιδηροῦ ἀντικειμένου, σπάσιμο ροδιοῦ, χύσιμο νεροῦ, σπορὰ κριθῆς κττ.)

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν τὸ ποδαρικό τὸ κάνει ἓναξ τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς γυρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μ' ἓνα εἰκονισματάκι στὸ χέρι. Μπαίνει δυὸ βήματα στὸ σπίτι λέγοντας: *Μέσα καλό!* Γυρίζει πάλι δύο τρίτα βήματα ὀπίσω καὶ ξαναλέγει: *κι ὄξω κακό!* Τὸ κάνει αὐτὸ τρεῖς φορές. Τέλος, λέγοντας: *Μέσα καλό!* ρίχνει ἓνα ροῦδι νὰ σπάσῃ μέσα στὸ σπίτι. Κατόπι τρῶνε μιὰ δαχτυλιὰ μέλι ὄλοι, γιὰ νὰ ναι γλυκειὰ ἡ ζωὴ τους ὅλον τὸ χρόνο, κι ἀμέσως κατόπιν βάζουνε

καὶ τρῶνε κοφτὸ γιὰ χάρη τοῦ ἁγίου Βασίλη. Εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Καστορίας φωνάζουν ἓνα παιδί, πὺν ἔχει καλὸ ποδαρικό, καὶ τὸ βάζουν μὲ τὴ τζουμάγια (ξύλο μὲ κόμβο κάτω) καὶ ἀνακατώνει τὴ φωτιά καὶ λέγει: Ἐρσενικά παιδιά, θηλυκά ἀρνιά. Εἰς τὸ Λασηθί «ὁ ξένος πὺν θὰ μπη πρῶτος στὸ σπίτι βασιτᾶ μιὰ πέτρα καὶ τὴ βάζει στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ, καθίζει ἐπάνω καὶ λέει: Καλημέρα στὴν ἀφεδιά σας, καλὴ ἁγία ἀρχιμενιά. / Κλοὺ κλοὺ στὰ ῥνίθια σας, / στ' ἀρνιά σας καὶ στὰ ρίφια σας. / Νὰ κλωσσήσ' ἡ γι-δρνιθά σας, / νὰ γεννήση κ' ἡ αἰλιά σας, / νὰ γαστρῶθῃ ἡ γαῖδάρα σας, / νὰ κάμη ἓνα μουλάρι. / Ἐρνιά καὶ ρίφια θηλυκά, / καὶ κοπέλια ἀσπρινικά. / Ὅσο βάρος ἔχει τουτηνιὲ ἡ πέτρα, τόσο χρυσάφι νὰ μπαίνῃ στὸ σπίτι σας! Ὅστερα τότε κερνοῦνε καὶ φεύγει (Μ. Λιουδάκη).

Εἰς τὴν Κάρπαθον τοῦ ἁγίου Βασιλείου «βάζουν ἄσπρο σκύλο πρῶτ' πρῶτ' μέσ' στὸ σπίτι γιὰ τὸ καλὸ καὶ τοῦ δίνουν νὰ φάῃ μπακλαβᾶ. Τὸ κάνουν, γιὰ νὰ σκυλιάση τὸ σπίτι καὶ νὰ θεριέφουν οἱ ἀνθρώποι του» (Μιχ. Νουάρος).

15. Μεταμφιέσεις καὶ δραματικαὶ παραστάσεις τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους. Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: Ρογκάτσια ἢ Ρουγκατσάρια, Μωμόεροι, γκαμήλα ἢ οἱ Τζαμαλοί, μπούμπαρος καὶ νύφη, κλπ. Περιγραφῆ. Φωτογραφαίαι. (Βλ. ἔρωτήματα διὰ τὰς μεταμφιέσεις τῶν Χριστουγέννων).

16. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἐξασφάλισιν ὑγείας, καλῆς ἐσοδείας, πολλαπλασιασμοῦ τῶν ποιμνίων κττ.

(α) Ἐνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο, νιὸ ἢ ἁγιοβασιλιάτικο νερὸ, ἀμίλητο νερὸ). Ποῖος πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν (ἢ εἰς τὸ πηγάδι), διὰ νὰ φέρῃ νερὸ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους; Προσφοραὶ (κεράσματα) εἰς τὴν βρύσιν. Πράξεις σχετικαὶ μὲ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὸ νερὸ κοιμᾶται.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σινώπην «ὅποιος εὔρισκε τὸν παρᾶ στὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ σηκωθῇ πρῶτ' - πρῶτ' νὰ πάῃ στὴ βρύση μ' ἓναν κουβᾶ. Κρατοῦσε κ' ἓνα κομμάτι πίττα, ἀλειμμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο. Ἄφηνε τὸ κομμάτι του στὴ βρύση, κ' ἂν εὔρισκεν ἄλλο ἐκεῖ, τὸ ἔπαιρνε καὶ τὸ βάνανε μέσα στὴ μαγιά· γέμιζε καὶ τὸν κουβᾶ νερὸ καὶ τὸ ἔφερνε στὸ σπίτι».

Εἰς Ρεΐσδερε «τὴν Ἐρχιχρονιά νύχτα νύχτα ἠπηγαίναμε νὰ πάρωμε τὸ μάλαμα, τὸ πρῶτο νερὸ, ἀπὸ τὸ πηγάδι. Κεῖνος πὺν πήγαυε στὸ πηγάδι κρατοῦσε ἓνα πιάτο λουκουμάδες ἢ διπλάκια καὶ τ' ἄφηνε ἀπάνω στὸ πηγάδι, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μάλαμα».

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτοχρονιά ταῖζουν τὴ βρύση μὲ πολυσπόρια, πὺν φέρνει ἓνα παιδί ἀμίλητο καί, ἐνῶ τὰ ρίχνει μέσα, λέει: — Ὅπως τρέχει τὸ νερὸ, νὰ τρέχῃ καὶ τὸ βιό! Ἐπειτα φέρνει τ' ἀμίλητο νερὸ στὸ σπίτι κ' ἀπ' αὐτὸ πίνουν καὶ νίβονται ὅλοι γιὰ τὰ χρόνια πολλά».

Εἰς τὴν Σκῦρον «ἀπὸ τὸ βράδν οἱ γυναιῖκες χύνουν ὄλο τὸ νερό ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρῶτ', μόλις τελειώσῃ ἡ λειτουργία, θὰ πᾶνε νὰ φέρουν τὸ νιὸ νερό, νὰ δροσίουν τὰ σπίτια τους. Παίρνουν στὴν τσέπη τους οὔκα, σταφίδες, μουστοπίπιτες, καρύδια καὶ ὅτι ἄλλα καλούδια ἔχει ἡ κάθε μιά, γιὰ νὰ γλυκάνουν τὰ νερά. Σὰ θὰ ρίξουν τὶς φιλιές τους στὸ νερό, εἶχονται μουρμουριστὰ καὶ λένε: Ὡς τρέχει τὸ νερό, ἔτσι νὰ τρέχουν τὰ καλὰ μέσ' στὸ σπίτι μας» (Ν. Πέρδικα).

(β) Ἄνοιγμα τῆς βρύσης. Τὴν ἀφήνουν νὰ τρέξη, λέγοντες «Κατὰ πῶς τρέχ' ἡ βρύση, ἔτσι νὰ τρέχ' ἡ τύχη μ'» καὶ φεύγουν, χωρὶς νὰ στραφοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω (Μάδντος).

(γ) Προσκομίσις πέτρας ἢ ἄμμου εἰς τὸ σπίτι. Ποῖος τὴν φέρνει καὶ ἀπὸ ποῦ; «Ἀνθρωπος τοῦ σπιτοῦ» ἢ κάθε ἐπισκέπτης;

Εἰς τὴν Ἁγιά Σοφία Λήμνου τὴν Πρωτοχρονιά «ἕνας ποὺ θὰ πᾶ νὰ χαιρετήσ' θὰ πάρ' μιὰ πετραδέλλα βρυγιασμέν', θὰ τὴ μολάρ' μέσ' στὸ σπίτι καὶ θὰ πῆ: ὅπως βαρεῖ ἡ πέτρα, νὰ βαρῆ καὶ τ' ἀφέντ' ἡ σακκούλα. Τὶς πέτρες τὶς κάνουν τροχαλιὰ (σωρὸ) μέσ' στὸ σπίτι καὶ τὶς πετοῦν στὶς ὄχτω. Μερικοὶ ἀνεβάζουν πέτρα μεγάλη στὸ σπίτι, τόσο μεγάλ', ποὺ τὴ φορτώνεται ἕνας στὴν πλάτη γιὰ γούρι». Εἰς τὸν Πόντον κορίτσια καὶ γυναῖκες κατεβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν μὲ σκεῦος πλήρες «κορκότου» ἢ χόνδρων σίτου καὶ μὲ ἄλας· αὐτὰ τὰ χύνουν εἰς τὴν θάλασσαν, μὲ τὸ ἴδιον δὲ σκεῦος παίρνουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν κροκάλας μὲ νερό καὶ ἐπιστρέφουσαι εἰς τὴν οἰκίαν τὰ σκορπιζουν εἰς τὰ δωμάτια. Ἐνα ἀπὸ τὰ λιθάρια αὐτὰ τὸ ρίπτουν εἰς τὸ σκεῦος τῆς ζύμης, τὸ ἀντικαθιστοῦν δὲ μετὰ ἕν ἀκριβῶς ἕτος δι' ἑτέρου. Νομίζουν ὅτι τοῦτο παρέχει ἀφθονίαν οἰκιακῶν ἐφοδίων». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

(δ) Ἐκθεσις ἀντικειμένων εἰς τὰ ἄστρα. Σπορὰ κριθῆς κλπ. Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου τὸ βράδν, «βγάζουν τὰ φλουριά στὸ παραθύρο, στὰ κεραμίδια, νὰ τὰ ἰδῆ τὸ ἄστρο, (νὰ μὴν τὰ ἰδῆ ὁ ἥλιος), γιὰ νὰ ἴναι εὐτυχησμένος ὁ χρόνος. Στὸ ἄστρο βγάζουν καὶ ἄφκο, σιάρ', κθάρ', μπαμπακόσπορο, ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά, καί, τὸ πρῶτ' τὰ παίρνουν καὶ τὰ σπέρνουν μέσα στὸ σπίτι καὶ λέν: «πολλά μπερεκέτια!» Θὰ πάρουν μιὰ πέτρα ἀπ' τὰ κεραμίδια, νὰ ἴναι κόκκιν', καὶ θὰ κάτ' ἀπάν' ὁ νοικοκύρ' καὶ θὰ σπείρ' ἀπ' οὔλα τὰ σπορικά μέσα στὸ σπίτι».

(ε) Θραῦσις ροδιοῦ. Ποῖος τὸ θραύει καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Μὲ ποίας τυχὸν ἄλλας πράξεις καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τοῦτο;

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ἀποβραδὺς ξαστριζοῦν ἕνα λιθάρι κ' ἕνα ρόιδο. Τὸ πρῶτ', αὐτὸς ποὺ θὰ γυρίσῃ ἀπὸ τῆ βρύση τὰ πεταίε μέσα στὸ σπίτι λέγοντας: Σὰν τὸν λιθάρ' γιορὶ κὶ σὰν τὸν ρόιδου γιμῶτ'!»

(ε) Κτυπήματα με βέργαν ή κλώνον ελαίας εις την ράχιν ή με σκυλλοκρομμύδα ή σιδηροῦν ὄργανον εις την κεφαλήν. Ἀνάρτησις ἀγριοκρομμύδας ἐκ τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας κλ.

Εἰς τὴν Στενήμαχον «τ' Ἀη Βασίλ' τὴν παραμονὴ τ' ἀπόγεισμα, πᾶν οἱ κουπέλλις μὲ μινὰ στάμνα κ' ἕνα ραβδί ἀπὸ κρυνιά στοῦ ποντάμ'. Γιμίζουν τὴ στάμνα κὶ χτυποῦντι μὶ τοῦ ραβδί κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόν' ! Τοῦ προὐ μὶ κείνου τοῦ ραβδί γυρλίς'ν στὰ συγγενικά τὰ σπίτια κὶ χτυποῦν τς ἀνθρῶποι κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόνου». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ κομίζων τὸ ἀμίλητο νερὸ εἰς τὴν οἰκίαν φέρει καὶ κλώνους τινὰς ελαίας καὶ ἄγριον κρίνον καὶ με αὐτὰ κτυπᾷ ὅλους τοὺς οἰκίους εἰς τὴν κεφαλήν ἐπευχόμενος «καλημέρα καὶ εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος», κατόπιν δὲ τὸ ἀναρτᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνώφλιον τῆς ἔξω θύρας.

17. Ἀλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἐπίτευξιν ἀφθονίας τῶν καρπῶν, κλοπὴν τῆς ἐσοδείας ἢ τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων κλ.

(α) Διὰ νὰ κάμουν μεγάλη θημωνιά. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' Ἀη Βασιλειοῦ, ἅμα εἶχεν ἕνα γαμπρό, θαλὰ ῥθῆ μ' ἕνα ξύλο μακρὸ, λοῦρο (ἅμαξόξυλο), σουρβάκιζε τὸν πεθερὸ, τὴν πεθερὰ μὲ τὸ ξύλο αὐτό : — Γειά, χαρά, Καλημέρα ! Καλῶς ἦρθε κὶ Ἀη - Βασίλ'ς μὲ τὸ πολὺν τὸ μπερεκέτ'. Γερὸ κορμί, γερὸ σταυρὶ καὶ τοῦ χρόνου πιότερα ! Κ' ὕστερα τὸ σήκωνε στὴν κομίνα (καπνοδόχο), νὰ φαίνει' ἀποπᾶν', νὰ κᾶν' ὁ πεθερὸς μεγάλ' θημωνιά. Ἀμα φώτιζε ὁ παπᾶς, τὸ κατεβάζαν ὕστερα καὶ τὸ καίγαν».

(β) Διὰ νὰ κάμουν πολλὰ πουλιά. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὴν Πρωτοχρονιὰ «βάνουν ἕνα πουρνάρι στὴ γωνιὰ μπροστὰ κὶ ἅμα ἔρθουν ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, κάθετα ἕνας ἀποπᾶν' καὶ τὸ πλακῶν', γιὰ νὰ βγάνουν οἱ κότες πολλὰ πουλιά».

(γ) Διὰ νὰ κλέψουν τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου. Εἰς θρακικὰ χωρία (Τσορέκκιοι) «τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ὅποιος σηκωθῆ πρῶτος πηγαίνει εἰς τὴν ἐστίαν ἔρπων καὶ ἀνάπτει πῦρ, ἔπειτα δὲ πρέπει νὰ ὑπάγῃ κρυφὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γείτονός του καὶ νὰ κλέψῃ χῶμα, πέτρα ἢ κάτι ἄλλο· ἔτσι νομίζει, ὅτι τοῦ παίρνει τὴν εὐτυχίαν». Εἰς τὴν Σκῦρον «ἅμα θέλῃς νὰ πλουτίσης, πᾶς κρυφὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρῶτ' - πρῶτ' ὁ ἕνα πλούσιο σπίτι, προσέχεις νὰ μὴ σὲ δῇ κανένας, κλέβεις λίγο νερὸ καὶ φεύγεις. Τὸ νερὸ θὰ τὸ πᾶς σπίτι σου, νὰ πιῶν ὅλοι οἱ δικοί σου τρεῖς γουλιές ὁ καθένας καὶ νὰ ρίξῃς καὶ στὶς τέσσερεις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ σου. Τὸ σπίτι τὸ ξένο θὰ στεγνώσῃ καὶ θὰ ξεκληριστῆ καὶ τὸ δικό σου θ' ἀρχοντύνῃ» (Ν. Πέρδικα).

18. Μαντικαὶ συνήθειαι τῆς παραμονῆς ἢ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

(α) Ἀπὸ τὸ νόμισμα τῆς βασιλόπιττας (βλ. ἀνωτ. σελ. 123).

(β) Ὁμοπλατοσκοπία, ὄστεομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ χωρία Μετρῶν Θράκης «ὁ μεγαλύτερος τοῦ σπιτιοῦ θὰ κοιτάξ' τὸ καρὰβ' (τοῦ καπονοῦ). Σὰν εἶναι γιομᾶτο (σκοτεινὸ), ἢ χρονιὰ θὰ πάη μπερκετλίδκ', σὰν εἶναι πάλε ἄδειο, θὰ ἔχμε φτώχεια».

(γ) Ἐμπυροσκοπία. Κόκκοι σίτου ἢ φύλλα ἐλαίας ἢ σοῦρβα (πράσινα μάτια σουρβιάς) ἢ κουκούτσια ἀπὸ κρανιές ἢ φύλλα πρίνου ρίπτονται εἰς τὴν πυρακτωμένην παρασιὰ ἢ πάνω στὴν θερμάστρα. Ἀπὸ ποίας παρατηρήσεις οἰωνίζονται ὑγείαν ἢ θάνατον, εὐφορίαν ἢ ἀφορίαν;

(δ) Οἰωνισμοὶ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων διὰ τὴν ἐσοδείαν τῆς μετάξης, τὴν εὐφορίαν τῶν ἀγρῶν, τὴν γέννα τῶν ποιμνίων. Π.χ. ἐὰν κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ὁ οὐρανὸς εἶναι διάστερος, ἢ ἔκτροφή τῶν μεταξοσκωλήκων θὰ εἶναι ἐπιτυχῆς (Ἀδριανούπολις).

(ε) Ὀνειρομαντεία, μὲ τὸ προζύμι τῆς βασιλόπιττας ἢ μὲ τὴν πρώτη βούκα τῆς πίττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τοῦ δείπνου τῆς Πρωτοχρονιάς. Π.χ. εἰς τὰ περὶ χωρὰ τῶν Πατρῶν τὰ κορίτσια κρατοῦν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ προζύμι, ποὺ θὰ κάμουν τὴ βασιλόπιττα, τὸ ἀλατίζουν πάρα πολὺ καὶ τὸ ψήνουν. Τὸ βράδν ποὺ θὰ κοιμηθοῦν τὸ τρῶνε. Ὅποιον ἰδοῦν τὴ νύχτα νὰ τοὺς δώσῃ νερό, αὐτὸν καὶ θὰ πάρουν. Ἄλλοῦ γίνεται καὶ προσκάλεσμα τῆς Μοίρας π.χ. μία βούκα μασημένη ἀπὸ τὴν πίττα κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, τὸ σταυρώνει καὶ λέει: «*Αγιε Βασίλη μου καλέ, / καλέ καὶ ἀγαθέ, / ἀπὸ τὴν ἔρημο περνᾶς, / καὶ τίς Μοῖρες ἀπαντᾶς, / ἂν δῆς καὶ τὴ δική μου, / νὰ μοῦ τὴ χαιρετᾶς. / Ἄν κάθεται, νὰ σηκωθῆ, / καὶ ἂν στέκεται, νὰ περπατῆ, / νὰ ῥθῃ νὰ θερίσωμε / σᾶρι, κριθᾶρι, / καὶ χροσὸ μαργαριτᾶρι. / Τὴ νύχτα βλέπει στὸν ὕπνο της κεῖνον ποὺ θὰ πάρῃ (Τρίγλεια Βιθυνίας) ἢ ὉρΓεννάρη, Καλαντάρη, / καὶ καλὰ καλαντισμένε, / ἐκεῖ στὴ Γέννα ποὺ θὰ πᾶς...*» (Ἀθῆναι).

(ς) Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης, ἀγριαγκινάρα κλπ. μετὰ ἢ ἄνευ καταδέσμου τῆς Μοίρας. Π.χ. εἰς τὴν Αἴγιναν τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἢ νέα κτενίζεται καὶ τ' ἀποκτενίδια τῆς μ' ἓνα χτένι καὶ ἓνα καθρέπτη θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης τῆς, ἔπειτα περιζώνεται χρυσομάντηλον, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα δένει ὀπισθὲν τῆς μὲ τρεῖς κόμβους, λέγουσα: *Σὲ δένω, Μοῖρα μου, νὰ ῥθῃς ἀπόψε στὸν ὕπνο μου, νὰ μοῦ εἰπῆς ποῖον θὰ πάρω, καὶ ἂν δὲν ἔρθῃς, δὲ σὲ λύνω.*

19. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.

Π.χ. «*Ἄμα εἶναι τοῦ Ἀη Βασιλείου καλοκαιριά, θὰ εἶναι σαράντα μέρες κακοκαιριά*» (Αἰτωλία).

20. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

Προσέχουν νὰ μὴ κλάψουν, νὰ μὴ χάσουν τίποτε, γιατί ἔπειτα ὄλον τὸν

χρόνο θὰ τὸ παθαίνουν αὐτό. «Καφὲ κείν' τὴν ἡμέρα δὲν κάνουμ'. Ὁ καφὲς εἶναι πίκρα». — «Δὲν δίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε χάρισμα οὔτε δανεικό».

Στὴν Μεθώνη «τὴν Πρωτοχρονιὰ καὶ στὶς ἀρχιμηγιῆς παρατηροῦμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμ' ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ᾄχη καλὸ ἀνάχαρο. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα καὶ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα δροιοῦν καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Στου Σκάρμιγκα «σηκώνονται τὴ νύχτα καὶ δένουν γιαπράκια, γιὰ νὰ ζεματίσουνε τὸ μῆγα τὸν Ἄη Βασίλη, νὰ μὴν τοὺς τοιποιήσῃ ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ πρῶτ' κάνουν τὸ σταυρὸ τους καὶ λένε: "Ἄγιε μας Βασίλη, σὲ ζεματίσαμε μὲ θερμοῦ, νὰ μὴ μᾶς ζεματίσῃς μὲ κρύο» (Μ. Τσάκωνα).

Δὲν κάνει σκύλος μαῦρος νὰ μπῆ μέσα στὸ σπίτι τὴν ἡμέρα τ' Ἀθηβασιλειοῦ· ἂν ὁ σκύλος εἶναι ἄσπρος, εἶναι καλὸ. Τοῦ δίνεις ἓνα κομμάτι ψωμὶ ἢ γλυκὸ γιὰ τὸ καλὸ. «Ἄν ἔμπη χοῖρος, κάποιος ἀπὸ τ' ἀντρόγγιο θὰ χηρέψῃ» (Κάρπαθος). «Κακὸ εἶναι καὶ ὅταν σπάσῃ γναλὶ ἢ καθρέφτης στὸ σπίτι τὴ μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς» (Σκῦρος).

21. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί. Χοροί, παιδιαί.

Ἐξετάζεται ποῖος θὰ κάμῃ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν (τὸ ποδαρικό); Τί φέρει εἰς τὸ σπίτι καὶ τί ἐπεύχεται; (πέτρα). Δῶρα τῶν βαπτιστικῶν πρὸς τὸν ἀνάδοχον (κανίσκι μὲ ξηροτήγανα ἢ ρόδια, καρῦδια, κυδώνια στὴ νουνὰ ἐν Καρπάθῳ, μὲ γλυκὸ καὶ κρέας (χίνα, κουνέλι) ἐν Ἀραχόβῃ), ἀνταλλαγὴ δώρων. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέλνουν χρονοπολλίσματα στὰ σπίτια» (=δῶρα διὰ τὸ χρόνια πολλά).

Εἰς Κρήνην τῆς Ἰωνίας τὴν Πρωτοχρονιὰ «ἀφήνουν πόρτες καὶ παραθύρια τέντα ἀνοιχτὰ κ' ἔχει τὸ δικαίωμα ὁποιοσδήποτε, γνωστὸς καὶ ἄγνωστος, νὰ μπῆ γὰ τραταριστῆ». (Πρβλ. «Ἄη Βασίλη ἔχεις;» γιὰ ὅσους ἔχουν πόρτες καὶ παράθυρα ἀνοιχτὰ ἄλλες μέρες).

Κεράσματα (παστέλλια, σῦκα, πίττες, ξηροὶ καρποί).

22. Ἐθιμα τοπικά, ὡς ἀνάρτησις κλάδων ἐλαίας κτλ.

Εἰς τὴν Σινώπην «ἡ νοικοκυρὰ τὸ βράδυ τῆς Ἀρχιχρονιάς ἔκαμνε σταυρὸν ἀπὸ χαλβᾶ καὶ τὸν κολλοῦσεν πάνω ἀπὸ τὸ τζάκι κ' ἔλεγε: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὁ παλιὸς χρόνος βγήκε κ' ἐμπήκεν ὁ καινούργιος χρόνος». Λίγο ψηλὰ ἀπὸ τὸ χαλβᾶ ἄρφώνανε ἓνα κλαδὶ ἐλαίας, μὲ 40 - 50 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρεμοῦσαν λουφτουκάρνα (σπασμένα εἰς τὸ ἄκρον). Ἐκεῖ στεκότανε ὄλο τὸ χρόνο. Παίρναμε τὸ παλιὸ κλαδὶ καὶ βαλίσκαμε τὸ καινούργιο».

Ὅμοίως εἰς τὸν Πόντον τοποθετοῦν ἕξ κλάδους ἐλαίας καὶ ἕξ δάφνας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον εὐχόμενοι: «Ἦρτε καλοχρονία, ὡς πάη κακοχρονία». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

4. Θεοφάνεια.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Φῶτα, Ὀλόφωτα, Ἁγιαση, Γιορδανιοῦ. Ὄνομα τῆς παραμονῆς: τοῦ Ἁγιασμοῦ, τοῦ Σταυροῦ, Πρωτάγιαση. Σημασία τῆς ἑορτῆς: «Μεγάλη γιορτή, θεότρομη». «Τὰ Φῶτα εἶναι ἡ μεγαλύτερη γιορτή γιὰ τοὺς Βεντζιῶτες (Δυτ. Μακεδον.) Κάθε καινούργιο ροῦχο τὸ πρωτοφοροῦν τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτισῆ».

2. Ὁ ἁγιασμὸς τῆς παραμονῆς. Ὄνομα καὶ χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος: πρωτάγιαση, φώτιση. Εἰς Ἁγιάσον Λέσβου, τὴν φώτιση τὴν ρίχνουν στὰ κτήματα καὶ στὶς βρύσες. Δοξασία ὅτι μὲ τὴν πρωτάγιαση ὁ παπᾶς διώχνει τοὺς καλλικαντζάρους. Σχετικαὶ διηγήσεις καὶ παροιμίαι. Π.χ. ἁγιάσαν τὰ νερά, πᾶν τὰ παρανά.

3. Ἄλλαι καθαριτικαὶ πράξεις τῆς παραμονῆς. Περισυλλογή τῆς στάκτης ἀπὸ τὴν ἐστίαν καὶ χρῆσις αὐτῆς. Ἐκκένωσις τῶν ἀγγείων τοῦ ὕδατος κτλ. Πῶς δικαιολογοῦνται αἱ συνήθειαι αὗται; Π.χ. εἰς τὴν Ἱμβρον «τὴ μέρα ποὺ θὰ βγῆ σταυρός, πρωὶ - πρωί, πρὶν πᾶμε στὴν ἐκκλησία, θὰ βγοῦμε νὰ τριγυρίσουμε ὅλο τὸ σπίτ. Ρίχνουμε τὴν ἀγλιά τρογύρον τὸ ἄχουμι σὲ καλὸ γιὰ τὰ μαμμούδια. Τὰ προφυλάει ἀπὸ τὰ τέσσερα τὰ ντουβάρα». Ἄλλοῦ τὴ στάκτη τὴ βαστοῦν καὶ τὴν ἀνακατώνουν στὸ σπόρο, γιὰ νὰ μὴ βγάζουν τὰ γεννήματα δαυλό.

4. Παρασκευὴ ἄρτων, πιττῶν, κουλλουρίων, εἰδικῶν φαγητῶν. Ὄνομασία, τρόπος παρασκευῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π.χ. φωτίτσα (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ἄρτος ἐν σχήματι σταυροῦ, ποὺ τρώγεται τὸ πρωὶ τῶν Φώτων, μαρμαρῖτες (ἐν Λήμνῳ) οἱ τηγανίτες: «Παίρνομε ἁγιασμὸ ἀπ' τὴν ἀγκλησὰ τοῦ Φωτός, τὴν πρώτη μέρα, (ὄχ' ἀνήμερα) καὶ κάνομε μαρμαρῖτες. Ζ' μώνονμ' ζ' μᾶρι μὲ νερὸ καὶ μὲ τὸν ἁγιασμὸ κ' ἔπειτα τ' ἀνελοῦμε καλά πυρώνομε τὸ πλακί (πέτρα) καὶ τὸ βάζομε στὴν πυρουσιὰ καὶ φωτιά πολλή ἀποκάτ' καὶ χύνομε μὲ τὸ κουτάλ' ἀργιὰ ἀργιὰ καὶ γίνονται τρυπίτσες. Καὶ λέμε τὰ παιδιά, ὅτι ἔρτανι Καλλ' καντζάρ' καὶ τίς τρυποῦν (Λήμνος).

5. Ἔθιμα ἀγροτικά τῆς παραμονῆς. Φωτισμὸς (καφάλισμα) τῶν ἀροτριώντων. Βουδόπιττα, ὡς κατὰ τὰ Χριστούγεννα. Σιτάρι βρασμένο ὡς κόλλυβο. Ποία ἡ χρῆσις του; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «οἱ ζενκαδες τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων παίρνουν φῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία σ' ἓνα κερὶ καὶ φωτίζουν τὰ βόδια, καίουν δηλ. τίς τρίχες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός των. Ἐπίσης τὴν ἴδια ὥρα κρεμοῦν στὸ ἓνα κέρατο ἓνα κουλλουράκι, ποὺ τοῦ τὸ δίνουν τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὸ τρώγει. Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὴν παραμονὴ τῶ Φωτῶ ψήνουνε τὰ παλληκάρια γιὰ τὰ

βούγια δηλ. μείγμα ἀπὸ ἀρακᾶ, κονκιά, ροβίθια, σιᾶρι καὶ ἀπὸ ὄλα τὰ ὄσπρια καὶ τὰ δίδουν στὰ βούγια νὰ τὰ φᾶνε. Τὸ πρῶτ' ἐπαιρναν ἀπὸ τὰ παλληκάρια αὐτὰ καί, ἐνῶ τὰ ἐσκορποῦσαν εἰς τὸ δῶμα, ἔλεγαν· Φᾶτε, πουλιά κι ἀσκορδαλοί, μὴ φᾶτε τῆ σπορά μου» (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ' 418).

6. Ἄγερμοί. Γυρίζουν τὰ παιδιὰ (ἢ καὶ μεγάλοι) τὴν παραμονὴν ἢ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων; Τί τραγουδοῦν; Εἶναι μετημφισμένοι; Πῶς λέγονται οὔτοι κοινῶς; Δίδουν καμίαν παράστασιν μιμικήν; Τί τοὺς δίδουν ὡς δῶρον; Διασκεδάσεις μὲ τὰ συναθροιζόμενα δῶρα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμμον «τὰ Φῶτα, τὴν παραμονή, μόλις βασιλέψ' ὁ ἥλιος, γίνονται παρέες καὶ δυὸ ἀπ' αὐτοὺς φοροῦν μουνσοῦνες. Εἶναι ντυμέν', βάζουν καί' τσόλια, καὶ πᾶν' ἀπὸ σπῖτ' σὲ σπῖτ' καὶ φοβερίζουν τὰ παιδιὰ. Ἔχουν καὶ κ'δούνια, τρέχουν καὶ βροντοῦν τὰ κ'δούνια. (Τὰ «βαδατιζούδα» τὰ λέμε, *badátizos* = καλλικάντζαρος). Ἄμα ἀκούσουν τὰ παιδιὰ, κρυβιένται κι αὐτοὶ ρωτοῦν: Κλαῖν' τὰ παιδιὰ; Χτυποῦν καὶ τὸ ραβδί χάμω καὶ στήν πόρτα. Τὶς δίνουμ' μαρμαριῆτες, κρασί, μοῦστο, κρέας χοιρινό. Τοὺς λέμε καὶ Καλλ'κατζάρ'» (Γ. Μέγας). Ποῦ ἄλλου ἀπαντᾷ ἡ ὄνομασία καὶ ἡ συνήθεια αὐτή; Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἄλμυροῦ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων οἱ μεταμφιεζόμενοι (*καλιτιράδες*) ὑποκρίνονται τὰ πρόσωπα μιμικοῦ δράματος: *νύφη*, *γαμπρός*, *πεθερά*, *ἀράπης*, *γιατρός* (βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ, Ε. 225 κέ.).

7. Πυραὶ τῶν Θεοφανείων. Πότε τὰς ἀνάπτουν καὶ πῶς τὰς δικαιολογοῦν; Π.χ. εἰς Ἄνακοῦ Καππαδοκίας τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «τὰ παιδιὰ γυρίζουν τὰ σπίτια φωνάζοντας; «*Σιγίρια σιγίρια* (φρύγανα) *ἀδιά τὴν καλόγρια*». Ἄφοῦ μαζέψουν ἀρκετά, τὰ φέρουν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, ὅπου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν μαζεύεται ὁ κόσμος καὶ βάζουν φωτιά εἰς τὸν σωρόν: καίουν τὸν Σιφῶτ' (δαίμονα). Ἄλλοτε μάλιστα ἔκλειναν σὲ πῆλινον ἀγγεῖον μία γάτα, γιὰ νὰ παραστήσουν τὸν Σιφῶτ'».

8. Ὁ μέγας ἀγιασμός καὶ ἡ κατάδυσις τοῦ σταυροῦ. Ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὰς τελετὰς ταύτας.

(α) Πλειοδοτικὴ δημοπρασία διὰ τὴν ἐκχώρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὸν Σταυρόν ἢ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως. Τρόπος προκηρῦξεως: Ποιὸς θ' ἀξιωθῆ νὰ ὑψώσῃ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν! Διαγωνισμός. Ἄλλαι προκηρῦξεις: «*Σὲ τίνος ἄλωνι θὰ γίνῃ ὁ μέγας ὁ ἀγιασμός*» (Ἄνασέλτισα). «*Ποῖος θὰ πάρῃ σπῖτι τοῦ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως*» (Βέντζια) κλπ.

(β) Ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, εἰς δεξαμενὴν κλπ. *Πομπή* μὲ τὰ ἐξαπτέρυγα. *Πλύσις εἰκόνων*, γεωργικῶν ἐργαλείων

κτλ. εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸν ποταμόν. Οἱ «βουτηχτᾶδες», καὶ τὰ δικαιώματά των ἢ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ κλπ. Παραδείγματα :

Εἰς τὴν Πλάκαν τῆς Λήμνου «τ' Ἀλόφωτα οἱ γυναῖκες παίρνουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά καὶ μετὰ πᾶνε ὀτὴ θάλασσα. Καὶ ὅταν ρίξῃ ὁ παπᾶς τὸ Σταυρό, κολυμποῦν οἱ ἀθρῶποι νὰ τὸν πιάσουν καὶ ἀναμεταξὺ οἱ γυναῖκες, ὅσο νὰ πιάσουν τὸ Σταυρὸ ἀπὸ τὴ θάλασσα, παίρνουν μὲ μιὰ κρατοῦνα (νερο-κολόκυνθο) νερὸ ἀπὸ 40 κύματα καὶ ἔπειτα βουτοῦν βαμπάκι μέσα στὸ νερὸ καὶ πλένουν τὶς εἰκόνες· δὲ λαλᾶνε (ἀναλο νερό). Ὑστερα τὸ νερὸ ἐκεῖνο τὸ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησιά καὶ τὸ χύνουν σὲ μέρος ποῦ δὲν πατιέται».

Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες κατέβαζαν τῶν Φώτων τὰ εἰκονίσματα κατέβαζαν καὶ ἑνὶ καὶ τσάπα, ὅποιος τί ἐπάγγελμα εἶχε καὶ τὰ πλέναν στὸ γιολό, τ' ἀρμυρὸ νερό. Ἁγιασμός γέν'ταν ἢ θάλασσα. Ἐπαιρναν καὶ νερό, γιὰ νὰ ρίξ'νε μὲς' στὸ σπῖτ'. Φωτίσκαν τὰ νερά, ἔλεγαμ', δὲν ἔχ' ζούδια ποτιώρα!»

(γ) Πυροβολισμοί, ἀπόλυσις περιστερωῶν.

(δ) Περιφορὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωριὸν καὶ τοὺς ἀγρούς ἢ περὶ τὴν ἐκκλησίαν. Παράθεσις τροφῶν, καρπῶν καὶ ἁγιασμός αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ διανομὴ αὐτῶν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα ἢ κατ' οἶκον. Κοινὴ ἐστίασις.

Παραδείγματα : Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δ. Μακεδονίας «τὴν ὥρα ποῦ λειτουργεῖ ὁ παπᾶς, τὰ παλληκάρια τοῦ χωριοῦ μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ των τὸ καθένα στὸ χέρι, γυρίζουν ὅλα τὰ ἐξωκκλήσια ἢ εἰκονοστάσια, ποῦ εἶναι ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, φωνάζοντας διαρκῶς : «Κύργε ἐλέησο!», κάμνοντες ἔτσι τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ. Γυρίζουν ἔπειτα μπροστὰ στὴν κεντρικὴ ἐκκλησιά καὶ βάζουν τὶς εἰκόνες μὲ τὴ σειρὰ στὸ νάρθηκα, ἐνῶ οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ, φορτωμένες μὲ τὰ φτσέλια (μικροβυτία, μπουῦκλες), γεμᾶτα νερό, μὲ ἓνα πιάτο στὸ χέρι, γεμᾶτο μὲ ἄλας καὶ μιὰ κουλλούρα ἀπὸ σταρίσιο ἀλεύρι ἔχοντας ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ μιὰν ἁγιαστούρα, καμωμένη ἀπὸ στάχνα σίκαλης, στολισμένα μὲ βασιλικὸ καὶ χρωματιστὲς κλωστής, πηγαίνουν καὶ ἀφήνουν τὸ φορτίο τους μπροστὰ στὶς εἰκόνες των ἢ κάθε μιὰ. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά καὶ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ὄλη πομπὴ καὶ κάνουν τὸ μεγάλο ἁγιασμό. Μετὰ τὸν ἁγιασμό οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ ἀρπάζουν στὰ χέρια τοὺς τυχόν νιόπαντροὺς καὶ πᾶν νὰ τοὺς βουτηξοῦν στὸ κρύο νερὸ τῆς λεκάνης τῆς βρύσης καὶ μόνο τότε τοὺς ἀφήνουν, ὅταν τοὺς ὑποσχεθοῦν νερὸ γλέντι. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα περνοῦν μπροστὰ στὴν ἐκκλησιά τὰ βόδια, ὀδηγούμενα ἀπὸ τοὺς νοικοκυραῖους καὶ τὰ φωτίζει ὁ παπᾶς. Ἐπειτα βγαίνει στὴ δημοπρασία ἢ εἰκόνα τῆς βαπτίσεως : ἐκεῖνος ποῦ θὰ προσφέρει περισσότερα στὴν ἐκκλησιά τὴν παίρνει στὸ σπίτι του καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψη καὶ τὶς εὐχὲς ὄλων τῶν κατοίκων. Τὶς φωτισμένες κουλλούρες τὶς δίνουν στὰ βόδια τους, τὸ φωτισμένο ἄλας τὸ μοιράζουν σὲ ὅλα τὰ ζῶα τους καὶ μὲ

τὴν στάχνη ἁγιαστοῦρα καὶ τὸν ἁγιασμό τῆς φρσέλας ραντίζου'ν ὄλα τὰ σπαρμένα χωράφια» (Κ. Τσιούμης, ἐφημ. «Βόρειος Ἑλλάς», Κοζάνη 23 Ἰαν. 1938).

Εἰς τὴν Αἴνον «μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὸν γῦρον τοῦ χωρίου ὄλοι οἱ χωρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἴστανται κατὰ σειρὰν εἰς τὰ στασίδια· ἐκεῖ τοὺς διανέμεται ἀνὰ ἓν μικρὸν κολλύριον καὶ τεμάχια κρέατος ξεροψημένου ὑπὸ τοῦ «νοννοῦ» τοῦ παρελθόντος ἔτους. Εἰς ἓν τῶν κολλυρίων ὑπάρχει μικρὸς ἀργυροῦς σταυρός, ὃ δὲ ἀνευρίσκων αὐτὸν χωρικός ὀνομάζεται νουνὸς καὶ ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάσῃ τὰ κολλύρια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ νὰ θυσιάσῃ βουὴν ἢ δάμαλιν καὶ νὰ φιλεύσῃ ὄλους τοὺς χωρικούς».

Εἰς τὰ Νένητα Χίου «ὁ ἱερεὺς ἐκάστης ἐνορίας μετὰ τὸν ἁγιασμόν παρέθετε ἐν τῷ ναῷ ψωμί, τυρὸν καὶ κρασί καὶ ἔδιδεν ἀπὸ ἓν τεμάχιον εἰς ἕκαστον τῶν ἐκκλησιαζομένων». Εἰς τὴν Σινώπην αἱ γυναῖκες κατὰ τὸν ἑσπερινὸν διανέμουν σῦκα, μήλα καὶ ροδάκινα. Ποία ἢ συνήθεια ἄλλοῦ;

(ε) Ἐμβάπτισις τοῦ παπαῦ ἢ τῶν νεοσύμφων, ὡς καὶ ἀσθενῶν πασχόντων ἐκ ρίγους, εἰς ποταμὸν ἢ ἄλλα ὕδατα καὶ αἱ συναφεῖς πράξεις. Π.χ. εἰς τὸ Σιναπλὶ «ἅμα τελείωνεν ὁ ἁγιασμός, κάθε χριστιανὸς τῆς συνοικίας πῆγαινε στοῦ παπαῦ του τὸ σπῖτ' καὶ ἔβαναν τὸν παπαῦ πάν' σ' ἀμάξ' καὶ τὸν πῆγαιναν σὲ βρῦσ' ὄξω ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸν λούσουν. Ἦταν γιὰ ντὴ γειὰ καὶ τὸ μπερεκέτ' σημεῖον ποὺ βαφτίστηκεν ὁ Χριστὸς καὶ ἔλουγαν τὸν παπαῦ. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς φορεῖται ἕνα ράσο τοῦ παπαῦ παλιό, γέρονταν ψευτοπαπᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τρανοῦσαν τ' ἀμάξ' μοναχοὶ τους καὶ τὸν πῆγαιναν σὲ μακρινὴ βρῦση, ἀπὸ χιλιόμετρο' περισσότερο καὶ τὸν ἔβρεχαν, τὸν ἔλουγαν· τοῦ ἔρριχναν ἕνα δυὸ κακάβια νερὸ στὸ κεφάλ' καὶ ὅταν τὸν γύριζαν, τοὺς ἔκανε τραπέζ' ὁ παπαῦς καὶ τοὺς μεθοῦσε καὶ χόρευαν». Πρβλ. τὰ βρεξούδια ἐν Σκοπέλῳ καὶ Πέτρῳ (Θράκ.) ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. Η, 149.

Εἰς τὴν Σινώπην τὴν ὥρα ποὺ ἔρριχτεν ὁ παπαῦς τὸ Σταυρὸ «ὄσοι εἶχαν ψῦχος (=ρίγη πυρετοῦ) ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ περνοῦσαν ἐφτὰ κύματα ἀποπάνω τους καὶ γίνονταν καλά. Ὅσοι δὲν ἦσαντε ἐκεῖ, ἔστελναν τὸν κουβᾶ τους καὶ τοὺς ἔβαζαν ἐφτὰ κύματα· τὰ πῆγαιναν στὸ σπῖτι κ' ἔλουζαν τὸν ἄρρωστο».

9. Τὰ φωτίκια ἢ φωτοκερία, δῶρα τοῦ νουνοῦ πρὸς τὸν βαπτιστικόν. Π.χ. εἰς τὸ Τσακήλι τῆς Θράκης ὁ νουνὸς ἐτοιμάζει φωτίκι: δένει σ' ἕνα σπάγγο ἕνα τσάκνο, ὕσταρα περνάει ἕνα σῦκο, ἕνα πορτοκάλ', ἕνα σεκὲρ (ζαχαρωτό), ἕνα μῆλο, ἕνα σῦκο ἕνα πορτοκάλ', ἕνα σεκὲρ καὶ πάλε τὰ ἴδια μὲ τν ἀράδα, ἴσαμε π' νὰ γιομίσ' ἢ ἀρμαδιά. Ἀπάν' δέν' κ' ἕνα κερὶ καὶ τὰ σιέλν' σ' ἀδεξίμ' τ'. Ὅσο μεγάλο εἶναι τὸ φωτίκ', τόσο θὰ μεγαλώσ' καὶ τ' ἀδεξίμ'». Πότε ἀνάβουν τὸ κερὶ;

10. Χρῆσις τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ: ραντισμὸς σπιτιοῦ, βαρελιῶν, ἀγρῶν

ἀμπέλων, κτηνῶν κλπ. Ἐνοσίχθων κλασμάτων, ἀσήμωμα βαρελιῶν κλπ. Π.χ. οἱ ζευγάδες τῆς Καρπάθου ἀγιάζουν τὰ βόδια μὲ τὸν ἀγιασμό καὶ λέγουν: «Ἁγιασμός, φωτισμός, / Φῶτα τσαὶ καλὸς τσαιρός». Ἐπίσης ρίχνουν λίγο ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀγιασμό στ' ἀπανωπίθια (πιθάκια) τοῦ κρασιοῦ στοῦ ἀμπελοσπιτο καὶ λέγουν τὰ ἴδια. Εἰς τὴν Φθιώτιδα παίρνουν ἀγίασμα ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀγιασμό, ρίχνουν μέσα καὶ στάχτη ἀπὸ τὴ βραδεῖα τῶν Χριστουγέννων, ποὺ εἶναι ἀκατούρηγη ἀπὸ τὰ Καλλικατζούρια καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τους καὶ λένε: *Φεύγα, κάλαβρε, ἀπ' τ' ἀμπέλια ἔχω παγανήσια στάχτη καὶ μεγάλον ἀγιασμό*. Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ ἄνοιγμα τῶν κρασιῶν γίνεται τῷ Φωτῶνε ποὺ ἀγιάζονται πάνε στὰ βαρέλια, τοὺς ρίχνουνε ἀγιασμό κ' ὕστερα τ' ἀνοίγουνε. Μαζεύονται οὔλοι οἱ συγγενεῖς, γαμπροί, ξαδέφρια καὶ ἀσημώνουνε τὸ βαρέλι ποὺ θ' ἀνοίξουν. Πρῶτος τὸ ἀσημώνει ὁ νοικοκύρης, παίρνει ἓνα δεκάρικο ἢ εἰκοσάρι καὶ μὲ μαστίχι τὸ κολλάει ἀπάνω στοῦ βαρέλι. Ὑστερα τὸ ἀσημώνουνε οὔλοι οἱ δικοί. Ὁ νοικοκύρης θὰ τοὺς βγάλῃ ἓνα μεζέ, καὶ πίνουνε καὶ γλεντᾶνε».

11. Ἄλλα ἔθιμα μετὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν ὑδάτων:

(α) Σταύρωμα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ κηρία τῶν Φώτων. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «σταυρώνουν τὸ σπίτι, κολλοῦν δηλ. τέσσερα κερὰ στοὺς τέσσερεις τοίχους τοῦ δωματίου, γὰρ νὰ φύγουν οἱ ἔξω ἀπ' ἐδῶ».

(β) Ἀγῶνες δρόμου ἢ πάλης. Π.χ. εἰς τὴν Σωζόπολιν μετὰ τὸ ρίξιμο τοῦ Σταυροῦ στὴ θάλασσα τῆς Ἀχτῆς ἐσυνθηθίζετο ἡ ἵπποδρομία μέχρι τῆς πλατείας.

(γ) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο νερό). Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὸ νερὸ τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων, ποὺ θὰ βρεθῇ στὰ ἀγγεῖα τοῦ σπιτιοῦ, τὸ πρῶτὸ τοῦ Ἁγίου Γιαννίου πρέπει νὰ χυθῇ καὶ νὰ πάρουν νύχτα καινούργιο νερὸ ἀπὸ τὶς πηγές. Θεωρεῖται ἀγιασμένο καὶ δὲν κάνει νὰ τὸ πιοῦν».

(δ) Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἐπίτευξιν γάμου, τὸ κλώσσημα τῶν ὄρνιθων κττ. (Ὁ βασιλικὸς τοῦ παπᾶ, γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ κττ.). Π.χ. εἰς τὴν Σμύρνην «τὸ κορίτσι ποὺ θέλει νὰ παντρευθῇ μέσα στοῦ χρόνου, φυτεύει ἓνα βασιλικὸ τὸ Μάη καὶ φροντίζει νὰ τὸν διατηρήσῃ ὡς τὰ Φῶτα, ποὺ ἔρχονται οἱ παπᾶδες καὶ ἀγιάζουν. Τότε κόβει μιὰ φούντα ἀπὸ τὸ βασιλικὸ τῆς, τὴ δίδει στὸν παπᾶ καὶ παίρνει αὐτὴν ποὺ κρατᾶει αὐτὸς καὶ τὴ φυλάει στὰ εἰκονίσματα. Ἄν τὸ καταφέρῃ, θὰ παντρευθῇ ἐκεῖνο τὸ χρόνο». Εἰς τοὺς Γαλανᾶδες τῆς Νάξου «τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἡ νοικοκυρὰ κάθε σπιτιοῦ, ποὺ ἐπισκέπτεται ὁ παπᾶς, παίρνει ὀλίγον γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκι τοῦ παπᾶ, διὰ νὰ κλωσῆσουν οἱ ὄρνιθές τῆς. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν βάζει καὶ κἀθετα κομμάτι».

12. Δοξασαῖαι ὅτι τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «ἀνοίγουν» οἱ οὐρανοὶ καὶ

διεζητήσης γίνεται», ότι «ἡ θάλασσα γίνεται γλυκεῖα καὶ πίνεται», ότι «τῶν Φώτων βαπτίζονται οἱ ἀνέμοι καὶ ὅποιοι ἀνεμοὶ τύχη νὰ φυσᾶν τότε, ἡμερώνει κατόπι» ἢ «αὐτὸς θὰ φυσᾶν ὅλο τὸ χρόνο», ότι «ὁ καιρὸς ἀλλάζει τὴν στιγμή πού πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα», ότι «τὰ βόδια μιλοῦν στὸ στάβλο» κλπ. Προβλ. τὴν παροιμίαν: «Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ στεγνὰ καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες».

Σχετικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Σηλυβρίαν «τὰ κορίτσια ἀγρυπνοῦν πέραξ μιᾶς γλάστρας βασιλικοῦ, ὅστις, ὅτε ἀνοίγονται τὰ οὐράνια, (περὶ τὴν πρωΐαν), ἀνθεῖ...».

13. Ἄλλαι προλήψεις. Π.χ. «ἀπὸ τὸ ἄλλο πρωῖ, ἀνημερὶς τοῦ Φωτοῦ, πού πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα, ἀρχίζουνε καὶ πιάνουνε καὶ τὰ ὄνειρα, τὰ ὅποια δὲν πιανόντουσαν σὶς ἡμέρες τοῦ Δωδεκαημέρου, ἐπειδὴ τὰ μεπερθεύανε οἱ πονηροὶ Καλλικάντζαροι» (᾽Υδρα).

14. Ναυτικαὶ συνήθειαι. Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι μὲ τὴν ἐρμηνείαν των. Π.χ. «Τοῦ Σταυροῦ δέσε, τοῦ Σταυροῦ λύσε», δηλοῦσα τὸν χρόνον διακοπῆς καὶ ἐνάργεως τῶν θαλασσίων ταξιδίων (14 Σεπτεμβρίου—6 Ἰανουαρίου).

γ) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀπόκρεων.

1. Συναξὶς Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (7 Ἰανουαρίου).

1. Διανομὴ τεμαχίων πίττας εἰς τὸν νάφθηκα τῆς ἐκκλησίας (κατὰ ἄτομα ἢ κατὰ οἰκίας;) Ποῖος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κατασκευάσῃ τὴν πίτταν;

2. Πανήγυρις καὶ θυσία βοός. Κοινὴ ἐστίασις τῶν ἐορταστῶν. Π.χ. εἰς τὸ Βάρος Λήμνου «τὸ Ἄη Γιαννιοῦ τὸ ταχεῖα ἔσφαζαν ἕνα μπαλιό (=παλιό-βοῖδο), τὸ μαγερεῦαν καὶ τὸ τρώγαν ὅλ' οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, μέσ' σὶ ἄλάνι» (πλατεῖα). Πῶ ἄλλοῦ συνήθιζεται τοῦτο;

3. Ἐμβάπτισις (ἰδίᾳ τῶν νεονύμφων) εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν. Π.χ. εἰς τὴν Ἀγχιάλον «τὸ Ἄη Γιαννιοῦ ὅσοι ἦδασ' νιόπαντροι, χρόνος μὴ μεπεράσ' ἀπὸ πάνω δους, ἦδασ' ὑποχρεωμέν', τοὺς ἔπαιρναν μὲ τὰ ὄργανα, τοὺς πῆγαιναν στὸ γυαλὸ καὶ τοὺς πέταγαν στὴ θάλασσα. Ἐπρεπε νὰ βραχῆ ὀλόκληρος. Περγούσανε μὲ τὰ σπῖτια δους κατόπ' καὶ ἄδον ἀφήγανε τὸν καθένα στὸ σπῖτ'. Φιλοῦσε τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς καὶ τοῦ πεθεροῦ του εἴτε τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας του καὶ δὲ φκιούντασ' : «Χρόνια πολλὰ, νά'ναι γερός». Ὅταν βρέξουνε τὸν ἄδρα, παίρνουν μὰ κανάτα νερὸ μὲ δὴ θάλασσα καὶ βρέχουνε δὴ γεναῖκα». «Νὰ ζῆστε, ἔτη πολλὰ καὶ νὰ σᾶς δώκ' ὁ Θεὸς παιδιά». Ἦταν γιὰ γερωσύν'».

4. Ἄγερμοὶ ἀνδρῶν. Π.χ. εἰς τὰ Λακκοβίκια τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου «ὁμὰς ἀνδρῶν ἐνδύεται παλιόρρουχα, κρεμᾶ κώδωνας καὶ πᾶν ἄλλο δυνάμενον νὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς λοιποὺς, ἀνθρώπους καὶ περιέρεχται ἄνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ οἰκίας, ὁπόθεν λαμβάνει χρήματα (παμπόγεροι)». (Γουσίον, Παγγαῖον, σ. 40).

5. Θρονισμὸς (ἄξιωμα). Π.χ. εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ παπῶς ποὺ πήγαινε νὰ εὐχηθῆ στὰ σπίτια, ὅπου ὑπῆρχε παιδί ἀγόρι, τὸ σήκωνε μὲ τὰ χέρια του καὶ ἔλεγε: «ἄξιος, ἄξιος!» δηλ. νὰ γίνῃς ἄξιος, ὅπως ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ποὺ ἀξιώθηκε νὰ βαπτίσῃ τὸ Χριστό. Ἄλλου τὸ ἄξιωμα τὸ κάμνονν παιδιά, ποὺ γυρίζουν στὰ σπίτια μ' ἓνα σκαμνί. (Λαογραφ. Β' 417, 18).

6. Συμπόσιον καὶ διασκεδάσεις παιδιῶν. Π.χ. εἰς τὸ χωρίον Κρεμιστὴ τῆς Ρόδου «τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ τὸ βράδυ μαζεύονται, σὲ διάφορα σπίτια χωριστὰ ἢ ἀγόρια καὶ χωριστὰ τὰ κορίτσια καὶ κάμνονν τὸ ρουφενέ ἀγοράζονν μὲ ἔρανο μεξέδες, κρασί καὶ διασκεδάζονν ὅλη τὴ νύχτα ἐκεῖνη τρώγοντας καὶ πίνοντας. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μπῆ κανένας μεγάλος σὲ ὅποιον σπίτι γίνεται ὁ ρουφενές». Χοροὶ καὶ τραγούδια. Ποῦ ἄλλου ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο;

2. Τῆς ἁγίας Δομνῆς (8 Ἰανουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: ἡ μέρα τῆς μαμμῆς, τῆς μπάμπως ἢ μέρα, τὸ μπάμπου γκιουνού.

2. Ἑορτὴ καὶ συμπόσιον γυναικῶν. Ποῖαι γυναῖκες συμμετέχουν εἰς τὴν ἑορτὴν καὶ διὰ ποῖον σκοπόν; (Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβριάν «κάθε γυναῖκα ποὺ τεκνώνει... τοῦχαν σὲ καλό, γιὰ ν' ἀποχτοῦν παιδιά»). Ἐπίσκεψις καὶ δῶρα εἰς τὴν μαμμὴν (σαποῦνι, μαντήλα, φαγητά, ρακὶ κλπ.). Νίψις τῶν χειρῶν τῆς μαμμῆς, παρασκευὴ φαλλοῦ καὶ συμβολικαὶ πράξεις: «ἔκαμναν ἕ ἀστεῖα μὲ κἀνα λουκάνικο κεῖνο τὸ λουκάνικο τὸ ἐκλαιγαν, τὸ φιλοῦσαν»). Στολισμὸς καὶ καμάρωμα τῆς μαμμῆς (λουλουδία χρυσομέννα, πλεξάνες κρομμυδιῶν, σκόρδων ἢ ὄρμαθοὶ μὲ σῦκα, σταφίδες, χαρούπια ἀντὶ περιδεραίου, ἓνα κρομμύδι ἀντὶ ὥρολογίου κλπ.).

Ἐξοδος τῆς μαμμῆς ἐστολισμένης ὡς νύμφης ἐν πομπῇ ἐφ' ἀμάξης κατὰ βρεγμα αὐτῆς εἰς τὴν βρύσιν κλπ. Τραγούδια «καλὰ καὶ ἀχαμνά», μεταμφιέσεις, χοροί, ἀστεῖσμοι (π.χ. τὸ τρίκωλο). Ἀποκλεισμὸς τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς οἰκίας.

3. Πότε ἄλλοτε συνηθίζεται παρομοία ἑορτὴ; (Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ τὴν Πρωτομαγιά).

Ἐκτενὴ περιγραφὴν τοῦ ἔθιμου βλ. ἐν Ἀρχεῖῳ Θερακ. Θεσ. Γ' 196 κ.ε.

3. Τὰ Ἀντίφωτα (14 Ἰανουαρίου).

Ποῖαι δοξασαίαι καὶ συνήθειαι σχετίζονται μὲ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. οἱ γεωργοὶ δὲν καματεῦουν. Πρὸβλ. *Τὰ Φῶτα ἔκαψε τὸ ζευγάρι, τ' Ἀντίφωτα καὶ τὸ ζευγολάτη* (Γύθειον).

4. Τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου).

Τιμωρία τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἀργίαν. Πρὸβλ. τὴν κατάραν: «ποὺ νὰ σ κάμη τ' Ἀγιαντωνιοῦ τὸ χαλάζι» καὶ τὴν παρουσίαν «*Κάλλια τ' Ἀγιαντωνιοῦ φωτιά, παρὰ τ' ἀγάπης κρίση*».

Θεραπεία τῶν δαιμονιώντων δι' αὐστηρᾶς 40ήμερου νηστείας καὶ διὰ προσδέσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἱερῶν ἀλύσεων ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου (Βέροια).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰανουαρίου).

1. Θυσία δημοτελῆς βοδὸς ἢ προβάτων καὶ σκοπός, δι' ἣν αὕτη γίνεται. Θυσίαι οἰκογενειακαὶ πετεινῶν «διὰ τὴν υγείαν των». Π.χ. εἰς τὸ Καβατζίκι τῆς Αἴνου «*τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς κάθε σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σφάζουν ἀπὸ ἓνα πετεινὸν διὰ τὴν υγείαν τους*».

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «*τ' Ἅγιο Θανασοῦ τό 'χουνε σὲ κακὸ νὰ κάνουνε ἀρχή. Οἱ γυναῖκες δὲ ζυμώνουνε, δὲν πλένουνε λένε εἶναι τῆς Ἀσπρης*».

6. Τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (20 Ἰανουαρίου).

1. Παρασκευὴ πιτῶν καὶ διανομὴ τεμαχίων εἰς ἄρρενα παιδιά ὑπὸ γυναικῶν μετὰ τὴν λειτουργίαν, διὰ ν' ἀποκτήσουν καὶ αὐταὶ ἀγόρια (Λαογρ. 5', 172). Πρὸβλ. «*Τ' Ἅγιο Θυμιῶ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω*».

2. Μαντικαὶ συνήθειαι: «*Τ' Ἅγιο Θυμιῶ κολλᾶνε κερδιὰ στὸ καντήλι ἢ στὸ τζάκι κοντά, ὅσα παιδιά ἔχεις. Τὰ κολλᾶς μονότερα καὶ ὅποιο σωθῆ μ'προστά, θὰ πεθάνη πρῶτος*» (Ἁγ. Ἄννα Εὐβοίας).

7. Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου).

Ἄνομα τῆς ἑορτῆς: *Τῶν Γεραρχόντων* (Μανιάκι), *τῶν Τριανταρχόντων* (Αἰτωλία). Ποῖοι ἑορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. ὁ Ἀρχοντῆς κ' ἢ Ἀρκοδοῦ ἐν Θράκη.

Τὰ Συμβόγια (1-3 Φεβρουαρίου).

Κοινὸν ὄνομα τῶν τριῶν ἑορτῶν τῆς α' ἑβδομάδος τοῦ Φεβρουαρίου.

8. Τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ τῶν ἀμπέλων καὶ προστατῆς τῶν ἀγρῶν. Παράστασις αὐτοῦ ἐν εἰκόνι (μὲ κλαδευτήρι): «*στο κόλλυβο πάν' ζωγραφισμένος ὁ ἅγιος Τρύφος μὲ τὸ σταφύλ'*» (Ἄγγιλιος). Κατὰ ποίων ζώων ἔχει ἐξουσίαν; (κατὰ ποντικῶν καὶ κάμπης).

2. Τέλεσις ἁγιασμοῦ καὶ ἀρτοκλασίας μετὰ κολλύβων ὑπὸ τῶν κηπουρῶν, ράντισις ἀμπέλων καὶ κήπων. Διατι ἀπὸ τὸν ἁγιασμὸν τοῦ ἁγίου Τρύφωνος δὲν πίνουν οὔτε τὸν παίρνουν μέσα εἰς τὸ σπῆτι; Εἰς τὰς Μέτρας κάθε χωρικός ἐρράντιζε μὲ τὸν ἁγιασμὸν τὸν κῆπον του, χωρὶς νὰ πατήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Διατί;

3. Ἀπαγόρευσις ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, τιμωρία τῶν παραβατῶν.

4. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. ἐν Ἡλείῳ κáμουν κολλοῦρες καὶ τὶς κυλοῦν εἰς τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια καὶ τοὺς κήπους τραγουδῶντας: *Τρύφωνα πολύνκαρπε, / ἔλα δῶ σ' ἀμπέλι μου / καὶ στο χωραφάκι μου, / νὰ φῶμε καὶ νὰ πιοῦμε.* Ἐν Στενημάχῳ ἔσφαζαν βόδι (κοιρμπάνι), γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ἅγιο, καὶ ἐμοίραζαν τεμάχια εἰς τοὺς κατοίκους, μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐγίνετο ἀγὼν πάλης ἐν τῇ πλατεία. «Παλεύουν δυὸ ἀντρειωμένοι κι ὁποῖος νικήσῃ παίρνει βραβεῖο ἕνα ἀρνί». Ἐν Δρυμῶ Μακεδονίας συγγρόνως μὲ τὸ ράντισμα παραχῶνουν καὶ τὸ «κλικούδ' τ' καλλκάτζαρον», (ποῦ θυμιάζεται Χριστοῦγεννα, Ἁγία Βασίλη καὶ Φῶτα) καὶ τὸ κόκκινον αὐγὸ τῆς Μεγ. Πέμπτης: τὰ κόβουν μικρὰ μικρὰ κομματάκια καὶ τὰ θάβουν στ' ἀμπέλια καὶ στὰ γεννήματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλοῦ;

9. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τῆς Ἀποπαντῆς (Κάρπαθος), ἁγία Πακονή, ἁγία Πακοῦ = «ἡ ἁγία ποῦ ἀκούει» (Πάρος), ἡ Φλεβαρανὴ (Κύμη), Παναγία ἡ Μυλιαροῦσα ἐξήγησις: «οἱ μύλοι ἀργοῦν, καὶ νὰ τοὺς βάλῃς μπροστά, σταματοῦν καὶ δὲν ἀλέθουν» (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ἀργία γεωργῶν: τὴν φυλᾶνε γιὰ τὸ χαλάζι (Αἰτωλία).

3. Προβλέψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «*Ὅ,τι καιρὸ κáνη τῆς Ὑπαπαντῆς, θὰ κáνη σαράντα μέρες ὕστερα*» (Αἰτωλία) ἢ «*ὄλον τὸν Φεβρουάριον*» (Μέτραι Θράκης). Ἄλλ' εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «*ὄντὸν εἶναι καλὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς, ἔχει πολὺν χειμῶνα πίσω*».

4. Λαμπαδηφορία.

10. Τοῦ ἁγίου Συμεῶν (3 Φεβρουαρίου).

Ὄνομα: Τ' ἅγιο - Συμοῦ ἢ Συμιοῦ.

Ἀπαγόρευσις πάσης ἐργασίας εἰς τὰς ἐγκύους. Προφυλάξεις καὶ ἐνέργειαι διὰ «*νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδί σημειωμένο*». Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «*οἱ ἔγκυες γυναῖκες τὸ*

βράδυ, πὸν θὰ πέσουν νὰ κοιμηθοῦνε τὴν ἡμέρα κείνη, πρέπει νὰ βγάλουν τὰ ροῦχα ἀνάποδα καὶ νὰ περάσουν ὕστερα τὰ χέρια τους στὶς πλάτες ἢ στὰ μεριά τους, ὥστε καὶ ἂν βγῆ τίποτε, νὰ βγῆ πίσω καὶ νὰ μὴ φαίνεται».

Ἄλλαι ἀπαγορεύσεις: π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα Μεσημβρίας «τὸ Ἄη Συμιοῦ δὲν κόφτουμε μὲ τὸ μαχαίρ' τίποτε, οὔτε ψαλίδ' ἀνοίγουμε, οὔτε ξύλα κόφτουμε μὲ τὴν τσεκούρα γιὰ τὰ σημεῖα, καμιά ἔγκυα πού'ναι νὰ μὴν πάθ' τὸ παιδί τίποτε».

11. Τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος (10 Φεβρουαρίου).

1. Κατὰ ποίων ἀσθενειῶν θεωρεῖται ὁ ἅγιος Χαράλαμπος προστάτης; Παράστασις τοῦ Ἁγίου εἰς εἰκόνας. Διηγήσεις περὶ αὐτοῦ.

2. Παρασκευὴ μονομερίτικου παννιοῦ ὑπὸ γυναικῶν καὶ κορασιῶν καὶ ἀφιέρωσις αὐτοῦ «σὰν ποδιά» εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. (Τὸ ποκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος, Λαογραφ. Ζ' 503). Γίνεται τοῦτο κατ' ἔτος ἢ κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη; Ἀπὸ ποίαν ἀφορμὴν καθιερώθη τὸ ἔθιμον αὐτό; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ μονομερίτικου παννιοῦ;

3. Ποῖοι κατ' ἔξοχὴν ἀργοῦν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου; π.χ. εἰς τὸ Καινούργιο Χωριὸ τῆς Πυλίας «τὸν Ἅγιο Χαράλαμπο τότε φυλᾶνε οἱ τσοπάνηδες γιὰ τὸ φίδι». Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὸν λειτουργᾷ ὁποῖος τὰ ζῶα του δὲν πηγαίνουν καλὰ καὶ τάσσεται νὰ τοῦ τὰ θεραπεύσῃ». Εἰς τί κυρίως σύγκειται τὸ τάμα;

4. Πανηγυρις καὶ θυσία ταύρου δημοτελής. Ἐνα ἀξιολογώτατον παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν τῆς Λέσβου «γιορτάζουν τὸν ἅη Χαράλαμπε, πὸν βρίσκεται τρεῖς ὄρες πέρα ἀπ' τὸ χωριό, σ' ἓνα βουνὸ πὸν λέγεται Ταῦρος. Τὸ πανηγύρι αὐτὸ γίνεται κάθε χρόνο μετὰ τὸ Πάσχα, ὅταν βγαίνει ὁ Μάιος ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου. Τὸ σωματεῖο (δὲν καθορίζεται ποῖον) δρίζει τὴ μέρα καὶ ὁ κόσμος ἐτοιμάζεται... Εἶναι γιορτὴ ἀγροτικὴ καὶ ἔχει σχέση μετὰ τὰ ζῶα. Ὁ κάθε χωρικός πὸν ἔχει φοράδα τάξει στὸν Ἅγιο· πάει νὰ γεννήσῃ ἢ φοράδα του καὶ θὰ κἀνὴ τὸ κουρμπάνι (δηλ. θὰ μετάσχῃ εἰς τὴν θυσίαν καὶ τάξει νὰ σφάξῃ αὐτὸς τὸ βόδι). Γιὰ νὰ γίνῃ ἢ γιορτὴ πρέπει πρῶτα νὰ βρεθῆ τὸ κουρμπάνι, τὸ βόδι δηλ. πὸν πρέπει νὰ θυσιαστῆ. Ὅλη ἢ γιορτὴ εἶναι τὸ θυσίασμα αὐτό. Τὸ πανηγύρι ἀρχίζει Παρασκευὴ πρῶτ' καὶ τελειώνει τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ. Τὸ πρῶτ' τῆς Παρασκευῆς κατεβάζουν τὸν ταῦρο στὴν ἐκκλησία, ὅπου τὸν στολίζουν μ' ἓνα στεφάνι στὸ λαιμὸ ἀπὸ πολύχρωμα λουλούδια καὶ χρυσώνουν τὰ κέρατά του. Κατόπι τὸν παίρνουν οἱ Ἐπιτρόποι μετὰ τὴ μουσικὴ καὶ τὸν γυρίζουν μέσα στὸ χωριό. Ἀπὸ κάθε δρόμο καὶ στενὸ θὰ περάσουν τὸ βόδι. Ἡ μουσικὴ παίζει ἓνα σκοπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἰδικό, πὸν τὸν λένε γκιόρουγλου. Βγαίνουν οἱ γυναικοῦλες καὶ

οίχθουν πάνω στον ταύρο μεταξύ και πόσια, τραπεζομάντηλα και άλλα, κεντημένα απ' τα κορίτσια. Όλοι τρέχουν να ιδούν το βόδι. Με το ξγυρμα του ήλιου, κι αφού ο γύρος θά 'χη τελειώσει, καρβαλλαράιοι με σελωμένα αλογα, με μπρισκούλια και χαϊμαλιά, παίρνουν τον ταύρο, για να τον πᾶν στον Άγιο. Ἡ ἐκκλησία βρίσκεται μέσα στα πεύκα στην πλαγιά του βουνού (του Ταύρου). Ἀλλὰ δὲν σφάζεται ἀμέσως τὸ βόδι. Θὰ περιμένουν αὐτοὺς πὺν θὰ ἔλθουν τὸ Σαββάτο. Τὸ Σαββάτο τὸ βράδυ λοιπὸν μαζεύονται ὅλοι γύρω στὸ βόδι κι αφού ὁ παπᾶς τελειώσει τὴν εὐχή, ὁ Ἐπίτροπος σηκώνει τὸ μαχαίρι κι προσφέρει τὴν πρώτη τιμὴ, για να τὸ σφάξῃ. Τότε πολλοὶ πὺν τὸ ἔχουν τάμα βάζουν ἀπάνω δηλ. στὸ αἷμα ἢ στὸ μαχαίρι, τὸ ἀνεβάζουν, ὅπως λένε, κι σ' ὅποιον κατακρωθῆ, αὐτὸς τὸ σφάζει. Λένε ὅτι τότε γονατίζει τὸ ζῶο κι αὐτὸς τοῦ βάζει τὸ μαχαίρι στὸ λαιμό. Τότε περνοῦν ὅλοι ἀπὸ μπροστὰ κι βουτώντας τὸ δάχτυλο στὸ αἷμα πὺν τρέχει ἀχνίζοντας κάνουν ἕνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Εἶναι για τὸ καλό. Τότε ἀρχίζει τὸ γλέντι κι βαστᾶ ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωτὶ, αφού φᾶνε τὸ κεσέκι, τὸ κρέας τοῦ βοδιοῦ μαγειρεμένο με σᾶρι, ξεκινοῦν για τὸ χωριό. Ἐξω απ' τὸ χωριό, στὴν Καυκάρα, περιμένει ὁ κόσμος τὰ Χαρλαμέλλια, ὄσους δηλ. πῆγαν στὸν Ἅγιο Χαρλάμ. Οἱ ἀρχὲς κι ὁ δεσπότης μαζί. Ἀφου τρέξουν τὰ αλογα, ὁ δεσπότης στεφανώνει αὐτὸ πὺν νίκησε κι χαρίζει στὸ νικητὴ ἕνα ἀλέτρι ἢ ἕνα γέμι ἢ και σέλα κι πόσια ἀκόμα. Μετὰ ἔτσι ὅπως εἶναι καρβαλλάρηδες, ἢ κάθε παρέα με τὴ μουσική της κάνει τὸ γύρο στὸ χωριὸ για τὸ κέρασμα». (Ἀνακοίνωσις τοῦ φοιτητοῦ Παν. Φραγκέλλη).

12. Τοῦ ἁγίου Βλασίου (11 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ κι προστάτης κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ τοῦ λύκου κλπ. Δεισιδαιμονία: Π.χ. εἰς τὴν Πυλιάν «τὴ βαστᾶνε αὐτὴ τὴν ἡμέρα για τὸ τσακάλι κι για τὸ λύκο. Δὲν τυροκομᾶνε, δὲν κάνουνε δουλειὰ στὸ σπίτι τους. Ὅμοιος θέλει να δουλέψῃ παίρνει ἕνα σακκούλι κι νὰ βελόνα κι τὰ ράφει ἀπὸ πίσω του. Τόνε ρωτάει ὁ ἄλλος: — Τί ράφεις; — Ράφτω πέτρες κι ἀκόνα! κι τοῦ λύκου τὰ σαγόνια. Τὸ λέει τρεῖς φορὲς κι ἀπέκει πάει κι δουλεύει». Εἰς τὴν Αἰτωλιάν «τὴ φυλᾶνε οἱ γεωργοί, προπάντων δὲν φορτώνουν τὰ ζῶα, οὔτε κι οἱ γυναῖκες φορτώνονται πάνω τους ξύλα, γιατί αὐτὸς ὁ ἅγιος εἶναι μουσκαροπνίχτης, πνίγει δηλ. σὲ ποτάμια τὰ μουσκάρια τους, ἂν φορτωθοῦν (Λουκοπούλου, Γεωργικά 173).

2. Κοινὴ τράπεζα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Εἶδος φαγητῶν (χασούλ = φαγητὸν ἀπὸ σᾶρι κομμένο, μαγειρευμένο με μέλι κι βούτυρο ἐν Πόντῳ, κρέας προβάτων ἢ αἰγῶν, σφαζομένων εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀλλαχοῦ). Περιγράψατε τὸ ἔθιμον. Ἐν Κερκύρῳ διανέμεται εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους χειμωνικὸ (καρπούζι).

ΤΡΩΑΔΑ

ΥΠΟ

ΔΙΚΑΙΟΥ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ*

Ὁ μῦθος τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ὁ τόσον γνωστός, ὑπῆρξεν ἢ κατὰ προτίμησιν ὑπόθεσις καὶ τῶν μετὰ τὸν Ὅμηρον ποιητῶν. Ἡ παράδοσις ὅμως τοῦ γεγονότος τούτου διετηρήθη ζῶσα μετὰ ταῦτα, κατὰ δὲ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὁ «Πόλεμος τῆς Τρωάδος»¹⁾ ὑπῆρξε προσφιλὲς τῆς ποιήσεως θέμα.

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀρχαίου κόσμου διατηρεῖται ζῶσα εἰς τὰς σημερινὰς παραδόσεις καὶ «ὁ θεσπέσιος αὐτὸς πλοῦτος τῆς πνευματικῆς σφαίρας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀντλεῖ τὴν ὑπαρξίν του, κατὰ μέγα μέρος, ἀπὸ τὴν παρακαταθήκην τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος»²⁾.

Εἰς δημοτικὸν ἔσμα τῆς Μάνης (μοιρολόγι τῆς μάχης τοῦ Δηροῦ)³⁾ φέρονται οἱ στίχοι:

* Διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ χειρόγραφα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Αἱ παραπομπαὶ γίνονται διὰ μὲν τὰ πρῶτα μὲ τὴν βραχυγραφίαν ΙΛ, διὰ δὲ τὰ δευτέρα μὲ ΛΑ, ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς χειρογράφου, ἢ σελίς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συλλογέως, ὅταν τοῦτο εἶναι γνωστόν. Παραπομπαὶ εἰς χειρόγραφα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως δηλοῦνται διὰ τῶν γραμμάτων ΚΠ.

Τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Α. Μέγαν δι' ὀφισμένης ἐπὶ τοῦ θέματος ὑποδείξεις εὐχαριστῶ.

1) Δ. Μαυροφρύδου, Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήνησιν 1866 σ. 183-211. Κ. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, Ἐκδ. Μαρσαλῆ, Ἀθήναι τόμ. Γ(1900) 127-128.

2) Δ. Ζακυνθοῦ, Ἡ ἐνότις τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς παραδόσεως, Νέα Ἔστια, Ἀθήναι 38 (1945) τευχ. 441, σ. 952.

3) Βλ. Ἐ. Legrand, Recueil de chansons populaires Grecques publiées et traduites pour la première fois. Paris 1873 σ. 144-150. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1914 σ. 22-24. Α. Π. Δασκαλάκη, Αἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ ἐπέταιοι. Μάχη τῆς Βέργας. Ἐφημ. «Ἐμπρός» 18 καὶ 19 Ἰουνίου 1926. Κ. Πασαγιάννη, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, Ἀθήναι 1928 σ. 58-60. Ἀπ. Μελαχροينوῦ, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήναι 1946 σ. 62-64. Δ. Β. Βαγιακάκου, Οἱ μάχες τῆς Βέργας, Ἀρμουροῦ καὶ Δηροῦ στὸ δημοτικὸν τραγούδι τῆς Μάνης, Ἐφημ. «Ἡ Φωνὴ τῆς Λακωνίας» Ἀθήναι 16 Ἰουνίου 1946.

*Οἱ γι ἄδρες ὄλοι ἐλείπασι,
τ' ἦτα στή Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
ὄπου Τρωάδα ὁ πόλεμος
ἐπάαινε¹⁾ μερόνυχτα.*

Ἡ διάρκεια καὶ ἡ σκληρότης τῆς παρὰ τὴν Βέργαν Ἀλμυροῦ (Ἐξω Μάνης) γενομένης μάχης μεταξὺ Μανιατῶν καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραήμ πασοῦ²⁾ παραβάλλονται εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο πρὸς τὰς τοῦ πολέμου τῆς Τροίας. Ἡ λέξις *Τρωάδα* ἔχει ἐνταῦθα ἐπιρρηματικὴν σημασίαν. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐπεξηγῶν αὐτὴν γράφει: «πόλεμος δεινὸς καὶ μέγας, ὡς ὁ παλαιὸς τῆς Τρωάδος»³⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν μεγάλων συμφορῶν τῆς ὀμηρικῆς Τροίας διειρημένη καὶ σήμερον. Οὕτω, ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς μεγάλης καταστροφῆς λέγονται ἐν Μάνη αἱ φράσεις: *ἐγίνηκε Τρωάδα, τὰ καμε Τρωάδα*⁴⁾. Καὶ γενικῶς πρὸς ἐπίτασιν τῆς ἐννοίας περιστατικοῦ τινος εἶναι ἐν χρήσει αὐτόθι καὶ αἱ φράσεις: *Τὰ κάμαμε Τρωάδα*⁵⁾, *ἐπάαινε τὸ πετρακίδι Τρωάδα*⁶⁾ ἤτοι ἐγένετο φοβερὸς πετροπόλεμος.

Ὁμοίως εἰς τὴν Λακεδαίμονα λέγεται: «*Τὰ κάμαμεν Τρωάδα ἢ ἐγινε Τρωάδα*, παροιμία τὴν ὁποίαν, ὡς σημειώνει ὁ Βενετζ. Ἰατριδης, μεταχειρίζονται ἐν τῷ λέγειν, ὅτε θέλουν νὰ δώσωσιν ἐπίτασιν περιστατικοῦ τινος, οἷον: *διωκεδάσαμεν εἰς τοὺς γάμους τοῦ Κώστα, ὄπου ἐγινε (τὸ κάμαμεν) Τρωάδα ὑπάγωμεν εἰς τὴν πανήγυριν νὰ τὸ κάμωμεν Τρωάδα*»⁷⁾.

Ἐκτὸς τῆς Μάνης καὶ τῆς Λακεδαίμονος καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπιζῆ ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς ὀμηρικῆς Τροίας. Οὕτως εἰς τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ἐπὶ καταστροφῆς λέγεται ἡ φράσις: *ἐγινε Τρωάδα*⁸⁾, εἰς τὴν Σάμω ἐπὶ μεθύσεων: *Τὰ καμε Τρωάδα*⁹⁾, εἰς τὴν Ἀμοργόν: *Τὰ καμεν Τρωάδα (ἢ θάλασσα)*¹⁰⁾, εἰς

¹⁾ Ἐπήγαινε, διεξήγετο.

²⁾ Σ. Χ. Σκοπετεία, Ἡ ἐποποιία τῶν Μανιατῶν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασοῦ. Μάχα Βέργας-Δηροῦ: Σπαρτιατικὰ Χρονικά, 8 (1945) φύλλ. 75 σ. 11-14.

³⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 24.

⁴⁾ Συνών. φρ. *ἐγίνη ὁ τόπος θάλασσα* πρβλ. τὸ μοιρολόγι: *ἐγίνη ὁ τόπος θάλασσα / καὶ δὲν εἰλέπον (βλέπω) τὴ στερῆά. Ὁμοίως: ἐγίνη τὸ ἄλλα-ἄλλα.*

⁵⁾ Συνών. φράσ. *τὰ κάμαμε θάλασσά.* Πρβλ. ΙΑ 387, 1382. Κατὰ μαρτυρίας συγκεντρωθείσας ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἢ φρ. αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ εἰς Αἰτωλίαν, Ζάκυνθον, Γορτυνίαν, Κρήτην, Μεγίστην καὶ Ἡπειρον, ἐνθα καὶ ἡ φρ. *Τὰ κάνω λάχανα.*

⁶⁾ Ἀνακοίνωσις τοῦ συναδέλφου κ. Σ. Χ. Σκοπετεία.

⁷⁾ Δῆμος Φάριδος. Ἐφημ. Φιλομαθῶν 5 (1857), σ. 126 Βενετζ. Ἰατριδης.

⁸⁾ Ν. Ι. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς. Ἐν Πύργω 3 (1906) 180.

⁹⁾ Ἐπ. Σταματιάδου, Σαμιακά. Ἐν Σάμω τόμ. 5 (1887) 87.

¹⁰⁾ ΔΑ 1357Α, 45. Ε. Ἰωαννίδης 1876.

τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσία): *Ἦπαθα τῷ Τρωιάδας τὰ κακὰ ἢ ἡτραύηξα τῷ Τρωιάδας τὰ κακὰ*¹⁾, εἰς τὴν Χίον (Καρδάμυλα): *Ἐκαμέν του τῆς Τρωιάδος τὰ κακὰ*²⁾ (τὸν ἐβασάνισε πολὺ), εἰς τὴν Σκῦρον δι' ὑπερβολικῶς μεγάλα καὶ πολλὰ κακὰ ἢ δεινοπαθήματα, ἅτινα διέπραξεν ἢ ὑπέστη τις: *Ἐκαμε τῷ Τρωιάδας τὰ κακὰ, ἔπαθε τῷ Τρωιάδας τὰ κακὰ*³⁾ καὶ εἰς Γορτυνίαν ἐπὶ καταστροφῆς περιουσίας καὶ ἐργασίας: *Ἐγινε Τρωάδα*⁴⁾.

Ἐκτὸς τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἡ φρ. δηλοῖ καὶ μεγάλην τρικυμίαν. Παρ' Ἀριστοτέλει Βαλαωρίτῃ φέρεται ὁ στίχος: *Τὶ ξυλοχάλαση εἶν' αὐτή! ἂν ταῦρηκ' ἢ Τρωάδα*, εἰς δὲ τὰ σχόλια σημειοῦται τὸ ἐξῆς: *«Τρωάδα περιεργολιπὴ λέξις κοινοτάτης χρήσεως, σημαίνουσα τὴν γένει μεγάλην καταστροφὴν, ἀλλ' εἰδικώτερον καὶ συνηθέστερον γίνεται χρῆσις αὐτῆς πρὸς χαρακτηρισμὸν μεγάλης τρικυμίας»*⁵⁾.

Εἰς τὴν Ἰθάκην διὰ τῆς λ. *Τρωγάδα* δηλοῦται ὁ δυνατὸς ἄνεμος καὶ γενικώτερον ἢ μεγάλη ταραχή: *Ἐξἄφνα ἔβαλε μία Τρωγάδα*⁶⁾, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ἢ ραγδαία βροχή: *Τὶ Τρουγάδα ἦταν αὐτῆ νεροποντή*⁷⁾.

Πλὴν τούτων ἡ λ. εὗρηται καὶ ὡς ὄνομα γυναικός. Οὕτω, εἰς Ἀλμυρὸν Θεσσαλίας εἰς τρίπτυχον τῆς μονῆς Ξενιᾶς ἀναγράφεται ὡς ὄνομα γυναικός ἡ λ. *Τρωάδος*⁸⁾, εἰς τὴν Εὐβοίαν λέγεται *Τρουγάδα* (Τρωάς)⁹⁾ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας *Τρωάδα*¹⁰⁾.

Εἰς τὴν Ζάκυνθον προσέτι ἐπὶ παντελοῦς ἀρνήσεως εἶναι ἐν χρήσει ἢ ἔκφρασις: *Νὰ μοῦ ἔδινες καὶ οὐλὴ τῇ Τρωάδα, δὲν τὸ κάνω ἐτοῦτο*. Αὕτη, κατὰ τὸν *B. Schmidt*, ἀνήκει εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, ἀποκλειομένης ἐπιδράσεως λογίας¹¹⁾.

Εἰς τὸν Πόντον διασώζονται ἐπὶ παρομοίας χρήσεως, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ ἐκ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, οἱ τύποι: *Τῆς Τροίας, τῆς Τρωιάδας καὶ τῆς Τρωιάδος*.

Οὕτω, ἐπὶ μεγάλων δυσχερειῶν ἢ συμφορῶν λέγονται εἰς τὴν Οἰνὸν αἱ φράσεις: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ*¹²⁾, *τῷ Τροίας τὰ βάσανα*¹³⁾, *εἶδα κ' ἔπαθα τῷ Τροίας τὰ βάσανα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Ἀργυρούπολιν: *Τῆς Τροίας τὰ κακὰ ἔσουρα*¹⁵⁾.

¹⁾ ΙΑ 240, 37 Δ. Πουλάκης. ²⁾ ΙΑ 230, 109. ΛΑ 692, 109. Σ. Βίος.

³⁾ ΙΑ 612α, 66-67. Ἐμμ. Βαμβακερίδης. ⁴⁾ ΙΑ 90 Τ. Κανδηλώρος.

⁵⁾ Ἀρ. Βαλαωρίτου, Βίος καὶ Ἔργα. Ἐκδ. Μαρσαλῆ, τόμ. Γ' Ἀθήναι 1907, σ. 363 καὶ 409.

⁶⁾ ΙΑ 423, 62. ⁷⁾ ΙΑ 540, 36.

⁸⁾ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Θεσσαλικά ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς. Ἐπετηεὶς Παρνασσοῦ ΙΒ' (1916) 188.

⁹⁾ ΙΑ 13, 80. ¹⁰⁾ Ἐφημ. Ἐστία 9-12-1948.

¹¹⁾ *B. Schmidt*, Das Volksleben der Neugriechen, Leipzig 1871 σ. 18 σημ. 3.

¹²⁾ ΙΑ ¹³⁾ ΛΑ 159, 142 καὶ 542.

¹⁴⁾ ΙΑ 64, 542 ¹⁵⁾ ΛΑ 930, 34 Ζουντούρης.

Ὅμοιος εἰς τὸν Πόντον ἐπὶ δεινῶν συμφορῶν καὶ περιστάσεων λέγεται: *Τῆς Τροιάδας τὰ κακά*¹⁾, εἰς τὴν Οἰνόνην: *εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα*²⁾ (ἔπαθα τόσα, ὅσα καὶ ἡ Τρωάς), εἰς Τραπεζοῦντα ἐπὶ πλείστον καὶ μεγίστων κακῶν, τὰ ὁποῖα ὑπέστη τις: *Τῶν Τροιάδας τὰ κακά ἔπαθα*³⁾, εἰς Κερασοῦντα ὁμοίως ἐπὶ πολυπαθῶν φέρεται: *Τῆ Τροιάδας τὰ κακά ἔσυρα ἢ τὰ βάσανα ἔπαθα*, καὶ εἰς Τραπεζοῦντα: *Τῶν Τροιάδας τὰ κακά*⁴⁾.

Εἰς τὸν Πόντον ἐπίσης ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν φέρονται αἱ ἐκφράσεις: *Τῆ Τροιάδας τὰ βάσανα (πάθηα) ἔσυρα*⁵⁾, *τῆ Τροιάδας τὰ κακά ἔρθαν σὸ κηφάλι μ'*⁶⁾, *τῆ Τροιάδας τὰ κακά ἔσυρα*⁷⁾, *τῆ Τροιάδας τὰ κακά (λέγουσι καὶ βάσανα) ἔσυρα*⁸⁾. Ἐπίσης ἐπὶ πλείστον καὶ μεγίστων κακῶν εἰς Τραπεζοῦντα: *Τῆ Τροιάδας τὰ κακά*⁹⁾, καὶ ἐπὶ μεγάλων ταλαιπωριῶν εἰς Κερασοῦντα: *Τῆ Τροιάδας τὰ βάσανα*¹⁰⁾.

Παραλλήλως φέρεται ἐνταῦθα καὶ ὁ τύπος τῆς *Τροιάδος*.

Οὕτω, ἐπὶ τῶν πολυπαθῶν λέγεται ἡ φρ. *τῆ Τροιάδος τὰ κακά (πάθηα, βάσανα) ἔσυρα*¹¹⁾. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἐπὶ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων δυστυχημάτων, τὰ ὁποῖα ὑπέστη τις, εἶναι ἐν χρήσει ἡ φρ. *Τῶν Τροιάδος τὰ κακά*¹²⁾ ἢ *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹³⁾, εἰς τὴν Κερασοῦντα ἐπὶ τῶν πολλὰ ὑποστάντων ἡ φρ. *Τῆς Τροιάδος τὰ βάσανα ἔσυρα*¹⁴⁾ καὶ εἰς τὴν Κρώμην: *ἔσυρα τῆς Τροιάδος τὰ κακά*¹⁵⁾ ὑπέστην τὰ πάνδεινα, τὰ πάθη τῆς Τροίας.

Ἐκ τῆς χρήσεως δὲ ταύτης τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν τύπων *Τροίας*—*Τροιάδας*—*Τροιάδος* φαίνεται ὅτι ἡ φρ. *τῆς Τροιάδας τὰ κακά* δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὰ κακά ἢ τὰ βάσανα τῆς Ἁγίας Τροιάδος¹⁶⁾.

1) ΛΑ 775, 16.—930, 34 Ἀργυρούπολις. Ζωντούρης. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ Ἔρευναι, Ἀρχεῖον Πόντου 12 (1946) 46. 2) ΛΑ 159, 142.

3) ΙΑ 336, 182 [ΚΠ. 16 (1891) 90. Παρχαρίδης].

4) ΛΑ 421, 392.

5) ΛΑ 31, 55, 386, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης, καὶ ΛΑ 212, 90, 794 Τραπεζοῦς.

6) Π. Μελανοφύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ γλῶσσα, Βατούμ 1910 σ. 88.

7) ΛΑ 31, 68, 585, Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

8) ΙΑ [ΚΠ. 127 (1874)] 384. Ι. Βαλαβάνη, Μνημεῖα τῆς ἐν Πόντῳ δημοτικῆς: Ἐπίταλοφος Β' (1870) τευχ. 2 ἀριθ. 3. 550, 9.

9) ΙΑ [ΚΠ. 7170 (1893)] 15. Ἀνώνυμος.

10) Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ. βάσανο.

11) ΛΑ 31Α, 68, 585. Ποντικά, Ι. Βαλαβάνης.

12) Ἀρχεῖον Πόντου 3 (1931) 54. Πρβλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ. ΙΑ (Ι. Παρχαρίδης) Ἀστὴρ τοῦ Πόντου Β (1886) σ. 421.

13) ΙΑ [ΚΠ. 254 (1877)] 113. Τραπεζοῦς. Ι. Βαλαβάνης.

14) ΙΑ (ΚΠ).

15) ΙΑ (ΚΠ).

16) Α. Α. Παπαδοπούλου, ἔνθ' ἄνωτ.

Κατὰ τὸ Τρωάδος ἐλέχθη καὶ Τροιάδος καὶ κατὰ τὸ Τρωάδας ἐσχηματίσθη καὶ τὸ Τροιάδας. Διὰ παρετυμολογίαν «Τροιάδα ἀντι-Τρωάδα διὰ τὸ Τροία» ἐρμηνεύει τὴν λ. καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις ἐν τῇ φρ. «εἶδα κ' ἔπαθα τῆς Τροιάδας τὰ βάσανα»¹⁾.

Ἦδη ὁμως παρ' ἀρχαίοις ἐπὶ μεγάλων κακῶν ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῆται ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις ἢ ἀνάμνησις τῶν κακῶν τῆς Τροίας.

Παρὰ Δημοσθένει, ἐν τῷ περὶ τῆς Παραπρесеβείας λόγῳ²⁾, ἀναφέρεται ἡ φράσις: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς περιειστήκει Θηβαίους» καὶ προστίθεται ἐν τοῖς σχολίοις³⁾: «Καὶ κακῶν Ἰλιάς· ἀπὸ τῶν ἐν Τροίᾳ κακῶν ἢ παροιμία, ἐπὶ τῶν δεινότατα πασχόντων. Φησὶ δὲ ὁ Γενέθλιος ὅτι ἐνήλλαται ἢ πιῶσις· ἔδει γὰρ εἰπεῖν Ἰλιάδος κακά».

Ὅτι δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἔκφρασις ἦτο ἐν χρήσει μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πλούταρχος λέγων: «Φιλόπλουτος ἢ Ἐλένη, φιλήδονος ὁ Πάρις· φρόνιμος ὁ Ὀδυσσεύς, σώφρων ἢ Πηνελόπη διὰ τοῦτο μακάριος γάμος ὁ τούτων καὶ ζηλωτός· ὁ δὲ ἐκείνων Ἰλιάδα κακῶν Ἐλλῆσι καὶ βαρβάροις ἐποίησεν»⁴⁾.

Ὡς παροιμίαν ἀναφέρει αὐτὴν ὁ Ζηνόβιος γράφων: «Ἰλιάς κακῶν: ἀπὸ παροιμίας τοῦτο ἐλέγετο ἐπὶ τῶν μεγάλων κακῶν παρόσον ἐν Ἰλίῳ μυρία κακά συνέβη γενέσθαι»⁵⁾. Πολὺν δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀναφέρων «ὅτι δὲ αἱ συχναὶ Ἰλιακαὶ θυσίαι ἀναγκαίως ἐπὶ κακοῖς πυκνοῖς προηγουμένοις ἐγίνοντο, δηλοῖ καὶ ἡ παροιμία λέγουσα τό, αἰεὶ Ἰλίῳ κακά, λεχθεῖσα μὲν ἐπὶ τινι κακῷ ὑστερογενεῖ, οὐκ ἀπάδουσα δὲ πρὸς τὰ Ὀμηρικά, ἢ δὲ αὐτὴ προγενεσττέρα ἐστὶ τοῦ κακῶν Ἰλιάς, ἢ ἀνάπαλιν, αὕτη πρὸς ἐκείνης εἰρηται ὡς τά γε ἄλλα μιᾶς ἐννοίας εἰσὶν ἀμφότεραι»⁶⁾.

Ἦδη δὲ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εἶναι γνωστὴ ὡς παροιμία ἢ ἔκφρασις: ἔπαθε τῆς Τρωάδος τὰ βάσανα⁷⁾.

Τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον διασώζεται ἢ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν τῆς Τροίας, χρησιμοποιουμένη παροιμιακῶς ἐπὶ τῶν μεγά-

1) Γ. Χατζιδάκις, Φωνητικά - Παρετυμολογίαι, Ἀθηνᾶ 24 (1912) 31, 51.

2) 387. Πρβλ. Αὐτόθι 449 καὶ τὰ «ἐμοὶ δὲ δοκεῖτε ἀτοπώτατον ἀπάντων ἂν ποιῆσαι, εἰ ὅτι μὲν τὰ Θυέστον καὶ τῶν ἐπὶ Τροίᾳ κακὰ ἠγωνίζετο».

3) Σχόλια εἰς Δημοσθένην. Περὶ τῆς Παραπρесеβείας 387, 12. Ἔκδ. Dindorf.

4) Πλουτάρχου, Γαμικὰ παραγγέλματα 140 F.

5) Ρ(αγοεπιιογραφί) G(raeci) Α' σ. 96. Πρβλ. Ὁμοίως αὐτόθι σ. 256 Διογενιανός, καὶ σ. 182, 271: Κακῶν Ἰλιάς: Τὰ ἐναντία: Ἀγαθῶν θάλασσα, ἐπὶ πλήθους ἀγαθῶν, ὡς καὶ τὸ Ἀγαθῶν σωρός καὶ Ἀγαθῶν μνημηκία, αὐτόθι Β' σ. 2-3, 24. Πρβλ. Φώτιος Λεξικὸν ἐν λ.

6) Εὐστάθιος, Εἰς Ὅμηρον, Δ σ. 444, 22.

7) Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι (Warner) Β' 114.

λων κακῶν, καταδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φοράν τὴν δύναμιν καὶ συνέχειαν τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν διὰ τὰς ἑλληνικὰς παροιμίας ἠρηθήθη ὁ Krumbacher, παρατηρήσας ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων ἀφ' ἑτέρου ὑπάρχει διακοπὴ τῆς παραδόσεως, δικαιολογουμένη διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ¹⁾.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν συμφορῶν χωρῶν, πόλεων ἢ ἀτόμων ἤδη παρ' ἀρχαίοις προσέλαβε μορφὴν παροιμίας διατυπωμένης βραχυλογικῶς διὰ τῶν λέξεων *κακά, πάθη, ἄχη* καὶ ἄλλων συνωνύμων, οἷον *πόλεμος κλπ.*

Οὕτως ἐφέροντο τὸ πάλαι ὡς παροιμίαι:

Ἄζάνια κακά: Ἐπὶ τῶν κακοῖς προσπαλαιόντων²⁾.

Ἀρχιδάμιος πόλεμος: Ἐπὶ τῶν λίαν πικρῶν πολέμων³⁾.

Κορίνθιον κακόν: Ἴσως διὰ τὰς ἐταίρας⁴⁾.

Κυθνώλεις συμφοραὶ: Τοῦτο εἰς παροιμίαν ἦλθε διὰ τὰ Κυθνίους συμβάντα⁵⁾.

Λέγρη κακῶν: Παροιμία τίς ἐστιν Ἀργολικὴ, ἣν ἀποδιοπομπούμενοι ἔλεγον. Τὰ γὰρ ἀποκαθάρματα εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἐνέβαλλον⁶⁾.

Λήμιον κακόν: Παροιμία, ἣν διαδοθῆναι φασὶν ἀπὸ τῶν παρανομηθέντων εἰς τοὺς ἄνδρας ὑπὸ τῶν γυναικῶν⁷⁾.

Ταινάριον κακόν: Τὸ μέγα καὶ παρανομούμενον εἰς ἱετίας. Οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι τοὺς καταφυγόντας εἰς Ταίναρον τῶν Εἰλώτων ἀπαγαγόντες ἀπέκτεινον⁸⁾.

Τενέδιον κακόν: Ἐπὶ τῶν πάνυ σκληρῶν καὶ ἀπαραιτήτων⁹⁾.

¹⁾ Βλ. ἀντίρρησιν Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Ἐν Ἀθήναις 1923 σ. 336 - 337. Πρβλ. D. C. Hesselring, Ἑλλην. καὶ Ὀλλανδ. παροιμίαι, ἐν Ἀθήναις 1903 σελ. 6 κέ.

²⁾ P. G. A' σ. 46 (*Ζηρόβιος*), 184 (*Διογενιανός*). Β' σ. 138 (*Μακάριος*). Πρβλ. Στράβ. Η. 388.

³⁾ P. G. B' σ. 306 (*Ἀποστόλιος*). Πρβλ. Μ. Ἐτυμολ. 254. 40. Σουΐδας ἐν λ. Bekker, A. G., 1, 450. Θουκ. 2, 19 κέξ.

⁴⁾ P. G. B' σ. 180 (*Μακάριος*). Πρβλ. Στράβ. Η, 378.

⁵⁾ P. G. A' σ. 107 (*Ζηρόβιος*). Πρβλ. Σουΐδας ἐν λ. Κυθνώδης καὶ Ἡσύχιος ἐν λ. Κυθνώλης.

⁶⁾ P. G. A' σ. 108 (*Ζηρόβιος*). Β' σ. 122 (*Γρηγόριος Κύπριος*). Πρβλ. Ἡσύχιος ἐν λ. Παρὰ Φωτίῳ καὶ Σουΐδα ἐν λ. φέρεται καὶ *Λέγρη θεατῶν* ἀντὶ τοῦ *κακῶν θεάτρον Κρατίδος*.

⁷⁾ P. G. A' σ. 110 (*Ζηρόβιος*), 270 (*Διογενιανός*). Β' σ. 503 - 504 (*Ἀποστόλιος*), 201 (*Γρηγόριος Κύπριος*). Πρβλ. Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. Πρβλ. Ἡρόδοτος, VI 1.138.

⁸⁾ P. G. A' σ. 329 (*Πλούταρχος*). Β' σ. 214 (*Μακάριος*). Πρβλ. Θουκ. 1, 128.

⁹⁾ P. G. B' σ. 176 (*Μακάριος*), 175 (*Mantissae Proverborum*). Πρβλ. Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Ἐλέχθη δὲ καὶ *Τενέδιος ἄνθρωπος* ἐπὶ τῶν φοβερῶς ὄψεως ἐχόντων. Πρβλ. Σουΐδας καὶ Φώτιος ἐν λ. Ὅμοιος *Τενέδιος ξυνήγορος* ἀντὶ τοῦ ἀπότομος· Ἡσύχιος, Φώτιος, Σουΐδας ἐν λ. καὶ *Τενέδιον βέλος* ἀντὶ τοῦ *Τενέδιος πέλεκυς*.

Τήνια κακά: Ἐπὶ τῶν ἄγαν δυσχερῶν· ὅτι ἐν Τήνῳ τῇ νήσῳ ὄφεις πικροί¹⁾.
Τὰ Θηβαίων πάθη: Δι' ὅσα οἱ Θηβαῖοι ὑπὸ Φιλίππου καὶ μάλιστα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου «διὰ φόνου καὶ σιδήρου καὶ πυρός»²⁾ ἔπαθον.

Τὰ Ἴνουῦς ἄχη: Αὕτη δύο παῖδας ἔσχε, Λέαρχον καὶ Μελικέρτην, οἱ κατετοξεύθησαν ὑπὸ Ἀθάμαντος³⁾.

*Τὰ Λαβδακιδῶν πάθη*⁴⁾. Εἰς δήλωσιν ἄλλεπαλλήλων συμφορῶν ἐνσκηπτουσῶν εἰς γένος ἢ οἶκόν τινα.

Τὰ Μαγνήτων κακά. Ἐπὶ μεγίστων καὶ ἀλγεινοτάτων κακῶν παρ' ὅσον οὗτοι ἀσεβήσαντες εἰς θεοὺς μεγάλων κακῶν ἐπειράθησαν⁵⁾.

*Τὰ Μηδείας πένθη*⁶⁾: Δι' ὅσα ἡ Μῆδεια, ἡ θυγάτηρ τοῦ Αἰήτου, ἔπαθεν.

*Τὰ Νιόβης πάθη*⁷⁾: Ἐπὶ τῶν μέγιστα παθόντων κακά. Αὕτη γὰρ ζῶσα λίθος ἐγένετο ἐπὶ τῷ τύμβῳ τῶν παίδων.

*Τὰ Πελοπιδῶν πάθη*⁸⁾. Παροιμία ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ οἴκου τῶν Πελοπιδῶν.

Τερμέρια κακά. Ἐπὶ τῶν σφόδρα δεινῶν καὶ χαλεπῶν. Ἀπὸ Τερμέρου τινὸς θηριώδους τὴν φύσιν καὶ ληστοῦ⁹⁾.

᾽Ωγύγια κακά. Ἐπὶ τῶν ὄχληρῶν ἐπεὶ συνέβη Κάδμον τὸν ᾽Ωγύγου διὰ τὰς θυγατέρας κακοῖς περιπεσεῖν¹⁰⁾.

Ἐνάλογοι ἐκφράσεις φέρονται καὶ σήμερον παρὰ τῷ λαῷ παροιμιακῶς. Διὰ

¹⁾ P. G. B' σ. 49 (*Διογενιανός*). Πρβλ. *Φώτιος ἐν λ.* καὶ *Ἡσύχιος ἐν λ.* ἐνθα καὶ *Τήνια* ἔχοντα ἀναφέρεται. Πρβλ. *Plinius*, N. Hist. 4, 12, 22. Ὁ *Εὐπόλις* ὁ κωμικὸς (*F.C.A.* ἔκδ. Th. Koch, 1, 320) ἀναφέρει: «*Τήνος αὕτη | πολλοὺς ἔχουσα σκορπίους ἔχεις τε συκοφάντας*».

²⁾ *Πλουτάρχου*, Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς Λόγος II, 342 B-F (κεφ. 11), καὶ Ἀλέξανδρος XI, 25. Ἀρριανοῦ, Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, A. ζ-η' *Διοδώρου Σικελιώτου*, βιβλ. IZ κεφ. 13-3, 14.

³⁾ *Σουΐδας ἐν λ.* Πρβλ. *Πανσαν*. I, 42, 7. 44, 7—*Εὐρύπ.* Μῆδεια 1284. *Πίνδαρ.* Ὀλυμπ. B. 28. Ὀβίδιος, Μεταμορφ. IV, 518-542. Art. Poet. 123. Ἐλέγετο δὲ καὶ τὰ Ἴνουῦς πάθη, *Πλούτ.*, Κάμ. 5.

⁴⁾ Ἡ παροιμία ἀπὸ τῶν συμφορῶν τοῦ γένους τῶν Λαβδακιδῶν.

⁵⁾ P. G. B' σ. 657 (*Ἀποστόλιος*). *Σουΐδας ἐν λ.* Πρβλ. *Θέογνις* 603, 1103, *Στράβ.* 14, 647.

⁶⁾ *Ἀνθολογία Παλατινῆ*, XII, 2.

⁷⁾ P. G. B' σ. 544-545 (*Ἀποστόλιος*). Πρβλ. *Πιὰς Ω*, 602-618. Πρβλ. *Πανσαν*. I, 21, 3. *Ἀνθολογία Παλατινῆ* X, 47. XII, 2.

⁸⁾ *Πλάτωνος*, Πολιτεία II, 380 A. Ἐλέγετο καὶ τὰ Πελοπιδῶν κακά. *Σοφοκλ.*, Ἡλέκτρα 1497-1498.

⁹⁾ P. G. B' σ. 215 (*Μακάριος*), 665 (*Ἀποστόλιος*). A' σ. 162, 309 (*Διογενιανός*). Πρβλ. *Πλούτ.* Θησεὺς IA. *Ἡσύχιος*, *Σουΐδας ἐν λ.* καὶ *Φώτιος ἐν λ.* *Τερμέρια*.

¹⁰⁾ P. G. A' σ. 466 (*Ἀρρενδίκις*). Πρβλ. *Φώτιος*, *Ἡσύχιος*, *Σουΐδας ἐν λ.* καὶ *Αἰσχύλ.* Πέρσ. 37, 974.

τούτων ὁ λαὸς ἐπεξήτησε νὰ χαρακτηρίσῃ μεγάλη ἢ διαρκῆ δεινὰ διὰ παρομοιώσεως αὐτῶν πρὸς κοινῶς γνωστά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ πάλαι.

Οὕτω, εἰς δῆλωσιν ὑπομονῆς, καρτερίας καὶ ἀντοχῆς ἐπὶ λίαν δυσμενῶν περιστάσεων, ἀτυχημάτων ἢ ἐχθρῶς ἐπιθέσεως εὐχρηστεῖ εἰς Μέσα Μάνην (τ. δ. Μέσσης) ἢ ἔκφρασις:

*Ἐγὼ εἶμαι ἢ Βέργα¹⁾ τ' Ἀρμυροῦ
κα' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μποροῦ²⁾.*

Αὕτη εἶναι ἀπόσπασμα παλαιότερου μοιρολογίου, λησιμονηθέντος τοῦ περιχομένου του, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

*Με λέσι³⁾ τί⁴⁾ θὰ σκοτωθοῦ,
γιατὶ τί⁵⁾ νύχτες περπατοῦ,
μὰ γὼ εἶμαι ἢ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
κα' ὅσα μὲ βροῦσι τὰ μποροῦ...⁶⁾*

Καὶ ἐξ ἄλλων ἐπίσης μοιρολογίων καταδεικνύεται ὅτι ἡ ἀνάμνησις τῆς μάχης τῆς Βέργας διατηρεῖται ζωνρὰ παρὰ τῶ λαῶ⁷⁾.

¹⁾ Ἡ λ. βέργα ἐκ τοῦ λατιν. *virga* (Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν λ.), δηλοῖ κλάδον καὶ μεταφορικῶς τοῖχον ἔχοντα πολεμιστράς, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου κρυπτόμενοι μάχονται, προμαχῶνα (Ἀθῆναι, Λακωνία). Ἔνεκα τῆς σημασίας ταύτης εὐρηται καὶ ὡς τοπωνυμικόν. Ἐν Μάνη, Βέργα ἢ, λέγεται τοπων. παρὰ τὸ Ἀλμυρὸν ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ μακροῦ τοίχου (Ν. Βέη, Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Ἔκδοσις Ἐφημ. «Νέος Κόσμος», Ἀθῆναι τεῦχος Β' (1934) 161: «Ὅταν ἔλειπε ὁ Ἰμπραϊμὸς στὸ Μισολόγγι οἱ Μανιάταις ἔφκειασαν εἰς τὸν Ἀρμυρὸ... Ἐνα ταμποῦρι δυνατὸ ἀπὸ τὸ πέραλος ἕως εἰς τὸν βράχον, ἐκράτας ἕως ἕνα μίλλι), ἐνθα ἐγένετο ἡ σύγκρουσις τῶν Μανιατῶν μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμπραῖμ (1826). «Ὁ Ἰμπραῖμὸς ἔστειλε τὸν κεχαγιάν του νὰ ματακτυπήσῃ τὴν βέργαν εἰς τὸ Ἀρμυρὸ (Ν. Βέη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 162). Ἡ ἀντοχὴ τοῦ τοίχου καὶ τὸ πείσμα τῶν ἀμυνομένων Μανιατῶν ἀπέτρεψε τὴν εἰσβολὴν καὶ ἔσωσε τὴν χώραν ἀπὸ τὸν ἀνδραποδισμόν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐγένετο θέμα τῆς ἐν Μάνη ποιήσεως (μοιρολογίων), διεξηγήθη δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἀνάμνησις του παροικιακῶς ὡς ἀνωτέρω.

²⁾ Πρβλ. Τὸ παρ' ἀρχαίσις ἐπὶ τῶν καρτερῶν λεγόμενον Ἀλκήστιδος ἀνδρεία, Ρ. Γ. Β' σ. 273 (Ἀποστόλιος). ³⁾ Λέγουν. ⁴⁾ ὅτι. ⁵⁾ Τίς, τάς. ⁶⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου.

⁷⁾ Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς μου παραθέτω μόνον μερικὰ ἀποσπάσματα μοιρολογίων σχετικὰ πρὸς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός.

Οὕτω, ἐπαινοῦσα νεκρὸν συγγενῆ τῆς, Ἥλιαν τὸ ὄνομα, ἢ Μανιάτισσα μοιρολογεῖ:

*Ἐ Λία ἐπά, ἔ Λία ἐκεῖ
κασιέλλι μου καὶ πουργανῆ,
ἔ Λία παντοκράτορα,
καὶ Λία Βέργα τ' Ἀρμυροῦ...*

Ἄλλαχού δὲ ἄλλη μοιρολογεῖ: *Ἐ Λία Βέργα τ' Ἀρμυροῦ,
προσκύνα βράδν ἀποταχὰ
γιὰ νὰ ν' ὁ Λίας ζωντανός,
τ' ὁ πύργος ἐγκρεμίστηκε
κα' ἐμπούκαρε μέσα ἢ Τουρκιά.*

Παροιμακῶς ἐπίσης ἐπὶ σκληρᾶς συγκρούσεως λέγεται εἰς Μέσα Μάνην :

Ὁ πόλεμος ἐγένηκε, σὰ νά ταγε Μπιζάνι,

ἢ ἐγένηκε καβγᾶς, σὰ νά ταγε Μπιζάνι,

ἐκ τοῦ σκληροῦ πρὸς κατάληψιν τοῦ Μπιζανίου ἀγῶνος κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους¹⁾. Αὐτόθι διὰ τῆς λέξεως *Μπιζάνι* χαρακτηρίζεται καὶ τόπος ὄχυρος καὶ ἀπόκορημος, οἶον: *ἔναι Μπιζάνι, δὲ μπορεῖ νά μπῆ τίποτα*.

Ὅμοιάν χρῆσιν ἔχει ἔκφρασις ληφθεῖσα ὠσαύτως ἐκ μοιρολογίου :

Ἐγένη τὸ Φοκαλωτό²⁾,

ἢ Λάρισα κ' ὁ Δομοκός.

Ὅμοίως παροιμιώδεις ἔκφράσεις προῆλθον καὶ ἐκ τῶν ὀνομάτων τραγικῶν προσώπων τῆς δημώδους φιλολογίας καὶ τῆς καθόλου παραδόσεως. Οὕτω, εἰς ἔρωτικά ἕσματα ἀνευρίσκομεν στίχους εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν, πρὸ πάντων ἀναμνήσεις τοῦ ἔπους τοῦ Ἐρωτοκρίτου «*διότι συχνάκις εἰς λιανοτράγουδα οἱ δυσέρωτες παραβάλλουσι τὰ ἐρωτικά πάθη τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετούσης πρὸς τὰ ἴδια*»³⁾. Κοινοτάτη εἶναι ἡ ἐπιφθόσ:

Τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη,

ἦπαθα γιὰ μιὰν ἀγάπη⁴⁾.

Παρὰ ταύτην φέρονται καὶ στίχοι, ἀναφερόμενοι εἰς τοὺς ἐραστὰς τοῦ ἔπους, ὡς :

Τὰ πάθη μου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἢ Ἀρετοῦσα,

ποῦ ἴγάπα τὸ Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα⁵⁾.

Καὶ σήμερον ὡς παροιμιώδης ἔκφρασις λέγεται : «*ἔπαθε τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη*»⁶⁾.

¹⁾ Πρβλ. καὶ τὸ παρ' ἀρχαίοις Ἀρχιδάμιος πόλεμος ἐπὶ τῶν λιαν πικρῶν πολέμων.

²⁾ Ἡ λ. ἐν Μάνη ὡς τοπων. καὶ ὡς ὄνομα χωρίου. Ἐπίσης ὡς τοπων. αἱ λ. Φοκαλιῶνας ὁ, καὶ Φοκαλόχωρα ἢ. Πρβλ. Ριγανόχωρα ἢ. Παρωνύμιον αὐτόθι καὶ Φοκαλᾶς, ὁ (= ὁ καπνίζων ἀντὶ καπνοῦ φοκάλι).

³⁾ Ν. Γ. Πολίτου, Ἐρωτοκρίτος, Λαογραφία Α (1909) σ. 23.

⁴⁾ Σ. Ξανθοῦδίδου, Ἐρωτοκρίτος, Ἡράκλειον 1915 σ. CLXVI. Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ' ἄνωτ.

⁵⁾ Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ' ἄνωτ.

⁶⁾ Μύκονος. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Ὅμοίως λέγονται :

Τὰ πάθη σου δὲν τὰ παθε μὴδὲ ἢ γιὰ Ἀρετοῦσα,

ὄντεν τὴν εἶχα ἔς τὴ φ'λακὴ καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ' ἄνωτ. σημ. 3. Πρβλ. αὐτόθι Ἀθηναϊκὸν δίστιχον :

Ἄς ἔχω τὴν ὑπομονὴν ὡσὰν τὴν Ἀρετοῦσα,

π' ἀγάπα τὸν Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἐτυραγνοῦσα.

ἢ Τὰ πάθη τοῦ Ρωτόκριτου ἔπαθα γὰρ γιὰ σένα,

νὰ μὴν τὰ πάθη Χριστιανὸς καὶ κάθε μάννας γέννα.

(Ν. Γ. Πολίτης, ἔνθ' ἄνωτ. 26. Πρβλ. Σ. Ξανθοῦδίδου, ἔνθ' ἄνωτ. — ΙΑ 371, 147 Κῦθος Φ. Κουκουλές. ΙΑ[ΚΠ] 223, 27 Νίσυρος. Α. Χ. Ζώης, Λεξικὸν Ζακύνθου σ. 1104).

Παροιμιακῶς λέγονται ἐπίσης: *Τρανοῦ τοῦ Κάϊ τὰ βάσανα* ἐπὶ τοῦ διαρκῶς βασανιζομένου¹⁾. *Φωνάζει ἀντὸν τὸν Κάϊ* ἐπὶ ὑποφέροντος ἐκ πόνων καὶ κραυγάζοντος²⁾. *Ἐπαθε ὅσα ἔπαθε ὁ Ἀγγελῆς στὸ καράβι* ἐπὶ ὑφισταμένων πολλὰ βάσανα³⁾.

Εἰς παροιμιώδη ἔκφρασιν μετέπεσε σήμερον εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἡ φράσις: *Τοῦ Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁴⁾, διὰ τοὺς πολλὰ βάσανα ὑποστάντας ἢ *Τραναί τ' Ἀπολλωνίου τὰ κακά*⁵⁾, ἐπὶ τῶν ὑπερβολικὰ ὑποφερόντων.

Πλὴν τῆς Ζακύνθου καὶ εἰς Χάβαρην τῆς Ἡλίδος μαρτυρεῖται ἡ φρ: «*Ἐπέρασε τοῦ Ἀπολλωνιοῦ τὰ βάσανα*», διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ν. Ι. Λάσκαρης⁶⁾ λέγει ὅτι «*εἶναι ζακυνθία ἢ παροιμία, ἣν ἤκουσα παρὰ τῆς κ. Ἀδριάνας χήρας Ι. Παστοῦ (1910), ἣτις οὐδὲν περὶ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ περὶ τούτου μύθου ἐγίνγνωσκεν*».

Ἡ παροιμιώδης αὕτη ἔκφρασις εἶναι ἀπήχησις ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ μυθιστορηματος, γραφέντος πιθανώτατα κατὰ τὸν Γ' μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἔχοντός ἤρωα τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Τύριον⁷⁾.

Εἰς τὰ Κύθηρα τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου σώζεται ὡς παραμῦθι⁸⁾. Κατὰ πληροφορίας μου⁹⁾ καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον διηγοῦντο παλαιότερον «*τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ παραμῦθι*», ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε καὶ ἡ ἀνωτέρω παροιμιώδης φράσις.

20-4-1949

¹⁾ Μέσα Μάνη.

²⁾ Μύκοι. Πληροφορία κ. Σ. Μάνεση. Πρβλ. *Σουΐδας ἐν λ. Ἀβελ*: «*Ὁ Κάϊν δὲ γεωργὸς τυγχάνων καὶ μετὰ δίκην*» (διὰ τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ) *χειρόνας βιώσας στένων καὶ τρέμων ἦν*».

³⁾ ΙΑ 387, 190. Πρβλ. καὶ: *Μήτ' Ἀγγελῆς στὸ πέλαγο* ἐπὶ πολυπαθῶν βλ. Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς. Πύργος 1902 σ. 140. Πρβλ: *Μηδ' Ἀγγελῆς στὸ κάτεργο* ἐπὶ αὐστηρᾶς τιμωρίας ἢ κακοπαθείας, *Π. Παπαζαφειροπούλου*, Περισεναγωγὴ γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ δὲ τοῦ τῆς Πελοποννήσου, Πάτραι 1887 σ. 257.

⁴⁾ Λ. Χ. Ζώης, Λεξικὸν σ. 1140.

⁵⁾ Αὐτόθι σ. 1146.

⁶⁾ Λογογραφία Β (1910) 451.

⁷⁾ Κατὰ τὸν *Krumbacher*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 136, τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον τοῦ μυθιστορηματος ἀπωλέσθη, ἢ δὲ σωζομένη παραλλαγή τούτου ὑπὸ τὸν τίτλον «*Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου*» προσέρχεται ἐκ Λατινικῆς διασκευῆς αὐτοῦ μετὰ χριστιανικῶν καὶ ρωμαϊκῶν στοιχείων, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὑποθέτει συνταχθεῖσαν κατὰ τὸν βον μ.Χ. αἰῶνα. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ Λατινικὸν μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου ἀπέβη περιζήτητον λαϊκὸν βιβλίον, ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος διὰ τῶν Βενετικῶν ἐκδόσεων διεδόθη εὐρύτατα.

⁸⁾ Σ. Ε. Στάθη, Τὸ παραμῦθι τοῦ Ἀπολλωνίου, Λογογραφία Α (1909) 71 - 77, 683, 685.

⁹⁾ Παρὰ τῆς ἐκ Ζακύνθου δεσποινίδος Μαρίας Βίτσου.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1943 ΚΑΙ 1944

Α'. Κατὰ τὸ ἔτος 1943

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ προσωπικὸν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἠδύξθη διὰ τῆς ἀποσπάσεως εἰς αὐτὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Παλ. Φαλήρω γυμνασίου Δ. Πετροπούλου, ὅστις ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν παρ' ἡμῖν τὴν 21 Ὀκτωβρίου. Εὐτυχῶς καὶ ὁ τακτικὸς συντάκτης Γ. Πολίτης ἐπανάλαβε τὴν 25 Ἀπριλίου τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω εἰργάσθησαν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ οἱ ἐκ προηγουμένων ἐτῶν ἀπεσπασμένοι καθηγηταὶ Μ. Ἰωαννίδου καὶ Δ. Λουκάτος, ὡς καὶ ἡ γραφεὺς Γ. Ταρσοῦλη.

Δυστυχῶς αἱ ἐκ τοῦ συνεχιζομένου πολέμου προκύψασαι δυσχέρειαι δὲν ἐπέτρεψαν, ὅπως ἐπαναληφθῆ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχείου καὶ συνεχισθοῦν αἱ προσπάθειαι πρὸς πλουτισμὸν τῶν συλλογῶν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διανεμηθῆ εἰς τὸ προσωπικὸν τῶν σχολείων τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τὸ α' τεῦχος τῶν ἐρωτηματολογίων τοῦ Ἀρχείου, τὸ δὲ β' τεῦχος, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, παραμένει ἀκόμη ἀνέκδοτον. Πρὸς τούτοις οὐδεὶς τῶν λαογραφικῶν διαγωνισμῶν τῆς Ἀκαδημίας, διὰ τῶν ὁποίων τόσον πλουσίαν ὕλην τὸ Ἀρχεῖον ἡμῶν συνεκόμισε κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, προεκηρύχθη, ἀποστολὴ δὲ ἐγένετο μόνον μία, τῆς συντακτρίας Μ. Ἰωαννίδου εἰς Ἀγίαν Ἄνναν τῆς Εὐβοίας, ἐξ ἧς συνεκομίσθη ὕλη λαογραφικὴ ἐκ 1150 σελίδων. Ὅθεν, ὑπολογιζομένης καὶ τῆς ἐκ δωρεῶν καὶ ἀποδελτιώσεως χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ προερχομένης ὕλης, εἰσῆλθον εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος ἐν ὄλῳ 22 χειρόγραφα ἐκ σελίδων 2031 (ἐναντι 4 χειρογράφων ἐκ σελίδων 363 τοῦ προηγουμένου ἔτους). Ἐκ τούτων προέρχονται

2 (ἀριθ. 1479 καὶ 1480) ἐκ σελ. 1150 ἐξ ἀποστολῆς κ. Μαρίας Ἰωαννίδου,

3 (ἀριθ. 1481, 1482 καὶ 1484) ἐκ σελίδων 116 ἐκ δωρεᾶς δ. Γ. Ταρσοῦλη,

1 (ἀριθ. 1483) σελ. 32 (σχ. 4ου) ἐκ δωρεᾶς κ. Γ. Τσοῦρα,

1 (ἀριθ. 1485) ἐκ σελ. 60 ἐκ δωρεᾶς κ. Π. Τζουμελέα,

4 (ἀριθ. 1490 Α. Β. Γ, 1491, 1499, 1500) ἐκ σελ. 272 ἐκ δωρεᾶς Γ. Μέγα,

4 (1495 - 1498) ἐκ σελ. 143 ἐκ δωρεᾶς οἰκογενείας Ν. Γ. Πολίτου,

7 (ἀριθ. 1486-9 καὶ 1492-4) ἀντεγράφησαν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Ἐξαιρουμένων τῶν ἐκ δωρεᾶς τῆς οἰκογενείας Ν. Γ. Πολίτου προερχομένων χειρογράφων, τῶν ὁποίων ἡ ὕλη ἔχει πρὸ πολλοῦ δημοσιευθῆ, τὰ λοιπὰ χειρόγραφα περιέχουν 26 ἄσματα, 308 δίστιχα, 357 παροιμίας, 34 παραμῦθια, 18 παραδόσεις, 31 αἰνίγματα, 15 παιδιὰς, 61 εὐχάς, 229 τοπωνύμια, 155 παρωνύμια, ὡς καὶ ποικίλην ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὰς κατὰ παράδοσιν πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ λαοῦ.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Ἀρχείου καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος περιεστράφησαν εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐξ ἀνεκδότων καὶ ἐκδεδομένων συλλογῶν καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισμένης ἐν τῷ Ἀρχείῳ ὕλης.

Ἀπεδελτιώθησαν 16 χειρόγραφα συγκείμενα ἐκ 1022 σελίδων (ἐναντι 8 χειρογράφων ἐκ σελ. 892 τοῦ παρελθόντος ἔτους) ἦτοι ἐν χειρόγραφον (ὑπ' ἀριθ. 1357 Β') ἐξ 151 σελ. ὑπὸ Δ. Λουκάτου, 5 (ὑπ' ἀρ. 1357 Γ'. Δ'. Ε, 1490 Β' καὶ 1491) ἐκ σελ. 470 ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, 10 (ὑπ' ἀριθ. 1464, 1473, 1381, 1486-8, 1492-4) ἐκ σελ. 400 ὑπὸ Γ. Ταρσοῦλη. Πρὸς τούτοις ἐσταχυολογήθη ὕλη λαογραφικὴ ἐκ τῶν ἐξῆς ἐντύπων· ἐκ μὲν τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Βλαχογιάννη Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ ὑπὸ Γ. Πολίτου, ἐκ δὲ τοῦ Ἡμερολογίου Ὁρίζοντες Β' 339-349, ἐκ τῆς Ν. Ἑστίας τ. 373 ὑπὸ Δ. Λουκάτου, ἐκ δὲ τοῦ Μακεδ. Ἡμερολογίου 1939 καὶ Σταυροπούλου, Ἱστορία Ζυγοβιστίου ὑπὸ Γ. Ταρσοῦλη. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεδελτιώθησαν ἄσματα 100, δίστιχα 44, παροιμίαι 3550, παιδιὰ 13, εὐχαὶ 23, παρωνύμια 125, τοπωνύμια 321, ὡς καὶ ποικίλη ἄλλη ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἦτις καὶ ἐταξινομήθη εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἀρχείου.

Ὅσον ἀφορᾷ τῆς συστηματικῆς κατάταξιν τῆς ὕλης ἐγένετο ἡ ἐξῆς ἐργασία: Ὁ συντάκτης Γ. Πολίτης κατέταξε 161 ἄσματα, ἡσχολήθη δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνακατάταξιν ἐνίων ἄσμάτων καὶ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ εὐρετηρίου αὐτῶν· ἡ συντάκτρια Μαρία Ἰωαννίδου κατέταξε 450 ἄσματα· ὁ συντάκτης Δ. Λουκάτος κατέγινε εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε κατατάξεως τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐργασίαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, προχωρήσας ἀπὸ τοῦ λήμματος ἐλιὰ μέχρι τοῦ λ. κογιονάρω, ἀνακατατάξας συγχρόνως 1574 παροιμίας ἐσφαλμένως πρότερον καταταχθείσας, πρὸς δὲ κατέταξε 3000 παροιμίας νεωστὶ ἀποδελτιωθείσας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου συμπληρώσας τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ λαϊκῆς λατρείας ἐρωτηματολογίου κατέταξε τὴν συλλογὴν αἰνιγμάτων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ἐφαρμοσθὲν ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, ἠρεύνησε τὴν παράδοσιν τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων πρὸς σύνταξιν ἐγκυκλίου διὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ καταγραφὴν παραλλαγῶν ἐκείνων ἐκ τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων, τῶν

ὁποῖων ἡ παράδοσις παρουσιάζει ἑλλείψεις ἢ χάσματα, καὶ ἐσυνέχισε τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν ἑλλην. μύθων καὶ παραμυθίων κατὰ τὸ σύστημα Aarne-Thompson.

Χρησιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας των ὁ κ. Ι. Ἀποστολάκης καὶ ἡ κυρία Κ. Κακούρη.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆχθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 5 βιβλία καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1591-1595, ἅπαντα ἐκ δωρεῶν (1 τῆς Μπαγκείου Ἐπιτροπῆς, 2 τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, 1 τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν, 1 τοῦ κ. Μιχ. Στεφανίδου).

Ἐλπίζοντες ὅτι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἄρι δημοσιευθέντος Ὁργανισμοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου θέλει ἐνισχυθῆ τὸ μόνιμον αὐτοῦ προσωπικὸν καὶ ὅτι οἱ ὄροι τῆς διαβιώσεως καὶ τῆς ἐργασίας θέλουν προσεχῶς βελτιωθῆ δι' ἅπαν τὸ ἔθνος καὶ δι' ἡμᾶς, προσβλέπομεν τὸ νέον ἔτος μὲ ἀγαθὰς τὰς ἐλπίδας.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 22 Ἰανουαρίου 1944

Ὁ Διευθυντῆς
Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

Β'. Κατὰ τὸ ἔτος 1944.

Κατὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἔτος, καθ' ὃ ἡ Ἐλευθερία ἐπα-
νήλθε μὲν εἰς τὴν πατρίδα μας, ἀλλ' ἐκινδύνευσε ν' ἀμαυρωθῆ ἐκ τοῦ ἐμφυλίου
πολέμου, αἱ δυσχέρειαι, αἱ ὑφιστάμεναι καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἐξηκολού-
θησαν νὰ ἐπηρεάζουν τὴν κανονικὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Λαογρα-
φικοῦ, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν Ἀρχείων τῆς Ἀκαδημίας.

Σημασίαν διὰ τὴν μελλοντικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἀρχείου ἔχει
ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπιτευχθεῖσα μονιμοποίησις τῶν μέχρι τοῦδε ἀπεσπασμένων
εἰς αὐτὸ καθηγητῶν Μαρίας Ἰωαννίδου καὶ Δημ. Λουκάτου, ὡς καὶ ὁ διορισμὸς
εἰς αὐτὸ τοῦ εἰς τὸ Μεσαιωνικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας ἀπεσπασμένου καθη-
γητοῦ Γεωργ. Σπυριδάκη. Οὕτω ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐκ τῆς μακρᾶς ἐν τῷ Λαογραφικῷ
Ἀρχεῖῳ ἐργασίας πείρα ὑπὸ τῶν τέως ὡς ἐπικούρων ταξινόμων ὑπηρετούντων ἐν
αὐτῷ λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐξησφαλίσθη εἰς ὄφελος τοῦ ἡμετέρου Ἀρχείου.

Πλὴν τῶν εἰρημένων συντακτῶν εἰργάσθησαν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐν τῷ
Ἀρχεῖῳ ὁ ἐπικουρὸς συντάκτης Δημ. Πετρόπουλος καὶ ἡ γραφεὺς Γ. Ταρσοῦλη,
προαχθεῖσα εἰς τὸν βαθμὸν ἀκολουθίου. Δυστυχῶς ἐκ τῆς ἐλλείψεως συγκοινωνίας
καὶ ἄλλων δυσχερειῶν δὲν κατέστη δυνατόν εἰς δύο ἐκ τῶν ἀπεσπασμένων εἰς τὸ

Ἄρχειον λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως, τὴν Μαρίαν Λιουδάκη, διδασκάλισσαν ἐν Ἱεραπέτρα Κρήτης καὶ τὸν Μ. Καλιντέρην, καθηγητὴν ἐν Κοζάνῃ, νὰ προσέλθουν καὶ ἀναλάβουν ὑπηρεσίαν παρ' ἡμῖν.

Πρὸς τούτοις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνετάχθη ἐσωτερικὸς Κανονισμὸς τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἄρχείου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καθιερωθέντος ἐν αὐτῷ ἀπὸ μακροῦ συστήματος ἐργασιῶν, ὅστις καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, ἐκδιδόμενος δὲ θ' ἀποτελέσῃ βάσιν σταθερὰν καὶ γνώμονα ἀσφαλῆ εἰς τὸ μέλλον.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἄρχείου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιορίσθησαν εἰς ἀποδελτίωσιν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ χειρογράφων καὶ ἐντύπων καὶ εἰς ταξινομήσιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν αὐτῷ ὕλης. Ἐκ τούτου ὁ πλουτισμὸς τοῦ Ἄρχείου διὰ νέων λαογραφικῶν συλλογῶν ὑστέρησε πολὺ, εἰσελθόντων εἰς τὸ Ἄρχειον μόνον 12 χειρογράφων ἐκ σελ. 2354 (ἔναντι 22 χειρογρ. ἐκ σελ. 2031 τοῦ παρελθόντος ἔτους). Ἐκ τούτων δύο μὲν προέρχονται ἐκ δωρεῶν, τὸ ὑπ' ἀρ. 1503 (σελ. 1) κατατεθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Δοντᾶ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 1508 (σελ. 174) ὑπὸ τῆς κ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, τὰ δὲ λοιπὰ δέκα (ὑπ' ἀρ. 1501, 1502, 1504-1507, 1509-1512) προέρχονται ἐκ σταχυολογίας λαογραφικῶν εἰδήσεων ἐκ χειρογράφων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Ἡ περιεχομένη εἰς ταῦτα λαογραφικὴ ὕλη εἶναι ἕσματα 109, δίστιχα 28, παροιμίαι 515, παραδόσεις 4, παραμύθια 4, αἰνίγματα 2, εὐχαὶ καὶ ἀραὶ 42, παρωνύμια 12, τοπωνύμια 58, ὕβρεις 7 καὶ ποικίλαι εἰδήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν ἀποδελτίωσιν τῆς ὕλης ἠσχολήθησαν οἱ συντάκται Γ. Σπυριδάκης καὶ Δ. Πετρόπουλος καὶ ἡ ἀκόλουθος Γ. Ταρσούλη. Ἀπεδελτιώθησαν δὲ ἐν ὄλῳ 38 χροφ. ἐκ 3846 σελίδων (ἔναντι 16 χροφ. ἐκ 1022 σελίδων τοῦ παρελθόντος ἔτους) ἧτοι 8 μὲν (τὰ ὑπ' ἀρ. 37, 46, 95, 192, 249, 375, 1499 καὶ 1500) ἐκ σελίδων 301 ὑπὸ Γ. Σπυριδάκη, 17 δέ, (τὰ ὑπ' ἀρ. 1084, 1091Α καὶ Β' 1115, 1118, 1357Ε καὶ Σ' 1430, 1435, 1437, 1474, 1478, 1483, 1490Α'. Β'. Γ'. καὶ 1508) ἐκ σελ. 1166 ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, 13 δέ, (τὰ ὑπ' ἀριθ. 1120, 1445, 1489 1501, 1502, 1504, 1505·7, 1509-1512), ἐκ σελ. 2379 ὑπὸ Γ. Ταρσούλη. Πρὸς τούτοις ἐσταχυολογήθη λαογραφικὴ ὕλη ἐκ τῶν ἐξῆς ἐντύπων: Μελανοφρῦδου, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλλ. γλῶσσα καὶ Ἱ. Λαμπρίδου, Ζαγοριακὰ ὑπὸ Δ. Πετροπούλου, Ν. Δημητρακοπούλου Νομικαὶ ἐνασχολήσεις τ. Β' σ. 79-138 ὑπὸ Δ. Λουκάτου, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1938 καὶ 1940 καὶ L. Heuzey, Excursion dans la Thessalie turque ὑπὸ Γ. Ταρσούλη, τῆς ἀποδελτιώσεως αὐτῶν προπαρασκευασθείσης ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἄρχείου.

Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἀπεδελτιώθησαν 783 ἕσματα, 88 δίστιχα, 3944 παροιμίαι, 53 παραμύθια, 10 μῦθοι, 35 παραδόσεις, 36 αἰνίγματα, 13 ἐπῳδαί, 66 εὐχαί,

60 παρωνύμια, 100 τοπωνύμια, και ποικίλη ἄλλη λαογραφικὴ ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης ἐγένετο ἡ ἑξῆς ἐργασία:

Εἰς τὴν κατάταξιν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων ἠσχολήθησαν οἱ συντάκται Μαρία Ἰωαννίδου καὶ Γεώργιος Πολίτης, καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἐργασθεῖσα ἐπὶ πεντάμηνον μόνον, κατέταξε 596 ἄσματα, ὁ δὲ δεύτερος 977, ἀσχοληθεὶς συγχρόνως καὶ εἰς τὸν καταρτισμὸν εὐρετηρίου τῶν κλέφτικων καὶ τῶν ἐρωτικῶν ἄσμάτων. Ὁ συντάκτης Δ. Λουκάτος ἐξηκολούθησε τὸν ἔλεγχον τῆς γενομένης μέχρι τοῦδε κατατάξεως τῶν παροιμιῶν τοῦ Ἀρχείου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐργασίαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, προχωρήσας ἀπὸ τοῦ λήμματος *κόθρος* μέχρι τοῦ λήμματος *μουζοῦρι* καὶ ἀνακατατάξας 1576 παροιμίας ἐσφαλμένως καταταχθείσας. Τέλος ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχείου ἀσχολήθη εἰς τὴν συστηματικὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγειάν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας καὶ τὴν μαντικὴν, καὶ εἰς τὴν σύνταξιν ἐρωτηματολογίων, σχετικῶν μὲ τὰς δοξασίας καὶ τὰς συνηθείας ταύτας.

Χρησιν τῶν συλλογῶν τοῦ Ἀρχείου ἔκαμαν εἰς τὰς μελέτας των οἱ καθηγηταὶ κ. κ. Ἰ. Ἀποστολάκης καὶ Φαίδων Κουκουλές, ὁ ἀρχιτέκτων κ. Σπ. Τσαούσης καὶ αἱ κυραὶ Κατερίνα Κακούρη, Ἐλένη Περράκη καὶ Καλλιόπη Μπαξεβάνη.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἀρχείου εἰσῆλθον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἕξ ἔντυπα, καταγραφέντα ὑπ' ἀριθ. 1596 - 1601, ἅπαντα ἐκ δωρεῶν, 1 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. Στεφανίδου, 1 ὑπὸ τοῦ Θεοφικοῦ Κέντρου, 1 ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ποντίων καὶ 3 ὑπὸ τῆς δ. Γ. Ταρσούλη.

Οὕτως ἔληξε καὶ τὸ ἔτος τοῦτο, πλήρες περιπετειῶν, τὰς ὁποίας συνεπέφερον ἡ μακρὰ καὶ βαρεῖα δουλεία τοῦ ἔθνους.

Μὲ τὴν Ἐλευθερίαν ἐπανελθοῦσαν ἤδη εἰς τὴν Πατρίδα μας καὶ μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ Ἀρχείου εἰς προσωπικὸν ἠϋξημένας ἐλπίζομεν ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς ἔτους, ὅτι θὰ δυναθῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς προσπάθειάς ἡμῶν πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Φεβρουαρίου 1945

Ὁ Διευθυντὴς
Γ. Α. ΜΕΓΑΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Αγαθόπολις 5, 38, 44, 50
 *Αγιάσος 125, 134
 *Αγία Άννα Εύβοίας 105, 141
 *Αγία Παρασκευή Λέσβου 143
 *Αγία Σοφία Λήμνου 130
 *Αγ. Γεώργιος Δασηθίου 81₃
 *Αγραφα 114, 118
 *Αγχιάλος 47, 48₁, 107, 115, 118, 139, 142
 *Αδριανούπολις 20, 128, 132
 *Αηλιάσσης 24, 25
 *Αθήναι 114, 132, 152₁
 Αϊγίνα 132
 Αίγιος 28, 101, 107, 109, 137
 Αίτωλία 5, 34₂, 46, 62, 77, 79, 87, 95, 96, 97, 103, 106, 115, 120, 129, 132, 133, 138, 141, 142, 144, 146₅
 *Ακάλαν 116
 *Ακαρνανία 62, 79
 *Αλεποχώρι 22
 *Αλμυρός 135, 147, 152₁
 *Αμανή Χίου 74, 75
 *Αμοργός 128, 146
 *Αμόριον 14
 *Αμπελάκια 17, 85
 *Αμπρακιά 70₃
 *Ανακού Καπαδοκίας 135
 *Ανασελίτσα 135
 *Ανδρος 80, 94
 *Απόσκεπος Καστορίας 129
 *Απύρανθος 44₂, 124, 128
 *Αράχοβα Παρνασσ. 34₂, 74₁, 98, 103, 114, 130
 *Αργος 114
 *Αργος Όρεστικόν 117, 121
 *Αργοστόλιον 111
 *Αργυρόπολις 147, 148₁
 *Αρκαδία 114
 *Αρτα 89
 *Ασώματος Ρεθύμνου 92
 *Αφούγγια 76₃
 Αχελώ (*Αγχιάλος) 47
- Βάρος Λήμνου 74₂, 139
 Βασιλικό Θράκης 28, 37₂
 Βελβενδός 60
 Βελίστι 30, 31
 Βέντζια Μακεδονίας 47₁, 93, 135, 136
 Βέργα 152₁
 Βέροια 90, 141
 Βήσανη 96
 Βλάστη Μακεδονίας 90, 109
 Βλαχόφωνοι βλ. Πίνδος
 Βογατσικόν 113, 123
 Βοιωτία 79
 Βούρβουρα Κυνουρίας 70₂
 Βούργαρι 28
 Βραχώρι Ήπειρου 63₃, 70₅
 Βρυσικό 17
- Γαλανάδες Νάξου 138
 Γκιουμουρτζίνα 20
 Γορτυνία 146₅, 147
 Γουρνάκι Βεντζίων 93
 Γρίζι Πυλίας 91
 Γύθειον 141
- Δαδιά 10, 45
 Δαμασκηνιά Κοζάνης 116, 118
 Δεμάτι Μαλακασίου 108
 Δηρός 145
 Διδυμότειχον 5, 15, 20, 32
 Δογαντζί 13
 Δραχμάνι 46₁
 Δρυμός Μακεδονίας 104, 113, 116, 119, 142
 Δωδεκάνησος 67, 72, 76
- *Ελάτεια 46₁
 *Ελληνοχώριον 32
 *Επτάνησος 101
 Εύβοια 60, 61₂, 70₄, 147
 Εύκάρουον 116
- Ζάκυνθος 106, 146₅, 147, 154
- *Ήπειρος 47₁, 48, 62, 64, 65, 69, 71, 74, 79, 87, 113, 114, 116, 120, 124, 131, 142, 146₅
- Θεσσαλία 47₁, 48, 79, 100, 114
 Θήβαι 49₁
 Θήρα 70₇, 93
 Θράκη 5, 45, 62, 66, 71, 75, 79, 81₁, 122, 123
- *Ιθάκη 147
 *Ιμβρος 91, 134
 *Ινναχώριον 71₄, 103
 *Ιόνιοι νήσοι 79
- Καβακλί 5, 24, 38
 Καβατζίκι Αίγιου 141
 Καινούργιο χωριό Πυλίας 143
 Καλάβρυτα 86, 47₄
 Καλάμαι 94
 Κάλιανη 47₁
 Καπλάνι Πυλίας 70₃
 Καππαδοκία 54
 Καράμυζα 15
 Καρδάμυλα Χίου 147
 Κάρπαθος 80₄, 88, 90, 96, 122, 123, 126, 129, 133, 138
 Καρωτή 16, 32
 Καστανόφυτον Καστορίας 117
 Καστορία 113, 124
 Κατάλακος Λήμνου 91
 Κατιρλί Βιθυνίας 88
 Κατσιδόνι Σητείας Κρήτης 121, 134, 143
 Κελόσα Πόντου 117
 Κερασσοῦς 120, 122, 148
 Κέρκυρα 88, 89, 118, 144
 Κεφαλληνία 62, 95, 112, 123, 134
 Κεφαλόβρυσον Αιτωλίας 46₁

- Κέφαλος Κω 66
 Κίος Βιθυνίας 98, 111, 112, 120
 Κιουπλί 9, 15, 42
 Κοζάνη 47₁
 Κοινή 74
 Κομοτηνή 113
 Κορώνη 74
 Κορώνη 71, 74₁, 94, 99, 101, 119, 123, 127, 138
 Κρανιά Έλασσόνας 122
 Κρεμαστή Ρόδου 140
 Κρήνη Ίωνίας 123, 133, 147
 Κρήτη 62, 64, 65₁, 67, 70, 71, 72, 78, 79, 81, 87, 99, 104, 128, 142, 146₆
 Κρώμη 148
 Κυδωνία 71₃, 123, 125
 Κύθηρα 62, 154
 Κύθνος 124
 Κυκλάδες 76, 79
 Κύπρος 65, 68, 79, 82, 88, 91, 92, 100, 102, 114, 116, 124, 128
 Κως 66, 68, 69, 70₁, 75
 Κωστή Θράκης 15, 43₄, 44, 54₇, 55, 90, 114, 119, 128
- Λάβαρα 13, 58₁
 Λαδᾶ Ἀλαγονίας 108, 109
 Λακεδαιμών 146
 Λακκοβίκια Μακεδονίας 105, 140
 Λακωνία 76, 79, 152₁
 Λασηθί 97, 103, 116, 127
 Λάστα Γορτυνίας 146
 Λατσίδα Κρήτης 142
 Λεμεσός Κύπρου 98
 Λέρος 88, 106
 Λέσβος 77, 92, 105, 126
 Λευκάς 118, 147
 Λευκίμη 12
 Λήμνος 66, 71₅, 78, 79, 88, 99, 113, 115, 122, 124, 128, 134, 135
- Μαντεμοχώρια Χαλκιδικής 85
 Μάδυτος 112, 125, 130
 Μακεδονία 5, 46, 47₁, 54, 66, 79, 114, 116, 122
- Μάλαρα Θράκης 117, 118
 Μάνδρα Σουφλίου 33₂
 Μάνη 65, 76₈, 78, 100, 145, 146, 152, 153
 Μανιάκι 54₁, 55, 72₂, 87, 91, 96, 97, 107, 141
 Μαραθόκαμπος Σάμου 99
 Μαραθών 131
 Μαράσια Ἄδριαν/πόλεως 121
 Μαυρομαντήλι Χασίων 122
 Μεγάλο Μπογιαλίκι 23
 Μεγίστη 146₆
 Μεθώνη 125, 133
 Μεραμβέλλον 103
 Μεσημβρία 5, 38, 50, 85, 107, 118, 120, 136, 140
 Μεσσήνη 77
 Μεσοχώρι Καρπάθου 105
 Μεσοχώρι Πυλίας 75₆, 118
 Μεταξάδες 21, 33, 38
 Μέτραι Θράκης 111, 115, 132, 142
 Μήλος 68
 Μικρά Ἀσία 49, 79
 Μικρόν Τύρνοβον Στράντζας 49
 Μονοφάτσιο Κρήτης 63
 Μοράβα 50
 Μόρφου Κύπρου 62
 Μπαϊντίρι Μ. Ἀσίας 110
 Μπάνα 25
 Μπάστα Μεσσηνίας 109
 Μπουρουντζούκι Ἀγγιάλου 27
 Μπροντίβο 27, 28, 43, 44
 Μύκονος 153₈
- Ναζλί 111
 Ναίμονας Μεσημβρίας 26, 112, 113, 117, 131, 140, 143
 Νάξος 70, 76₃, 80, 114
 Ναύπλιον 114
 Νέγητα Χίου 137
 Νήσοι Αἰγαίου 85
 Νίσυρος 116
- Οινόη Πόντου 148
 Ούζουν Κιουπροῦ 20
- Παλαδάριον Προύσης 100
 Παλιούρι 18, 19, 33, 49₁
- Παλούκοβα 31
 Πάργα 118
 Παρπαριά Χίου 75
 Πάτρα 132
 Πελεκέλι Χαλκιδικής 46
 Πελοπόννησος 48, 72, 74₅, 77₁₀, 81
 Περιβόλια Κρήτης 90
 Πέτρα Θράκης 5, 29, 137
 Πετράδες 15
 Πίνδος 115
 Πλάκα Δήμου 136
 Πόντος 66, 76, 93, 117, 119, 121, 122, 130, 133, 144, 147, 148
 Πρέβεζα 98
 Πυλία 64₂, 77, 94, 106, 143, 144
 Πύργος 49
 Παγωνιανή Ἡπείρου 52₄, 96, 106
- Ραβδᾶς 27
 Ρεθύμνη 63
 Ρεϊσδερε 129
 Ροδόπη 46
 Ρόδος 64, 71, 99, 134
- Σαμόκοβον Ἀνατ. Θράκης 104, 113, 121
 Σάμος 45₃, 62, 94, 114, 128, 146
 Σβέρδια Δήμου 124, 130
 Σηλυβρία 139
 Σιάτιστα 117
 Σιγή Βιθυνίας 71, 100, 101, 110
 Σμιτλί Ραιδεστοῦ 119
 Σιναπλί 137
 Σινόπη 34₆, 92, 119, 125, 127, 128, 129, 133, 137, 138
 Σκάρδος 50
 Σκάρμινγκας 133
 Σκόπελος 5, 88
 Σκόπελος Θράκης 29, 116, 124, 137
 Σκοπός Ἀνατολ. Θράκης 5, 74₁, 123
 Σκῦρος 77, 123, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 147

Σλαβονία 50
 Σμύρνη 138
 Σούρμενα 118
 Σουφλι 5, 15, 33
 Σπάρτη 101, 119
 Σπάρτη Μ. Ἀσίας 115
 Στενήμαχος 131, 140, 142
 Σύμη 88, 89, 114
 Σῦρος 66, 142
 Σφακιά 64₅
 Σωζόπολις 89, 138
 Τελώνια Λέσβου 113
 Τήλος 86
 Τήνος 93

Τζίμος Μεσημβρίας 117
 Τοπόλια Δυτ. Κρήτης 104
 Τραπεζοῦς 87, 118, 148
 Τρίγλεια Βιθυνίας 132
 Τρίκαλα Κορινθίας 77₁₈
 Τριφυλία Ὀλυμπίας 65
 Τριφύλλι 6
 Τριφύλλιον Θράκης 42, 52
 Τσακίλι Θράκης 137
 Τσακωνιά 65
 Τσαουσκιοῖ 22
 Τσορέκκιοῖ 5, 29, 131
 *Υδρα 122, 139

Φεραὶ 5, 42
 Φθιώτις 138
 Φυλαχτὸ 12
 Φυσίνη Λήμνου 77
 Χάβαρη Ἠλείας 154
 Χαλκιδική (Γιουροῦκοι) 46
 Χάσια 122, 126
 Χεκιμί 33
 Χίος 61, 71₈, 76, 105, 115,
 117, 127
 Χούνη Εὐρυτανίας 47₄
 Χτένι 47,
 Ὠρωπὸς 131

ΠΙΝΑΞ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

*Αθήναιος 83₁
 Αἰσχύλος 151₁₀
 *Απολλόδωρος 82₂
 *Αποστόλιος 151
 *Αρριανὸς 151₂
 *Αριστοτέλης 59₁

Δημοσθένης 82₂, 149
 Διογενιανὸς 150, 151
 Διόδωρος Σικελιώτης 151₂
 Du Cange 78₁₁

Εὔπολις 151₁
 Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης 149₉

Ζηνόβιος 149, 150

*Ἡσύχιος 63₈, 151₁

Θεοδώρητος ὁ Κύρου 54
 Θεόκριτος 68

*Ἰσοκράτης 82₂

Καλλίνικος 84

Λέων ὁ Σοφὸς 80₈

Μακάριος 150
 Ματθαῖος Εὐαγγελ. 77₁₀

Ξενοφῶν 82₁

*Ὅμηρος 83₁
 *Ὀρειβάσιος 78

Πλάτων 151
 Πλίνιος 81₅, 151₁
 Πλούταρχος 34₄, 35₅, 149₄,
 151₂

Σέξτος Ἐμπειρικός 78
 Σουΐδας 150₉, 151₉
 Σοφοκλῆς 151₈
 Στέφανος Βυζάντιος 150₉

Φιλόστρατος 35₅
 Φωκυλίδης 82₁
 Φώτιος 149₉, 150₉

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- ἀγάπαι 83
 ἀγαρεία-ἀγγάρεια 73, 77, 78
 ἀγερμοί 135
 ἅγια Βαρθάρα 110 κέ.
 — Βλαγγέραινα 89
 — Δομνή 140
 — Μαρίνα (καινούρια φω-
 τιά κατά την ἑορτήν
 τῆς) 50
 — Πακουή-Πακού, βλέπε
 Ὑπαπαντή.
 ἁγιασμός (τῶν Φώτων κ.ἄ.)
 7, 19, 92, 103, 142—
 μέγας 135
 ἁγίδα 79
 ἁγικά 43
 Ἁγιοκλαφίνος βλ. Ἁγ. Κλή-
 μης
 ἁγιολίθαρο 47, 98
 ἅγιος Ἀθανάσιος 141
 — Ἄκουφος (Ἰάκωβος) 88
 — Ἀνδρέας ὁ τρυποπηγα-
 νίτης 89
 — Ἀντόνιος 90, 141
 — Ἀρμογένης (Ἐρμολό-
 γος) 88
 — Βασίλειος 123 κέ.
 — Βλάσιος 144
 — Γεώργιος 90
 — Ἐλευθέριος 112
 — Εὐθύμιος 141
 — Ἰγνάτιος 113
 — Ἰωάννης 139 κέ. θερμο-
 λόγος-ριγολόγος 89
 — Κλήμης 88
 — Κυπριανὸς ἐν Κύπρῳ 92
 — Κωνσταντῖνος Τριτο-
 ρινὸς 90
 — Μόδεστος 113
 — Νικόλαος 111
 — Προκόπιος 88
 — Σάββας 111
 — Σπυρίδων 89, 98, 112
 ἅγιος Στυλιανὸς 88
 — Συκαλᾶς 105
 — Συμεὼν 142
 — Τρύφων 142
 — Φανούριος 88
 — Χαράλαμπος 143
 ἁγνεύα: εἰς μαγγανείας 40,
 ἀγριοκερασιά 30, 47,
 Ἄδὰμ 92
 ἀδελφοί: πρῶτος καὶ τελευ-
 ταῖος - μονογενεῖς 26, 40,
 50 - δίδυμοι 27, 50, 51, 52
 ἀνικολαόγιστα 109
 ἀκοίμητη λειτουργία 100, 101
 ἄκριτος 47, βλ. καὶ σιωπή
 ἀλλαξοβοῖδιζω 62
 ἀλλατούρα-ἀλλατούριασμα 65
 ἀμίλητο νερὸ 129, 136
 ἀμφιδρόμια 48
 ἀναθήματα 99
 ἀνάκαρτοι 114 βλ. καὶ Καλ-
 λικάντζαροι
 Ἀνάληψις 94
 ἀναλο νερὸ βλ. ἀμίλητο νερὸ
 ἀνάρτησις κλάδων 122
 ἀναστενάρηδες 28, 54,
 ἀνεμονέρι 92, 93
 ἀνεμοφωτιά 44
 ἀνοιγμα τῆς βρύσης 130
 ἀντιβόθεια 60
 ἀντικάματο 62
 ἀντισηκάρικα 62
 ἀντίφωτα 141
 ἀξίωμα 140
 ἀποκαμουδά 71
 Ἀποπαντή βλ. Ὑπαπαντή
 ἀποσουρητή 122
 ἀποσπέρρι, ἀποσπερίδες 71
 ἀποχτενίδια 132
 ἀργατιά 67, 76
 ἀριστερόχειρες (εἰς μαγγα-
 νεῖας) 8, 10, 11, 12, 16, 17,
 18, 26, 39, 41, 47
 ἀρκαυλεῖο 64
 ἀρκαύλης 64
 ἀρνοκλήκι ἢ ἀρνοκλήσι 72
 ἀρνίτις βλ. κέδρο
 ἄρτοι: τρόπος παρασκευῆς 105
 — ἁγ. Νικολάου 111
 Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ 88
 ἀσήμωμα εἰκόνων 99
 ἀσθένεια: διώξιμο ἀρρώστειας
 ἀπὸ τὸ χωριὸν 28 βλ. πυρά,
 τρυποπέρασμα
 ἀσπροβδόμαδο 95
 ἀστροφα 47,
 βαδάτζος (καλλικάντζαρος)
 135 τὰ βαδατζούδκα 135
 βαρθάρα (ἡ) — βάρβαρα (τὰ)
 110, 111
 βασιλικὸς 138, 139
 βασιλόκοττα 123
 βασιλοκουλλούρα 125
 βασιλόπιττα 123
 βασιλούδια 124
 βασιλόψωμα 123
 βδομαδιάτικο 62
 βελόνη 56
 βέργα μαγική 30
 βλόυρους 87
 βοδόκλωρα 123
 βοῦβες 65
 βουόπιττα 123
 βούτυρο 126
 βουτηχτάδες 136
 βρεξοῦδια (τὰ) 137
 βρεκόλακας 6, 7, 21, 34, 44, 49
 βρωμονέρια 92
 γαζοφυλάκια 84
 γαλομέτρεις 64,
 γελαδάρης 66
 γενὶ ἀτὲς 12, 27
 Γεραρχόντων (τῶν) 141
 γιανὶ καρὰ 6, 10, 11, 44, 45

- γιαρδίμ-γιαρδούμ 79
 γιαρδίμτζήδες 79
 γκίρλιτσα 56
 γκολιόμπαρ' βλ. γυμνότης
 γκολίους (γκόλιαβος, γκόλια-
 τούς, γκολιόμπαρος) βλ.
 γυμνότης
 γίπλα 122
 γκλοκ'νιά 11
 Γουρλομάτα βλ. Παναγία
 γούστρελος 44
 γυμνότης 7, 13, 14, 15, 16, 17,
 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26,
 27, 29, 33, 40, 50, 52, 57
- δαίμων πυρός 38, — άσθε-
 νείας 50
 δανεικοί 60 (δανεικολογία, δα-
 νεικαριά, δανεικαρολόοι)
 δεκαπεντίζω 93
 δένδρα: στοιχειωμένα, ήσκιω-
 μένα 98
 δέσιμο καλλικαντζάρου 114—
 μοίρας 13,
 διάβασμα άσθνεϊών 14, 43
 διαβολάνεμος 27, 44
 διαβολιά 81
 διαβολόστια 29. βλ. και δια-
 βολοφωτιά
 διαβολοφωτιά 5 κέ. 25, 26,
 27, 28, 29, 44, 49, 53
 διαβουλουψώμ' 105
 διασκορπισεις άμμου 122
 δίδυμοι' βλ. άδελφοί
 δίοδος δι' όπης — νέα γέννη-
 σις 48' βλ. και τρυποπέ-
 ρασμα
 δώδεκα 57
 δωδεκαμερτής 117
 δωδεκάμερα 113
 δώρα πρωτοχρονιάς 127
- εικόνες θαυματουργοί 90 —
 περιαγωγή εικόνων 43, 136
 έμβάπτισις εις ποταμόν 137
 έγκαινιάσμά 31
 έγγαρικοί 67
 έγκοιμησις εις έκκλησίας 102
 έκκλησία: κατοικία του 'Α-
 γίου 90
- έμπολον (βγαίνει στα έμπο-
 λα) 72
 έμπυροσκοπία 122
 έννέα 13, 15, 24, 52, 57
 έπαιτεία, εις μαγειάν 57
 έπτά 20, 30, 57
 επτάζυμα (επτάζζουμο) 106
 έρανοι 83
 εργατιά' βλ. άργατιά
 έστία: προσκύνησις 96' περι-
 την - περιφορά 47
 εταιρείαι ή συνεδριαί 83
 εύκολογία 86
- ζαμπουνλίκ' 25
 ζερβός' βλ. άριστεροχρειο
 ζάσιμο έκκλησίας 98 κέ.
- θεοφάνεια 91, 134 — ιπποδρο-
 μία 138
 θλουμμάρι 72
 θεοδώρισμαν 93
 θυμίασις 43
 θύνιασμα τής πίττας 119,
 120
 θυσία: διαφόρων ζώων 100,
 107, 108' βλ. και προσ-
 φοραι
- Τούδας 54
- κιζδίζδας 21
 κήδες 114
 καθαρμοί 33, 34, 42, — εικό-
 νων οικιών 56, 94
 καθαρότης εις μαγειάν 39, 40,
 57,
 καθαρτήριοις χαρακτηρ πυ-
 ρών 54
 Καϊλιώτης 89
 καινούρια φωτιά' βλ. φωτιά
 κάλαντα 121, 127
 καλεστική, καλεδκή, καλι-
 στη 77
 καλιντραδες 135
 καλιστρήνα 128
 καλλικαντζαροι 54, 56, 134,
 135' όνόματα κ. 114
 καλογέρωμα 101
 καλοχερίδια 128
- κάπνισμα άρρώστου 48
 καπνός: εις άσθνεϊας 41
 καρά γιανίκ 14, 18, 19, 21,
 22, 27, 29, 44, 49,
 καρφίον 56,
 κάρφωμα ζώου εις σταυρο-
 δρόμ 42,
 καταχύσματα 127
 κατουρλήδες (καλλικαντζαροι)
 114
 καυκιά 65,
 καύσις ζώου 42,
 καψί ή κασι 86
 κέδρον: πυρά εκ κ. 6, 7, 11,
 15, 16, 17, 18, 21, 22, 29
 κέντος 76
 κέρασμα τής βρύσης 120, 129
 κεσκέκι 144
 κεχαγιας 78
 κιβώτια έλέους 84, 85
 κιόσια (Μωμόεροι) 122
 κλοπή εις μαγειάν 15, 17, 20,
 56, 57
 κλωστή: άπόθεσις κ. άσθε-
 νών 33
 κοινασία 65
 κοινάτο ή κοινās 62, 64, 65,
 βλ. και συζεψιά
 κοινάτορας 64, 65
 Κοϊνης (έπών.) 65
 κοινή τράπεζα εις πανηγύ-
 ρεις 144
 κόκκες 64
 κολλήβας - κολλήγας 61
 κολληματάρης 61
 κόλλυβα: άγίου Νικολάου 111
 - άγίου Μοδέστου 113 -
 άγίου Βασιλείου 124
 κοπατσιάρηδες 66
 κούα 63, 65
 κουλληγικό χωράφι 79
 κουλλούρι: Χριστουγέννων
 115, 122, κλικούδ' τ' Καλ-
 λικαντζαρου 119 - θερι-
 σμού 104
 κούμουλα 116
 κουρκουνιώτης (ό ταξ. Μι-
 χαήλ) 89
 κουρμπάνι 99, 100, 107, 142
 κουτι τών πτωχών 85

κούτσουρο (Χριστουγέννων)

117

κουρουπάρικα 72₆, 73

κοφτό 129

κρασοφιλία 77

κτυπήματα : με βέργαν, κλά-
δους 127, 131

κύκλος μαγικός 43₄

κωλοβελόνηδες 114' βλ. καλ-
λικάντζαροι

λαλάγγια 112

λήση 103

λεφτοκαρυά 25

ληβόθεια - ληνοβόθεια 60

λυκοσαγκαράϊοι - λυκοσιά-
γκαροι 114

μάζεμα 77

μακαριά 116

μαμμή 117

μαρμαριτες 134

μάχαιρα μαγική 56

μεγάλη Πέφθη 30

μειλίγματα 106

μέλι 125, 126

μελόπιττα 110

μεντζί 71, 79

μεταβίβασεις άσθeneίας 33

μετάληψις: προετοιμασία μ. 94

μεταμφιέσεις 121, 135

μητάτο 64

μνημόσυνα 127

Μοδέστου φυλλάδα 6, 43, 67

μοϊρα : προσκάλεσμα μ. 132

μονάζω 93

μονομερίτικο πουκάμισο 33 -
παννί άγ. Χαλαλάμπους

143 - λειτουργιά. 100, 101

μονονόματοι 16, 17, 22, 25,
33, 39, 58

μονοσιτεία 93

μονοφαγία 93

μουζούρι 65₂

μπάλος 71

μπάμπω 117

μπογαζλαμάς 13

μπουλστρήνα 128

Μυλιαργοῦσα Παναγία(ή)-142

Μωμοέροι-ια 122

νερό : ν. από πηγάδι 12 - και-
νούριο, νιδ ν. 34₅, 129, 130,
138, τρεχούμενο ν. 34, 35,
42, άναλο νερό 136, κοιμι-
σμένο ν. 97, ν. της πρω-
ταπριλιάς 97, ραντισμός
με ν. 34, βλ. και ύδωρ,
σιωπή.

Νικολοβάραβα : τ' άη - 109,
110

Notfeuer 36₂, 39, 55

νύξ εις μαγειάν 14, 38

νυχτέρια 70

ξέλαση 71, 77, 79

ξύλα : άποτρεπτικά κερανούθ
37 - δια καινούριαν φωτιά
23 (φλαμουριά) 29, 30,
47 (άγριοκερασιά, κέδρον,
πεύκο).

ξυλοφωτιά 31, 46, 54

ξωτικό 48

όνομα : σημασία του δια την
παραγωγήν καινούριας φω-
τιάς 21, 22, 23, 29, 51. βλ.
και μονονόματοι

όρδια 75

όρταγια 81

όρτακιά 62

όρτακλήδες 62

όρτακλίκι 62, 81,

παγάνα (ή) ή παγανιά 75

παγανά (τά) 114

παμπόγεροι 140

Παναγία : έπικλήσεις 88, τής

Π. τραπέζι 119

πανιέρια 104

παραγκαιριά 78₁₁

παρακάθι 71

παρακάλεση ή παρακαλεσιά 77

παρακαλιά 77, 79

παρακαμούδι 71

παρακαμνητό 71

παραμόνεμα 75

παραπιάνω 78

παραπιασμός 78

παρασπόρι 78, 79

πέλεκυς 56

πενταρολόγοι 63

πέρασμα 10

πέρασμα : από τρύπα 6, 7, 8,
11, 12, 14, 15, 16, 17, 18,
19, 21, 22, 23, 27, 31 - από
πόταμο 10, 30 - από φω-
τιά 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 30, 52 - από τη στιά
18 - από νερό 9 °

πέταλον 56, 57

πιδιακό 64

πίσσα 42₂

πίττα : - Χριστουγέννων 115 -
άγ. Βασιλείου 124, 125,
126

πλανήταροι 114, 115

ποδαρικό 121, 128

πολυσπόρια 124, 129

πουλουστρήνα 128

προγνωστικά του καιρού 132

προδόρπια 125

προζύμι : παρασκευή π. 116

προσφοραί : εις άγίους 106 -
εις νεκρούς 116, 127 - εις
τόν φούρνον 96 - εις δαι-
μον. όντα, στοιχειά 106,
127 - εις πηγήν 97

πρωτάγισια 134

πρωτεύουσα (έκκλησία) 90

πρωτοχρονιά : έθιμα 124 κέ.

πρωτότοκος 51,

πῦρ : παραγωγή νέου πυρός
29, 30, 35, 36, 51 - άπο-
τρεπτικόν δαιμόνων 56 -
ζωντανόν 38₂, 50' βλ. και
φωτιά

πύρα φούρνου 66

πυράι περιοδικαί : πήδημα π.
54, 55 - π. Χριστουγέννων
117 - π. Θεοφανείων 135

ράκος : άπόθεσις ρ. άσθε-
νών 33

ρόδι 125, 128, 130

Σάββατον 9, 13, 15, 17, 18,
20, 34, 58

σαββατιανός 11

σαράντα : - λειτουργία 31, 47
- κύματα 94, 136

σαρμάδες 116
 σβέσις πυρών 21, 36
 σεμπριά 64· βλ. και σμιξιά
 σεμπρικὸ χωράφι 79
 σέμπροι 61, 64
 σεντάγκα 71
 σημάδι 64₂
 σημαδόξυλο 64₂
 σημισάτορας 64
 σίδερο 5, 7, 14, 15, 19, 24 -
 μαγικὸ σ. 49₁
 αἰδηρός : σιδ. ἀντικείμενα εἰς
 μαγ. ἐνεργείας 56 - ὡς φυ-
 λακτὸν 57
 αἰφέρι 80
 Σιφώτ'ς 54, 135
 σιωπή εἰς μαγειάν 14, 23, 40,
 58· βλ. και ἀμίλητο, ἀναλο-
 νερό.
 σκαρκάντζαλος 117
 σκλάβωμα 101, 102
 σμερδάκι 44, 45
 σμιγατόροι 62
 σμιγοὶ 64
 σμιξιά 61, 64· βλ. και σεμπριά
 σμιξιάρηδες· βλ. σμιγοὶ
 σμίχτες 61, 64
 σουρβάκια 128
 σουρβίζω 128
 σπάστρουσες 70
 σπερνά 111
 σπλήνα 24, 30, 44₂
 σπορόταβλα ἢ τάβλα 80₄
 σταυροδρόμι 7, 25, 26, 29, 33,
 41, 42, 46, 48, 49, 110 βλ.
 και τρίστρατο.
 σταυρός 8
 σταύρωμα : ζώων 15, 16, 19,
 58 - ἀλωνιοῦ 91 - σπιτιοῦ
 138
 στάχτη παλιά 9 - καινούρια 36 -
 σταχτιάδες, σταχτοπόδηδες
 (καλλικάντζαροι) 114
 στημὸς 76
 στοιχειὸ 46₁
 σύζευγα 62

συζεντάδες 62
 συζενψιά 62
 σ'ναλλαξά 62
 Συμόγοιρα 141
 συνέπαγμα 69
 σύψωμο 80
 τάμα 99
 τάξιμο (βοδιοῦ) 100
 τεκὲς 121
 τελεσίμ' 20
 τζιτζιροκούλικο 104, 105
 τηγανόπ'τες 125
 Τίμιο ξύλο 91
 τρανὸς χορὸς 109
 τρία 26
 Τριανταρχόντων (τῶν) 141
 τρίστρατο 33, 52· βλ. και σταυ-
 ροδρόμι.
 Τροίτ'(η) 20
 Τροία 147
 Τροιάδα 147
 τρύπα βλ. τρυποπέρασμα
 τρυποπέρασμα 34, 46· βλ. και
 πέρασμα
 Τρφ(γ)άδα 145, 147
 τσίτσιδοι βλ. γυμνότης
 Ὑπαπαντή 142
 ὑποκάμισο βλ. μονομερήτικο
 φασκιών' ἢ ἀρκούδα 124
 φιλεύουν τὸ μύλο 127
 φιλιά 77₁₀
 φισιαδόροι 64₅
 φλαμουριά 22, 24, 25, 27
 Φλεβαριανή' βλ. Ὑπαπαντή
 φλόγια 45
 φουντουκιά (ξύλα φ. πρὸς πα-
 ραγωγὴν καινούριας φω-
 τιάς) 29, 30
 φραγμὸς μαγικὸς 43₁
 φράξιμο τοῦ χωριοῦ 28
 φυλακτά 91
 φῶς : ἅγιον - καινούριο - νιὸ
 - 35, 96

φωτιά : καινούρια φ. 5, 6, 7,
 9, 12, 15, 19, 23, 24, 27,
 33, 36, 41, 45, 46, 49, 50,
 51, 52, 53, 54, 96 - καθαρ-
 τήριος 34, πέρασμα ζώων
 ἀπὸ φ. 47, γουρουνησία φ.
 43, πήδημα, φ. 28 δύναμη
 τοῦ σπιτιοῦ 40₄, 55, 97,
 ἄγγελος φ. 40₄, 96, πάν-
 τρημα φ. 118 σκάλισμα,
 ἀνακάτεμα φ. 118, 121,
 124, 127, 129
 φωτιάι 137
 φωτίση 134
 φωτίτσα 134
 φωτοκέρια 137

χαλβὰς 112
 χάλυψ εἰς μαγειάν 56
 χαμουδράκια 44, 45
 χάρη 72
 χατζήδικος γάμος 100
 χειρ'κὸ 20
 χιρλαμὰς 10, 13, 56
 χλαμπούρι βλ. φλαμουριά
 χοιρόλιμους 57
 χοῖρος : κάψιμο χ. 28, 42, 52
 κέ. θάψιμο χ. 46
 χοιροσφαξίματα (χοιρο-
 σφράϊα) 115
 χοτζιάδες : γράφτουν τὰ ζῶα
 πρὸς θεραπείαν 13
 χριστόξυλο 117
 Χριστοῦ, τοῦ Χ. τὰ γεννητού-
 ρια 119
 χριστόψωμα 115, 118
 χωραφιάτικο 62
 ψυχικάρηδες, ψυχικάριοι 71
 ψυχικὸ 71, 84
 ψυχικοὶ 71
 ὄμπλατοσκοπία 132
 wildes Feuer 36₂, 55

RÉSUMÉ DU VOLUME

Coutumes de magie et de superstition en vue de détourner des maladies épidémiques (Τρυποπέρασμα. Καινούργια φωτιά - διαβολοφωτιά. Σίδερο) par G. A. Mégas (pp. 5-58).

Au début de son étude l'auteur publie, sous forme narrative et dans l'idiome parlé par chacun de ses narrateurs, les témoignages recueillis sur place par lui-même sur les coutumes magiques pratiquées en Thrace et dans certaines autres régions de Grèce dans le but d'obtenir la guérison des animaux domestiques atteints par une épidémie, ou de détourner du village une épidémie qui sévit dans le voisinage (pp. 6-31). Suit un exposé qui comprend, d'une part, une description synthétique de ces coutumes, et, d'autre part, un commentaire scientifique des croyances superstitieuses qui en sont la cause. L'exposé se rapporte particulièrement aux opérations magiques pratiquées par les paysans au cas où leurs bêtes sont atteints par l'épidémie connue sous le nom scientifique d'«anthrax» et due, d'après les croyances populaires, à l'action malfaisante de certain mauvais génie (βουκόλακας, χαμοδράκι, σμερδάκι).

Ces opérations magiques pratiquées par les paysans de Thrace sont les suivantes: 1° faire passer les animaux malades ou non (dans certains cas les hommes aussi) à travers un passage souterrain creusé exprès au bord d'un tertre ou d'une route (pp. 32-34); 2° faire passer les hommes et les bêtes du village par dessus un «feu neuf», c.à.d. un feu produit sous certaines conditions d'ordre magique par le frottement, opéré d'une certaine manière, entre deux morceaux de bois sec (cèdre ou tilleul, de préférence) après l'extinction générale des feux et des lumières du village (pp. 34-41); 3° faire brûler vivant un animal du troupeau atteint par l'épidémie (d'habitude, un petit cochon), on l'enduit de poix, on lui met «le feu neuf», et on le laisse ainsi courir au milieu du troupeau, jusqu'à ce qu'il devienne la proie des flammes (pp. 42-43); 4° créer un cercle magique autour de l'étable ou du village entier par des feux continuels d'arbustes de buis, ou par la procession des images saintes (p. 43); 5° faire passer les animaux du village à travers un ruisseau (pp. 41); 6° faire marquer les animaux atteints ou non d'une brûlure au moyen d'une baguette de bois sec allumée au «feu neuf»,

ou du signe de la croix, au moyen d'une baguette de fer fabriquée selon certaines recettes magiques (pp. 41, 56-58).

Ensuite l'auteur fait une recherche sur l'usage à fins magiques du « feu neuf » dans le reste de la Grèce (Macédoine, Étolie), et dans les autres pays de la péninsule Balkanique et de l'Europe, ainsi que sur le sens attribué par chaque peuple à l'action magique des feux allumés à l'occasion d'une épidémie ou à un jour fixe de chaque année en vue de prévenir une épidémie. Cette recherche le conduit à la conclusion que la théorie de Frazer sur le caractère purificateur de tout feu périodiquement allumé, qui a son origine dans la coutume très ancienne des peuples européens de faire « du feu neuf » en cas d'épidémie, est juste. Par contre, l'auteur considère comme invraisemblable la théorie de Hofschläger, qui voit à l'origine de la coutume l'habitude des peuples pastoraux de l'Europe de mettre, de temps à autre, le feu à la steppe pour se débarrasser des insectes nuisibles; car cette théorie laisse inexplicé l'élément principale de la coutume, à savoir la guérison ou la purification des animaux malades, au moyen du feu (ce qui veut dire l'anéantissement de l'esprit malfaisant), et la croyance à la puissance magique du feu pour détourner l'influence malfaisante des esprits malins.

Coutumes de coopération et de solidarité chez le peuple grec par Dém. A. Pétropoulos (pp. 59-85).

Après une brève introduction sur la signification que présente la recherche scientifique de ces coutumes, l'auteur traite son sujet selon les deux points de vue suivants:

1° Coopération et solidarité dans les travaux des particuliers.

2° Coopération et solidarité dans l'exécution des travaux d'utilité commune.

Dans la première partie l'auteur examine la coopération du point de vue de l'intérêt mutuel des coopérateurs, ainsi que la coopération en groupes dans le but d'aider ceux qui en ont besoin toujours dans le cadre de l'esprit de solidarité sociale. L'examen s'étend aux données de la coopération dans les travaux d'agriculture, d'élevage, de ménage etc. L'auteur examine aussi la coopération en groupes animée par l'esprit chrétien de l'altruisme, dans le but de porter secours aux indigents.

Dans la deuxième partie sont traitées la coopération et la solidarité en vue de réaliser des travaux d'utilité commune, à savoir la construction d'églises, d'écoles, de ponts, d'aqueducs, de routes, la culture de champs de la communauté, les précautions contre les dommages causés par des animaux nuisibles, par des bandits, etc.

Dans un chapitre spécial l'auteur donne la définition des termes démocratiques se rapportant aux différentes espèces de coopération et de solidarité (ἀργατιά, παρακαλία, καλεστική, ξέλαση, παρασπόρι, ἀγγαρεία etc.).

Ensuite l'auteur fait un court exposé des idées et des conceptions du peuple grec, relatives au sens moral de la coopération, des coutumes qui visent à sa réalisation, et souligne la valeur que présente le travail individuel dans le but de mener à bonne fin une œuvre quelconque.

Enfin l'auteur examine les manifestations semblables de coopération et de solidarité pendant l'antiquité, l'époque byzantine et post-byzantine. Il est amené à conclure que les principes chrétiens de l'altruisme, renforcés par les conditions nationales et sociales du temps de l'occupation turque, ont influencé tout particulièrement la formation des coutumes de coopération et de solidarité dans la société grecque moderne.

Questions de Laographie hellénique par G. A. Mégas (pp. 86-144).

L'auteur, Directeur des «Archives Laographiques de l'Académie d'Athènes», s'est chargé de publier trois fascicules afin d'offrir aux maîtres des écoles primaires et à tous ceux qui désirent contribuer à la recherche laographique, un formulaire des questions relatives aux actes et coutumes traditionnels du peuple grec. Le classement de la matière s'y fait d'après le système en vigueur aux «Archives Laographiques». Les questions proposées aux collecteurs de matériaux laographiques y sont présentées de manière simple, et elles sont éclaircies par des exemples convenables. De cette façon la connaissance de la vie du peuple, indispensable à tout chercheur, est mise à sa disposition de manière profitable pour lui-même et la recherche scientifique.

Le premier fascicule publié dans «l'Annuaire des Archives Laographiques» (Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) des années 1939 et 1940 comprend les chapitres suivants: 1° Questions concernant l'organisation sociale. 2° Questions de droit populaire. 3° Questions relatives à la vie enfantine. 4° Jeux et sports des enfants. 5° Questions se rapportant aux coutumes du mariage. 6° Questions relatives à la mort et aux morts.

Le deuxième fascicule publié dans l'«Annuaire» de 1941-1942 (actuellement sous presse) comprend: 7° Magie et coutumes de magie et de superstition. 8° Divination. 9° Astrologie-Météorologie. 10° Médecine populaire.

Le troisième fascicule est consacré au culte populaire. La première partie publiée dans le tome présent comprend: 1° Questions de culte en général. 2° Coutumes relatives au culte célébrées à l'occasion où à une circons-

tance déterminée. 3° Coutumes de culte célébrées périodiquement (examinées au point de vue général, d'abord, et spécialement, ensuite, au point de vue de l'époque de l'année; ici sont étudiées les coutumes célébrées pendant les fêtes de l'hiver).

Dans le tome qui suivra (1945-1946) seront publiées les coutumes de culte célébrées pendant les fêtes du printemps, de l'été et de l'automne, et, en appendice, les coutumes de culte particulières à la vie des pasteurs et des agriculteurs.

Troada par *D. B. Vajacacos* (pp. 145-154).

Le souvenir des malheurs légendaires de Troie a été formulé en expression proverbiale par les Grecs anciens (Ἰλιάς κακῶν) pour désigner tout grand malheur, et cette expression s'est conservée dans la tradition orale du peuple grec depuis la plus haute antiquité jusqu'aujourd'hui (ἔπαθα τῆς Τροίας τὰ κακά, τᾶκαμε Τρωάδα, ἐγένηκε Τρωάδα κλπ.). C'est une preuve de plus de la force et de la continuité ininterrompue de la tradition vivante chez le peuple grec.

L'auteur cite à l'occasion des exemples d'expressions proverbiales analogues, anciennes et modernes (Ἀζάνια κακά, τὰ Θεβαίων πάθη, ἐγὼ εἶμαι ἢ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ etc.) qui prouvent l'identité de la mentalité du peuple grec de l'antiquité à nos jours.

Actes des années 1943-1944 (pp. 155-159).

Tables (pp. 160-166).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ", 10149